

2004-179

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

146699

(Doktora Tezi)

**KÜRESELLEŞEN DÜNYADA AVRUPA BİRLİĞİ
VE TÜRKİYE'NİN YENİ GÜVENLİK İHTİYACI
VE SAVUNMA SANAYİİ KONSEPTİ**

Ünal ARI
2502970324

Danışman : Prof. Dr. Cemal ŞANLI

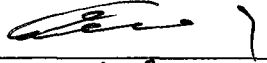

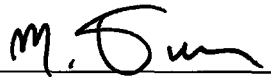
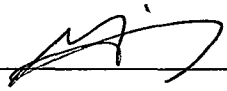
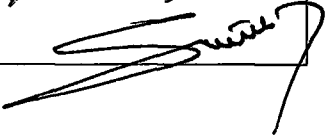
- 146699 -

İstanbul - 2004

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAYI

İKTİSAT Bilim Dalında 9725020324 numaralı ÜNAL ARI'NIN hazırladığı "KÜRESELLEŞEN DÜNYADA AB VE TÜRKİYE'NİN YENİ GÜVENLİK İHTİYACI VE SAVUNMA SANAYİİ KONSEPTİ" konulu YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 28.Maddesi uyarınca 25.05.2004 SALI günü saat: 15.00'de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininK.A.B.U.....'ne* OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ(*)	İMZA
PROF.DR.CEMAL ŞANLI	Kabul	
PROF.DR.ESFENDER KORKMAZ	Kabul	
PROF.DR.MİTHAT Z.DİNÇER	Kabul	
PROF.DR.AHMET İNCEKARA	Kabul	
PROF.DR.MEHMET SÜMER	Kabul	

ÖZ

Özellikle 1990 yılından itibaren dünyada meydana gelen olayları açıklamak için küreselleşme kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu çalışmada, "küreselleşme" ile "güvenlik" arasındaki ilişkiyi ortaya konulmuş ve bu kapsamda, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin savunma sanayii anlayışlarının nasıl değiştiği incelenmiştir.

Çalışmanın hipotezi, küreselleşmenin ülkelerin güvenlik ihtiyaçlarını etkilediği ve bu nedenle savunma sanayii anlayışının değiştiği yargısıdır. Bu hipotezi desteklemek için, küreselleşmenin güvenlik anlayışını değiştiren iki ana özelliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar, küreselleşmenin "homojenleştirme" ve "heterojenleştirme" özellikleridir. Küreselleşme bu özelliği ile toplumların "Batı" ve "Öteki" olarak ayrılmasına neden olmaktadır. Böylece, birbirinden ayrılan toplumlar, sürekli olarak karşı tarafın kendilerine tehdit oluşturduğunu düşünerek güvenlik önlemlerini artırmaya çalışmaktadır. Güçlü ülkeler veya Batı için ekonomi – politik çıkarlarını koruyamamak tehdit anlamına gelirken, geri kalmış veya "Öteki"ler için ise tehdit, küreselleşen dünyada kendilerinin bir aktör olarak görülmemesidir.

"Batı" ve "Öteki"lerin bu güvenlik endişeleri, onları en etkili ve kolay yöntem olan silahlanmaya yöneltmektedir. Bu nedenle, gelişmiş Batı'lı ülkeler dışında savunma harcamalarında ciddi oranda azalma olmamaktadır. Ancak, yeni yöntemler geliştiren Batı'lı ülkelerin savunma sanayilerini güçlendirmekte oldukları görülmektedir. Bu kapsamda, AB üyesi ülkeler savunma sanayilerini yeniden yapılandırmak için ortak üretim yöntemlerine yönelmekte ve ortak tedarik kuruluşları oluşturmaktadır. Bu anlayış çerçevesinde Türkiye ile AB ortak projeler başlatmıştır. Sonuç olarak, güvenlik ihtiyacı küreselleşme süreciyle birlikte artmakta ve buna paralel olarak savunma sanayiinde dönüşümler yaşanmaktadır.

ABSTRACT

Especially with the beginning of 1990, the concept of globalization is used to explain the happenings in the world. In this work, the relationship between the globalization and security is being revealed and within this scope; how EU's and Turkey's defense industry understanding has been changed. Our study about defense industry focused on Turkey and European Union (EU).

We advocate that the globalization had affected states' security needs and because of this, the understanding of defense industry has been changed. In order to support this hypothesis, we focused on the two main features of globalization that altered the security understanding. These are globalization's features of homogenize and heterogenize. This feature of globalization leads to separation of societies as 'West' and 'Other'. Thus, the separated societies think that the other society is menacing him and try to increase their security measures. Although for powerful countries or 'West', to not be able to protect their political economy is perceived as a threat, it is not to be seen as an actor in a globalized world which is perceived as a threat for underdeveloped countries or 'others'.

These kinds of anxieties of 'West' and 'Others' guide them to use arm since it is the most affective and the simplest method. Because of this, there is no significant decrease in the rate of defense costs. Contrary to this, USA and EU are developed new ways to enforce their defense industry. The member states of EU is tend to joint production methods in order to enforce their defense industry and within this scope, joint venture foundations are being formed. Related with this notion, Turkey and EU have started joint projects. To conclude, the need for security is on the increase with the process of globalization and parallel to this innovations are being experienced in defense industry.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, "küreselleşme", "güvenlik" ve "savunma sanayii" arasındaki ilişki farklı bir bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmış, küreselleşmenin "homojenleştirme" ve "heterojenleştirme" özellikleri üzerinde durulmuş ve bunun "Öteki"leştirme sürecine ve dolaylı olarak da ulusal güvenlik anlayışlarına olan etkileri incelenmiştir. Yapılan literatür taraması sonucunda bu kapsamda bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmayı yapmamda bana desteğini hiçbir zaman esirgemeyen saygı değer Danışmanım Prof.Dr. Cemal ŞANLI'ya teşekkürlerimi bir borç bilirim.

İstanbul, 2004

Ünal ARI

1.10. Modernliğin Temel Hedefi-----	40
1.10.1. Rasyonalite ve Modernite Düşüncesi-----	42
1.10.2. Modernleşme ve Kapitalist Başarı-----	45
1.10.3. Modernleşme ve Kalkınma-----	49
1.11. Ekonomi Politik Hiyerarşinin Oluşumu (Merkez-Çevre)-----	52
1.12. Teknolojik Gelişme ve “Öteki”leştirme-----	56
1.13. Hukuk ve “Öteki”leştirme-----	62

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

2.1. Küreselleşmenin Gerilim Üreten Doğası-----	64
2.1.1. Küreselleşmenin Dualistik Yapısı-----	64
2.1.2. Küresel Bilincin Artması-----	73
2.1.3. Küresel Belirsizlik-----	77
2.2. Batı'nın Tek Merkezli Dünya Anlayışı-----	80
2.2.1. Rasyonel Mantık ve Güvenlik Anlayışı-----	80
2.2.2. Batı Modernitesinin Yenilgisi-----	82
2.3. Modernite ve “Öteki”leştirmeye Karşı Tepkiler-----	85
2.4. Batı'nın Bugünkü Bunalımı-----	86
2.5. Batılılaştırma ve “Öteki”nin Tepkisi-----	87
2.5.1. Kültürsüzleşme ve Geri Kalmışlığa Karşı Tepkiler-----	87
2.5.2. Toplumların Kabul Görme İhtiyacının Karşılansamaması-----	89
2.6. Toplumsal Farklılıklar-----	92
2.6.1. Huntington'un Tezi-----	92
2.6.2. Ekonomik Rasyonalizasyon ve Kültürel Farklılık-----	94
2.7. “Öteki”den Gelebilecek Tehditler-----	95
2.8. Ekonomi-Politik Mücadele ve Çıkarlar-----	96
2.8.1. Ekonomi-Politğin Realist Mantığı-----	99
2.8.2. “Öteki”nin Ekonomi-Politik Hedefi-----	101
2.8.3. Ekonomi-Politik Hegemonya Savaşı-----	102
2.9. Ekonomi-Politik Kurumlar ve Değişim İhtiyacı-----	103
2.9.1. Yeni Uluslararası İlişkilerin Düzenlenmesi-----	103
2.9.2. Batı Mantığı ve Evrensel Norm Arayışı-----	105

2.10. İnsanî Yönetim Potansiyeli-----	108
2.10.1. Küresel Yönetişim ve Ekonomi-Politik Çıkarlar-----	108
2.10.2. Küresel Yönetişim ve “Öteki”nin Kontrol Edilmesi -----	112
2.10.3. Küresel Yönetişimin Gerilim Kaynakları-----	114

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ GÜVENLİK VE SAVUNMA SANAYİ ANLAYIŞI

3.1. AB ve ABD'nin Ekonomi-Politik Çıkarları-----	117
3.2 AB-ABD Ekonomi-Politik Rekabetinin Yansımaları-----	121
3.2.1. Ekonomi-Politik Savaş (Euro-Dolar) ve Irak Savaşı -----	121
3.2.2. Petrole Bağımlılığın Etkileri-----	122
3.3. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası -----	124
3.4. Küreselleşme ve Savunma Sanayiinin Değişim İhtiyacı-----	126
3.4.1. Yeni Güvenlik Çevresi-----	128
3.4.2. Teknolojik Değişim-----	129
3.4.3. Ekonomik Değişim-----	130
3.4.4. Politik Çevredeki Değişim-----	131
3.5. Avrupa Savunma Sanayiinin Değişimlere Adaptasyonu-----	132
3.5.1. Savunma Sanayiinin Gelişme Aşamaları -----	132
3.5.2. Savunma Sanayiinin İlk Yıllarındaki Gelişmeler-----	133
3.5.3. Savunma Sanayii İşbirliği Arayışları -----	133
3.5.4. İşbirliğine Yönelik Somut Adımlar-----	135
3.5.5. Avrupa Silah Pazarını Açma Girişimi-----	137
3.5.6. Firma Birleşmeleri-----	138
3.6. Askeri İhtiyaçlarının Uyumlaştırılması-----	140
3.6.1. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası-----	140
3.6.2. Uyumlaştırmanın Sağlanmasında Kurumların Önemi-----	142
3.6.3. İşbirliğine Yönelik Niyet Mektubu-----	144
3.7. AB-ABD Savunma Sanayii İlişkilerinde Değişim-----	144
3.8. AB Savunma Sanayiinin Rekabetçi Yapıya Kavuşturulması -----	146
3.8.1. Dublikasyonun Önlenmesi-----	146
3.8.2. Kurumsal Yenilenmede Politik Kararlılık-----	149

3.8.3. Üç Büyüklerin Anlayışı-----	150
3.8.4. Avrupa Savunma Piyasasının Etkinliği-----	152
3.9. Yeniden Yapılanma Zorlukları -----	154
3.9.1. Batı Avrupa Ülkelerinin Devletçi Yapıları -----	154
3.9.2. Kendi Kendine Yeterlilik Anlayışları-----	156
3.9.3. Ülkelerin Endüstrisi İlişkilerinde Farklılıklar-----	158
3.9.4. Farklı Savunma Sanayii Politikaları-----	159
3.9.5. Askeri ihtiyaçların Teşhirindeki Çekinceler -----	159
3.10. Transatlantik İşbirliği Potansiyeli-----	160
3.10.1. İlk Girişimler -----	160
3.10.2 Transatlantik Ticaret ve NATO'nun Rolü-----	164
3.10.3. Transatlantik İlişkiler-----	168
3.11. Transatlantik İşbirliği Engelleri -----	170
3.11.1. Düzenleyici Rejimler -----	170
3.11.2. AB Ortak Tedarik Kuruluşunun Etkisi-----	171

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE'NİN YENİ GÜVENLİK VE SAVUNMA SANAYİ ANLAYIŞI

4.1. AB Kimliği ve Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı-----	175
4.2. AB Kimliğinin Oluşmasında Ötekinin Rolü-----	175
4.2.1. Tarihsel Süreçte AB Kimliğinin Oluşumu-----	175
4.2.2. "Avrupa-Merkezli" Kimliğin Oluşumu-----	176
4.2.3. AB Kimliği ve Aidiyet Olgusu -----	179
4.2.4. Hayali Cemaatler ve "Öteki"leştirme Etkisi-----	180
4.3. Avrupalılaşıma ile "Öteki"leşme Arasındaki Türkiye-----	181
4.3.1. Türkiye'nin Batı Dışı Modernlik Denemeleri-----	181
4.3.2. AB Üyeliği ve "Öteki"leştirmenin Yansımaları-----	183
4.3.3 Türkiye'nin "Truva Atı" Olarak Görülmesi-----	187
4.4. AB Kimliği, Ötekilik ve Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı-----	188
4.5. Türk Savunma Sanayiinin Yapısı ve Gelişme Arayışları-----	190
4.5.1. Savunma Sanayiinin Gelişme Süreci-----	190
4.5.2. Savunma Sanayii'nin Gelişmesini Etkileyen Faktörler -----	192

4.5.2.1. Askeri Yardımlar.....	192
4.5.2.2. Hızlı Teknolojik Gelişmeler.....	193
4.5.2.3. Tehditlerdeki Belirsizlikler.....	194
4.5.2.4. Bütçe Kısıtlamaları.....	194
4.5.2.5. Yabancı Ortakların Yarattığı Sorunlar.....	195
4.5.3 Türk Savunma Sanayiinin Genel Özellikleri.....	196
4.5.3.1. Savunma Sanayii Kuruluşları.....	196
4.5.3.2. Yerli Firma - Yabancı Firma Karşılaştırılması.....	197
4.5.3.3. Teknolojik Bağımlılık.....	200
4.5.4. Teknolojiye Sahip Olma Yolları.....	201
4.5.5. Tedarik Projelerinin Uygulama Modelleri.....	204
4.6. Savunma Malzemelerinin Tedarik Yöntemleri.....	205
4.6.1. Tedarik Yöntemlerinin Genel Özelliği.....	205
4.6.2. Hazır Alım Yöntemi.....	207
4.7. Türk Savunma Sanayii ile AB Savunma Sanayii İlişkisi.....	208
4.7.1. AB Savunma Sanayiine Entegrasyon Potansiyeli.....	208
4.7.2. Yazılım Sektörü ile İşbirliği İmkanı.....	211
4.8. Savunma Sanayiini Geliştirmede İsrail Örneğinin İncelenmesi.....	212
4.9 Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri.....	214
4.9.1. Genel Ekonomik Etkiler.....	214
4.9.2. Türk Savunma Harcamalarının Kaynakları.....	216
4.9.3. Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	218
4.9.4. Araştırma-Geliştirme ve Teknolojik Gelişmeye Etkileri.....	221
SONUÇ.....	225
KAYNAKLAR.....	230
ÖZGEÇMİŞ.....	249

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ.....	I
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİK ODAKLI ETKİSİ

1.1. Küreselleşme Olgusu.....	4
1.2. Küreselleşme Süreci.....	8
1.3. Küreselleşme ve Dualistik Karşıtlık.....	9
1.4. Küreselleşme ve Homojenleşme.....	10
1.4.1. Giddens'in Küreselleşme Kuramı.....	10
1.4.2. Küreselleşmenin Homojenleştirme Etkisi.....	13
1.5. Küreselleşme ve Heterojenleşme.....	17
1.5.1. Robertson'un Kuramı.....	17
1.5.2. Küreselleşmenin Heterojenleştirme Etkisi.....	21
1.6. Kimlik/Farklılık Sorunsalı ve "Öteki".....	23
1.7. Kollektif Kimlik ve "Öteki".....	25
1.8. "Öteki"nin Kurgulanması.....	27
1.8.1. "Öteki"nin Tanımı.....	29
1.8.2. Batılı Özne ve "Öteki".....	31
1.9. "Öteki"leştirilmenin Amacı ve Ekonomi-Politik Hedefler.....	33
1.9.1. Ekonomi-Politikğin Önemi.....	33
1.9.2. Ekonomi-Politik ve Kinik İktidar.....	36
1.9.3. Ekonomi-Politik Mantığının Oluşumu.....	38

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1 : Avrupalı Firmaların İşbirliği projeleri	136
Tablo 2 : Ülkelerin Bazı Üretim alanlarındaki Yetenekleri (% Olarak)	148
Tablo 3 : Savaş Uçakları Üretim Maliyetlerinin Mukayesesi.....	152
Tablo 4 : Tek Avrupa Birliği Piyasası Senaryoları	153
Tablo 5 : Avrupa'daki İşbirlikçi Programların Oranları (% olarak).....	156
Tablo 6 : Doğu ve AB Ağırlıklı Ülkeler ile Türkiye Arasındaki Sosyo-Kültürel ve liderlik Özellikleri.....	185
Tablo 7 : Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Liderlik Özelliklerinin Doğu ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması.....	185
Tablo 8 : ABD'nin Türkiye'ye Askeri Yardımları (1980 fiyatları, Milyon \$).....	191
Tablo 9 : Savunma Bütçesinden Ar-Ge'ye Ayrılan Pay (% olarak).....	194
Tablo 10 : Yabancı Ortaklı Şirketlerde Sözleşme/Yatırım Tutarları.....	195
Tablo 11 : 2001 Yılı En Büyük Türk Savunma Firmalarının Durumu (Cari fiyatlar).....	197
Tablo 12 : 1999 Yılı Dünya İkinci Ligindeki Firmaların Durumu (Cari Fiyatlar).....	198
Tablo 13 : En Büyük Savunma Firmalarının Gelir ve İhracat Durumları (1995-2000).....	199
Tablo 14 : Satın Alma, Teknoloji Transferi ve Ar-Ge'nin; Teknik, Ekonomik, Politik ve Ulusal Riskleri.....	202
Tablo 15 : İmzalanmış Bazı Önemli Projelerin Uygulama Modelleri.....	205
Tablo 16 : Tedarik Kaynaklarına Göre Kazanımlar.....	206
Tablo 17 : Projelerin Tedarik Modellerine Göre Dağılımı (1985'den 2002 Yılı).....	208
Tablo 18 : OCCAR Tarafından Yürütülen Konsorsiyum Projeleri.....	209
Tablo 19 : Bazı Ülkelerin Kişi Başına Gelir ve Savunma Harcamaları (1999 yılı).....	216
Tablo 20 : Türkiye'nin Savunmaya Ayırdığı Kaynak Miktarı (milyon\$, cari kurlara göre).....	217
Tablo 21 : Türkiye'nin savunma bütçesinin bileşenleri, (cari fiyatlarla milyar TL ve yüzde paylar).....	218
Tablo 22 : Savunma, Eğitim ve Genel Hizmetlerin Birincil Bütçe İçindeki Payları (%).....	220

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Avrupa'da Savunma Firmalarının Birleşmeleri.....	138
Şekil 2 : ABD ve AB Savunma Firma Sayıları Karşılaştırması.....	147
Şekil 3 : Transatlantik İşbirliği Projelerinin Sayısı (1976-1994).....	160
Şekil 4 : ABD Savunma Firma Birleşmeleri (1990'dan İtibaren) ve Yıllık Gelirleri (Milyar \$).....	163
Şekil-5 : Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Liderlik Özelliklerinin Doğu ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması.....	186
Şekil 6 : Tamamlanan Projelerdeki Yerli Katkı Gerçekleştirme Oranı.....	201

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1 : Dünya Savunma Harcamaları (1988-1998 yılları arası).....	127
Grafik 2 : Bölgelere Göre Savunma Harcamaları (1993-2002 Yılları arası).....	128
Grafik 3 : Savunma Yönelik Üretim ile İhracat arasındaki İlişki.....	200
Grafik 4 : Eğitim, Savunma ve Genel Hizmet Harcamalarının Grafiksel Gösterimi.....	221
Grafik 5 : Teknoloji Kazanım Seçeneklerinin Karlılığı.....	223

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri.
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı.
AGSK	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği.
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası.
AP	: Avrupa Parlamentosu.
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme.
BM	: Birleşmiş Milletler.
BİO	: Barış İçin Ortaklık
CFSP	: (Common Foreign and Security Policy) Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
DGA	: (Ministere De la Defense) Genel Silahlanma Delegasyonu.
DTO	: Dünya Ticaret Örgütü.
EAA	: (European Armament Agency)Avrupa Silahlanma Ajansı.
EDC	: (European Defence Commity) Avrupa Savunma Birliği.
ESDI	: (European Security and Defence Identity)Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği.
FMS	: (Foreign Military Sales) Dış Askeri Yardım.
GATT	: (General Agreement on Tariffs and Trade) Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması.
IMF	: (International Money Fund) Uluslar arası Para Fonu.
JACS	: (Joint Armanents Cooperation Structure) Ortak Silahlanma İşbirliği Yapısı.
LOI	: (Letter of Intent) Niyet mektubu.
MKE	: Makine Kimya Enstitüsü.
MSB	: Milli Savunma Bakanlığı
OCCAR	: (L'organisation Conjointe de Coopération en Matière d'armement) Ortak Silâhlanma İş birliği Örgütü.
OECD	: (Organisation for Economic Co-operation and Development) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü.
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TSGV	: Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı
WEAG	: (Western European Union Armaments Group) Batı Avrupa Silahlanma Grubu
WEAO	: Western European Armaments Organisation)Batı Avrupa Silahlanma Organizasyonu
WEU	: (Western European Union) Batı Avrupa Birliği (BAB)
WTO	: (World Trade Organisation) Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Küreselleşme, son yıllarda herhangi bir olayını anlatmak üzere kullanılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Henüz tanımı üzerinde tam bir fikir birliği sağlanamayan küreselleşme, 1990'lı yıllardan itibaren etkinliğini daha fazla arttırmış ve bugün en çok kullanılan kavramlardan biri olmuştur

Günümüzde küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmasına rağmen, küreselleşmeye ilişkin birbirinden tümüyle farklı yaklaşımlar söz konusudur. Küreselleşme, kimi zaman ekonomik bir süreç olarak ele alınmakta, kimi zaman da küreselleşmenin politik, kültürel ve kurumsal boyutlarından söz edilmektedir.

Küreselleşme sürecine bu açıdan bakıldığında, küreselleşmeyi tarihsel oluşum sürecinde şekillendiren, "ekonomik", "kültürel", "politik" ve "kurumsal" unsurların farklı dönemlerde ve konjonktürel olarak merkezi rol üstlendikleri söylenebilir. Bu çerçevede, küreselleşme olgusuna farklı açılardan yaklaşan bilim adamlarının ayrıldıkları temel nokta, küreselleşmenin kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal boyutlarının etkinlikleriyle ilgili olmaktadır. Yani, bu unsurların önceliği veya küresel olarak belirleyiciliği ile ilgili görüş farklılıkları vardır.

Aslında, küreselleşmenin tüm boyutları birbirinden kopuk olmayıp, birbirleriyle karşılıklı ilişki ve etkileşim içindedir ve küreselleşmenin en önemli özelliklerinden olan "homojenleşme" ve "heterojenleşme" diyalektiği, kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal yaklaşımların tümünde görülmektedir.

Küreselleşmenin "homojenleşme" ve "heterojenleşme" etkisi, sosyologların toplumsal farklılıkları analiz ederken üzerinde ısrarla durdukları bir konudur. Toplumsal farklılıkların küreselleşme ile birlikte küresel birliğe veya küresel ayrılmaya dönüşme olasılığı her zaman vardır. Bu nedenle, küreselleşme olgusu üzerinde araştırma yapan bilim adamlarının

görüş farklılıkları da bu noktada oluşmaktadır.

Küreselleşmenin “homojenleşme” ve “heterojenleşme” diyalektiğinin toplumsal farklılıkları toplumsal ayrılmaya dönüştürme olasılığı, küresel barış ve huzurun sağlanmasında belirleyici bir unsurdur. Bu nedenle, küresel güvenlik araştırmalarına yönelik olarak inceleme yapılırken, küreselleşmenin bu dualistik yapısının gerilim üreten doğası üzerinde durulması gerekir.

Dolayısıyla bu çalışmada, küreselleşmenin bu iki özelliğinin ülkelerin güvenlik ihtiyaçları ve dolaylı olarak da savunma sanayii anlayışları üzerine etkisi tartışılmıştır. Bu bakımdan çalışmanın hipotezi, küreselleşmenin ülkelerin güvenlik ihtiyaçlarını etkilediği ve bu nedenle savunma sanayii anlayışının değiştiği yargısı olmuştur. Tümdengelimci bir metotla analizlerin yapıldığı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, küreselleşmenin “homojenleştirme” ve “heterojenleştirme” süreçleri ele alınmış, bu süreçlerin uluslar arası ilişkilerin “ekonomi-politik” anlayışı ile olan bağlantısı ve bu bağlantıdan hareketle “Batı” ile “Öteki” kurgusunun nasıl oluşturulduğu incelenmiştir.

İkinci bölümde, küresel toplumun “Batı” ve “Öteki” olarak ayrılmasında Batı’nın kendini “Özne” olarak konumlandırmasının felsefi temelleri, “Öteki”leştirme faaliyetlerinin temel amacı ve bunun Batı’nın ekonomi-politik çıkarları ile olan ilişkisi detaylandırılmış, “Batı” ve “Öteki” olarak ayrılan toplumların birbirlerini tehdit olarak görmesinin ulusların güvenlik anlayışlarına etkileri ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, Avrupa Birliği (AB) ile ABD arasındaki ekonomi-politik rekabetin “Öteki”lerin kontrol edilmesi sürecine bağlı olarak nasıl transatlantik gerilime dönüştüğü incelenmiş ve bu kapsamda, AB’nin yeni güvenlik arayışları ve savunma sanayii politikası ile ABD’nin savunma sanayii sektörünün buna etkileri analiz edilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise, küreselleşen dünyada Türkiye'nin yeni güvenlik ihtiyacının nasıl oluştuğu, özellikle AB'nin Türkiye'ye bakışının güvenlik anlayışına etkileri, Türkiye'nin jeopolitik özelliğinin AB ile olan ilişkisine ve dolaylı olarak güvenlik anlayışına yansımaları incelenerek, bütün bu unsurların Türkiye'nin savunma sanayii politikasına etkileri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİK ODAKLI ETKİSİ

1.1. Küreselleşme Olgusu

Küreselleşme, son yılların herhangi bir olayını anlatmak üzere kullanılan başlıca kavramlardan biridir. Henüz tanımı üzerinde bir fikir birliği olmayan küreselleşme, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren etkinliğini daha fazla artırmış ve bugün en çok kullanılan kavramlardan biri olmuştur.

Bu kavramın sıkça kullanılma başlamasıyla küreselleşmenin ne olduğu veya nasıl tanımlanması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır¹;

- Roland Robertson(1992): “Küreselleşme, sadece uluslar arası bağlantılığın somut kısımlarını değil; aynı zamanda dünyayı tek bir yer olarak algılama bilincinin derinliği ve kapsamı gibi kültürel ve soyut meseleleri içerir.”
- Martin Albrow(1990): “Küreselleşme, dünyadaki halkların bir tek dünya toplumu ve küresel toplum olma yönündeki işlemlerinin tümüdür.”
- Anthony Giddens(1990): “Küreselleşme, birbirinden çok uzakta olan bölgesel olayları, dünya çapında sosyal ilişkiler olarak birbirine irtibatlama yolunda yoğunlaşma olarak tanımlanabilir.”
- Robert Cox (1994): “Küreselleşmenin, üretimin uluslararasılaştırılması, güneyden kuzeye göç hareketleri, çevre gibi işlemler, devletleri küresel bir dünyanın birer şirketi haline getirmesidir.”
- Rosabeth Moss Kanter(1995): Küreselleşme, dünya ürünlerinin ve fikirlerinin aynı anda her yerde bulunduğu küresel bir markettir.

¹ John Baylis and Steve Smith, *The Globalization Of World Politics, An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, New York, 1999, pp.11-13.

Küreselleşme konusunda çok geniş bir literatür oluşmasına rağmen, henüz fikir birliğine varılmış bir tanıma ulaşılamamıştır. Küreselleşmeye ilişkin birbirinden farklı yaklaşımlar söz konusudur. Küreselleşme kavramı değişik açılardan hareketle farklı anlam ve içerikte kullanılmaya devam etmekte, kimi zaman ekonomik bir süreç olarak ele alınmakta, kimi zaman da küreselleşmenin politik, kültürel ve kurumsal boyutlarından söz edilmektedir².

Küreselleşme sürecine farklı açılardan yaklaşan George Ritzer, Anthony Giddens, Mike Featherstone, Deborah Wheller, Roland Robertson, Jonathan Friedman, Zygmunt Bauman, Anthony D. Smith, Ulrich Beck, Immanuel Wallerstein, Arjun Appadurai, Richard Falk, Malcolm Waters, David Held ve Georg Kell gibi yazarlar, küreselleşmenin farklı boyutlarına vurgu yapan önemli bilim adamları olarak kendi aralarında gruplandırılabilir.

Küreselleşmeyi toplumsal değişim teorisinin bir parçası olarak gören George Ritzer, küreselleşme sürecini açıklamaya çalışan bilim adamlarının, kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal olmak üzere dört farklı gruba ayrıldıklarını öne sürmüştür³;

- Kültür Merkezli Yaklaşımlar: Bu gruptaki yazarlar sosyolojik yaklaşımlara ağırlık verir ve küreselleşmenin homojenleştirme-heterojenleştirme etkilerine vurgu yapar;

➤ Küreselleşmenin homojenleştirme etkisini ön plana çıkaran bu yazarlar genel olarak, küreselleşmenin Batı modernitesinin sonucu olduğunu ve küresel kültürün, iletişim araçlarıyla dünyanın farklı alanlarındaki çeşitliliği ortadan kaldırarak kültürel farklılık üzerinde bir hegemonya yarattığı savunurlar. (George Ritzer, Anthony Giddens, Mike Featherstone, Deborah Wheller)

² Mehmet Yüksel, **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.81, Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayını, İstanbul, 2000, s.19.

³ George Ritzer, **The Globalization of Nothing**, Published by Sage Pubns, London, 2003, p.5, David Held v.d., **Global Transformation: Politics, Economics and Culture**, Stanford University Press, California, 1999, pp.9-11.

➤ Küreselleşmenin heterojenleştirme etkisini ön plana çıkaran yazarlar ise, yerel kültürün girdisi olarak yeni kültürel oluşumlara öncelik verirler ve küresel kültürün farklı kültürlerden oluştuğunu iletişim araçlarında gelişme ile insanlar arası etkileşimin artması yerel güçlerin ağırlıklarını daha fazla hissettirmelerine olanak sağladığını vurgularlar.(Roland Robertson, Jonathan Friedman, Zygmunt Bauman, Anthony D. Smith)

- Ekonomik Merkezli Yaklaşımlar: Bu gruptakiler homojenleşen ve etkileri genişleyen piyasaya vurgu yaparlar. Ulusal piyasalar arasındaki farklılığın azalmasının olumlu ve olumsuz etkilerini ön plana çıkarırlar. Dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesi ve kapitalizmin küresel niteliği üzerinde dururlar. Küreselleşmenin, kapitalist dünya sistemi olarak “merkez-çevre”den oluşan iki kutuptan oluştuğunu savunurlar. (Immanuel Wallerstein, Ulrich Beck)
- Politik Merkezli Yaklaşımlar: Politik aktivitelerin aynışması, ulus-devlet modelinin yaygınlaşması üzerinde dururlar. Ulus-üstü kurumların ve organizasyonların artması ile ulus-devletin ve yerel güçlerin etkinliğinin azaldığı belirtirler. Küreselleşme süreci, “göç, teknolojik, finansal, medya ve ideolojik” gibi beş küresel akış nedeniyle yerel güçler arasındaki farklılığın azaldığını savunurlar. Ulus-devletin yetkilerinin bir kısmını uluslararası siyasi ve ekonomik kurum ve kuruluşlarla paylaşmak zorunda kaldığını vurgularlar. (Malcolm Waters, Arjun Appadurai)
- Kurumsal Merkezli Yaklaşımlar; Ulus-üstü kurumların ve organizasyonların etkin hale gelmesi ve kurumsal homojenleşme, politik aktivitelerin aynışması üzerinde dururlar. Küreselleşmeyle birlikte artan istikrarsızlık, Kuzey ve Güney ülkeleri arasındaki farkın marjinalleşmeyi arttırması gibi karmaşık ve çözümü zor problemlerin üzerine etkin olarak

gitmek için küresel otoritelere ihtiyaç olduğunu, Küresel Yönetişim (global governance) adı verilen yeni anlayışın anılan ihtiyaçlara cevap vermek için kurumsallaşmakta olduğunu belirtirler.(Richard Falk, David Held, Georg Kell)

Yukarıda yaklaşımlara bakıldığında, küreselleşmeyi tanımlamaya çalışan bilim adamlarının birbirlerinin tezlerine antitez ile karşılık vermek yerine, kendileri için küreselleşmenin en çok öne çıkan özelliğini vurgulamaya yöneldikleri görülmektedir.

Küreselleşme kavramına farklı açılardan yaklaşan bilim adamlarının ayrıldıkları temel nokta ise küreselleşmenin kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal boyutlarının etkinlikleriyle ilgilidir. Yani bu unsurların başatlığı konusunda görüş farklılıkları vardır. Küreselleşme sürecinin lokomotifini her bilim adamı kendisine göre belirlemeye çalışmıştır. Aslında küreselleşmenin tüm boyutları birbirinden kopuk olmayıp birbirleriyle karşılıklı ilişki ve etkileşim içindedir.⁴

Bu nedenle herhangi birinin küreselleşmenin lokomotifi olması çok önemli değildir. Asıl önemli olan, küreselleşmenin en önemli iki sonucu olan “homojenleşme” ve “heterojenleşme” diyalektiğinin, kültürel, ekonomik, politik ve kurumsal yaklaşımların tümünde görülmesidir.

Küreselleşmenin etkileri ile giderek daha fazla belirginleşen homejenleşme ve heterojenleşme diyalektiği giderek daha keskin uçlara doğru yönelmeye başlamıştır. Bu yönelim, homojenleştirme ve heterojenleştirmenin etkilerini içlerinde hisseden birey, toplum ve ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda, bu etkilerden kaçınma veya bu sürece hizmet etme konusunda bir mücadele içine sokmuştur. Her toplum veya kurum gücü ve etkisi ölçüsünde bu süreci etkileme ve yönlendirme ya da bu süreçten etkilenme, yönlendirilme durumunda olabilmektedir.

Bu nedenle, küreselleşme sürecinin tüm aktörleri nispi olarak güçlü oldukları ekonomik, kültürel, politik ve kurumsal unsurlardan birini veya

⁴ Bozkurt, a.g.e.,s.19.

birkaçını kullanarak, küreselleşme sürecini kendi “ekonomi-politik” avantajlarına hizmet edecek şekilde yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Çünkü küreselleşme, yerel unsurlara veya ulus-devlet kadar güçlü olmamasına rağmen diğer aktörlere kendi rollerini oynama fırsatı da vermektedir.

1.2. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme yeni bir olgu değildir. Tarihin çok eski devirlerinden beri insanlar ve toplumlar, küçük coğrafi çevrelerde bile kültürel temaslar bulunmuşlardır. Bugün değişen şey, fikirlerin, ürünlerin ve insanların daha büyük ölçekte, dünyanın her yönüne doğru akışının hızlanması ve çeşitlenmesidir.⁵

Küreselleşme sürecine bu açıdan bakıldığında, küreselleşmeyi tarihsel oluşum sürecinde şekillendiren, ekonomik, kültürel, politik ve kurumsal unsurların farklı dönemlerde ve konjonktürel olarak merkezi rol üstlendikleri söylenebilir. Küreselleşme, dünya yüzeyinde ekonomik, kültürel, politik ve kurumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak anlaşılırsa, doğal olarak bu ilişkilerin herhangi birinin başat olduğu dönemlerden de söz edilebilir.

Örneğin, toplumlar arasındaki ilişkilerin daha küçük ölçekte cereyan ettiği feodalite döneminin, Din-Tarım imparatorluklarının ortaya çıkması ile birlikte sona ermesinden sonra toplumlar arası ilişkiler, dini buyruklara ve Tarım Devrimi'nin şekillendirdiği ekonomik etkilere göre şekillenmiştir. Tarım Devrimi'den sonra insanlık tarihinin ikinci büyük devrimi olan Endüstri Devrimi ile birlikte, toprak yerine fabrikalarda üretimin yapılmaya başlanması, Din-Tarım imparatorluklarının yerini ulus-devletlerin almasına neden olmuştur⁶.

Endüstri Devrimi ve 1789 yılındaki Fransız İhtilali ile birlikte ulus-devlet ve seküler anlayışın dünyanın pek çok yerine yayılması, zamanla

⁵ Sencer Ayata, **Toplumbilim Açısından Küreselleşme: Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, Haz. Işık Kansu, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s.62.

⁶ Emre Kongar, "Bütün Dünya Tarihi Büyük Teknolojik Gelişmelerin Işığında Biçimleniyor", (Çevrimiçi) http://www.yenisayfa.com/pgs/mem/pw_remind.asp, 10.12.2003.

bütün dünyanın yapısının, insanların kimliklerinin, kişiliklerinin, yaşam biçimlerinin ve devlet şekillerinin değişmesiyle sonuçlanmıştır. Yani, 17. yüzyıl küreselleşmesinde konjonktürel olarak başat rolü siyasi ve ekonomik faktörlerin oynadığı söylenebilir.

Bugün ise, teknolojik devrimin -iletişim-bilişim devriminin- etkileriyle birlikte küreselleşmenin, ekonomik, kültürel, siyasi ve kurumsal unsurlarının tümü birden etkili olmakta, birbirleri arasındaki yoğun ve karmaşık ilişkilerden dolayı hangisinin başat olduğu fark edilememektedir. Küresel değişimler belirli bir ağırlık kazandıkça, küresel etkilerin karışık biçimde yansıdığı gelişigüzel bir süreç ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, günümüzde son derece karmaşık bir görünüm sergileyen küreselleşme sürecinin mevcut ilerleme çizgisi, bugünden başlayarak dünyanın geleceğini doğrusal bir değişme ve gelişme çizgisi içinde görmeyi imkansız kılmaktadır.⁷

Aslında, küreselleşmeye şekil veren ve aynı zamanda onun bir sonucu olan ekonomik, kültürel, politik ve kurumsal faktörlerin birbirleriyle olan ilişkileri, küreselleşmenin homojenleşme ve heterojenleşme eğilimleri ile giderek şiddetlenerek “yeni güvenlik” anlayışını şekillendirmektedir.

1.3. Küreselleşme ve Dualistik Karşıtlık

Küreselleşme ile kastedilen durum çok net bir görünüme sahip değildir: Kavram bazen dünya toplumlarının birbirine benzeme ya da homojenleştirme süreçlerini, buna bağlı olarak tek bir global kültürün ortaya çıkmasını, bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını ifade etme ve tanımlama ya da heterojenleştirme sürecinde kullanılabilir.⁸

Dualistik karşıtlık, güzellik ile çirkinlik, iyilik ile kötülük gibi yerellik ve küresellik veya heterojenlik ve homojenlik olarak da anlamlandırılabilir. Bu kasamda, küreselleşmenin dualistik özelliğine ez fazla vurgu yapan iki önemli bilim adamından Giddens gibi “homojenleştiriciler” ideal bir dünya

⁷ Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.31.

⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, Ed. Murat Uyrkulak, 3.Baskı, Alfa Yayını, İstanbul, 2001, s.10.

düzeni nosyonuna tabî olmayı savunurlarken, Robertson gibi "heterojenleştiriciler" ise ideal dünya düzeni projesinin küresel ile yerel arasındaki ayırımı inkar edeceğini ve Batı'nın diğerleri (veya ötekiler) üzerindeki hakimiyetini meşrulaştıran bir işlev göreceğini iddia ederler.

Heterojenleştirme ve homojenleştirmeye yönündeki küresel taktikler devletlerin ekonomi-politik çıkarları ile ilişkilidir. Küreselleşmenin heterojenleştirme etkileri sınırlı iken küreselleşmenin homojenleştirme etkisi geri çevrilemeyecek kadar geniş çapta kabul görmüş ve yerleşmiştir. Örneğin 1980'li yıllarda dünya nüfusunun yalnızca % 20'si kapitalizmin şartları altında yaşıyorken bugün kapitalizm dünya nüfusunun yaklaşık %90'ına yayılmış durumdadır.⁹

Küreselleşmeyi başlangıcı ve sonu belli homojen bir süreç olarak gören Giddens'ın geliştirdiği küreselleşme kuramı ile küreselleşmeyi heterojen, kültürler arası bir süreç olarak değerlendiren Robertson'un kuramı, küreselleşmenin dualistik yapısının açıklanmasında başvurulacak iki önemli kuramdır.¹⁰

1.4. Küreselleşme ve Homojenleşme

1.4.1. Giddens'in Küreselleşme Kuramı

Küreselleşme olgusuna çok boyutlu bir yaklaşım getiren Giddens, küreselleşmeyi toplumsal yaşamı bütünüyle kuşatan bir süreç olarak görür. Giddens, modern dünyanın ana eğiliminin küreselleşmeye doğru olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle modernliğin temel sonuçlarından birinin küreselleşme olduğunu savunur¹¹.

Modernliğin yapısal olarak küreselleştirici niteliğe sahip olduğunu belirten Giddens, modernliğin küreselleştirici eğilimlerinin hem yerel hem de küresel kutuplarda karmaşık değişim diyalektiğinin parçası olarak bireyleri geniş ölçekli sistemlerle bağlantılı duruma getirdiğini savunur. Bu durumda

⁹ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, Çev:Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.187. —

¹⁰ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, Ed. Murat Uyrukulak, 3.Baskı, Alfa Yayını, İstanbul, 2001,s.257.

yerel oluşumlar, millerce uzaktaki olaylar tarafından şekillenmekte ve yerel dönüşümler küreselleşmenin bir parçası olmaktadır.¹²

Giddens'a göre yerelliği belirleyen küresel koşullardır. Yerelliğe özelliğini veren de "koşullar" ile "süreçlerin" etkileşimidir. Bu etkileşim, "zaman-mekân ayrımı" ile ifadesini bulan küreselleşme mekanizmalarıyla gerçekleşir. Zaman ve mekânın yeniden düzenlenmesi modern ve geleneksel dünya arasındaki temel farkın göstergesidir.¹³

Geleneksel toplumlardaki zaman hesabının mekanik saatin icadıyla "yer" ile ilişkisinin kesilmesi, geleneksel sosyal eylemin farklı zaman dilimlerinde farklı yerlerdeki eylemle birleştirilmesini sağlamıştır. Giddens'a göre bu şekilde zamanın yeniden tanımlanması gelenek ile kurulan ilişkileri geniş ölçüde farklılaştırmıştır.¹⁴ Modern yaşamın sağlanması için gelenek ile ilişkilerin farklılaşması demek, gelenek ile olan ilişkilerin koparılması demektir. Zaten "modernite"nin anlamı da budur.

Giddens'a göre, "zaman"ın işlevsel değişimi büyük ölçüde, "mekan"ı yeniden düzenlemek için önkoşuldur. Çünkü, coğrafi olarak konumlandırılmış toplumsal eylemin fiziksel ortamına işaret eden mekân, zamanın yeni işleviyle birlikte oldukça uzak toplumsal olaylardan etkilenerek yeni biçimler kazanmaktadır.¹⁵

Modern örgütler ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerle, bireyler, gruplar ve ülkelerin günün her saatinde birbirleriyle uzak mekanlarda ilişkilerin kurulabilmesini sağladığından zamanın mekânı etkilemesi mümkün olmuştur.¹⁶ Bu şekilde sosyal ilişkilerin yerel bağlarından uzakta kurulması, Giddens'ın küreselleşme tanımına işaret eder.

¹¹ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 1999, s.38.

¹² Yüksel, a.g.e., s.40.

¹³ Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.133.

¹⁴ Anthony Giddens, Christopher Pierson, *Modernliği Anlamlandırma*, Çev:Serhat Uyurkulak, Murat Sağlam, Ed.Murat Uyurkulak, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.17.

¹⁵ Anthony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, Çev.Ersin Kuşdil, 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998, s.26.

¹⁶ Aslanoğlu, a.g.e., s.131.

Giddens'a göre, küresel süreçte, modernitenin sağladığı zaman-mekân ayırımından ortaya çıkan yoğunluk o kadar fazladır ki bireysel kimliğin inşa edilebilmesi, toplumsal ve doğal dünyaların kontrolü mümkün olmaktadır.¹⁷

Zamanın mekân üzerindeki egemenliği modernite kuramlarının kurucu öğelerinden en önemlisidir. Sosyal kuramın "Aydınlanma"dan bugüne belli başlı isimleri Saint Simon, Comte, Spencer, Hegel, Marx, Weber ve Durkheim toplumsal ilişkileri, devlet-toplum tanımlarını ilerleme-kalkınma kavramları ile ilişkilendirmektedir. Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sanayileşme, kentleşme, rasyonelleşme, farklılaşma, bürokrasinin gelişimi ve devletin oluşumu gibi süreçler içinde gerçekleşmektedir. Bu süreçlerin evrenselleştirici güçlere sahip oldukları düşünülmüştür.¹⁸

Modernleşme teorisi, küreselleşme yaklaşımları gibi toplumları doğal olarak düzenli, kararlı ve dengeli birimler olarak görme eğiliminde olduğundan söz konusu süreçler hızlı küresel değişimler karşısında, her şeyi yeniden yerli yerine oturtacak düzenleyici normlar olarak görülmektedir. Batı'dan yayılan bu normlar ise dünyayı gittikçe homojen ve standart bir hâle getirmektedir.¹⁹

Ayrıca, Batı toplumlarında tarih bilinci "ideal topluma ulaşma" isteği çerçevesinde şekillenmiştir. İdeal topluma ulaşma düşüncesi günümüzde Fukuyama'nın "Tarihin Sonu ve Son İnsan" adlı çalışmasıyla belli bir noktaya gelmiş görünmektedir. Fukuyama bu anlamda liberal kapitalist toplumun ideal toplum olduğunu belirtmektedir. Tarihin tek bir ilerleme yörüngesi olduğu ve bunun da Batı modernitesi ile paralel olduğu düşüncesi Giddens modernliğin sonucu olarak gördüğü küreselleşmenin nihai hedefini göstermektedir.²⁰

Giddens küreselleşmeyi gerçekleştirecek olan modernliği, Hintçe "dünyanın efendisi" anlamına gelen "juggernaut metaforu" ile ele

¹⁷ Tekeli, a.g.e., s.40.

¹⁸ Aslanoğlu, a.g.e.63.

¹⁹ Uğur Kömeçoğlu, "Küreselleşme Perspektifinin Yaşlı Akrabası: Modernleşme Teorisi", **Doğu-Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Şubat,Mart,Nisan 2002, s.16.

²⁰ Aslanoğlu, a.g.e., s.163.

almaktadır. Bu betimlemeye göre modernlik çok güçlü bir makine gibidir, bu makinenin üzerinde yer alan kollektif insanlık makineyi bir dereceye kadar yönlendirebilecektir.²¹

Giddens'in küreselleşme teorinden de anlaşılacağı gibi, modernitenin sonucu olarak değerlendirilen küreselleşmenin, özellikle Batı dışı toplumları Batı'ya benzetme veya kısaca homojen bir dünya yaratma hedefine yöneldiği anlaşılmaktadır. Bu durumda küreselleşme, dünya ölçeğinde kültürleri, inançları, kısaca yaşam tarzlarını birbirine benzeten homojenleşme süreci olarak kabul edilebilir.

1.4.2. Küreselleşmenin Homojenleştirme Etkisi

Giddens'tan hareketle küreselleşmenin modernleşmenin bir sonucu olarak görülmesi küreselleşme süreciyle birlikte modernleşmenin tüm normlarının toplumsal yaşamı bütünüyle kuşatması anlamına gelir. Bu durumda yerel toplular dünyanın her yerinde benzer özellikler taşıyan toplular haline gelirler.²²

Küreselleşmenin homojenleştirme etkileri konusunda birçok yerli ve yabancı düşünürlerin açıklamaları vardır. Örneğin Keyman, küreselleşme sürecinin hızlanması ve yoğunlaşması ile içeri-dışarı, ulusal-uluslararası, Batı-Doğu, Birinci Dünya-Üçüncü Dünya, modern-geleneksel, benlik-öteki arasındaki çizilmiş zamansal ve mekânsal ayrımların giderek ortadan kalktığını ve dünyanın giderek global bir topluma dönüştüğünü, yani küresel bir kültürün şekillendiğini belirtir.²³

Aynı şekilde Şaylan, küreselleşmenin ekonomik etkilerine atıfta bulunarak, kapitalizmin evrensel bir dünya sistemi haline gelmesine bağlı olarak kültürel ve düşünsel formlar ve içeriklerin evrensel bir karakter kazanarak politik ve ekonomik yapıları etkiler düzeye eriştiğini söyler.²⁴

²¹ Sarıbay, a.g.e., s.257.

²² Giddens, a.g.e., s.162.

²³ E. Fuat Keyman, **Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999, s.11.

²⁴ Mehmet Yüksel, **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002, s.34.

Küreselleşmeyi postmodern kolonyalizmin bir biçimi olarak değerlendiren bilim adamları ise, küreselleşmeyi dünya çapında serbestleşme yönünde ilerleyen gelişmiş kapitalizmin ve teknolojik ilerlemenin bir başarısı olarak değerlendirirler. Yeni kolonyalizm şartlarında ülkelerin kontrol altına alınması, bilinç ve tüketim üzerinde hegemonya kurmaktan daha az önemli bir hale gelir. Bir egemenlik biçimi olarak kolonyalizm, dünya sisteminin merkezinde bulunan daha güçlü ülkelerin, bu sistemin çevresinde yer alan ülkeleri hegemonya altına alması şeklinde kavramlaştırılabilir. Doğal olarak bu hegemonyanın temel işlevi güçsüzü güçlüye benzetmektir.²⁵

Wallerstein'in kuramında da küreselleşmenin homojenleştirme yönüne vurgu yapılmaktadır. Wallerstein'in geliştirdiği dünya sistemi kuramının en önemli bileşenlerini merkez ve çevre ülkeleri arasındaki iktidar veya güç hiyerarşisi oluşturmaktadır. Bu hiyerarşi içinde güçlü ve zengin ülkeler "merkez"i, fakir ve zayıf ülkeler "çevre"yi oluşturmakta, merkez çevreyi sömürmekte ve ona egemen olmaktadır. Merkezdeki bütün ülkeler çevre ülkelerinden benzer şeyler istemekte, bu durumda çevre ülkelerinin tamamı aynı davranışı sergileyerek homojenleşme sürecine işlerlik kazandırmaktadır. Dünya sistemi içinde çevre ülkeleri modernleşme teorilerinin savunduğu gibi, daha önce merkez ülkelerin geçmiş olduğu aynı yollardan geçmekten ziyade, kendi bağımlı statülerini yeniden üreten bir gelişim sürecini yaşamaya zorlanmaktadırlar.²⁶

Ritzer ise, küreselleşme kavramının açıklanmasında anahtar rol oynayan iki kavram olduğunu savunur. Bunlardan ilki Roberson'un "glocalization (küre-yerelleşme)" terimi, diğeri de kendisinin geliştirdiği "grobalization" terimidir. Ritzer'e göre glocalization, dünya genelinde küresel ile yerel olguların birbiriyle karışarak ortaya çıkardıkları yeni bir durumu ifade eder. "Grobalization" terimini ise, küreselleşme sürecinde her alanda karşı

²⁵ A.e., s.168.

²⁶ Christopher Chase-Dunn and Paul Grimes, "World-Systems Analysis", *Annual Review of Sociology*, California, Issue.21, 1995, p.390.

karşıya gelme isteği ve yeteneğinde olan ulusların, birbirlerine kendi doğrularını kabul ettirme mücadelesi olarak olarak tanımlar.²⁷

Ritzer bu iki olgunun küreselleşme süreci içinde sürekli çatışma halinde olduğunu belirtir ve giderek küreselleşen “nothing”in, sürekli bir şeyler kazanırken yerel olguların sürekli kaybettiğini vurgular. Ritzer “nothing” kavramını, dünya çapında etkin ve nüfuz etme yeteneğine kavuşmuş ekonomik, kültürel, politik ve kurumsal unsurların, yerel unsurlar etrafında çoğalıp onu yutmasını anlamında kullanır.²⁸

Uluslararası ilişkiler alanında çalışan bilim adamlarından liberalist kanatta yer alan gruplar, küreselleşmeyi dünya politikasını uzun yıllar devam eden değişiminin son ürünü olarak görürler ve dünya politikasının ulaştığı bu noktada devletlerin artık kendi bağımsız politikalarını üretmelerinin mümkün olmadığını belirtirler. Kitle iletişim araçlarındaki gelişmelerin ve teknolojik devrimlerin böyle bir yaşamı olanaksız kıldığını, ulusların arasındaki bağımlılıkları artıran ilişkilerin ve bu ilişkilerden doğan olayların, eskiye oranla ülkeleri daha fazla etki altına aldığını savunurlar.²⁹

Bölgeselleşme sürecini homojenleşmeye hizmet eden bir oluşum olarak değerlendirenlere göre küreselleşme, hegemonya ile eş anlamlıdır ve bölgeselleşme fikriyle beraber gelişmiştir. Onlara göre gelişmiş ülkeler önceleri bölgeselleşme fikrine belirli derecelerde ilgisiz kalmış olsalar bile, şu anda bunu biraz endişeli ama istekle takip edilen bir yol olarak algılamaktadırlar. Ancak bölgeler, uzun vadede genişleyerek yine homojen olan bir başka iktidar türü oluşturacaktır.³⁰

Diğer taraftan, Fukuyama'nın “Tarihin Sonu” tezi, küreselleşmenin hayat tarzının standardizasyonu kanıtlayan tez olarak vurgulanmaktadır. Fukuyama'nın, Sosyalist Bloğun çökmesiyle birlikte “Tarihin Sonu”nun geldiğini ve liberal politika ile serbest piyasanın uygulanacak tek yöntem

²⁷ Ritzer, a.g.e., p.6.

²⁸ A.e.

²⁹ John Bayliss and Steve Smith, **The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relations**, Oxford University Press, New York, 1999, pp.2-7.

³⁰ Kömeçoğlu, a.g.e., s.20.

olduğunu ilan etmesi, homojen dünya yaratmak için gidilecek tek yolun ne olduğunu göstermektedir.³¹

Aynı şekilde, Fukuyama'nın tezini dolaylı yoldan destekleyenler, küreselleşmenin hangi alanda olursa olsun, dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncülüğü olan normların dikkate alınmasını, benimsenmesini ve dünyaya açılarak yerelliğin dışına çıkılmasını ve evrenselleşmeyle birleştirilmesini sağlayan bir süreç olduğu savunmaktadırlar.³²

Küreselleşme sürecini "global köy" kavramı ile açıklayan McLuhan göre, Batılıların dışındaki insanların yaşadığı geleneksel ve dışa kapalı köy, 1980 yılında itibaren elektronik medyanın haber ve imaj dünyasının etkisi ile global köy biçimine dönüşmüş, hiçbir gizli şeyin kalmadığı ve dünyanın her yanındaki olaylardan anında haberdar olan global köyün insanları da, duyduklarından gördüklerinden, öğrendiklerinden aynı ölçüde etkilenerek benzer tepkiler veren tek bir türün bireyleri haline gelmiştir.³³

Giddens'in tezini destekleyen yazarlara göre, modernizm ve Batı medeniyetinin, küreselleşme sürecinin akıntısına kapılarak politika sahnesinde hâkim duruma gelmesi, küreselleşmenin tepeden gelen etkilerle şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Bu etkiler de küreselleşmenin homojenlik ve birliğe eğilimli özelliğini ön plana çıkarmaktadır.³⁴

Holton, küreselleşmenin ayırt edici özelliği, her şeye rağmen dünyanın farklı parçaları arasında artan oranda birleşme, bütünleşme ve birbirine bağımlılığın ilişkilendirilmesi olarak görmektedir. Küreselleşme bu başat özelliği ile farklı parçaları aynı parçalar haline getirmektedir.³⁵

Homojenleşme olgusuna felsefi temel arayan düşünürler ise, modern doğa biliminin getirdiği ekonomik mantığın bütün ilgili toplumları radikal bir şekilde daha eşitlikçi, homojen ve eğitilmiş hale getirmeye zorladığını,

³¹ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s.207.

³² Tekeli, a.g.e., s.11.

³³ Marshall McLuhan and Bruce R. Powers, *Global Köy : 21nci Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler*, Çev. Bahar Öcal Düzgören, Scala Yayınları, İstanbul, 2001, s.4-13.

³⁴ Falk, a.g.e., s.174.

hükmedenler ve hükmedilenler aynı ulusal ekonomiyle birbirlerine bağlandıkları için aynı dili konuşmak zorunda kaldıklarını savunurlar.³⁶

Diğer taraftan, küreselleşmenin yerel otonomiye dair talepleri şiddetlendirme eğilimi nedeniyle, bunları bir arada tutmanın en iyi yolunun AB gibi örneklerle ulusal kimlikleri uyumlu hale getirme olduğu savunulmaktadır. Bu sayede, ulusal kimlik merkezsizleşme sayesinde yok olmaktan ziyade muhafaza edilmiş olmaktadır. Aslında ulusal kimliği uyumlu hale getirme projesi mikro düzeyde homojenleştirme anlamına gelmektedir. Bu da farkı yoldan küreselleşmenin homojenleştirme etkisi olmaktadır.³⁷

1.5. Küreselleşme ve Heterojenleşme

1.5.1. Robertson'un Kuramı

Küreselleşmeyi Giddens gibi Batı modernitesinin bir sonucu olarak görüp dünyanın Batılılaştırılmasından söz edenler ya da küreselleşmenin bir homojenleştirme etkisine olumlu yaklaşanlar yanında, küreselleşmenin melezleşme, çeşitlilik ve farklılığa da izin verdiğini savunanlar bulunmaktadır. Bunların başında ise Robertson gelmektedir.³⁸

Robertson, küreselleşme bağlamında kültürel homojenleştirme ile kültürel heterojenleşme arasındaki gerilime dikkati çeker. O'na göre küreselleşme basitçe bir toplumlar, bölgeler ve medeniyetler meselesi değildir. Aynı zamanda bireysel kimlikleri, ulusal toplumları, tüm insanlığı ve bütün toplumları kapsayan bir olgudur. Robertson, analizinde, kültür-eylem, kültür-sosyal yapı bağına ve kültür-kişi ilişkisine özel bir önem verir.³⁹

³⁵ Robert Holton, "Globalization's Cultural Consequences", *Annual of The American Academy of Political and Science*, Vol.570, July 2000, p.160.

³⁶ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, 2.Baskı, Gün Yayınları, İstanbul, 1999, s.267.

³⁷ Giddens, *Modernliği Anlamlandırma*, a.g.e, s.195.

³⁸ Douglas Keller "Globalization and the Postmodern Turn", (Çevrimiçi) <http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm>, 14.10.2003.

³⁹ Yüksel, a.g.e., s.44.

Robertson, dünyayı esnek bir küresel modelde anlamlandırmaya çalışır. Amacı küreselleşme kuramı içerisinde epistemolojik olarak, tekillik/bütünlük ve süreklilik/süreksizlik arasındaki sorunsalı çözmektir. Robertson, küreselleşme ile kültür arasındaki ilişkiye büyük önem verir, kültür kavramına bütünleştirici bir unsur olarak bakar, kültürel kopukluklar ve farklılıkları ortaya koymayı amaçlar. Küreselleşmeyi farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan bir süreç olarak görür. Dolayısıyla bir kültürel bütünleşme beklememekte ve farklılıkların göreceli konumlarını öne çıkarmaktadır. Çünkü Robertson'a göre, göreceli özerkliğin yitirilerek birinin öne çıkması fundamentalist bir yanı ortaya çıkarır.⁴⁰

Bu çerçeve içinde Robertson, küreselleşme sürecini sadece kaynaşma ya da birleşme ve bütünleşme yaratan bir süreç değil, aynı zamanda ayrışma ve farklılaşma yaratan bir süreç olarak ele alır. Örneğin, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaklaşma-benzeşme olgusu ortaya çıkarken, sosyal ilişkiler alanında ayrışma olgusuyla yüz yüze gelinmektedir.⁴¹

Robertson, hem özgüllük ve farklılık, hem de evrensellik ve homojenite üzerinde yoğunlaşır. İki yönlü bir süreçten söz eder. Bu sürecin hem özgül olanın evrenselleşmesi, hem de evrensel olanın özgülleşmesi şeklinde ortaya çıktığını, içsel ve dışsal öğelerin bir arada bulunduğunu, çok kültürlü, çok etnisiteli bir yapıda olduğunu, kolektif ve bireysel kimliklerin özdeşimine rastlandığını belirtir. Özgül olanla komünal olanın, evrensel ve gayri şahsî olanla bir arada bulunduğunu ve bunlar arasında genel bir ilişki olduğunu ifade ederek, küreselleşme sözcüğünün bütün bu oluşumları kapsadığını düşünür.⁴²

Robertson'un kuramı, içinde küreselleşmeye olumlu ya da olumsuz bir değer yüklenmekten ziyade farklı kültürlerin karşılaştıkları noktalarda birbirlerinin konumlarını göreceli bir çerçevede belirlemeye yöneliktir. Bu çerçevede Robertson, küreselleşmeyi farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını içine alan bir süreç olarak değerlendirir. Küreselleşmeyi Batı kökenli bir proje ve modernitenin bir sonucu olarak gören Giddens'in

⁴⁰ Aslanoğlu, a.g.e., s.136-137.

⁴¹ Tekeli, a.g.e., s.44.

kuramını, küreselleşme sürecinin etkisini küçümsemesi nedeniyle eleştirir. Modernitenin homojenleştirici etkisini görmezlikten gelerek küreselleşme olgusu yerine küreselleşme süreçlerini ön plana çıkarır.⁴³

Ayrıca Robertson'a göre, küreselleşmeyi Giddens'in yaptığı gibi modernliğin sonucu olarak gören yaklaşımlar; küreselleşmeyi modernite ile ilişkilendirerek sadece Batı'yı merkez olarak aldığı için coğrafi olarak dar, 16. yüzyıldan başlatıldığından zaman olarak sığdır. Bu nedenle Robertson, küreselleşmeyi Batı dışından bakarak analiz etmekte ve küreselleşmeyi çok uzun zaman önce başlayan bir süreç olarak görmektedir. Ayrıca, küreselleşme sürecini durağan veya sığ zaman aralıklarında düşünmek, sürecin mekansal ve kültürel boyutlarını ihmal etmek anlamına gelir.⁴⁴

Ayrıca Robertson'un insanlığın birliği ile tekil topluluklar arasındaki farkı görmesi, küreselleşmeye homojenleştirici ve heterojenleştirici güçler arasındaki gerilimden bakmasına yol açmıştır. Küreselleşme, toplumlar, bireyler, uluslararası ilişkiler ve insanlık bileşenlerinden yola çıkan, farklı kültürler arasındaki etkileşim sürecidir.⁴⁵

Tarihin tek bir ilerleme yörüngesi olduğu ve bunun da Batı modernitesi ile paralel olduğu düşüncesine pek çok eleştiri yapılmıştır. Bu kapsamda Robertson, Batı modernitesi dışında modernliklerin olabileceği, Robins ve Morley, Batı'nın dışında kalanların Batı modernitesinin küreselleşmesine gösterdikleri tepkinin sonucu olduğu, Foucault ise söz konusu düzenleme bilgisinin güç ile paralel gittiği, dolayısıyla gücün Batı dışındaki odaklara akmaya başlaması ile modernitenin düzenleme fikrinin uygulanabilmesinin imkansızlaştığı yönündeki yorumları, Giddens'in iddia ettiğinin aksine, küreselleşmenin homojenleşme ile sonuçlanmayacağı anlamına gelir.⁴⁶

Robertson, "küre-yerelleşme" (glocalization) ifadesiyle küreselleşmenin heterojen yönüne vurgu yapar ve küreselleşmeyi küresel olan ile yerel olanın içiçe geçmelerinin bir sonucu olarak görür. Bu

⁴² Yüksel, a.g.e., s44.

⁴³ Aslanoğlu, a.g.e., s.137.

⁴⁴ Sarıbay, a.g.e., s.271.

⁴⁵ A.e.

⁴⁶ A.e., s.259.

çerçevede küreselleşme, dünyanın bir bütün olarak sıkışması ve yerellikleri birbirine bağlamasıyla gerçekleşmektedir. Robertson, glocalization ifadesi aynı zamanda yerelliğin keşfi anlamını taşımaktadır. . Robertson bu vurgusu ile yerel unsurları ön plana çıkarmaktadır.⁴⁷

İlave olarak Robertson, dünyanın giderek tek bir bütünlük halini aldığından hareket ederek, herkesin birbiriyle özdeş hale gelmediğini sadece birbiriyle içiçe geçtiğini savunur. O'na göre yerellik, toplumsal bir durum değil, her yerde benzer tepki doğuran küresel toplumsal koşulların ürünüdür.⁴⁸

Tüm dikkatini bilinç ve kültür sorularına yönelten Robertson, küresel sistemde anlamlı olan tek olguyu, küresel karşılıklı bağımlılık olarak kabul eder. Böylece iktisadi, siyasal ve toplumsal yapılara ilişkin öğeleri, küreselleşme sürecindeki kısıtlı ilgi alanını oluşturan bu öğelere ilişkin sistemlerin bilincine varma olgusunun yan hatları konumuna indirger.⁴⁹

Robertson için küreselleşme, hem dünyanın küçülmesini hem de dünyanın bir bütün olduğu bilincinin yoğunlaşmasını ifade eder. Giderek artan ölçülerde küreselleşen dünyada; sosyal, etnik, bölgesel, bireysel kimliğin, uygarlığa ilişkin bilincin, kendi kendisinin farkına varmanın yükselişi de söz konusudur. Global karşılıklı bağımlılık, global bütünlük bilincine varmayı sağlayan bir unsur olarak görülmelidir. Bu çerçevede küreselleşme, dünyanın bir bütün olarak sıkışması ve yerellikleri birbirine bağlamasıyla gerçekleşmektedir.⁵⁰

Kültürün çeşitli süreçlerde aktığı görüşü ilk kez Arjun Appadurai tarafından geliştirilmiştir. Appadurai'nin yaklaşımı içinde belirleyici olan tema, küresel homojenleştirici güçlerle yerelliği oluşturan heterojen güçler arasındaki gerilimdir. Appadurai'nin terimleriyle söylersek, günümüzdeki küresel kültür karmaşık, üst üste binen süreçlerden oluşmaktadır. Bu

⁴⁷ Aslanoğlu, a.g.e., s.140 ve Topçuoğlu, a.g.e., s. 87.

⁴⁸ A.e. ,s.88.

⁴⁹ A.e.

⁵⁰ Roland Robertson, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Sage Publications, London, 1994, pp.10-11.

süreçleri anlamlandırmak için merkez-çevre modeli gibi kuramlar birden fazla merkez ve çevre alınarak geliştirilse bile yeterli olmayacaktır.⁵¹

1.5.2. Küreselleşmenin Heterojenleştirme Etkisi

Giddens'in küreselleşme anlayışında tek yönlü ve tepeden aşağıya doğru giden küresel olgular belirleyici iken, Robertson'un yaklaşımında yerel ile küresel arasındaki etkileşim belirleyici olmaktadır. Yani küreselleşme, yalnızca yerel özerklik doğrultusunda yeni baskılar yaratarak aşağıya doğru inen ve homojenleştirme karakteri taşıyan bir olgu değil, aynı zamanda yukarıya doğru hareket eden yani farklılıkları küresel ölçeğe taşıyan bir süreçtir.⁵²

Hirst ve Thompson'a göre, modern iletişim biçimleri, uluslararası sivil topluma, sınırlar ötesinden ilgilerini paylaşıp ortaklıklar kuran insanlara bir zemin sağlamaktadır. Kültürel homojenlik gitgide problemlili bir tema olmaktadır. Küreselleşme süreci içinde kozmopolit kültürler ile ulusal kültürler sürekli etkileşim halinde olduğundan, kültürel homojenliğin sağlanması olasılığı giderek azalmaktadır. Aynı zamanda, hem çeşitli dünya pazarlarında bulunmak hem de bu pazarların ürettiği uluslararasılaşmış kültürleri göz ardı etmek mümkün değildir.⁵³

Taylor da, heterojenleşme olgusuna temas edenlerden biridir. O'na göre, bütün toplumlar giderek artan ölçüde daha geçişken ve çok kültürlü duruma gelmektedir. Geçişken olmaları, kültürel etkilere daha açık duruma gelmelerini ifade etmektedir. Çoğulculuk ise, kültürel kimliklerin tanınması demektir. Böyle olduğu için de, küresel ölçekte, zevklere, isteklere ve beklentilere anlam kazandıran bir alan sağlanmış olmaktadır.⁵⁴

Smith ise küresel kültürün, Giddens'in savunduğu gibi Batı tarafından, tepeden ve tek yönlü bir akış ile oluşmadığını, değişik kültürlerin bir araya gelmesi ile, aşağı ve yukarı yönlü kültürel akışlarla, çift yönlü hareketlerden

⁵¹ Sarıbay, a.g.e, s.266.

⁵² Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, a.g.e., s.25.

⁵³ Paul Hirst, George, Thompson, *Küreselleşme Sorunları*, Çev. Çağla Erden ve Elif Yücel, Dost Kitabevi Yayını, Ankara, 1998, s.215.

oluşan kompleks yapının genişlemesi ile oluştuğunu vurgulamaktadır. O'na göre küresel kültür, etnik yapılı yerel motifler ve bunların oluşturduğu genel insani değer ve ilgilerin bir arada bulunduğu, bütün bunların gelişen iletişim sistemleri ile bağlantılı olduğu yeni bir düzeni anlatmaktadır. Yerel motiflerin küresel ölçekte kendine yer bulması, küreselleşmenin imkanları sayesinde olmaktadır.⁵⁵

Küreselleşmenin tek yönlü, yani Batı'dan diğer toplumlara tek taraflı bir hareket olduğu yönündeki yorumlar, yerelden küresele doğru olan çift yönlü bir hareketin varlığını önemsemezler. Halbuki küreselleşme ile Doğulular Batılı değerlerden veya Güneyliler Kuzeylilerden etkilenmektedir. Bu nedenle, değişik yönlerden ve süratli kültürel akışlar neticesinde homojen bir kültürün oluşması mümkün değildir.⁵⁶

Diğer taraftan Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezi de, küreselleşmenin homojen toplum yaratma projesinin hedeflediği gibi sonuçlanmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Medeniyetler arasındaki farklılıkların medeniyetler arası çatışmayla neticeleneceğini ileri süren Huntington'a göre, medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, din, kültür ve gelenek yoluyla farklılaşmıştır. Oysa bu farklılıklar asırların ürünüdür ve küresel süreçlerin bunlara yeniden şekil vermesi mümkün değildir. Dolayısıyla, farklı medeniyetlere ait toplumlar, küreselleşmenin tam ters yöndeki zorlamalarına rağmen, farklılıklarını küresel ölçekte kabul ettirme hedeflerinden vazgeçmemektedirler.⁵⁷

Özetle, küreselleşmenin homojenleştirme ve heterojenleştirme süreçleri üzerine yapılan tartışmalar, aslında Batılı olmayan toplumları Batı'ya benzetme ve buna karşı dirençleri içeren süreçleri kapsamaktadır. Bu nedenle, küreselleşmenin bu dualistik yapısının neticede Batılı olmayanları ötekileştirme ve buna karşı dirençlere neden olduğunu söyleyebiliriz.

⁵⁴ Yüksel, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, a.g.e., s.177.

⁵⁵ Anthony D. Smith, *Towards a Global Culture?: Global Culture*, Ed. M.Featherstone, Sage Publications, London, 1993, p.127.

⁵⁶ Davutoğlu, a.g.e., s.248.

⁵⁷ Özcan Yeniçeri, "Geleceği Yönetmek Gelecek Tarafından Yönetilmek", (Çevrimiçi) <http://www.2023.gen.tr/agustos/2001/gelecek.html>, 11.09.2003.

1.6. Kimlik/Farklılık Sorunsalı ve Öteki

Keyman'a göre küreselleşme her ne kadar, Kuzey ve Güney, Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya ve Batı ve Doğu arasında tali karşıtlıklar yaratarak dünyayı işlevselci bir tarzda bütünleştirmenin artık mümkün olmadığı anlamına gelse de, küreselleşme sürecinin Giddens'in iddia ettiği gibi modernitenin bir sonucu olduğu, Batı evrenselciliğinin bir biçiminin ayrılmaz bir parçası olduğu da göz ardı edilemez. Küresel bir toplum yaratma projesine hizmet eden modernleşme teorisinin dünyayı işlevselci bir tarzda bütünleştirmesi mümkün olmasa da bu yönde bir zorlamanın hala devam ettiğini söyleyebiliriz.⁵⁸ Bu sürece kısaca "homojenleştirme" denmektedir.

Küreselleşme ile birlikte öne çıkan etnik savaş, terör ve kimlik-temelli çatışma gibi sorunlar, uluslararası ilişkilerin doğasının ve küreselleşmenin homojenleştirme ve heterojenleştirme etkilerinin, "öteki"nin kurulması üzerindeki rolü çerçevesinde değerlendirilmesini zorunlu kılar. Çünkü, küreselleşmenin birbirine zıt iki özelliği küresel güvenlik sorunlarının ortaya çıkışında büyük bir etkiye sahiptir.

Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkilerin arz ettiği karmaşık sorunlarla yüzleşmek için uluslararası ilişkilerin modernite ile olan ilişkisinden hareketle modern yaşamın siyasal ve ekonomik süreçlerinin her zaman modernite adı verilen kültürel formasyon ve hegemonik rejim içerisine gömülü olduğunu göstermek ve bunun "ötekilik" ve "farklılık"a nasıl dönüştüğünü kanıtlamak gerekir.⁵⁹

Bu amaçla Keyman, kimlik ve farklılık arasındaki ilişkiyi, "dahil etme" ve "dışlama pratiği" olarak ele alarak modernite söylemi içerisine nasıl işlediğini ortaya çıkarmaya çalışmıştır. O'na göre, Batılı egemen "özne"nin "öteki" ile etkileşiminde uzun süredir devam ettirdiği ayrıcalıklı konumu ve öteki'ni dışlayan, marjinalleştiren yaklaşımı küreselleşmiş modernitenin farklılığın bastırılması yönündeki dinamikleri ile dahil etme/dışlama pratiği

⁵⁸ E. Fuat Keyman, **Küreselleşme Devlet Kimlik Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Çev. Simten Yaşar, Alfa Yayını, İstanbul, 2000,s.7.

⁵⁹A.e.

olarak işleyerek “öteki”ni sürekli uluslararası sistemin “nesne”si olmaya mahkum etmiştir.⁶⁰

Küreselleşme sürecinin dahil etme/dışlama pratiğini Robertson, “modernite sorunu küreselleşme sorununa doğru genişlemiş, bir bakıma küreselleşme sorununa dahil olmuştur ve moderniteye özgü temaların bir çoğu küreselleşme süreci içinde şiddetlenmiştir” diyerek açıklar.⁶¹

Keyman'a göre, ayrıcalıklı modern Batılı “özne” ile “öteki” arasındaki mesafe küreselleşmenin etkileriyle birlikte giderek azalmıştır. Çünkü, günümüzde artık modernite, evrensel, nesnel ve rasyonel gelişme projesi olarak meşruluğunu koruyamamaktadır. Modernitenin öngörüsünden farklı gelişme modellerinin güç kazanması (Japonya ve Güney Asya Ülkeleri gibi), devlet egemenliğinin küresel dünya ekonomisi karşısında gözenekli hale gelmesi, Batı modernitesinin kendisini geçmişteki sömürgelerinden ayırmakta gittikçe daha fazla başarısız olması gibi gelişmeler, moderniteye özgü unsurların güç kaybının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁶²

Bu anlamda "tarihin sonu" tezi tersten okunursa, Batı'nın laik gelişme modeliyle özdeş tek ve nesnel tarih anlayışının bitimi ve modernitenin bir daha geriye dönülemeyecek şekilde bir krize girmesi anlamına gelmektedir. Kısaca küreselleşme, çelişkileri içeren ve belirlilik ölçütlerini ortadan kaldıran bir süreç olarak işlemiş ve bu süreç Soğuk Savaşın bitimini liberal demokrasi ve serbest pazar ekonomisi ile ilgili evrensellik savlarını olası kılarken, aynı zamanda nesnel tarih anlayışının bitimine yol açan alternatif gelişme modellerinin meşruiyet kazanmasına da yol açmıştır. Küreselleşme, Batı modernitesinin evrenselleşmesi ve Batı modernitesinin krizi savlarının ikisine birden bünyesinde taşıdığı için çelişkileri içeren bir süreç olmaktan kurtulamamıştır.⁶³

Ayrıca, küreselleşmenin bu çelişkili yapısı, modernitenin homojenleştirici eğilimleri ile küreselleşmenin heteronjenleşme

⁶⁰ A.e., s.8.

⁶¹ A.e.

⁶² Tekeli, a.g.e.,s.46.

⁶³ A.e.

etkisinin karşı karşıya gelmesi ve küreselleşme sürecinde diyalektik olarak birlikte akmasını da ifade eder.

Batı modernitesinde Üçüncü Dünya toplumlarının tikel tarihleri reddedilir ve Birinci Dünyanın tarihine küresel tarih olarak üstünlük atfedilir. Bundan dolayı somut, özgül ve tikelin ışığında soyut, genel ve evrensel olanı reddetmek için farklı ve küresel olarak eşitsiz tarih gerçekleri gündeme getirilir. Yapılmaya çalışılan Kuzey/Güney, Şark/Garp ve Modern/Geleneksel gibi tali karşıtlıklar üzerine kurulan ikili tarih anlayışını yeniden kurgulanarak, Üçüncü Dünyayı "öteki"leştirmektir. Böylece tarih yazıcılığı kimi zaman bilinçli, kimi zaman bilinçsiz olarak, üstünlük iddialarını temellendirecek çatışmalara meşruiyet kazandıracak "ötekiler" yaratmaya katkıda bulunur.⁶⁴

Bu kapsamda, küreselleşmenin, kontrol edilmesi gereken bir nesne olarak "öteki"nin kurulmasına dayanan söylemsel bir oluşum olduğu, küreselleşmenin modern Batılı kimliğin evrenselleştirilmesi ve buna farklılık nedeniyle direnme süreçlerini kapsaması nedeniyle, potansiyel gerilim ve çatışma olasılıklarını da bünyesinde barındırdığı söylenebilir.⁶⁵ Küreselleşmenin çatışma üretebilen potansiyeli ise "yeni güvenlik anlayışı"nın belirlemede nirengi noktası olduğundan, "öteki" konusunda daha detaylı inceleme yapmak zorunlu hale gelmektedir.

1.7. Kollektif Kimlik ve Öteki

Küreselleşme süreci, toplumsal değerlerin zedelenmesi yanında, "öteki"ler açısından yeni endişelere ve tepkilere yol açmaktadır. Bu süreçte, Batı için "öteki" yabancı konumundan çıkarılarak "düşman" veya uzak durulması gereken bir "nesne" konumuna gelirken, "öteki" için Batı düşmanlığının artması daha fazla güvenlik ihtiyacı doğurmaktadır. Bu durum son noktada, "öteki"nin güvenliğini garanti eden savunma sanayii

⁶⁴ Keyman, a.g.e.,s.179. ve İlhan Tekeli, "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", Ed. Ali Berktaş, Hamdi Can Tuncer, *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayını, İstanbul, 1998, s.1.

⁶⁵ Keyman, a.g.e., s.90.

yatırımlarını artırmasını beraberinde getirirken, ilk tepki olarak uluslararası seviyede "kabul görme" ihtiyaçlarını ortaya çıkarmaktadır.

"Kollektif kimlik" talepleri aslında düşük gelirli veya periferi durumundaki toplumların, dışlanmışların, kısaca "öteki" olarak tanımlanan kesimlerin, "kabul görme" ihtiyaçlarının bir sonucudur. Bu ihtiyaçların küresel seviyede giderilememesi halinde ise, Batı karşıtı tepkiler yükselmekte, "Batı" ile "öteki" arasındaki kutuplaşmalar artmaktadır.

"Kabul görme" ihtiyacının temel mantığı, sosyal etki araştırmalarında ilginç bir örnek oluşturur. Örneğin insanlar, tek başına haklı olsaydı pek çok kişiyle birlikte yanılmayı tercih etmektedirler. Çünkü insanlar veya toplumlar için soyutlanma korkusu hakikati savunmaktan daha büyük bir ağırlık taşımaktadır.⁶⁶

Bu nedenle, soyutlanma korkusunun karşılığı olan "kabul görme" arzusu, küresel dünyada "öteki" olarak kurgulanan toplumlarda çok artmıştır. Küresel kurumlar veya güçlü ülkeler "öteki"leri nesne, edilgen ve pasif birer eleman olarak gördükleri sürece, kolektif kimlik arayışlarının devam etmesi ve çoğu zaman bu arayışların köktenci akımların ortaya çıkması veya terörün beslenebileceği ortamların yaratılmasına neden olması, yani küresel güvenliği tehdit etmesi her zaman olasıdır.

Kollektif kimlik arayışlarında vurgulanan diğer bir özellik, insanların aidiyet duygusu içersinde zevklerini, alışkanlıklarını ve görüntülerini değiştirerek grup oyunu oynamayı sevmeleridir. Bu oyunda görüntü çok önemlidir. Aranılan şey diğerlerine benzer görünmek ve kendini benzer görmektir. Çünkü bu sayede toplumlar soyutlamadan kurtulduğunu ve küresel seviyede kabul gördüğünü düşünmektedir.⁶⁷

Robertson ve Giddens'in küreselleşme kuramlarını temel alarak kurulmaya çalışılan küreselleşme ile güvenlik arasında ilişki, küreselleşme sürecinin sosyo-kültürel sonuçlarından toplumsal homojenleşme ve heterojenleşme diyalektiği üzerinde kurulmuştur. Bunun nedeni,

⁶⁶ Nuri Bilgin, *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayınları, İstanbul, 1999, s.176.

⁶⁷ A.e., s.189.

homojenleşme ve heterojenleşme dinamikleriyle, “Batı” ve “öteki” olarak iki “farklı” kutuba ayrılan dünyanın maruz kaldığı tehdidi ortaya çıkarmaktır. Küresel güvenliği tehdit eden mantık, dünyayı “Batı” ve “öteki” olarak ayıran mantıktır. Bu nedenle, “öteki”nin kurgulanması süreçleri, küreselleşme ile güvenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasında anahtar bir rol oynamaktadır.

1.8. “Öteki”nin Kurgulanması

Milli destanların kendi "öteki"sini keşfettiği, ancak bununla da kalmayıp varlığına ihtiyaç duyduğu "öteki"ni hakiki anlamda yarattığı söylenebilir. 19. yüzyıl yazarlarının bir dizi siyasi ve toplumsal temayı işlerken Aydınlanma'ya ve Aydınlanma'ya karşı gelişen tepkileri referans alması, en dolaysız bir şekilde Fransız Devrimi'nin bir sonucudur. Bu nedenle "öteki"nin tanımlanmasıyla ilgili her çalışma Devrim Fransa'sı üzerine odaklanmıştır.⁶⁸

Aydınlanmanın izlerini taşıyan küresel düzlemde "öteki", modern (Batılı) olanla geleneksel (Doğulu) olan arasında kurulan ve modern benin sahip olduğu her şeyin eksikliğini gösteren bir kültürel nesneyi oluşturur. Batılı modern benlik, rasyonel düşünen bir özne şeklinde tanımlanırken, Batı dışı kimlikler ise “öteki”, yani modern olmayanlar olarak tanımlanır.⁶⁹

Bu nedenle, “öteki”ye dair genel yaklaşımlar başta kültürel olmak üzere dört farklı kavramsallaştırma etrafına toplanır. Öteki kültürel bir nesnedir, rasyonalite, modernite, akıl ve ilerlemeden yoksundur, özne olarak önsel (a priori) bir özelliği vardır.⁷⁰

Öteki'nin, kültürel ve ulusal kimliklerin karmaşık yapılarını göz önüne almayı mümkün kılacak şekilde “farklılık” olarak kavranması, sömürgeci ile

⁶⁸ James Fentress, "Deli Öteki", *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*, Ed. Ali Berktaş, Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.182.

⁶⁹ Sarıbay, a.g.e., s.204.

⁷⁰ Keyman, a.g.e.,s.167.

sömürge arasındaki karşılıklı bağımlılığın eleştirel bir şekilde incelenmesine olanak tanır.⁷¹

Batı'nın "öteki"yi kurgulama sürecinde kültür, kendisini ortak değerler ve anlamlar bütünü olarak farklılıkları evrensel özne olarak işlev gören modern benliğin içine hapseder ve "öteki"nin varolma durumunu ancak modern benliğe benzemesine göre tanımlayarak Avrupa merkezci bir üst anlatı biçimi olarak hizmet görür.⁷²

Söylemsel bir kurgu olarak öteki ise, çeşitli söylemler ve kurumlar tarafından kurulan "bir bilgi nesnesi" durumundadır. Edward Said, Aydınlanma sonrası dönemde, Avrupa kültürünün kendisini bir benlik çeşidi olarak Şark (Orient) karşısında konumlandırarak güç ve kimlik kazanması şeklinde "şark" adı verilen varlığı kurduğunu, hatta ürettiğini belirtir. Bu "öteki" kavramsallaştırmasının, tarihsel bir varlık olarak öznenin izahını reddetmesi ve "öteki" sorununu temsil sistemi içerisine yeniden yerleştirerek modernist benlik olarak kavramsallaştırması, epistemolojik ve felsefi bir kopuşa neden olur.⁷³

Diğer taraftan öteki'nin farklılığının kabul edilmesi, ötekinin kültürel yapısını dikkate almayı gerektirir. Öteki'nin oluşum şeklini belirleyen de bu kültür paradigmalarıdır. Roland Robertson'ın yaklaşımıyla bu paradigma, kültürü ayrı ayrı öznelerin belirli bir tarihsel dönemde birbirleriyle etkileşimlerinde kullandıkları ortak değerler ve anlamlar olarak görür. Ortak değerler ve anlamlar olarak kültür, Avrupa'nın kendi modernitesi içerisinde bir "var olma durumu" (anamlı bir bütünlük olarak toplumun eriştiği en yüksek uygarlık noktası) anlamına gelir ve tek doğrusal bir gelişme anlamında tarih görüşünü ifadelendirir. Bundan dolayı Robertson'un kültür paradigması, modern benliğin evrensel özne görevini görmesiyle farklılıkların aynılık içerisinde erimesi ile sonuçlanır, yani "öteki"nin kültürel

⁷¹ Sarıbay, a.g.e., s.204.

⁷² A.e., s.205.

⁷³ Keyman, a.g.e., s.167.

bir nesne olarak tanımlanması her zaman için Avrupa-merkezci bir üst-anlatı olarak çalışır.⁷⁴

1.8.1. Ötekinin Tanımı

“Öteki” kavramı sosyal bilimlerde yeni bir kavramdır. İnsanlar kendi aidiyetlerini, kültürel çevrelerini yabancılaştırma eğilimindedir. Bu yabancılaştırmayı en iyi ifade eden kavram “öteki”dir. Irk, din, mezhep, aşiret, cinsiyet vb. etkenlere göre durumsal olarak belirlenen öteki farklı olmayı ifade ettiği gibi düşman olmayı da ifade edebilir ya da potansiyel olarak düşmanlaştırma eğilimi içinde barındırır. Dolayısıyla öteki kavramlaştırması ve “ötekileştirme” doğrudan doğruya kimlikle (aidiyetle) bağlantılıdır. Ötekileştirme bir tanıma ve bilme biçimi olmanın ötesinde; aşağılama, kaçınma ve düşmanlaştırma gibi tutumları da içerir. Öteki bu yönüyle kişinin ve onun mensubiyetinin karşısını tanımlayarak kendilik bilincini oluşturan bir kimlik bileşenidir.⁷⁵

Kimlik sorunu bireylerin “evrenselcilik” ile “farklılık” arasında yaptığı tercihlerle yakından ilişkilidir. Farklılığı öne çıkararak kimlik belirleme sürecinde insanın kendisini kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğü merkezi önemdedir. Yani birey kendi kimlik konumunu, diğerleri veya “öteki” ile olan farklılığını referans alarak belirler. Ötekinin olmadığı bir toplumda kimlikten ve toplumsal gruplardan söz etmek olanaksızdır.⁷⁶

Öteki, ben olmayan, “ben” ise “öteki”nin ötekisi olarak algılanır. Ben ve öteki birbirine muhtaç ikili bir ilişkidir. Ben, kendini tanımlayabilmek için önce ötekini keşfeder ve kendini de ancak ötekinden kendine doğru hareket ederek tanımlayabilir. Öteki ise, “ben”in kendine göre eksiklikleri ya da fazlalıklarından faydalanarak fark edilir. Yani özne olarak “ben” tek başına aciz ve anlamsızdır, kendi yabancısına yani nesne olarak öteki’ne muhtaçtır. Ben’in kendini tanımladığı ve “öteki”ni nesneleştirdiği anda kendisini

⁷⁴ A.e.

⁷⁵ İlhan Tekeli, "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Ed. Ali Berktay, Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.2.

özneleştirmiş olur ve merkeze kendisini koyarak ben tarafından düzenlenen hiyerarşi oluşturur.⁷⁷

Böylece ötekinin keşfedilmesi ile "öteki"ni nesneleştirmenin, dışlamanın ve kontrol altına almanın yollu bulunmuş olur. "Ben"e göre "öteki"nin de "öteki"leri vardır. Böylece birbirinden bağımsız ya da içiçe, sayısız sayıda ikili ilişkiler ve mikro iktidarlar oluşturulabilir. "Ben", iflah olmaz bir şekilde "öteki" arayışı içinde, "öteki" de hep "ben"in içinde varlığını sürdürür.⁷⁸

"Ben ve öteki", "biz ve onlar", "Batı ve Doğu" gibi ikili yapılarda ilişki, ilişkinin her iki tarafı için de ben/biz/yerli ve öteki/onlar/yabancı tarafları olarak iki yönlü işler. Bu ilişkideki konumlarını hem kendileri için hem de kendileri olmayan için devam ettirmek durumundadırlar. Özne bu ilişkideki merkezi yerini ve ötekine karşı kurduğu iktidarını haklılaştırmak için gerekçeler üretmek durumundadır. Bunun için yapılması gereken ilk şey "öteki"yi öteki olduğuna alıştırmak ve bu hiyerarşik ilişkinin iki taraf için de başka türlü olmasının imkansız olduğuna inandırmaktır. Artık taraflar oluşturulmuş, kalıplaştırılmış, davranışları ve beklentileri artık her iki taraf için de önceden belli hale getirilmiştir. Bu şekilde kalıba sokulmuş ilişki biçimi her iki taraf için de kabullenilmiş ve zihinsel uyusukluk başlamıştır. Bu durum tarafları rahatlatır ve ilişkinin şeklini meşrulaştırır.⁷⁹

Eğer "öteki", "ben"in aynadaki aksiyse, "öteki" ancak çarpıtılarak yansıttığı "ben"e göre "öteki"dir. "Ben"in kimliği zorunlu olarak yarattığı zıttı olan "öteki" de herhangi bir gerçek tarihsel içerikten yoksun demektir. "Ben" ile "öteki"nin kimliklerinin durmaksızın yeniden belirlediği, maskeler ardına gizlenip açığa çıktığı, yansıtıldığı ve değiş tokuş edildiği bir aynalar ve maskeler oyununa benzetmektedir.⁸⁰

⁷⁶ Bilgin, a.g.e., s.183, Tekeli, Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler, A.g.e, s. 183

⁷⁷ Fadime Özkan, "Ben Ötekidir", (Çevrimiçi) http://www.dergibi.com/yazarlar/fo_008.asp, 22.12.2003

⁷⁸ A.e.

⁷⁹ A.e.

⁸⁰ Fentress, a.g.e., s.199.

Aslında "ben" ve "öteki" ilişkisinin konumlanması "ben" ile başlıyor. Sanayi devriminin ardından kendini ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel alanlarda geliştiren ve bu alanlarda söz sahibi olanın kendisi olduğunu deklare eden Batı, böylece kendini merkeze alarak (ve geçmişi silerek) hiyerarşik ilişkiyi başlatır. "Öteki"ni veya Doğu'yu, Güneyi tanımlar ve gücünün etkisiyle bunu muhatabına kabul ettirir. Bu tanımlama, konumlama ve kabullenmede Batı'nın iletişim teknolojilerindeki başarısı, kendini "ben", muhatabını "öteki" olarak konumlandırışını yaygınlaştırır, tekrarlar sayesinde de aksinin mümkün olmadığı yönünde bir bilinç altı oluşturur. Hiyerarşiyi hep tek yönlü olarak pekiştirir ve hiyerarşi sürekli olarak onaylar.⁸¹

Batı'nın "öteki"ni kurgulayışında, ya da öteki ile olan ilişkisini konumlayışında önce merkeze kendini koyması ve "öteki"ni "ben"in üzerinden tanımlamaya çalışması, "öteki" üzerindeki incelemeleri derinleştirmek için Batı'nın kendini "özne" olarak nasıl kurduğunu araştırmayı zorunlu kılar.

1.8.2. Batılı Özne ve Öteki

"Sömürgecilik ekonomik, politik ve kültürel araçlarla yapıldığı gibi, aynı zamanda bilinçdışı süreçlerle de yapılır. Sömürgeci veya oryantalist fantazi ile özneyi kuran söylemsel kurgular buna örnektir".⁸²

"Batılı özne" gibi bir tanım, onun çeşitliliğini belirleyen sınıfsal, ulusal, etnik ve diğer farklılaşmaları göz ardı etme riskini taşır. Batılı özne oluş süreci basitçe homojenleştiren bir süreç değil, aynı zamanda farklılaştıran da bir süreçtir.⁸³

Yeğenoğlu'na göre, "Batılı özne" terimiyle bir "öz" değil, kimliğin kuruluş süreci vurgulanmaktadır. Yani, belli bir konuma, bir yere ve bir yerin özgül biçimde işgal edilmesine gönderme yapılmaktadır. Bu kategori "Batı" olarak adlandırılan bir konumun varoluş, yaratılma ve şekilleniş süreçlerine

⁸¹ Özkan, a.g.e.

⁸² Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, Ed. Semih Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.10.

⁸³ A.e.

gönderme yapar. Oryantalizmin böyle bir Batılılaştırma işleminin sonucudur. Bu, üyelerin Batılı özne olarak tesis edildiği bir süreçtir. "Batılılaştırma" ise, bireylerin kendilerini Batılı olarak tahayyül ettiği özgün tarihsel bir fantazinin tesis edilmesi ile gerçekleşir.⁸⁴

Batılı öznenin oluşumu ve tesis edilmesinin kurgusal bir özelliği vardır. Kişinin Batılı özne olarak kurulması önceden verili olduğu varsayılan ve Batılı kültür denen bir şeyin, kendisini üyelerine empoze etmesi sayesinde veya Batılı kimlik kartlarının çıkartılması ile gerçekleşmez. Birey, Batılılaştırma sürecine tâbi kılınması sayesinde ve kendini "Batı" olarak addedilen bir kültüre ait olma fantazisi içinde hayal ederek Batılı hale gelir ve Batılı yapılır.⁸⁵

"Ben" ve onun karşısında "öteki"nin yaratılması toplumsal bir süreçtir. Denetleyenler ve hakim olanlar ötekini yaratmayı sadece kendi denetimlerini bir meşruiyet söylemi kazandırmak için yapılmaz, "öteki", denetimi sürdürmek için araçsal amaçlarla da yaratılır. Ünlü böl ve yönet formülü "öteki"ler yaratılarak işletilir. Aslında bir üstünlük iddiasıyla "öteki" kavramını yaratan bir toplumsal grup kendisini de bir kalıp tipe, "öteki" ile belli bir ilişki biçimine ve belli bir ahlaka hapsetmiş olur. Hegel'in ünlü efendi/köle diyalektiğindeki gibi, varlığı ve özellikleri "öteki" tarafından belirlenir hale gelir.⁸⁶

Öznenin kuruluşu, öznenin kendisini ondan ayırt edeceği başka bir terimi veya koşulu gerektirir. Bu da "öteki" terimidir. Ötekinin "unutulmuş" veya bastırılmış varlığı öznenin özerkliğinin ve evrenselliğinin koşuludur. Bu nedendir ki öznenin eleştirisi ancak bu "öteki" terimden hareketle yapılabilir.⁸⁷

Bu yapıda, Batılı özneye, "öteki" olarak işaretlenen öznenin özelliklerinin tam tersi özellikler atfedilir. Böylece öteki, Batılı öznenin radikal olarak farklı olan olarak kalır. Hâkimin aynı zamanda savcı da

⁸⁴ A.e., s.12.

⁸⁵ A.e.

⁸⁶ Tekeli, "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", a.g.e., s.2.

⁸⁷ Yeğenoğlu, a.g.e., s.14.

olduğu bu hümanist duruşmada, "öteki" suçlu olarak doğar: O, öznenin sahip olduğu özelliklerden yoksundur ama aynı zamanda da radikal farkından dolayı öznenin istikrarlı dünyasına bir tehdit oluşturmaktadır.⁸⁸

Özneye ilişkin bu yapı kolonyal söylem için de geçerlidir. Edward Said, Oryantalizmi Batı ile Doğu arasında epistemolojik ve ontolojik ayrım kuran bir söylem olarak tanımlar. Bu ayrım, Doğu'nun "sivil toplum"dan, "bireysellikten", veya "ikincil yapılar"dan, yani Batı'nın doğal olarak sahip olduğu varsayılan sosyolojik özelliklerden yoksun olarak işaretlenmesiyle sağlanır. Doğulu olan veya Batılı olmayan toplumlar zaman içinde geriye itilerek, "ilkel" veya "geri" diye nitelenerek kurulurlar. Batılı özne, "doğal" ve "normal" bir evrim sonucunda ulaşılan soyut konumu işgal ederek evrensel normu oluşturur. Bu özne, öznenin "öteki"ne olan bağımlılığını inkâr eden ve ona özerklik ve özgürlük yanılması sağlayan söylemsel bir strateji sayesinde kurulmuştur.⁸⁹

1.9."Öteki"leştirilmenin Amacı ve Ekonomi-Politik Hedefler

1.9.1. Ekonomi-Politiğin Önemi

Uluslararası ilişkilerin "ekonomi politiği" üzerinde araştırma yapanlar, modern dünya ekonomisi ile uluslararası siyasi sistemin doğasını ve gelişimini çözümlenmeye çalışırlar. Küresel ekonomik politik ilişkilerini ise, özellikle Max Weber ve Immanuel Wallerstein gibi uluslararası örgütlenme ve uluslararası ekonomi politik kuramcılarının görüşlerinden hareketle değerlendirirler.

Küreselleşmenin kavramsal ve teorik çerçevesi, felsefi ve tarihi arkaplanı, küreselleşme ve uluslararası örgütlerdeki dönüşüm, küreselleşme ve uluslararası ekonomi-politik, küreselleşmenin uluslararası sistem üzerindeki etkileri gibi konular ülkeler arasındaki küresel ekonomik politik ilişkilerin kapsamını oluşturur. Bu nedenle, son derece karmaşık "küresel ekonomi politik" olgunun, insanoğlunun geleceğini belirleyecek avantajlar

⁸⁸ A.e., s.15.

⁸⁹ A.e.

ve gerilimleri de içermesi, konunun “küresel güvenlik” çalışmasına dahil edilmesini sağlamıştır.

Uluslararası ilişkilerin “küresel ekonomi-politiği” ile “küresel güvenliğin” ilişkilendirilmesinde ulusların “ekonomik” ve “politik” güç unsurları önemli yer tutar. Uluslararası ekonomik ilişkilerin uluslararası politikaya olan etkileri ile uluslararası politikanın belirlenmesinde küresel ekonomik çıkarların vazgeçilmezliği, ekonomi-politiği doğal olarak ulusal veya küresel güvenlik anlayışının oluşmasında en büyük etkenlerden biri haline getirir. Çünkü, uluslar sahip oldukları ekonomik veya politik güç/etkileri ölçüsünde uluslararası ilişkilerde “aktör” olabilmektedirler. Uluslararası ilişkilerde aktör olamayan toplumlar “öteki” olarak görüldüğünden, “öteki”lerin güvenlik endişeleri de yok sayılmaktadır.

Wallerstein’e göre, küresel dünyada artık hegemonya militarizm gibi siyasi faktörle sağlanamamaktadır. Hegemonya, ekonomik verimliliğin sorunsuz işleyen dünya sisteminde garanti altına alındığı bir “dünya düzeni”nin yaratılması ile olanaklı olmaktadır. Örneğin ABD’de Dolar çöktüğünde her şey jeopolitik olarak değişecektir. Çöken bir dolar İkiz Kulelere karşı olan El-Kaide saldırısından çok daha önemlidir. ABD bu saldırıdan açıkça sağ olarak çıktı. Ama dolar bir kere çöktüğünde çok farklı bir ABD olacaktır. Amerikalılar yaşam standartlarında keskin bir düşüş ile Üçüncü Dünya’daki ülkelerin hissettiklerini hissetmeye başlayacaktır.⁹⁰

Özel’e göre, hegemonya döneminden güçler dengesi dönemine girilmiştir, İkinci Dünya Savaşı’nın sonundan Soğuk Savaşın bitimine kadar geçen hegemonya döneminde güç dağılımı dengesiz olduğundan savaş olmamıştır. Bu yüzden hegemonya dönemleri görece barış dönemleri olmuştur. Güçler dengelenince çeşitli biçimleriyle savaş ihtimali artar. Denge ise önce ekonomik alanda sonra siyasi ve askeri alanlarda gerçekleşir. Oysa şu anda bir asimetri dönemi yaşanmaktadır. Batı Avrupa ve Doğu Asya, ekonomik güç bakımından Kuzey Amerika’yı (esas olarak ABD) yakalamakla beraber, askeri (dolayısıyla siyasi) bakımlardan geridedirler.

⁹⁰ Immanuel Wallerstein, "Empire and the Capitalists", (Çevrimiçi) <http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, 15.09.2003.

Heidegger'in belirttiği gibi, "Amerikancılık"; liberalizm veya demokrasi değil, bilim ve teknolojiye hizmet eden özel bir mantıksal pozitivizm biçimi olduğundan, egemenliğini dünya pazarına yayan iktisadi ve teknolojik planlamadan aldığından, ABD bu alanda hala etkilidir.⁹¹

ABD'nin güvenlik parametreleri, ekonomik kaynakların kullanım ve aktarım biçimini etkilerken, diplomatik ve siyasî ilişkilerin seyrini de önemli ölçüde belirlemektedir. Bugün de Amerikan askerî yapılanması ile Amerikan ekonomisi ve diplomasisi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Bu ilişki dünya ana kıtasından uzakta bir coğrafi konuma sahip olan ABD'yi uluslararası ilişkilerin belirleyici hegemonik gücü haline dönüştüren ana unsurlardan biridir. Diğer taraftan, ekonomi-politik güçsüzlüklerinden dolayı dış siyasetini konjonktürel dalgalanmaların akışına bırakan ve zamanlama kabiliyetini kaybeden "öteki" durumundaki ülkeler ise, başkaları tarafından belirlenmiş gündemlere gösterilen anlık tepkilerin oluşturduğu karmaşık ve çelişik bir tablonun esiri durumundadırlar. Bu ülkelerin ne çıkış noktaları ile ilgili bir birikimleri, ne de varış noktaları ile ilgili bir ufukları vardır. Atak ve belirleyici değil, edilgen, savunmacı ve tepkicidirler. "Çözüm için ben varım" ataklığına değil, "bunalımlarda ben yoktum" savunmasına ayarlı bir psikoloji içinde davranırlar.⁹²

Diğer taraftan petrol fiyatları ve arzı büyük ölçekteki ekonomi politik çıkarların Soğuk Savaş sonrası dünyasında geniş ölçekte savaşa başvurmayı haklı kılacak derecede ciddi tehdide maruz kalabileceği ihtimalini gösterdi.⁹³

Özetle, uluslararası ilişkilerin küresel ekonomi-politik mantık içinde nasıl değiştiği ABD'nin manevralarından da anlaşılacaktır. Küreselleşme sürecine paralel olarak ekonomi-politik mücadelenin veya ekonomi-politik çıkar alanlarının karmaşıklaşması, küresel güvenlik ile küresel ekonomi-politik arasındaki ilişkiyi belirginleştirmektedir.

Ulusların küresel ekonomi-politik çıkarları birbirine yakınlaştıkça, ulusal hedeflere ulaşmak için kullanılan ekonomi-politik araçların (savunma

⁹¹ Mustafa Özel, *Amerikan Yüzyılının Sonu*, İz Yayınları, İstanbul, 1993, s. 10-19.

⁹² Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 4.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.28.

⁹³ Falk, a.g.e., s.72.

sanayii, uluslararası kurumlar vb. gibi) önemi de artmaktadır. Aynı zamanda kullanılan ekonomi-politik araçlar, "öteki"leştirme ve buna karşı durmanın da en etkili araçlarıdır.

1.9.2. Ekonomi-Politik ve Kinik İktidar

Uluslararası ilişkilerin küresel ekonomi-politik mantığına yakından bakıldığında, temel olarak ulusal çıkar düşüncesinin ön planda olduğu görülmektedir. Bu nedenle, "kinik ahlakı"nın bir yansıması olan çıkar temelli davranışlar ön plana çıkmaktadır.

Rızanın denetimi, ahlaki kaos ve eylemin anlamsızlığı öğretisi birleştiği zaman "kiniklik" ortaya çıkmaktadır. Küresel düzende ekonomi-politik etki kinikliğe de bağlıdır. Yani ülke politikaları kiniksel güce bağlıdır. Batı'nın Bosna'daki savaşa yaklaşımı bu iddiayı iyi bir açıklık getirir. Bosna Hersek'te yaşananlar kinik iktidarın doğumuna işaret eder. Batı, kendi inandığı değerlerin, uygar, modern davranış ölçülerinin her birini cesetlerle birlikte toplu mezarlara gömmüştür.⁹⁴

Körfez Savaşı ve Bosna savaşı arasındaki ortak nokta kinikliktir. Kinik iktidar tamamen kendi kendini tanrılaştırmaya dayanır. Birinci ve İkinci Körfez savaşında Batı, askeri gücünü kullanarak saldırgan Batı'nın büyüklüğü karşısında ne kadar aciz olduğunu göstermiştir.⁹⁵

Kinik Ahlakı Sinoplu Diyojen'in (İ.Ö. 412-323) ahlak öğretisidir. Bu öğretilerde "mutlu olmak için hiç bir şeye aldırış etme" anlayışı hakimdir. Bu felsefeye göre insanların her hareketinde mutlaka bir çıkar vardır. Bu nedenle ekonomi-politik mantık da çıkar kaynaklı olarak işler. Diyojen'e göre sade bir yaşam tarzı, toplumların görenek ve yasalarını da önemsememek anlamına gelir. Savunulan yaşam tarzının ilk ilkesi "kendine yetme", yani kişinin mutluluk için gerekli her şeyi kendi içinde taşıyabilmesi ilkesidir. İkinci ilke umursamamak, üçüncü ilke, kendini beğenmişliği açığa vurmaktan ve insanları yenilenmeye yöneltmekten asla çekinmemek

⁹⁴ Ziyaüddin Serdar, **Postmodernizm ve Öteki: Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi**, Ed.İslam Özkan, Çev.Gökçe Kaçmaz, Söylem Yayınları, İstanbul, 2001,s.70.

⁹⁵ A.e., s.73.

anlamında “sözünü sakınmazlık”tır. Diyojen’in dördüncü ilkesine göre, ahlaki yetkinliğe ancak “iradenin gücü”nü sınavan pratik egzersizlerle ulaşmak mümkün olabilir.⁹⁶

Bu ilkelerden de anlaşılacağı gibi, kinik ahlak öğretileri çok uç noktalara varan anlayışı dillendirse de, ekonomi-politik mantığın nasıl çıkar kaynaklı olarak işlediğine adeta ışık tutmaktadır. Kinik ahlakı, ekonomi-politik mücadeleyi toplumların varlık nedeni haline getirmiş gibi görünmektedir

Serdar'a göre, çok uluslu petrol şirketi Shell'in, Nijerya cuntasıyla işbirliğine gitmesi ve iktidarı ele geçirmesi kinik iktidara iyi bir örnektir. Küresel düzende, Shell bir yandan cuntayla yaptığı ilişkiyi saklamaya teşebbüs bile etmezken öte yandan bu durumu protesto edenlerin vurulmalarından ve yakılmalarından kendini temize çıkarmıştır.⁹⁷

Ekonomi-politik araçların en önemlilerinden olan nükleer silahların üretimi de, kinik ahlakı konusunda iyi bir örnek oluşturur. Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atılmasının ellinci yıl dönümünde, Fransızların Güney Pasifik'te nükleer deneme yapmaları kinik iktidarın kendisini politik yollarla ifade etmesinin bir örneğidir. Fransa açısından bu nükleer gücünün hala devam ettiğinin dünyaya ilan edilmesidir. Pakistan, Güney Kore ya da Brezilya'nın Atlantik'te nükleer deneme yapacaklarını açıkladıkları zaman Amerika ve İngiltere'den gelecek tepkiler hemen kendinin gösterir. Böylece, uluslararası hukukta kinik iktidarın çifte standardı da onaylanmış olur.⁹⁸

Bu açıklamalar, küresel ekonomi-politik mantığın kinik ahlakı tarafından yönlendirilmesi nedeniyle, ekonomi-politik çıkar alanlarındaki her mücadelenin güvenlik kaygılarına neden olacağını göstermektedir. Ayrıca kinik ahlakının her topluma çıkarı için kendi dışındakileri yok saymasını öneren öğütleri, ekonomi-politik ile "öteki"leştirme arasındaki ilişkiyi de açıklar.

⁹⁶ Can Aktan, "İlkçağ'dan Günümüze Ahlak Felsefeleri", (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/ahlak-felsefesi/ilkcagdan-gunumuze.htm>, 25.10.2003.

⁹⁷ Serdar, a.g.e., s.77.

⁹⁸ A.e., s.79.

Diğer taraftan, kinik ahlakı gibi doğrudan etkileri açıklanamasa bile, başta ekonomik olmak üzere insan yaşamını her alanda rasyonel temelleri ile saran modernleşme projesi de ekonomi-politik mantık ve "öteki"leştirme arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarır.

1.9.3. Ekonomi-Politik Mantığın Oluşumu

Modernleşme teorisinin temelinde rasyonalizasyon önemli bir yer tutar. Modernitenin akıl ve rasyonaliteye yaptığı vurgunun temel hedefi modern olmayan Üçüncü Dünyânın toplumsal ve kültürel özelliklerinin Batının izlediği gelişme modeliyle uyumlu olması gerektiği anlayışına dayanır.⁹⁹

Aydınlanma felsefenin temel göstergeleri olan gelişme, ilerleme, modernleşme ve evrensellik ilkeleri aynı zamanda sömürge iktidarının "modernleştirme ve medenileştirme" misyonunun özünü oluşturur. Bu misyon, Batı'nın kendi benliğinin dışına ittiği "öteki"lerin geri ve bu nedenle geliştirilmeye muhtaç oldukları öngörüsünün sonucudur.¹⁰⁰

Aslında, ötekileştirme hedefinin temelinde de bu mantık vardır. Çünkü modernitenin akıl ve rasyonaliteye dayanan temel yaklaşımında, Üçüncü Dünyânın Batı gibi gelişme, ilerleme ve modernleşme evrelerini yaşayabilmesi için toplumsal ve kültürel özelliklerini Batı'nın çizgisine getirmesi gerektiği ısrarla savunulur. Yani, Batılı olmayan toplumlar, "öteki" olarak kalmak istemiyorlarsa Batı gibi olmak zorundadırlar. Batı'nın bu yöndeki temel mantığı, Aydınlanma döneminde oluşmuş, modernleşme dinamikleriyle gelişmiş ve küreselleşme süreciyle birlikte tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır.

Batı önce "öteki" kavramını icat etmiş, sonra modernitenin temel söylemlerinden "akıl ve rasyonalite"yi modernleştirme anlayışında merkeze yerleştirilerek "öteki"leştirme süreci başlatılmıştır. Çünkü, Batı dışı toplumlar rasyonel olmayan toplumlar olarak kabul edilmiştir. Akıl ve rasyonalitenin ön plana çıkarılması önce sekülerleşmeyi sağlamış daha sonra

⁹⁹ Yeğenoğlu, a.g.e., s.126.

¹⁰⁰ A.e., s.126.

bu seküler yapıya uygun kurumsallaşma sürecini başlamıştır. Dolayısıyla, seküler alamayan, rasyonel davranışların gerektirdiği kurumsallaşmayı gerçekleştirememiş toplumlar “öteki” olarak kabul edilmiştir.

Bu kapsamda, Batı'nın ötekileştirme hedefinin temelinde, kendi teorilerini meşrulaştırma hevesi vardır. Çünkü, Batı dışı toplumları edilgen ve rasyonel olmayan toplumlar olarak ilan etmek, kısaca “öteki” olarak kurgulamak, doğal olarak Batı'nın rasyonel ve etken olduğu kabulüne dayanır. Bu kabul aynı zamanda Batı'dan yükselen her olguyu kabul etmek; tek “iyi”, “doğru” ve “evrensel” değerlerin, “öteki”nin yok sayılmasıyla “tek” kalan Batı'dan üretildiğinden sorgusuz benimsemek gerektiği anlayışını beraberinde getirir. Zaten başka “yönden” –veya öteki'den- gelen veya gelebilecek bir şey de olamayacağı için bu mantık kendi kendini sürekli doğrular.

O halde, Batı dışında bir toplum yoksa yapılacak tek şey, var olan “tek” şeye, yani Batı ve Batı'nın değerleri, öngörüler, mantığı ve düşüncelerine tabi olmaktır. Batı'nın küresel modernleşme ile yapmaya çalıştığı da budur. Bu nedenle, Batı dışı toplumları veya “öteki”leri gidilecek olan “tek” yola sevk etmek Batı'nın asli görevi haline gelmiştir. Bu görev, Batı'nın öteki olarak kurgulanan toplumlara müdahalesini de meşru kılar. “Öteki”, Batı gibi olursa, Batı gibi gelişecektir. Çünkü gelişmiş Batı, geri kalmış “öteki”den daha ileride olduğu için kendisinin örnek alınması gerektiğini göstermiş olmaktadır.

Sartre'ye göre, Aydınlanma ideolojisinin hükümran (Batılı) öznesi kendisini insan, medeni ve evrensel olarak kurmayı, “ötek”ini medenileştirilmesi gereken bir nesne olarak kurmasına borçludur. Bu ise, “öteki”nin kronolojik bir tarih anlayışı içinde “eksik” olarak kurgulanmasını sağlamıştır. Farklı kültürlerin, yani kültürel farkın bu kronolojik tarih anlayışı içinde hiyerarşik bir dizge içine yerleştirilmesi, Batı'nın farkını zamansal bir mesafe olarak tanımlamasını ve meşrulaştırmasını olanaklı kılmıştır.¹⁰¹

¹⁰¹ A.e., s.127.

Sömürgeci söylemin öteki ile Batı arasında kurduğu zamansal mesafeyi işaretleyebilmesi, yani kültürel farkı zamansal bir dizge içine yerleştirebilmesi, "ilkel", "geri", "geleneksel", vb. terimler aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu tür zamansallaştırma araçları, "öteki"ni zamansal dizge içinde geri itmeye yarar. Bu geriye itiş, elbette Batı ile "öteki" arasındaki kültürel farkın belli bir biçimde eklemelenmesi demektir. Homi Bhabhâ'nın da öne sürdüğü gibi, "sömürge öznesini temsil etmek, farklı bir özneyi, farklı bir tarihi ve farklı bir kültürü", kısacası farkı kurmak demektir.¹⁰²

1.10. Modernliğin Temel Hedefi

Akıl ve rasyonalite modernite ideasının tamamlayıcılarıdır. "Akıl" kavramı modernitenin aldığı felsefî istikâmeti aydınlatır, ona ihtiyaç duyduğu ruhu ve öz bilinci verir. Rasyonalite, modernitenin kendini anlamasını sağlar. Rasyonalizasyon modernitenin kurucu şartı, esası ve vazgeçilmez ilkesidir.¹⁰³

Modernleşme kısaca "dünyanın büyüünün çözülmesi" ve "dünyevileşme" süreci olarak tanımlanır. Büyü bozumu, modernliğin bu dönemine denk düşen aydınlanma düşünürlerinin düşünsel yapıları ve pratikleri ile gerçekleşir. Dünyevileşme, Tanrısal özne fikrinden insan özneye geçiş ve insanın yaratılan öznedan yaratan özneye dönüşüm sürecini kapsar.¹⁰⁴

Modernleşme süreci, Max Weber'in ifadesi ile "dünyanın büyüünün çözülmesi" yani insan aklının ön plana çıkarılması başlamış, daha sonra Batı aklın tezleri tek doğru kabul edilerek, hiçbir yabancı sistem ve doktrin dikkate alınmadan Batılı öngörüler evrensel kabul edilmiştir. Bu kabul ediş, diğer düşünce ve pratiklerin sahiplerini doğal olarak "öteki" kabul etmeyi beraberinde getirmiştir.

¹⁰² A.e., s.128.

¹⁰³ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev.Zeynep Gürata, 3.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.182.

¹⁰⁴ Fuat Ercan, *Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, 2.Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s.32.

İnsanların genellikle rasyonel varlıklar oldukları ve davranışlarının da aslında rasyonelleştirilebilir olduğu varsayımı “öteki”nin de rasyonel varlıklar haline getirilebileceği anlamına gelir. Aktörlerin rasyonel olmadıkları varsayıldığı zaman, aktörlerin psikolojik durumlarına ilişkin yapılacak yorumlara sınır koyulamaz. Eğer bir aktörün yaptıklarını, istedikleri, söyledikleri ve inandıkları arasında rasyonel bir ilişki olmazsa, o zaman aktörün neye inandığını ve düşündüğünü ya da ne yaptığını bilmek imkansız olur.¹⁰⁵

Dolayısıyla, “öteki”nin Batılı özneye benzemesi için davranışlarını ölçüp değiştirmeyi mümkün kılacak rasyonel davranışlara sahip olması gerekir. Ancak bu şekilde ötekinin yapacakları önceden tahmin edilebilir ve binebilir. Bir davranışın bilinebilir olması denetlenebilir olması demektir.

Horkheimer'a göre, modern toplumlarda yaşamın bütünü artan ölçüde akılcılaştırılmaktadır. Aynı biçimde modern her insanın yaşamı da artık akılcılaştırma zorunluluklarına uymak durumundadır. Modern birey artık varlığını devam ettirmesi için sosyal sistemin varolan koşul ve gerekliliklerine uymak zorundadır. Modern insanın toplumdaki kaçacak yeri kalmamıştır. Nasıl rasyonalizasyon süreci artık pazarın isimsiz güçlerinin değil, plan yapan bir azınlığın bilinçli kararının eseriye, kitlesel özneler de kendilerini öyle bilerek uyarlamak zorundadır. Özne, bütün enerjisini, pragmatistlerin deyimiyle, şeylerin hareketinin içinde ve o hareketin yönünde olmaya adanmıştır.¹⁰⁶

Weber için modern toplumun tüm köşelerine aklın kurallarını yayan akılcılaştırma, sosyal yaşam alanlarının [ekonomik, siyasal, dinsel ve bilimsel/entelektüel] tamamını içermektedir. Weber, modernliğin temel belirleyicisi olan akılcılaştırma bağlamında modern toplumu "demir kafese" benzetir.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Brian Fay, *Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi: Çok Kültürcü Bir Yaklaşım*, Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s.19.

¹⁰⁶ Sezgin Kızılcıkel, *Frankfurt Okulu*, Anı Yayınları, Ankara, 2000, s.178.

¹⁰⁷ A.e., s.194.

Avrupa'daki sosyoloji geleneğine özellikle Weber'e bakıldığında, Avrupa'yı dünyanın geri kalanından ayıran ve farklılaştıran şeyin rasyonelleşme süreci ve kapitalizme bağlı olan köklü Hıristiyan temel olduğu görülür. Hıristiyanlık ve onun rasyonelleşme yöntemi pratik çıkarların bir bileşkesine yol açmıştır. Bu bileşke en düşük çıkarları bile en yüksek amaçlara bağlayışın Hıristiyan yöntemini vererek Batı kültürünün araçsal aklı ön plana çıkarmasına neden olmuştur.¹⁰⁸

Modernlik, dayandığı rasyonelleşme süreçleri ile şekillenerek toplumları Batı ve öteki olarak ayırmaktadır. Dolayısıyla, rasyonalite ile modernite arasındaki ilişkinin “öteki”leştirme süreci nasıl dönüştüğünü daha detaylı incelemek gerekir.

1.10.1. Rasyonalite ve Modernite Düşüncesi

Modernite, aklın düzeninin insan türü için asil olduğu ilkesinin beyan edildiği Aydınlanma ile başlamıştır. Bu nedenle modernitenin herhangi bir açılımı, kaçınılmaz olarak rasyonalite ve modernite arasında inkâr edilemez bir ilişki olduğu kabulüne dayanır.¹⁰⁹

Touraine'ye göre, modernleşmede tıpkı Rönesans ve Reform gibi, rasyonelleştirme ve “özne”leştirmenin birlikte ortaya çıkmıştır. “Özne” ile, insan düşüncesi tarafından anlaşılabilir ve rasyonel yasalar tarafından yönetilen bir dünyanın yaratılması kastedilir ve insanın bir özne olarak oluşumu, rasyonel düşüncüyü öğrenmek, geleneğin ve arzuların baskılarına direnme kapasitesine ulaşmak, sadece aklın ilkelerin göre hareket etmektir. Böylece modernlik, bilim adına özneyi kovalar. Aklın yücelmesi için ise duygunun bastırılması gerekli sayılır.¹¹⁰

“Modernleşme, bilimsel bilgi, pozitivist yönelim, rasyonelleştirme, bireyselleşme, öznelleşme, endüstriyalizm-kapitalizm, teknoloji veya

¹⁰⁸ Topçuoğlu, a.g.e., s.235.

¹⁰⁹ Weber, a.g.e., s.65.

¹¹⁰ Bilgin, a.g.e., s.110.

teknikleştirme, laiklik, demokrasi eksenleri etrafında sosyal yaşam alanlarını organize etmeye dair bir tasarım ve düşünsel yönelimdir”.¹¹¹

Jürgen Habermas'a göre modernizm, Rönesans'tan bu yana insanoğlunun aklıyla evrende var olan her şeyi öğrenebileceğine, onu istediği gibi yönlendirerek gerçek mutluluğa kavuşacağına inanan bir düşüncenin ürünüdür. Aklın evrenselliğine, birliğine ve gücüne bütünüyle güvenen John Locke, 17nci yüzyılın önemli İngiliz filozoflarından Berkeley ve 19ncü yüzyılın başındaki Kant gibi bilim adamlarının geliştirdiği kuramlar modernizme büyük etkileri olmuştur. Hepsinin amacı insanoğlunun son noktada mutluluğu için gerekli olan bilgileri toplayarak ideal insan ve toplum reçetelerini üretmektir.¹¹²

Weber'in modernite kuramı da rasyonalite düşüncesine dayanır. Başka bir deyişle Weber, modernizasyon sürecini rasyonalizasyon süreci olarak yorumlar. Sonraki süreç çoğalan bürokratikleşme, biçimselleşme, toplumsal bütünlüğün tüm alanlarda araçsallaşması olarak işlevselleşmiştir. Weber için rasyonalite, Batı toplumlarının tarihi açısından hem açıklayıcı bir önemi haizdir hem de bu gelişmenin bizatihi kendisidir.¹¹³

Weber, geliştirdiği “Protestan Etik” yaklaşımıyla, Batılı dinler ve bu dinler içindeki pratik uygulamaların rasyonel olarak konulmuş ilkelerle bir araya gelmeye uygun olduğunu, Doğulu dinlerin ise, modernite sürecinin kapısını aralayan türden bir rasyonalite düşüncesiyle yakınlık kurmaya ehil olmadığı savunur.

Bu kapsamda, ekonomik sistemi ya da kapitalizmi, Batı-merkezci ele alışla kültürel yönden sadece Avrupa'ya özgü olduğu vurgulayan Weber, çalışmalarında kapitalizmin tarihsel olarak Batı-Avrupa'daki gelişimini “Protestan Etiği”ne bağlı kılarak, kapitalizmin varoluşu için gerekli koşulların tarihsel olarak Avrupa'ya varolduğunu belirtir.¹¹⁴

¹¹¹ Kızılçelik, a.g.e., s.167.

¹¹² Dilek Doltaş, **Postmodernizm: Tartışmalar ve Uygulamalar**, Telos Yayınları, İstanbul, 1999, s.22.

¹¹³ Weber, a.g.e., s.79

¹¹⁴ Ercan, a.g.e., s.75.

Weber'in "Protestan Etik"ği, rasyonel özdenetim ve rasyonel (tutarlı) bir kader doktriniyle bireylere empoze edilen, bireyi rasyonel (mantıksal olarak makul) araçlarla hoş görülemez baskıdan kurtaran, rasyonel amaçlara ve rasyonel ekonomik eylemlere yönelten bir tarz olarak karakterize edilir.¹¹⁵

Weber'in "Protestan etik" kavramına dayandırdığı şey yalnızca modernliğin açığa çıkmış bir biçimini değil, aslında Hıristiyanlaşmış modernliğin bir modelinin zımnî güçlenişini de îmâ ettiği gerçeğidir. Bizzat Weber Hıristiyanlığın modernliğe dönüşümünün kazanımlarını kristalleştirir.¹¹⁶

Weber, içinde yaşadığımız çağdaş gerçekliğin [modern dünyanın] problematik karakteri ve açıklamasını "akılcılaştırma" başlığı altında özetlemektedir. Eş deyişle Weber, akılcılaştırmayı "modern dünyanın sorunlu anlatımı olarak" görmektedir. Weber'e göre modern dönem, ortamlar ve deneyimlerin kaderinin temel özellikleri; "rasyonalizasyondur".¹¹⁷

Rasyonalite tiplerinin kurumsallaşması farklı toplumsal eylemlerin aynı istikâmete yönelmesini sağlamıştır. Rasyonalizasyon süreci ise Weber açısından Batı'da aldığı biçime dayanarak özgün ve sadece Batı'ya aittir, başka medeniyet ve kültür çevrelerinde görülen rasyonalite örüntüleri, Batı'dakine benzer sonuçlar üretemez. Çünkü. Rasyonalitenin işlevi, Batı toplumlarını başka toplumlarının üzerinde birikim ve kazanç sağlayarak üstünlük kazandırmıştır. Rasyonalite eyleminde belirleyici olan hedeftir, rasyonalite belli bir hedefe göre tanımlanmaktadır. Hesaplanabilirlik rasyonaliteye esastır. Bu açıklamalar amaçların ve araçların hesaplamaya tâbi olduğunu gösterir. Rasyonel eylemler, rasyonel olarak denetlenmiş eylemler olduğundan, denetleme araçların denetlenmesi ve hesaplamanın amacının denetlenmesi olarak iki anlamda rasyonaliteden ayrılamaz.¹¹⁸

Zaten Batılı modern insanın kendisini dönüştürebilmesinin tek yolunun içinde yaşadığı fiziksel, toplumsal ve ahlaki dünyayı bütünüyle kökten

¹¹⁵ Weber, a.g.e., s.157

¹¹⁶ Topçuoğlu, a.g.e., s.235.

¹¹⁷ Kızılçelik, a.g.e., s.172.

¹¹⁸ Weber, a.g.e., s.93,151.

dönüştürmek olduğundan, Habermas'a göre tarihsel süreç olarak modernizmin "tamamlanmamış bir proje" olarak bu hedefi gelenekselliğin modernleşmesi, insanın özgürleşmesi ve kendi varoluş koşullarını düşünsel ve eylem alanında sürekli olarak geliştirerek yeniden daha üst noktalara taşıyarak sağladığını belirtir.¹¹⁹

Özetlemek gerekirse, rasyonalizasyon problemi rasyonalite probleminden daha geniştir. Weber'in kuramının gelişim tarihinde hayatın farklı alanlarının farklı mantıklarla rasyonalizasyonu düşüncesi önemli bir yer tutar. Rasyonalizasyon modern süreçlerin ve yapıların ortaya çıkmasında birinci derecede etkindir. Batılı modernite modelinde rasyonalizasyon, Weber'in Protestan etik tezi, hukuk, bürokrasi ve ekonomik örgütler alışmalarıyla modern bilincin yönelimi etkilemiştir. Sekülerleşme hümanist bir hayat tarzı olarak aklın koruyuculuğunda gelişmiştir.¹²⁰

Rasyonalitenin modernite ile olan ilişkisi, Giddens'in modernitenin bir sonucu olarak nitelendirdiğini küreselleşmeye de ruhunu vermiştir. Küreselleşme süreçleri rasyonel temeller üzerinde yükselerek akarken, özellikle ekonomi-politik beklentileri bu sürecin ana gayesi haline getirmiştir.

1.10.2. Modernleşme ve Kapitalist Başarı

Weber'in "Protestan Etik Tezi"nde belirtildiği gibi, modernite aslında bir "rasyonelleşme" ya da "rasyonelleştirme" süreci olarak işlemiştir. Bu işleyişin Batı'da hayat bulması ve gelişmesi ise Protestan mezhebinin kendine özgü anlayışı sayesinde olmuştur.

Weber'in bu yaklaşımından hareket edildiğinde, modernitenin, bilim, hukuk, bürokrasi ve kapitalizm gibi hayatın en önemli alanlarındaki gelişmeleri üreten değil, bu gelişmeleri öngören ve yöneten mantık olduğu

¹¹⁹ Ercan, a.g.e., s.34.

¹²⁰ Weber, a.g.e., s.158.

sonucuna varılır. Yani bu baskın ve belirleyici hayat alanları, rasyonel karara tâbi etkinlik alanları olmaktadır.¹²¹

Batı'daki yaşam alanlarına bu kadar etkili şekilde giren "rasyonelleşme" mantığı, başta ekonomik hayat olmak üzere diğer alanlara tamamen yerleşmiştir. "Ekonomi-politik" hayat alanının da bu mantığın temel öngörülerini tarafından şekillenmesi, ekonomi-politik mantığın "öteki"leştirme sürecine hizmet eden çok önemli bir faktör olduğu anlamına gelmektedir.

Çünkü, uluslar arası ilişkilerin ekonomi-politiği de rasyonel mantıktan aldığı güç ile, Öteki olarak kurgulanan Batı dışı toplumlar üzerine nüfuz etmek için kullanılmaktadır. Rasyonelleşme veya modernleşme sürecinden nasibini alamamış, bu yüzden Batı gibi gelişemeyip geri kalmış toplumların yapacakları tek şey gelişmiş Batı'ya tabi olmaktır. Batı'ya tabi olmak Batı gibi olmak anlamına geleceğinden "öteki"leştirme süreci bu noktada başlamış olmaktadır. Çünkü, "Öteki" Batı gibi olmayan demektir. Batı'ya benzemeyenler Batı'ya benzetilmesi gerektiğinden, Batı'ya tabi olmak, bu benzerliğe doğru atılan ilk adım olmaktadır.

Bu nedenle, ekonomi-politik çıkar alanları Batı ve "Öteki" için çok şey ifade etmektedir. Rasyonel Batı için adeta varlık nedeni haline gelen ekonomi-politik, öteki ile karşı karşıya gelinen tek, somut ve en önemli mücadele alanıdır.

Batı, ekonomi-politik mücadele alanında "Öteki"nin çıkarlarını ya da taleplerini sadece öteki olduğu veya kendisine benzemediği için "yok" sayarak, ekonomi-politik alanda tek aktör olarak kalmaya çalışırken, "Öteki" ise bu alanda kendine ait olandan vazgeçmemektedir. Dolayısıyla, birbirine zıt iki noktadan çekilen ekonomi-politik çıkar alanlarındaki gerginlik, küresel güvenlik sorunlarına neden olmaktadır.

Ekonomi-politik mücadelenin en önemli ayağı olan ekonomik alanda, modern dünyanın ekonomi bilimi artık üretici ve tüketiciden bahsetmemekte,

¹²¹ A.e., s.155.

sermaye, para, üretkenlik, verimlilik, rasyonel birey gibi kapitalist topluma ilişkin pratikler üzerinde durmaktadır. Yani ekonominin ne olduğu yönünde vurgulamalar yerine nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Zihinsel yapılar, yaşanan pratikler doğrultusunda yeniden inşa edilmektedir. Ekonomi mantığının rasyonel temeller üzerine inşa edilebildiği sürece işleyebileceği vurgulanmaktadır.¹²²

Örnek olarak, bir tüketici eğer bir ihtiyacını gidermek için pazarda kendisi için en az maliyetli olan bir A malı yerine daha maliyetli bir B malını seçiyorsa bu ekonomi açısından kabul edilecek bir şey değildir. Ekonomi biliminin incelediği alanlarla ilgili elde ettiği ve "doğru" olduğunu belirttiği bilgiler aslında, ne pür bilgi, ne ideoloji ne de üstyapıya ilişkin açıklamalardır. Ekonominin (ya da diğer sosyal bilimlerin) gösterdiği "doğrular" kümesi genel olarak kapitalizmin toplumsal yapısı ve gelişmesinin temel şartıdır. Bu anlamda kapitalist toplumun tüm içsel dinamikleri ile örtüşen bir "doğrular rejimi" vardır ve bu rejim rasyonel davranışların tümüne bağlıdır.¹²³

Küresel kapitalist toplumun tüm dinamikleri ile örtüşen "doğrular rejimi" aynı zamanda dünyada varolan "iktidar" ilişkilerine şekil vermektedir. Çünkü, doğrular rejiminin işaret ettiği rasyonel davranışları içselleştirememiş "öteki" toplumlar, bu zafiyetlerinden dolayı kontrol edilmeye, yönlendirilmeye muhtaç kabul edildiklerinden, iktidarlara ekonomik yönden güçlü toplumlara devretmek zorunda görülmektedir.

Zaten tarihsel olarak, kapitalizmin doğuşu ile ilgili alternatif (Weberci ve karşı-Weberci) tezler incelendiğinde, Rönesans, Reformasyon ve Kapitalizmin eş zamanlı yükselişi ile insan davranışlarının piyasa süreçlerine uygun rasyonalizasyonu arasında bariz bir korelasyonun varlığı dikkati çekmektedir.¹²⁴

¹²² Ercan, a.g.e., s.53.

¹²³ A.e.

¹²⁴ Ahmet Kara, *İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm*, Ed. Ercan Şen, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.48.

Weber'in iddia ettiği gibi, piyasa mantığına uygun rasyonalizasyon sürecini farklı dini anlayışları nedeniyle yaşayamayan Doğuluların, yönlendirilmeleri gerektiği kanısı o tarihlerde Batı'nın zihnine yerleşmiştir. Çünkü Batı için öteki (veya Doğu), rasyonalite düşüncesiyle yakınlık kurmaya ehil değildir. Ehil olmayan toplumların ekonomik alandaki davranışları her an kazaya veya krize sebebiyet verebilir.

Aynı zamanda, modernleşmeyi tanımlayan temel özelliklere bakıldığında, doğal yaşamı piyasa süreçlerine bağladığı görülür. Bu şekilde modernleşmenin, hızla gelişen ekonomik ve sosyal yaşamın rasyonel bir şekilde örgütlenmesini ve yönetilmesini sağlaması, yaratıcı özne olarak insanın sürekli olarak kendini ve yaşadığı çevreyi etkilemesi ve değiştirmesini mümkün kılmıştır.¹²⁵ Bu değişimden nasibini alamayan toplumlar doğal olarak Batı'ya benzemeyecekleri için "öteki" kategorisine ayrılmaktadır.

Diğer taraftan modernleşme ve özgürleşme sürecinin dinamosu olarak ilerleme ya da gelişme, erken dönem modernlik düşününde temel bir kavramdır. Modern toplumun ayakta kalma koşulu gelişmesine bağlıdır. Bu koşul aynı zamanda, ekonomi-politik mücadelenin temel hedefini gösterir. Modernlik, rasyonelleşme ve kapitalizmin yarattığı bu çelik kafeste yaşamın her alanı disiplinize edilmektedir. Disiplin altına alınmış endüstriyel yaşamda, ana hedef ilerleme ya da gelişmedir. Bu da, üretim sürecinde olası tüm değişiklikleri kar ve verimliliğe çevirecek şekilde, rasyonel düşünen çalışkan toplumların gerçekleştirebileceği şeydir.¹²⁶

Ekonomi-politik çıkarlar dünya görüşünü belirleme eğilimindedir. Çünkü kapitalist başarının koşullarına uyum sağlamayan toplumlar yok olmaya adaydır.¹²⁷

Ekonomik küreselleşmenin neden olduğu zorlu serbest piyasa şartlarında, "rasyonel ekonomik mücadele" Batı için olduğu kadar "öteki" için de başat hale gelmiş olmasına rağmen, uluslararası ilişkiler açısından,

¹²⁵ Ercan, a.g.e., s.33.

¹²⁶ A.e., s.38.

¹²⁷ Weber, a.g.e., s.60.

ekonomi-politik mücadelede, “özne” konumunda olan güçlü Batı olduğundan, “öteki” nesne veya edilgen olmaya, Batı’ya tabii olmaya devam etmektedir. Ekonomi-politik çıkar çatışmasında belirleyici olan, küresel ekonomik ve politik alana nüfuz edebilme yeteneği olduğundan, “öteki”yi ötekileştiren şartlar, “öteki”ni ötekileştirmeye devam edecektir denebilir.

Nitekim Marcuse, Batılı akıl kendisini endüstriyel kapitalizmde tam olarak gelişen maddî ve entelektüel kültür sisteminde (ekonomi, teknoloji, hayat tarzı, bilim vs.) gerçekleştirdiğini ve bu sistem zamanla çağdaş zamanların kaderi olan özgül bir tahakküme yöneldiğini savunur. Başta bürokrasi olmak üzere kendisini formel rasyonalite olarak gerçekleştiren akıl ideası, özsel muhtevasını bastırıp sadece tahakküme hizmet edecek bir dönüşüm yaşamıştır.¹²⁸

Ayrıca, kapitalizm sadece Avrupa’ya özgü olduğunun vurgulanması Avrupa dışı toplumları doğrudan “öteki” durumuna düşürür. Yani Weber göre Batı ile Öteki’yi ayıran temel unsur kapitalizmdir. Fukuyama göre ideoloji, Huntinton’a göre ise medeniyetlerdir. Neticede “öteki” gelişmiş bir toplum haline gelmek istiyorsa Batı’yı örnek almalı, yani liberal demokrasiyi, Batı değerlerini ve kapitalist mantığı içselleştirmelidir. Zaten modernitenin de öngörüsü budur. Modernitenin homojenleştirme eğilimi bu yaklaşımlarla teyit edilir.

1.10.3. Modernleşme ve Kalkınma

“Öteki”nin kendini kabul ettirme beklentisi, Batılı olmayan toplumlarda bir kalkınma stratejisini zorunlu kılar. Kalkınma yalnızca bir ekonomik politika değil, ama bütün toplumun reformudur. Bu eşanlı projelerin hepsinin merkezinde ilerleme vardır. İlerleme modernleşme ile bir bakıma aynı anlama geldiği için gelişmiş ülkelerde bile modernleşme hedefi vardır.¹²⁹

¹²⁸ Herbert Marcuse, **Tek Boyutlu İnsan**, Çev.Afşar Timuçin, Teoman Tunçdoğan, May Yayını, İstanbul, 1975, s.45.

¹²⁹ Serge Latouche, **Dünyanın Batılılaşması**, Çev.Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.82.

Batı, modernliğin mihenk taşı olarak ilerlemeyi koyduğundan beri, her ülke bunu yapmazsak sürekli geri kalırız demeye başlamıştır. Amaçsız ya da ilerledikçe amacı uzaklaşan bir yarışta hiç kimse çabasının sonunda hedefe ulaşamamaktadır. Üstelik yarışlar da pek çok olduğundan, hiç kimse hepsinde de birinci olamamaktadır. Öyle olsa bile, başarısının iğretiliği onu daha sağlam adımlarla ilerlemeye itmektir.¹³⁰

Gerçekten de ekonomik kalkınma modernlik projesinin temelini oluşturur; Batı evreni düzenleyici anlayışını ilerleme, bilim ve teknik efsaneleriyle bütünleştirir. Sanayileşmenin yalnızca teknik ilerlemeyle bütünleşme olduğu düşünülürse, yoğun sanayileşme biçimindeki kalkınma, kendi yazgısını iyileştirmek isteyen her toplumun zorunlu geçiş noktasıdır. Kalkınma sorunu bir daha değişmemek üzere tanımlanmış belli bir düzeye geçiş sorunu değildir; sürekli yarış halindeki hiyerarşili bir evrende bir statü kazanma ya da onu koruma sorunudur. Dolayısıyla, kalkınmanın ancak Batı'da "makine"yi gerektirdiği için bir anlamı vardır. Dünya Batılılaştığı için (ve ölçüde) kalkınma evrensel bir sorun durumuna gelmiştir.¹³¹

Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplum paradigması büyük ölçüde şu özelliklere sahiptir¹³²;

- İleri düzeyde işbölümü,
- Bürokratikleşme,
- Rasyonalite ve Protestan Etik,
- Kapitalist gelişme anlayışı,
- Düzen ve homojenleşme,
- Çağdaş üretim.

Weber'in yöntemi, gelişmeye bağlı olarak ihtiyaç duyduğu egemen kültür söylemi yaratma çabası ile uygunluk göstermektedir. Bu çaba

¹³⁰ A.e.

¹³¹ A.e., s.105.

¹³² Bozkurt, a.g.e., s.30.

kendilerinden başka olanı, istedikleri gibi yansıtma ya da öteki üzerinde egemen olma hakkını sağlamaya yöneliktir. Öteki kavramı burada, Batı düşünce geleneğinin kendi merkezli açıklamaları, kendisini açıklama için dışsal bir düşünce ve nesneye olan ihtiyacın varlığında önemlidir.¹³³

Kapitalist gelişmenin hız kazanmaya başlaması, ancak Çin ve Japonya'nın Batı'yla temasının sonucunda, ekonomik modernlik ithal edildiğinde mümkün olabildi. Batı'nın teknolojik ve sosyal cesaretiyle yüz yüze gelme süreci, bu toplumları geleneksel kültürlerinin birçok anahtar unsurundan vazgeçmeye zorladı. Çin, ulema sınıfıyla birlikte tüm imparatorluk sistemini, yani "Politik Konfüçyüsçülüğü" kaldırmak zorunda kalmıştı. Japonya ve Kore ise geleneksel sınıf bölümlenmelerini yok etmek durumunda kalmıştı. Japonya ayrıca samuray savaşçı etiğini yeniden düzenlemek zorundaydı. Kapitalizm, Avrupa'da yalnızca teknolojik gelişme elverişli bir düzeye eriştiği zaman ortaya çıkmadı. Bir "ruh" veya "insan ruhunun belirli koşulları" bu teknolojik gelişmelerin ortaya çıkmasına meydan verdi. Bu canlı ruhsal durum ise, Katolik kilisesi gibi geleneksel hiyerarşilerin göz önüne almadığı, dünyevi faaliyetleri kutsallaştıran ve bireysel kurtuluş olasılıklarını vurgulayan Puriten veya köktenci Protestanlığın bir ürünüydü¹³⁴

1.11. Ekonomi Politik Hiyerarşinin Oluşması (Merkez-Çevre)

Modernite projesi Batı'da olgunlaşmış, onunla büyük ölçüde özdeşleşmiştir. Günümüzde bu projenin egemen biçimi, "kalkınma"dan başka bir şey değildir. Bu, Batı'nın kendine özgü "kültürel" doğasını ortaya koymaktadır. Kendi özgünlüğüne yaklaşım ise "öteki"den farklı olduğunu kabul etmesi ve kendi kültürel üstünlüğünü bu farklılığa bağlaması ile şekillenmiştir.¹³⁵

¹³³ Weber, a.g.e., s.78.

¹³⁴ Francis Fukuyama, **Güven:Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, Çev.Ahmet Buğdaycı, 2.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları İstanbul,, 2000, s.365.

¹³⁵ Latouche, a.g.e., s. 61.

Batı'nın kültürel üstünlüğü farklılığa dönüşmesi ile başlamıştır. Bu farklılık her alanda, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı ilişkilerinde mevzilerde kalmaya devam etmektedir. Ortak değerler ve anlamlar bütünü olarak kültür, farklılık gösterdiğinde evrensel özne olarak işlev gören modern benliğin içine hapsedilmekte ve bu nedenle kültür paradigması "öteki"ni yaratma süreci olarak Batı merkezci bir üst anlatıya dönüşmektedir.¹³⁶

Bir yandan Batı veya Avrupa, kendi tarihine özgü unsurları şişirirken, öbür yandan da bu tarihe insanlığın diğer kesimlerinin tarihiyle karşıtlaşan özellikler atfedecektir. Böylece kapitalist mucizenin ancak Avrupa'da ortaya çıkabileceği sonucuna varacaktır. Bu Avrupa-merkezci yaklaşım, kapitalizmin temel özelliklerini (yani onda içkin olan merkez-çevre kutuplaşmasını), bu sistemin dünya ölçüsünde yaygınlaşarak yeniden üremesiyle bir arada ele almayı reddedecektir. Bu da farklı halkları birbirinden ayıran tarih-üstü özellikler bulunduğu yolundaki önyargılarını pekiştirmek olanağını verecektir.¹³⁷

Dünya sisteminin kurumsallaşmış güç olarak görülmesi, bu organizasyona ilişkin hiyerarşinin tanımlanmasını içerir, bu hiyerarşi söz konusu yapılanmaların toplumsal hareketliliklerini yöneten bir dizi kural ve beklentileri, düzeni beraberinde getirir. Bir kurumun düzeni o yapı içinde kurumun diğer üyelerini etkileme ya da yönetme yeteneğine sahip pozisyondaki özel bir aktör tarafından sağlanır. Bu perspektif dünya ekonomisine taşındığında güç, "merkez" ülkelerle tanımlanmaktadır. Avrupa-merkezci anlayışta dünya ekonomisi, hiyerarşi içindeki "çevre" veya "öteki" durumundaki ülkelerin ekonomik aktivitelerini yöneten "merkez" tarafından yapılandırılmış bir dizi kural ve beklentilere dayalı bir sistemden oluşmaktadır. Güç, kurumsal pozisyondan edinilen bir şey olmaktan ziyade toplumsal aktörler arasındaki hükmetme ilişkilerinden doğar¹³⁸

Giddens'a göre, 16. yüzyılda başlayan ve özellikle de 19. ve 20. yüzyıllarda hızlanan bir dünya kapitalist ekonomisinin ortaya çıkmasıyla,

¹³⁶ Sarıbay, a.g.e, s.205.

¹³⁷ Samir Amin, **Avrupa Merkezilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, Çev.Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988, s.89.

¹³⁸ Ercan, a.g.e., s.143.

dünya bütünüyle bir global sistem halini almıştır. Bu dünya sisteminde, geniş bir coğrafi alanı kuşatan temel ilişkiler ekonomik niteliktedir. Wallerstein'a göre, bir ekonomik model olarak kapitalizm, ekonomik faktörlerin, herhangi bir siyasal topluluğun tümüyle denetleyebileceğinden daha geniş bir sahada etkinlik gösterdiği gerçeğine dayanmaktadır. Wallerstein'a göre, kapitalizmin ortaya çıkışı, ilk kez gerçekten küresel nitelikte olan, siyasal güçten çok ekonomik güce dayanan oldukça farklı bir düzen getirmiştir. Wallerstein, bu düzeni "Kapitalist Dünya Ekonomisi" olarak adlandırmıştır.¹³⁹

Nitekim, kökenleri 16. ve 17. yüzyıllara kadar uzanan kapitalist dünya ekonomisi, siyasal bir merkez yoluyla değil; ticaret ve üretim bağlantılarıyla bütünleşmiştir. Bu bağlamda kapitalizm, başlangıcından itibaren, ulus-devletlerden ziyade, dünya ekonomisi ile ilgili bir olgu olarak gelişmiştir. Her ne kadar dünya kapitalist ekonomisi ile ulus-devletlerin dünyanın dört bir yanında şekillenmesi, yaklaşık aynı dönemde (özellikle son üç yüz yıl) olmuşsa da, kapitalizmin etkisi, her zaman ulus-devlet sınırlarının çok ötesine ulaşmıştır. Kapitalizmin etkisiyle küreselleşen dünyada oluşan "dünya sistemi"nin en önemli yapılarından biri merkez ve çevre ülkeleri arasındaki iktidar ya da güç hiyerarşisidir. Bu hiyerarşi içinde güçlü ve zengin ülkeler "merkez"i, fakir ve zayıf ülkeler "çevre"yi yani "öteki"yi oluşturmakta, merkez çevreye nüfuz etmeye çalışmaktadır¹⁴⁰

Wallerstein, dünya sisteminin içsel mantığını, kapitalist ilişkilerin ekonomi-politik çıkara dayalı bir güç ilişkisi olarak ele alır. Dünya sistemi yaklaşımında bu mantıktan kaçmanın herhangi bir yolu yoktur. Çünkü dünya sistemi içindeki tüm toplumsal aktörler pazar koşullarınca belirlenmektedir. Böylece toplumların bireyleri sistemin belirlediği pasif önelere dönüşmektedir.¹⁴¹

Az gelişmiş toplumlar sanayileşmiş Batı ülkelerin daha önce geçtiği yollardan geçerek onların başarılarını tekrarlayacaklardır. Modernleşme kuramı içinde Batı modernitesinin ilerleme düşüncesinin tüm dünyayı

¹³⁹ Giddens, Modernliğin Sonuçları, a.g.e., s.133-134.

¹⁴⁰ Tekeli, Modernite Aşılırken Siyaset, a.g.e., s.36.

etkileyerek modernleştirilmesi öngörülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde modernleşmenin Batı modernitesinden farklı geliştiği saptanması ilk kez merkez-çevre kuramında yapılmıştır. Merkez-çevre kuramı Batı modernitesinin ilerlemeci çizgisine az gelişmiş ülke açısından bakışı içermektedir. Modernliğin tek bir merkezden yayılarak çevre ülkelerinde etkili olması, çevre ülkelerini modernleşme süreci yerine periferileşme (çevreselleşme) sürecine sokmuştur.¹⁴²

Çağdaş üretim biçimleri "Kuzey"de var olup kendine yer edinmişken "Güney"de, küresel ekonomideki coğrafi ayrılıklar ile farklı gelişme evreleri nedeniyle küresel üretim hiyerarşisinin hatlarını oluşturmuştur. Küreselleşme ile bu hatlar, hakim konumdaki küresel kültür merkezleri ile etraflarındaki "boyun eğen" yerel kültürler arasındaki hiyerarşiye katkıda bulunur duruma gelmiştir. Zamanla sanayileşme ve modernleşme sonrası Kuzey ve Güney arasında bir kutuplaşma meydana gelmiştir. Bu sebeple, küreselleşmenin ya da sanayileşme sonrası dönemin en önemli özelliği sınıflar arası kutuplaşmanın yanı sıra, bu sınıfların bir dönüşüme de uğramasıdır. Burada "Kuzey" kavramı, "Batı", "çok gelişmiş ülkeler", "gelişmiş ülkeler", "Birinci Dünya" vb. kullanımların anlamlarını içinde barındırır; "Güney" kavramı da, "Doğu", "az gelişmiş ülkeler", "gelişmekte olan ülkeler", "Üçüncü Dünya" ya da "öteki" gibi kullanımları kapsayacak şekilde ele alınmıştır.¹⁴³

Batı'nın kapitalizmle özdeşleştirilmesinde büyük ölçüde haklılık payı vardır. Kapitalizm Batı Avrupa'da, Kuzey'de ve Güney'de hemen hemen aynı zamanda doğmuştur. Yüzyıllar boyunca orada gelişmiştir. Oradan dünyanın kalan taraflarına yayılmış, ama bu genişleme, kesinlikle dünyanın Batı'ya boyun eğme biçimlerinden biri olmuştur¹⁴⁴.

Pazar talepleri, rekabet yasaları ve iletişim altyapılarının kurulmasıyla geleneksel üretim ve tüketim şekillerini alt üst eden Avrupa, Ötekinin üretim biçimlerini değiştirmekle kalmamış, ekonomi, toplumsal yaşamın bağımsız

¹⁴¹ A.e., s.142.

¹⁴² Sarıbay, a.g.e., s.265.

¹⁴³ Ulaş Sunata, "Güneyli Bilişim Teknolojileri Uzmanı Olma Hali", (Çevrimiçi) <http://cism.odtu.edu.tr/guneyli.php>, 30.12. 2003.

¹⁴⁴ Latouche, a.g.e., s.50.

bir alanı ve kendinden bir ereklik haline gelmiştir. Zamanla yaşam ve düşünce tarzlarının bir örnekleşmiş toplumlar yarar sağlama araçlarına dönüşmüştür.¹⁴⁵

Dünya sistemi içinde özellikle kutuplaşma olgusuna dikkati çeken Samir Amin'e göre, merkez-çevre olarak kutuplaşma olgusu, modern çağda kapitalizmin dünya ölçeğinde gelişen bir sistem olarak ortaya çıkışının bir ürünüdür. Amin, kutuplaşma olgusuna ana özelliğini kazandıran öğeler olarak, sanayi devriminin oluşumunu görmektedir. Bu süreçte, ulusal kurtuluş ideolojisinin ana eksenleri olarak, sanayileşmeye duyulan özlem ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁶

Amin, savaş sonrası (1945-1990) dönemde; yukarıda sözü edilen temel özelliğin aşındığını, çevre ülkelerinden bazılarının sanayileştiğini (Latin Amerika ve Asya'da), siyasî bağımsızlığın sağlandığını, ulusal üretim sistemlerinin söküldüğünü, dünya ölçeğinde bütünleşmiş bir üretim sisteminin ortaya çıktığını, hem siyasi hem de ekonomik bakımdan siyasallaşmanın başat hale geldiğini belirtir. Amin'e göre bu yeni çerçevede kutuplaşmayı yeniden üreten bazı olgular şunlardır:¹⁴⁷

- Teknoloji alanında çağdaş merkezlerin yararlandığı tekeller,
- Dünya çapında para akımını kontrol eden tekeller,
- Doğal kaynakları sınırsızca kullanan tekeller,
- Küresel kültürü standartlaştıran, siyasal yönlendirme bakımından yeni kanallar açan tekeller,
- Tahrip gücü yüksek ağır silahlar alanında etkinlik gösteren tekeller.

Kısaca kutuplaşmanın yeni biçimleriyle tanımlanan bir dünya düzensizliği oluşmuştur. Özetle, Batı'nın kendine özgü kültürel üstünlüğünün

¹⁴⁵ A.e., s.57.

¹⁴⁶ Samir Amin, "Dünya Kutuplaşmasının Geleceği", **Toplum ve Bilim**, Çev. Ulus Baker, Ayda Erbal, Birikim Yayınları, Ankara, No.68, Kış 1999, s.8.

¹⁴⁷ A.e., s.9.

Avrupa-merkezci söyleme dönüşmesinin nedeni kapitalizmle özdeşleştirilmesidir. Çünkü, çağdaş üretim biçimleri “Kuzey”de var olup kendine yer edinirken “Güney” farklı gelişme evreleri nedeniyle küresel üretim hiyerarşisinde alt sıralarda kalmıştır. Bu hiyerarşi, Batı’nın “öteki” üzerindeki hakimiyetinin devamı için çok önemli işlev görmektedir. Küresel ekonomi-politik mücadelede pay hiyerarşiye göre dağıtılmaktadır.

1.12. Teknolojik Gelişme ve Ötekileştirme

Teknolojik zorunluluklar, yalnız ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve siyasî yapı ve örgütlerin değişimini de gerektirmektedir. Küreselleşme şirket, toplum, devlet ve millet gibi yapıların küresel değerler ile uyum içinde olmasını zorunlu kılmaktadır. "Yerel düşün küresel davran" önerileri bu yönü itibariyle çözüm olarak ifade edilmektedir. Teknolojik hız, küreselleşme, değişme gibi olgular, enerjisini geleceği yönetecek yapılara, örgütlere ve kurumlara zorunlu olarak hissettirmektedir.¹⁴⁸

Modernlik, toplumsal yaşamda bilim ve teknolojinin akıl sayesinde egemen olduğu bir üretim düzenidir.¹⁴⁹ Bu yüzden modernliğin varlığı modern doğa biliminin başarısında gizlidir. Örneğin Modern Çağ, Antik Çağ'a üstünlüğünü pusula, matbaa ve barutun icat edilmesiyle kanıtlamıştır. Teknolojik ilerleme bu kapsamda bütünsel ve sonsuz bilgilenme anlamına gelir. İyi eğitilmiş bir akıl, önceki yüzyılların bütün akıllarını içerir ve kendini bütün zamanlarda geliştirir. Yani, insan bilgisinin büyüme ve gelişmesinin hiçbir zaman bir sınırı bulunmayacaktır.¹⁵⁰ İnsan bilgisi geliştikçe teknoloji de onu izleyecektir.

İnsanın bütün çabalarının yalnızca modern doğa biliminin birikimi amacına yönelik olduğu genel olarak kabul gören bir görüştür. Descartes, Bacon ve Spinoza'nın, 16. ve 17. yüzyıllarda bilimsel yöntemi keşfetmesiyle, bilimsel bilgi ile tarihsel süreç arasındaki ilişkide niteliksel bir sıçrama

¹⁴⁸ Özcan Yeniçeri, "Geleceği Yönetmek Gelecek Tarafından Yönetilmek", (Çevrimiçi) <http://www.2023.gen.tr/agustos2001/gelecek.html>, 13.12.2003.

¹⁴⁹ Tekeli, a.g.e., s.24.

¹⁵⁰ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev.Zülfü Dicleli, 2.Baskı, Gün Yayınları, İstanbul, 1999, s.68.

gerçekleşti. Modern doğa bilimiyle açılan doğaya hükmetme olanağı, modern doğa biliminin sürekli gelişmesini sağladı. Toplumsal bir olgu olarak doğa bilimi, insan evrene ilgi duyduğu için değil, insanın güvenlik ve maddi şeyleri sınırsız elde etme ihtiyaçlarına yanıt verebildiği için ortaya çıkmıştır. Modern şirketler bilgiye aşık oldukları için değil, bilgi para getireceği için araştırma ve geliştirme bölümlerini finanse etmektedir. Modern doğa biliminin sürekli gelişme çizgisi, üretim olanaklarını sürekli değiştirerek ekonomik gelişmenin yönünü de belirler. Ekonomik büyüme arzusu günümüzde bütün toplumların evrensel bir özelliği haline gelmiştir.¹⁵¹

Kapitalizmin dünya çapında yaşam gücüne sahip tek ekonomi sistemi olarak ayakta kalmasının nedeni de teknolojik gelişme ile ilgilidir. Çünkü kapitalizm teknoloji geliştirme ve kullanmada planlı ekonomi sistemlerinden çok daha verimlidir ve olgun bir sanayi ekonomisi koşullarında dünya çapındaki işbölümünün hızla değişim taleplerine çok daha kolay ayak uydurabilmektedir. Teknolojinin gelişimi bir seferlik bir atış değil, somut bir nihai noktası olmayan devamlı bir süreçtir. Çünkü ihtiyaçlar değiştiği için onları tatmin etme araçları da sürekli değişmektedir. Diğer taraftan teknolojinin evrensel değişime yol açmasının açık bir örneği de askeri rekabettir. Modern doğa bilimi yeni teknolojileri en iyi geliştiren, üreten ve kullanabilen toplumlara belirleyici bir askeri avantaj sağlar. Tekniğin sağladığı görece avantaj, teknolojik gelişmenin hızlandığı oranda artar. Günün birinde bir savaşa girme olasılığı, tüm toplumları yüksek teknolojiye sahip olmaya iter. Politik özerkliğini korumak isteyen bir devlet teknik açıdan düşmanlarının ve rakiplerinin arkasında kalmaz.¹⁵²

Savunma sanayii bir ülkenin tarihi, coğrafyası ve nüfus gücünden ne ölçüde etkilerse etkilesin bunu gerçekleştirecek olan ekonomik gelişme düzeyi ve teknolojik kapasitedir. Askerî ihtiyaçlar ile ekonomik kalkınma ve teknolojik sıçrama arasında sanıldığından daha yakın bir ilişki söz konusudur. Ekonomik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan teknolojik sıçramalar askerî stratejiyi önemli ölçüde etkilemiş olmakla birlikte tersine bir süreç de söz konusudur. Bir çok önemli teknolojik buluş ve sıçrama ilk

¹⁵¹ A.e., s.92.

önce askerî ihtiyaçlar dolayısıyla geliştirilmiş ve bu anlamda savunma sanayii teknolojik gelişmenin motor gücünü oluşturmuştur. Amerikan iç Savaşında kullanılan bir çok yeni teknolojik aygıtın daha sonra günlük ekonomik kullanım için üretimde kullanıldığı ve bu sahada katedilen mesafelerle de I. Dünya Savaşında savaş teknolojisi açısından çok önemli değişiklikler yaşanmış olduğu unutulmamalıdır. Aynı şekilde özellikle uçak üretiminde II. Dünya Savaşı süresince sağlanan gelişmelerin daha sonra önemli teknolojik unsurlar olarak günlük hayata girmiştir. Savunma sanayiine teknolojik katkıda bulunmaksızın sadece geçici güvenlik konjonktürlerinin zorlaması ile giren ülkeler üretim safhasındaki bağımlılıklarını kısa dönemli olarak assalar bile uzun dönemli teknolojik bağımlılıktan kurtulamamaktadırlar.¹⁵³

Modem doğa biliminin bir sonucu olarak teknoloji mantığı kapitalizmi ve piyasa ekonomisini de şekillendirmektedir. Teknik ilerleme ve işbölümüne dayalı serbest piyasa ekonomisi de, üretici ve dinamik dünya ekonomisini birleştirmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki farklı toplumları dünya pazarı aracılığıyla maddi olarak birbirine bağlanmakta, çok farklı toplumlarda aynı ekonomik hedef ve uygulamalar yaratılmaktadır. Toplumlar zorlu rekabete dayanabilmek için yeni teknoloji üretimine yönelmektedirler.¹⁵⁴

Marcuse teknolojiyi, bireyler üzerinde dışsal denetimi sağlayan oldukça etkili ve yeni rehber olarak ele almaktadır. Marcuse'e göre makine çağını karakterize eden mekanizmalar, aletler ve araçlar bütünlüğü ve üretim tarzı olarak teknoloji, aynı zamanda, sosyal ilişkileri örgütleme ve devam ettirme değiştirme tarzıdır; egemenlik ve denetim için araçtır, davranış örüntüleri ve yaygın düşüncenin bir tezahürüdür. Marcuse teknolojinin insanları pasifize ettiğini, onları aynileştirdiğini, egemen sınıfın çıkarına uygun dönüştürdüğünü ve yok ettiğini ileri sürmektedir.¹⁵⁵

¹⁵² A.e., s.100-101

¹⁵³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, a.g.e., s.39.

¹⁵⁴ Fukuyama, Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e, s.118

¹⁵⁵ Kızılcılık, a.g.e., s.183.

Bugün, egemenlik kendini yalnızca teknoloji ile sürdürmekte ve genişletmektedir. Teknolojik seviye tüm ekin alanlarını soğurup genişleyen politik erkin büyük aklanışını sağlamaktadır. Bu nedenle, teknoloji insanın özgürlüğünün büyük ussallaştırmasını da sağlamaktadır. Çünkü bu özgürsüzlük ne usdışı olarak ne de politik olarak, ama daha çok yaşam konforlarını genişleten ve üretkenliğini arttıran uygulayimsal aygıtta boyun eğiş olarak görünmektedir. Uygulayım-bilimsel ussallık böylece egemenliğin haklılığını ortadan kaldırmaktan çok korumakta ve kendini ussal olarak bütüncülcü bir toplum üzerinde açındırmaktadır. Böylelikle modern toplum ve yapılanmalarda teknoloji ögesi ile birlikte birey baskı altına alınmakta, bireysellik sindirilmekte, bireyler tek-boyutlu hale getirilmektedir. Toplum hakkında olumsuz ve eleştirel düşünme yetisini yitiren dolayısıyla tek-boyutlu olan bireylerin varolduğu teknoloji-yönelimli yapıyı Marcuse tek-boyutlu toplum olarak kavramsallaştırmaktadır.¹⁵⁶

Marcuse, modernliği, modern toplumu ve onun temel parametresi konumundaki teknolojik akılcılık/akılcılaşıma bağlamında oldukça radikal bir formda eleştirmekte, özellikle modern teknolojinin bireyleri denetim altına alan, egemenlerin çıkarları doğrultusunda pasifize eden, toplumu totalleştiren bir aygıt olduğundan dem vurmaktadır. Teknolojik akılcılık bireyleri denetim altında tutma, tek-boyutlu hale getirmenin veya dönüştürmenin yanında toplumu şekillendiren "soyut güçler" olarak da işlevde bulunmaktadır.¹⁵⁷

Modern doğa bilimi tarafından belirlenen ileri sanayileşmenin mantığı kapitalizmi ve piyasa ekonomisini şekillendirmekte, teknik ilerleme ve işbölümüne dayalı serbest piyasa ekonomisi de, üretici ve dinamik dünya ekonomisini birleştirmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki farklı toplumları dünya pazarı aracılığıyla maddi olarak birbirine bağlanmakta, çok farklı toplumlarda aynı ekonomik hedef ve uygulamalar yaratılmaktadır.

¹⁵⁶ A.e., s.183.

¹⁵⁷ A.e., s.187.

Dünyadaki bütün toplumlar çevrelerinde mümkün olan her şeye katılmak istemektedir; ama bu, ancak ekonomik liberalizmin ilkelerine uyulursa mümkün olabilmektedir.¹⁵⁸

Batı sanayileşme demektir. 19. yüzyıldan bu yana sınırsız birikim süreci ile ortaya çıkan sanayileşme, kuşumuz Batı'nın ve işleyen gücünün en göze çarpan dış işaretidir. Sanayileşme, Batılı toplumu biçimlendiren dağınık, sürekli ve yüzyıllarca yinelenmiş bir biçimde kendini göstermiştir.¹⁵⁹

Ancak son yıllarda teknolojik atılım yapan Batı dışı toplumlar da ekonomi politik güç haline gelmeye başlamıştır. Asya'nın Amerikan eğitimi almış binlerce Asyalıyı geri getirme kararlılığı teknolojik güç dengelerini büyük ölçüde değiştirecek gibi görünüyor. ABD üniversitelerinin doktora programlarını 1993'te tamamlayan mühendislerin yaklaşık yüzde 50'si yabancı uyrukludur. Bu yüksek teknoloji deneyimine sahip yabancıların çoğu, kendi ülkelerine döndükçe, Doğu ile Batı arasındaki teknoloji farkı kapanmaktadır.¹⁶⁰

Ülkenin bilim ve teknoloji alanındaki üretkenliği ve etkinliği güç parametreleri unsurlarının başında gelir. ABD'nin hegemonik güç olarak ortaya çıkışında bilim ve teknolojik kapasite konusunda yaptığı atılımların rolü büyüktür. Son zamanlarda gerçekleşen ekonomik zirvelerde sürekli gündem maddeleri arasında yer alan telif hakları ve lisans uygulamaları da aslında bilim ve teknoloji konusundaki gelişmelerin denetim gücünü elinde tutma gayretinin bir ürünüdür. Japonya'yı ekonomi-politik bir dev haline getiren temel faktör de teknoloji uygulama alanında gerçekleştirilen atılımların ticarî bir hüviyetle piyasa unsuru haline dönüştürebilmiş olmasıdır.¹⁶¹

Bu nedenle, bilim ve teknolojik üstünlük konusunda süren rekabet Soğuk Savaş sonrası dönemin perde gerisinde süren ana gerilim alanlarından

¹⁵⁸ Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, a.g.e., s.118.

¹⁵⁹ Latouche, a.g.e., s.51.

¹⁶⁰ Serdar, a.g.e., s.230.

¹⁶¹ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, a.g.e., s.25.

birisi olmuştur. Bunun sebebi de teknolojik savaşın sonuçlarının sıcak savaşın sonuçlarından daha belirleyici olmasıdır. Sıcak savaş bugün kazanmış görünenler teknolojik savaşın uzun dönemli galiplerine boyun eğmek zorunda kaldılar. Bu açıdan dünya-sisteminin merkezini oluşturan güçlerin en öncelikli hedefi teknolojik üstünlüğü elden bırakmamaktır. Bu güçler arasındaki mücadeleye acımasız bir rekabet niteliği kazandırmaktadır. Sıcak savaşlarda geçici ittifak ve koalisyonlar oluşturan güçler teknolojik savaşta karşı karşıya gelmekte ve en yoğun ittifak dönemlerinde bile karşılıklı markajı sürdürmektedirler. Askerî ittifaklar geçici, teknolojik üstünlük kalıcıdır.¹⁶²

Uluslararası ilişkilerdeki hegemonik güç konumunu sürdürmek isteyen ABD bu gücün temel dayanağı olan teknolojik üstünlük ve kontrol kabiliyetini kaybetmemek için bir taraftan uluslararası hukuk düzenlemeleri yapmaya gayret ederken, diğer taraftan başta Çin, Japonya ve AB olmak üzere rekabet gücü olan güçlerle kıyasıya bir rekabeti göze almıştır. Japonya ile iletişim teknolojisi, Çin ile telif hakları ve uluslararası patent anlaşmaları, Fransa ile teknoloji casusluğu konusunda karşı karşıya gelen ABD'nin hedefi gelecekteki teknolojik oluşumun nabzını ve kontrolünü elinde tutmaya devam etmektir.¹⁶³

Gittikçe yoğunlaşan bu teknolojik savaş gelecekteki ekonomi-politik mücadelenin kaderini belirleyecek nitelikler taşımaktadır. ABD'nin bir çok cephede sürdürmekte olduğu bu savaş aynı zamanda Amerikan hegemonyasının gelecek yüzyıldaki kaderini de ortaya koyacaktır.¹⁶⁴

Teknolojik üstünlüğünü fiilî güç haline dönüştüren askerî kapasite, ülkelerin gerek barış dönemlerindeki ekonomi-politik kapasitesinin gerekse savaş dönemlerindeki reel güç yansımalarının temel göstergelerinden biridir. Askerî kapasite, değişen konjunktüre uygun bir tarzda kendini yenileyebilen

¹⁶² A.e, s.26.

¹⁶³ A.e.

¹⁶⁴ A.e., s.28.

bir parametre olarak hem ekonomik ve politik kararlardan etkilenmekte, hem de bu kararların yöneliş ve uygulanış biçimini belirleyebilmektedir.¹⁶⁵

Özetle teknoloji, ekonomik gelişmede çarpan etkisi işlevi görürken, ekonomi-politik mücadelenin en büyük araçlardan biri haline gelmiştir. Özellikle ulusal teknolojiyi askeri alanda kullanabilen ülkeler, ekonomi-politik çıkarlarını daha kolay koruyabilmektedirler. Bu nedenle, çağın teknolojik gelişmelerinin gerisinde kalan ülkeler, kendi çıkar alanlarına nüfuz edilmesine davetiye çıkararak "öteki" olduklarını teyit ettirmektedirler.

Ancak Horkheimer'a göre teknolojinin modern insanın atalarına göre daha geniş seçme özgürlüğü sağladığı tartışmalıdır. Horkheimer'in "Akıl Tutulması" olarak tanımladığı gibi, ata binmekle otomobil kullanmanın içerdiği özgürlükler oldukça farklıdır. İçten gelen, kendiliğinden davranışlarımızın yerini, boğazımızı sıkkan mekanik zorunluluklara yönelttiğimiz dikkati dağıtacak her türlü duygu ya da düşünceyi silmemizi gerektiren bir zihniyet almıştır. Horkheimer'e göre bu durum, araçlara rasyonellik kazandırırken, insan hayatını akıldışı kılmaktadır.¹⁶⁶

1.13. Hukuk ve Ötekileştirme

Küreselleşme sürecinde sermaye güçlenip giderken, merkez-çevre veya zengin-fakir ayrımı derinleşmekte, sermaye ve güç çok az elde toplanmaktadır. Bu durumda doğal olarak, biçimsel adalet-maddî adalet arasındaki uçurum da artmakta ve adalet erozyona uğramaktadır. Modernitenin getirdiği biçimsel hukuk ve adalet anlayışı, aynı kuralın farklı konumdaki herkese benzer şekilde uygulanması ilkesi sorgulanmaktadır. Soyut-biçimsel adalet ile maddî adalet arasındaki uçuruma ilişkin bilinç de giderek gelişmektedir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ A.e.

¹⁶⁶ Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, Çev. Osman Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.55.

¹⁶⁷ Yüksel, *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*, a.g.e., s.31.

Artık, tek başına kanun önünde eşitlik anlayışı, insanları tatmin edememektedir. Kişiler, kendilerine soyut olarak tanınan temel hak ve özgürlükleri gerçekten yaşamak istemektedirler. Kanun önünde eşitlik ve biçimsel adalet yanında, maddî anlamda adalet talep etmekte, kendi bireyselliklerini ve kimliklerini öne çıkarmaktadırlar.¹⁶⁸

Hukuka uygunluk da kendi içinde bir ussallık taşımakla birlikte, buradaki ussallık amaç olmaktan çok bir araç görünümündedir. Oysa, ekonominin ön plana çıkışı ile birlikte maliyet, verimlilik, etkenlik kavramlarına dayanan teknik-ekonomik (veya işletmecî) ussallık bir amaç konumuna gelmiştir. Bu gelişme, bir anlamda Weber'in ifade ettiği rasyonel-yasal yönetim anlayışının yerini, somut sonuçları dikkate alan amaca yönelik bir rasyonellik ya da ussallık yaklaşımının aldığını göstermektedir.¹⁶⁹

Hukuka uygunluğun somut sonuçlarını dikkate alan amaca yönelik bir rasyonellik ya da ussallık yaklaşımı ile bağdaştırılması, güçlü ülkelerin kendi amaçları için hukuku esnetme hedeflerini kolaylaştırıcaktır. Öteki olarak kurgulanan geri kalmış toplumların kabul görme ihtiyacını karşılayacak hukukun esnemeye müsait olması ise gerilimlere davetiye çıkarmak anlamına gelir. Çünkü uluslararası alanda aktör olarak kabul edilmeyen ya da "kabul görme" ihtiyaçlarının karşılanmadığını gören "öteki"ler, her zaman için küresel güvenliği tehdit edecek akımların kaynağı haline gelebilmektedirler.

¹⁶⁸ Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, a.g.e., s.31.

¹⁶⁹ Turgut Tan, "İdarede Yeni Ulusallık Arayışları ve Hukuk", *Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1995, s.176.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA YENİ GÜVENLİK ANLAYIŞI

2.1.Küreselleşmenin Gerilim Üreten Doğası

2.1.1.Küreselleşmenin Dualistik Yapısı

Dünyayı anlama çabalarının hemen hepsi, tek bir dünyadan konuşmak yerine çözümlmelerine her zaman Doğu ve Batı şeklinde bölünmüş bir kutupluluk ile başlamaktadırlar.¹

Derida'a göre tüm kimlikler, daima bir şeyin dışlanması ve böylece oluşturulmuş iki kutbun (Batı/Öteki, siyah/beyaz, kadın/erkek) çatışmalı bir şekilde konumlandırılması sayesinde gerçekleşir. Bu demektir ki kendi kendini meydana getiren bir kimlik yoktur, her kimlik bir fark olarak inşa edilir. Dolayısıyla farklılık veya ayrıcalık olarak bir kimlik anlayışının tesisi de bazı şeylerin dışlanması vasıtasıyla mümkün olabilir.²

Sosyal gruplar sadece kendi özelliklerine göre değil, daha ziyade kendilerini yabancılarla karşılaştırarak ve "biz" ile "onlar" arasında ayırım yaparak kendilerini tanımlama eğilimindedirler. Bu süreçte, örtük ya da açık olarak grup-içinin tek "gerçek insan"ı oluşturduğunu varsaymaktadırlar. Dışarıdakilerin çoğunlukla insandan daha düşük seviyeli bir şey, barbar, yabancı, zihnen veya ahlaken daha aşağı olduğu düşünülmüştür. Yinelenen bu "biz"/"öteki" karşıtlığı, mevcut sınırların muhafaza edilmesi işlevini yerine getirir. "Öteki"nin karşıtlığa göre tanımlanması bir dışlama sürecinin sonucunda şekillenir.³

Aynılığa dayalı homojenleşme ile farklılığa dayalı heterojenleşme süreçleri birbirine zıt iki kutup olarak küreselleşme süreci içinde çatışmalı bir

¹ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Ed.Semih Sökmen, Metis Yayınları, İstanbul, 2003,s.162.

² Nuri Bilgin, **Kollektif Kimlik**, Sistem Yayınları, İstanbul, 1999, s.211.

³ Arus Yumul, "Ermeniler Millet-i Sıdika mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigarları mı?", **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 86.

özellik gösterir. Çünkü, küreselleşmeyle birlikte gelişen bu dualistik durum, öteden beri var olan Batı ile "öteki" arasındaki ayrımı derinleştirerek, dışlama sürecini hızlandırır. Aslında küresel güvenliğin sağlanması için iki kutuba ayrılmaması gereken toplumların, küreselleşmenin dualistik yapısıyla birbirlerinden uzlaştırılması, küreselleşme süreci ile daha güvenli bir dünya yaratma süreci arasındaki ilişkinin ters orantılı olarak işlediğini gösterir. Yani dünya küreselleştikçe toplumların güvenlik ihtiyaçları da artmaktadır.

Aslında, "öteki"leştirme süreci toplumların oluşmasıyla birlikte başlamıştır. Toplumların kendi kimliklerini tanımlarken referans noktası olarak kullandıkları sürekli olarak "öteki"ler yaratma projesi çok önceleri de vardı. Ancak küreselleşme ile hem "öteki"leştirme süreci hızlanmış hem de "öteki"leştirmeye karşı direnç artmıştır. Bu birbirine zıt iki hareket küresel dünyanın güvenlik anlayışını şekillenmesinde belirleyici olmaya başlamıştır.

Küreselleşme süreci içinde birbirine zıt bu iki olgunun birlikte akması, birbirlerinden bağımsız oldukları anlamına gelmeyeceği gibi birlikte ortaya çıktıklarını da göstermez. Ancak, heterojenleştirme dinamiklerinin homojenleştirme dinamiklerin bir ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü, özellikle Aydınlanma dönemi ile birlikte Batı modernitesinin homojenleştirici etkileri, heterojenleşme dinamikleri daha etkisini göstermeden başlamış, ulus-devlet, sekülerleşme ve kapitalist ekonomi anlayışı gibi olgular hızla dünyaya yayılmıştır. Farklılıkları ortaya çıkaran veya farklılıkların kabul edilmesi yönündeki taleplerin artmasını içeren heterojenleşme yönündeki talepler ise küreselleşme sürecinin daha etkili olduğu 1990'lı yıllardan itibaren artış göstermiştir.

Ayrıca, küreselleşme kavramının ekonomik, politik ve sosyal ilişkilerin değişim derecelerini açıklarken dört çeşit konuda çelişkiler üretmesi de dualistik yapısını açıklar;⁴

- ⁴ Michael Griffin, "From Cultural Imperialism To Transnational Commercialization : Shifting Paradigms In International Media Studies", *Global Media Journal*, Purdue University Calumet, Indiana-USA, Vol.1 , Issue.1, Fall 2002, p.5.

- Uluslararası baskınlık, kültür emperyalizmi ve Amerikalaştırma,
- Kapitalist piyasanın küresel bir dünya sistemi olarak genişlemesi,
- Modernitenin yayılması (kapitalizm ve Weberyen rasyonalizm gibi),
- Ticari kültürünün yerel kültüre etkileri.

Martin Shaw'a göre, Giddens'in küreselleşmeye neden olan modernitesi bireylere bazı fırsatlar yaratırken diğer taraftan bireylerin kendi kimliklerini ve kişiliklerini tekrar oluşturmalarına neden olur ve bu durum krizler yaratır. Giddens'in görüşlerinden de anlaşılacağı gibi, sistemlerin artan entegrasyonu her zaman küresel ölçekte sosyal entegrasyona neden olmaz. Hatta buna zıt olarak daha büyük sosyal entegrasyon problemlerine yol açabilir.⁵

Dünya ölçeğinde artan küreselleşmeye paralel olarak farkçı, ayrılıkçı hareketler ve tepkiler yükselmeye başlamıştır. Bu kimlikçi hareketler çeşitli nedenlere bağlı olarak gelişmektedir. Dünyadaki evrenselci ve farkçı akımlar arasındaki gerilimi asla çözmüş değildir. Küreselleşen dünyada insanlığın bu gerilimi yaşamaya devam edeceğini gösteren güçlü psiko-sosyal, kültürel ve etik nedenler mevcuttur.⁶

Diğer taraftan, ekonomik küreselleşmenin toplumsal yaşamın her alanını işgal etmesiyle ikinci planda kalan aslı değerler, farklılıkla homojenliği birleştirme gibi küreselleşmenin belli başlı paradoksları tarafından belirlenmeye başlamıştır. Bu nedenle, yerel değerlerinin aşındığını düşünen ve yerelliklerini kaybetmek istemeyen toplumlar heterojenlik veya farklılık taleplerini arttırmaktadır.⁷

Küreselleşmesinin en temel iki özelliğinden evrenselcilik ile yerellik arasındaki gerilim artarak devam etmektedir. Küreselleşme sayesinde Batı'nın ekonomik ve siyasi modeli evrenselmiş, farklılık aynılık haline gelerek çözülmüş ve kültürel homojenleşme ortaya çıkmıştır. Öte yandan

⁵ Martin Shaw, *Global Society and International Relations: Sociological Concepts and Political Perspectives*, Polity Press, Cambridge, 1994, p.7.

⁶ Bilgin, a.g.e., s. 202.

⁷ Taşkın Takış, *Fantastik Bir Festival: Küreselleşme, Doğu-Batı*, Yıl.5, Sayı.18, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Şubat Mart Nisan 2002, s.6.

etnik veya yerel çatışmalar global ilişkilerdeki politik pratiklerin ve ideolojik/söylemsel formların eklenme kipini belirlemeye başlamış, kısaca kültürel heterojenizasyon dinamikleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bugünün global etkileşimlerinin merkezi sorunu, kültürel homojenizasyonla kültürel heterojenizasyon arasındaki gerilimdir.⁸

Fukuyama'nın, Soğuk Savaşın sonunda ortaya çıkan siyasi rasyonalite ile insanoğlunun arayışının bittiğini ilan etmesi, modernitenin hedeflerine ulaştığı kabulüne dayanır.⁹ Oysa böyle bir kabul, insanlığı hiç bir zaman "öteki" olarak isimlendirilen geri kalmış veya "modernleşmemiş" toplumların da dahil olduğu "yeni bir düzen" arayışına kaynaklık edemez. Çünkü onlara göre arayışa gerek yoktur, tarihin sonu gelmiştir. Batı, "öteki" adına düşünerek evrensel toplumun ihtiyaçlarını belirlemiş ve çözüm yolunu ilan etmiştir. "Öteki" için tek çözüm kendi farklılıklarını yok ederek gelişmiş Batı'ya benzemektir.¹⁰

Bu kapsamda, küresel pratiklerin yerelin seçmiş olmadığı şartlar altında aktif bir anlam ortaya çıkarması, küreselleşmeyi Giddens'tan hareketle tek tip bir modernleşme olarak teyit etmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, hem tek tip bir modernleşmeye karşı yerelin gösterdiği direniş, hem de modernliği eleştirenler tarafından dile getirilen modernliğin standartlaştırma eğiliminin insanları eskisinden daha yaygın ve şiddetli yabancılaşma ve umutsuzluğa sevk etmesi, kendisine ve içinde bulunduğu topluma yabancılaşmış bireyler ya da grupları küresel tehdidin en önemli kaynakları haline getirmektedir.¹¹ Küresel tehdidin çatışmalara dönüşmesi böyle bir yapıda her zaman mümkündür. "Öteki"nin farklılıklarının yok kabul edilmesi ve sürekli olarak Batı modernliğinin ön plana çıkarılması küresel toplumu bütünleştirmek yerine ayrıştırmaktadır. Bu nedenle her geçen gün daha fazla

⁸ Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*, Ed. Murat Uyurkulak, 3.Baskı, Alfa Yayını, İstanbul, 2001, s.205.

⁹ Ahmet Davutoğlu, *Küresel Bunalım: Felsefî ve Stratejik Boyutları*, Ed. Faruk Deniz, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s.35.

¹⁰ Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev. Zülfü Dicleli, 2.Baskı, Gün Yayınları, İstanbul, 1999, s.80.

¹¹ Uğur Kömüçoğlu, "Küreselleşme Perspektifinin Yaşlı Akrabası: Modernleşme Teorisi", *Doğu-Batı*, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Yıl.5, Sayı.18, Şubat Mart Nisan-2002, s. 22.

birbirinden uzaklaştırılan küresel toplumda güvenliği sağlamak zorlaşmaktadır.

Lawrance Friedman'a göre modernliğin iki yüzü vardır; "aynı anda hem homojenleştirir hem de farklılaştırır".¹² Giddens'in savunduğu şekilde küreselleşme sadece modernliğin bir sonucu olarak okunursa, Friedman'dan hareketle küreselleşmenin farklılık üretmesi doğal olacaktır. Bu durumda, "öteki"lerin "öteki" olduğundan dolayı dışlanması yerine kabul edilmesi gerekir. Çünkü "öteki" de modernitenin kendi bünyesinden doğmuştur.

Ayrıca, Fukuyama'nın tarihin sonu tezi de böyle bir yorum karşısında geçerliliğini yitirmektedir. Çünkü Fukuyama, modernite projesinin tamamladığını ve bu projenin öngörülleri ile Batı tarihinin tek rasyonel yol olarak galip çıktığını ilan etmiştir. Ancak, modernitenin hem homojenleştirme hem de farklılaştırma süreçleri birlikte işlemişse, modernite projesi aynı zamanda farklı toplumların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Bu durumda Fukuyama'nın ilan ettiği gibi tarihin sonu gelmemiştir. Yani modernite tek tarih değil birden fazla tarih üretmiştir.

Robertson'a göre küreselleşme ile kültürel görelileşme süreci hızlanmaktadır. Ulusal kültürlerin erozyonuna bir yanıt olarak Batı'da göçmenlerle ilgili politika ve tutumlarda savunmacı ve dışlayıcı davranışlar gözlenmektedir. Göçmen korkusu; kültürel kimlik, ulusal dayanışma ve ulusal ilgilerin savunulması bakımından yeni canlanışı kışkırtmaktadır.¹³

Bu sorunsalı bir kutuplaşma olarak gören ve bunun açık biçimini küreselleştirici eğilimlere karşı yerel talepler dünyasında, yerellik fikrinin kendisinin bazen tahakkümcü küresele bir direnç veya karşıtlık biçimi olarak ortaya konduğunu düşünen pek çok insan vardır.¹⁴

¹² Lawrance Friedman, *Yatay Toplum*, Çev. Ahmet Fethi, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s.123.

¹³ Mehmet Yüksel, *Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s.116.

¹⁴ Abdullah Topçuoğlu, Yasin Aktay, *Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm*, Ed. Yasin Aktay, 2.Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s.121.

Küreselleşme sürecinin günümüzde ulaştığı aşamada kültürler arası etkileşimlerin yoğunluğu ortadadır. Bu yoğunluk eş zamanlı olarak küresel homojenleştirici güçlerle heterojenleştirici güçler arasındaki gerilim düzeyini yükselten etkenlerden biridir. Küresel gücün Batı merkezli olmaktan çıkarak Batı dışına doğru kayması, küresel akışların etkisi ile göç olgusunun hızlanması ve medya etkisi ile gerçekleşen kültürel akışların sınır tanımadan her yere ulaşması, küreselleşmeyi heterojen bir süreç olarak değerlendiren yaklaşımları öne çıkartmıştır.¹⁵

Kültürel küreselleşme küresel ve yerel arasındaki bağları yoğunlaştırarak "merkez"i "çevre"ye, "çevre"yi de "merkez"e getirmektedir. Küreselleşmenin sadece homojenleştirici bir süreç olarak işlememektedir. Aynı süreçte, benzerlik-aynılık ile farklılık-çeşitliliğin diyalektik birliği söz konusu olmakta, ulusal kimlik ve ulusal kültür aşınırken; yerel, etnik ve dinsel kimlikler, evrensel yönelik değerlerle birlikte öne çıkabilmektedir.¹⁶

Naisbitt ve Aburdene'ye göre, küreselleşmeyi her konuda kendinden kopma olarak algılayanlar da yanılmaktadır. Çünkü ne kadar evrenselleşilirse o kadar kavimci davranılmaktadır. Diğerlerine bağımlı hâle gelindikçe, ulusal kimlikleri oluşturan şeylere yoğunlaşma artmaktadır. Dil, kültürel tarih gibi şeylerde ifade bulan kimliği yitirmeyi hiç kimse istememektedir.¹⁷

Robertson da bu süreci bir bakıma doğal karşılayarak, küreselleşmeyi uzun zamandır süregelen ve eşitsiz gelişen komplike bir süreç olarak görmekte ve bu nedenle; ulusların küreselleşme sürecini yalnızca ilerleten eylem ve davranışlarda bulunmadıklarını, bu süreçte edilgen duruma düştüklerini inandıklarında bu sürece direndiklerini belirtmektedir.¹⁸

Kömeçoğlu, bu konuya sosyal bilimlerdeki tartışmalara değinerek açıklama getirmektedir. Ona göre, Robertson gibi sosyologlar tarafından ekonomik olanın dışında Batı dışı diğer medeniyetlerle ilgili özellikleri de kapsayan küreselleşme kuramlarındaki artış, son yıllarda sosyal bilimler

¹⁵ Sarıbay, a.g.e., s.274.

¹⁶ E.Fuat Keyman, "Küçülen ve Parçalanmış Dünyada Siyaseti Anlamak", **Toplum Bilim**, Birikim Yayınları, Ankara, No.68, Kış 1995, s.61.

¹⁷ John Naisbitt, Patricia Aburdene, **Megatrends 2000**, Form Yayınları, İstanbul, 1993, s.42.

¹⁸ Yüksel, a.g.e., s.165.

hakkında yürütülen tartışmaların çoğunda görülen tikel medeniyetsel bakış açılarıyla sosyoloji yapmanın alternatif yollarının desteklenmesine yöneliktir. Çünkü, “öteki”den gelen farklılıklarının kabul edilmesi yönündeki talepler, küreselleşmeye yönelik alternatif sosyolojik çalışmaların yapılması zorunlu kılmıştır. Aynı zamanda bu çalışmalar, hem küresel sosyal bilim söylemine bu “öteki”nin dünya görüşlerini yansıtmak hem de evrenselci söylemin Batı formunu yaratmak ve sürdürmek için gösterilen hegemonik çabalara karşı yerel bir direnme tarzı oluşturmak için sürdürülmektedir.¹⁹

Robertson, küre-yerelleşme (glokalleşme) eğilimini de, siyasî ve sosyo-kültürel alanlarda daha etkin olan yerel aktörlerin, küreselleşme yönündeki iktisadî ve teknik akıntıyla mücadele edebilmenin bir yolu olarak, yerelin küreselleştirmeye yönelik bilinçli çabalarının bir yansıması olarak görmektedir.²⁰

Kongar’a göre, küreselleşme süreci kaçınılmaz olarak birbiriyle çelişkili ve birbirine karşıt sonuçlar doğurmaktadır. Bu ayrılıkçı akımlara ve eğilimlere karşı tepkiler oluşacak, onları dengeleyici ve durdurucu bir takım oluşumlar ortaya çıkacaktır. Bu tepkiler, doğrusal değişimle diyalektik oluşum arasında bir yerde, bireysel veya grupsal terörün tırmanışı şeklinde olacaktır. Tepki, karşı tepki olarak diyalektik etkileşim şeklinde devam edip gidecektir. Bu açıdan, küreselleşme süreci çok sarsıntılı geçecektir.²¹

Heterojenliğe yapılan bu vurgular, farklılıkların önemini ortaya koymaya yöneliktir. Huntington’ın “Medeniyetler Çatışması Tezi”nde, medeniyetler arasındaki farklılıklara vurgu yapılır. Huntington’a göre, medeniyetler birbirlerinden tarih, dil, din, kültür ve gelenek yoluyla farklılaşırlar, küresel süreçlerin kısa sürede bunlara yeniden şekil vermesi mümkün olmadığından medeniyet farklılıkları çatışmalara neden olur.²²

¹⁹ Kömeçoğlu, a.g.e., s.18.

²⁰ Muktedir Han, **Globalleşme Bir Aldatmaca mı?**, Çev. Halil İbrahim, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2002, s. 100.

²¹ Emre Kongar, "Bütün Dünya Tarihi Büyük Teknolojik Gelişmelerin Işığında Biçimleniyor", (Çevrimiçi) www.yenisayfa.com/pgsmem/pw_remind.asp, 11.09.2003.

²² Özcan Yeniçeri, **Geleceği Yönetmek Gelecek Tarafından Yönetilmek**, (Çevrimiçi) <http://www.2023.gen.tr/agustos2001/gelecek.html>, 30.12.2003.

Ancak, küreselleşmenin "Batı" ve "Öteki" olarak küresel toplumu ikiye bölerek küresel güvenliği tehdit etmesi ile medeniyet farklılıklarının çatışmalara neden olması arasında fark vardır. Çünkü, aynı medeniyet içinde yer alan toplumlar da birlerini "Öteki"leştirebilirler. Bunun sonucunda da aynı medeniyette yer alan toplumlar arasında gerginlikler olabilir. Tarihsel süreçte Fransızlar ile Almanlar arasındaki çatışmalar buna örnektir.

Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması Tezi"ne bu çalışmada yer verilmesi toplumlar arası farklılıkları vurgulanmak içindir. Küresel güvenliği tehdit eden esas unsur sabit ve değişmez kabul edilen medeniyet farklılıklarının çatışma üretmesi meselesi değildir. Asıl önemli olan; sabit ve değişmez olarak kabul edilmeyen, zaman içinde toplumların ekonomi-politik güçlerine göre değişebilen "öteki"leşme ve "öteki"leştirme sürecinin, küreselleşmenin dualistik yapısından beslenerek günümüzde tehdit üretmeye başlamasıdır.

Hirst ve Thompson, "homojenlik"ın gitgide problemlili bir tema haline geldiği vurgulamaktadır. Onlara göre, farklılıkların kabulü yönündeki taleplerin bütünü oluşturan ulusal kültürler, insanların farklı amaçlarla katıldıkları kültürler öbeğinin birer üyesidirler ve dolayısıyla yalnızca kozmopolit kültürler ile etkileşim içindedir. Bu nedenle, kültürel homojenliğin sağlanması ve başka her şeyi dışlaması olasılığı azalmaktadır. Yani, hem çeşitli dünya pazarlarında bulunmak hem de bunun getirdiği uluslararasılaşmış kültürleri göz ardı etmek artık mümkün değildir.²³

Sid-Ahmed'e göre, küreselleşme tarafsız bir süreç değildir. Sonuçları yalnızca "Kuzey" insanlarına yarıyor ve Kuzey'in dışında yaşayan birçok insanı rahatsız ediyor. Yerel kültürleri giderek yok olan ve artan eşitsizlikleri her gün daha çok yaşamlarında hisseden Güney'in yoksul halkı, küreselleşmeyi "Batılılaştırma" olarak algılıyorlar ve kendi gelecekleriyle ilgili yoğun bir kaygıya kapılıyorlar. Bu nedenle Batı-dışı toplumlarda sürekli

²³ Paul Hirst ve G. Thomson, **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev. Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s.215.

Batı tarafından gözetlendiği ve Batılıların her şeyi gördükleri ve bildikleri duygusu hakim olmaya başlamıştır.²⁴

Küreselleşen dünyaya bakıldığında, bir yanda tek tipliğe, pazar ekonomisi ve küresel iletişimin mârifetiyle türdeşliğe doğru giden bir gezegen; öte yanda kimlik spazmları çeken uydular görülmektedir. Bu kimlikçilik patlaması aslında bütün gezegenin bir açık topluma dönüşmesinin veya çok fazla açılmanın kaçınılmaz olarak beraberinde çok fazla kapanmayı getirmesinin bir sonucudur.²⁵

Bu nedenle küreselleşmenin hayat tarzlarını standartlaştırması, küreselin ağırlığına karşı yerelin doğal refleksi olarak kimliklerin yeniden tazmini gündeme gelmektedir.²⁶ Bunun anlamı, giderek artan seyahat olanaklarına, kültürel alışverişin ve ekonomik bütünleşmenin artmasına rağmen, dil ve kültürel geçmiş gibi toplumsal kimliği temsil eden şeylere daha fazla yönelim olmasıdır.²⁷

Aslında bu yönelimin doğrudan doğruya yıllardır yapay olarak işlenen "öteki"leştirme süreci ile ilgilidir. "Öteki"leştirmenin giderek daha fazla bilincine varan toplumlar, kimliklerini temsil eden unsurlara daha fazla sarılarak, bir bakıma "öteki"leşerek yok kabul edildiklerini düşündüklerinden değişime kaşı da duruş olarak tamamen yok olmamaya çalışıyorlar.

Kısaca, Robertson'un belirttiği gibi küreselleşme farklı kültürlerin birbirlerine göre konumlarını dikkate alan süreç olarak işlemektedir.²⁸ Küresel düzlemde kültürlerin karşılaşması bir bakıma toplumların kendi farklılıkların farkına varmalarını da sağlamaktadır. Bu nedenle, küreselleşme sürecindeki her kültürel karşılaşma farklılıkların bilincine varmayı pekiştirir.

²⁴Sid-Ahmed, "Sibernetik Sömürgecilik ve Ahlaki Arayış" *NPQ Türkiye*, Yıl.3, Sayı.9, 1996, s.18-19.

²⁵Kemal Sayar, "Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları", (Çevrimiçi) <http://www.sosyal-hizmet-uzmani.com>, 20.10.2003.

²⁶Mim Kemal Öke, *Küresel Toplum*, ASAM Yayınları, Ankara, No.26, 2001, s.81.

²⁷Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki: Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi*, Ed.İslam Özkan, Çev. Gökçe Kaçmaz, Söylem Yayınları, İstanbul, 2001, s.152.

²⁸Sarıbay, a.g.e., s.45.

2.1.2.Küresel Bilincin Artması

Küreselleşme süreciyle birlikte yükselen heterojenlik ya da farklılıkların kabulü yönündeki taleplerin artmasında, küreselleşme sürecini hızlandıran iletişim teknolojilerinin büyük etkisi vardır. Çünkü, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle bireylerin küresel değişimleri anında fark edebilmesi “farkındalık” yeteneğini artırmıştır.

Küreselleşmenin neden olduğu değişimlerin hızı eskiye göre çok daha fazladır. Yavaş değişim tempoları farkındalığı azaltıp değişimlere adapte olmayı kolaylaştırırken, hızlı değişim tempoları değişimler üzerindeki farkındalıkları artırıp adaptasyon sorununu ortaya çıkarır. Bu nedenle, küreselleşme süreciyle birlikte gelen hızlı değişimler yerel ve küresel bilinci artırırken özellikle yereli korumacı bir reflekse yöneltmiştir. Dolayısıyla, değişimlere aynı hızla adapte olma zorunluluğu ile farklılıklarının eriyeceği endişesi arasındaki gerilim değişimlere karşı direnişe neden olurken, bu değişimin kaynağı olarak görülen küreselleşme hedef tahtası haline gelmektedir.

Küreselleşme sürecinde farklı dünya görüşleri ve yaşam tarzları birbirine yakınlaştıkça fikir, kimlik ve kurumlar arasında benzerlikler ve farklılıklar eş zamanlı olarak oluşmaktadır. Ayrıca, küresel kültürün dünyadaki farklı kültürleri organize eden bir referans sistemi olduğu kabul edilirse, küresel kültürün toplumlar arası "ortak" bilinç yaratması da söz konusudur.²⁹

Robertson'a göre küreselleşme hem dünyanın küçülmesi hem de dünyanın bir bütün olduğu bilincinin yoğunlaşmasıdır. Küreselleşen dünyada, sosyal, etnik, bölgesel, bireysel kimliğin, uygarlığa ilişkin bilinç ve kendi kendisinin farkına varma giderek yükselmektedir.³⁰

²⁹ Veysel Bozkurt, **Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri: Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayını, İstanbul, 2000, s.123.

³⁰ Roland Robertson, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Sage Publications, London, 1994, pp.10-11.

Erdoğan ise, küreselleşmenin kısaca farkındalık ve bilinç meselesi olduğunu belirtir.³¹ Bu bilinç küreselleşmeyi dünyayı tek bir bütün olarak kavramayı sağlarken, toplumsal statüler ve kültürel hiyerarşinin doğası hakkındaki farkındalığı da artırır.³²

Bir taraftan dünyanın tek bir yer haline gelme süreci küreselleşme kavramı ile tanımlanırken diğer taraftan küreselleşmenin ekonomik, siyasal, kültürel düzlemde farklılık ve çeşitliliği içermesi, aynılığa dayalı kültürel homojenleşme ile farklılığa dayalı kültürel heterojenleşme süreçlerini ya da küreselleşmenin paradoks içeren yönlerini de ortaya çıkarır.³³

Aynı zamanda bu şekilde artan bilinçlenme, bireylerin küreselleşme sürecini yalnızca ilerleten eylem ve davranışlarda bulunmadıklarını, aynı zamanda bu sürece direndiklerini de kabul etmeyi gerektirir. Zaten Robertson, küreselleşme sürecini sadece kaynaşma ya da birleşme ve bütünleşme yaratan bir süreç olarak değil; aynı zamanda ayrışma ve farklılaşma yaratan bir süreç olarak ele alır. Örneğin, ekonomik ve teknolojik alanlarda yaklaşma ya da benzeşme olgusu ortaya çıkarken, sosyal ilişkiler alanında ayrışma olgusuyla yüz yüze gelinmektedir.³⁴

Jonathan Friedman'a göre küreselleşme büyük ölçüde küresel "farkındalık"larla ilgilidir. Kültürel küreselleşme süreçlerinin ortaya çıkması ile küresel kurumlarda farkındalık gelişmiştir. Böylece dünya sisteminin belli muhitlerinde genel olarak üretilen farkındalık, buralarda hegemonyanın gerileyişi ile sonuçlanır.³⁵

Robertson'a göre, "karşılıklı bağımlılık" küreselleşmeyi açıklayan temel bir kavramlardan biridir. Artan karşılıklı bağımlılıklara rağmen küreselleşme "farklılık"ları ortadan kaldırmaz, sadece izafeleştirir. Çünkü karşılıklı bağımlılık aynı zamanda küresel bilincinin yoğunlaşması ile

³¹ Mustafa Erdoğan, "Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme", Ed. Cemal Uşak, *Siyasi Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.28.

³² Topçuoğlu, a.g.e., s.22, ve Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1999, s.449.

³³ Rana A. Aslanoğlu, *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa, 1998, s.124.

³⁴ İlhan Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, İmge Kitabevi Yayını, Ankara, 1999, s.44.

³⁵ Topçuoğlu, a.g.e., s.89.

sonuçlanır. Küreselleşmiş ve yoğunlaşmış dünya bilinci ise “farklılık”ları öne çıkarır. Küreselleşme ile birlikte artan bilinçlenme, zamana, mekana ve kültüre çok fazla bağımlı olan “kimlik” duygusunu açığa çıkarır. Bu duygu farklılığı algılamının da bir yansımasıdır. Küreselleşme süreci hızlandıkça farklılığın tanınması yönündeki talepler de artar. Bu yöndeki talepler küreselleşme süreci içinde kendi farklılığının eriyeceği kaygısından kaynaklanır. Bu kaygı, tanınmanın başka bir kaynağı olan çatışma ve rekabet üretir. Rekabet halindeki veya yarışılan insanlarla güçlü bağları kabul etmek zor olduğundan bu süreç kendini devamlı olarak tekrarlar.³⁶

Artan bilinçlenme ile kendimiz hakkındaki düşüncemiz ve başkalarıyla ilişki kurma biçimlerimiz de dünya çapında bir değişime uğruyor, benlik-kimliklerimiz (ego-identity) yenileniyor.³⁷ Giderek artan ölçülerde bireysel kimliğe ve uygarlığa ilişkin yerelden yükselen bu bilinç, kendi kendisinin farkına varmanın sonucu olarak küresel seviyedeki yeni konumunu arıyor.³⁸

Giddens ise, “bilinçlenme” ile ilgili yaklaşımını “düşünümsellik” kavramıyla açıklar. Giddens, küreselleşmeyi modernliğin sonucu olarak görür. Ona göre, modernliğin küreselleştirici eğilimleri “düşünümsellik” olgusunu harekete geçirir ve kişinin kendisi ve diğerleri hakkındaki düşünceleri yeni etkileşimler ve yeni bağımlılıklara göre yeniden oluşturur. Yani düşünümsellik, kişilerin kendileri hakkında ürettiği düşüncelerin kendi kişiliklerine şekil vermesini sağlar. Bu bağlamda, değişik mekânlardaki kişilerin düşünümselliklerinde farklılıklar olması beklenmelidir. Farklı düşünümselliklerin, farklılıkların tanınması yönündeki talepleri harekete geçirmesi olasıdır.³⁹

Ayrıca, küresel bağlamda düşünümsellik, kültürel akrabalık nedeniyle birey ile ulusal kimlik arasındaki ilişkiyi çok daha istikrarsız ve belirsiz bir hale getirmektedir.⁴⁰

³⁶ Friedman, a.g.e., s.13.

³⁷ Erol Goka, "Küreselleşme ve Ruh Sağlığı", (Çevrimiçi) <http://www.erolgoka.com/kure01.html>, 17.12.2003.

³⁸ Tekeli, a.g.e., s.43.

³⁹ Aslanoğlu, a.g.e., s.135.

⁴⁰ Topçuoğlu, a.g.e., s.154.

Giddens, bugünkü toplumun gelenekselden modernliğe geçişinin hikayesini anlatırken, zaman ve mekanın birbirinden uzaklaşması ile toplumun en önemli vasıflarından biri olan düşünümselliğin açık-uçlu hale gelmesine vurgu yapar. Çünkü Giddens'a göre, modernlik sayesinde düşünümsellik kişinin kendi üzerinde düşünme yeteneğini en üst noktaya çıkarır. O noktada modern insanlar geliştirdikleri bilim kurumları ile kendi eylemlerini, düşüncelerini, toplumsal yapılarını denetleyebilen, insanlar üzerinde bir kontrol sağlayabilen yeteneklere kavuşurlar.⁴¹

Kısaca düşünümsellik, içinde yaşadığımız şartların giderek artan bir biçimde kendi eylemlerimizin bir ürünü olduğu ve eylemlerimizin kendi yaratmış olduğu fırsatlara ve risklere meydan okumaya veya bunları kontrol altına almaya yönelik olduğuna ilişkin bilinç olarak anlamlandırılır. Yaşadığımız yeni zamanlara ilişkin kavramsallaştırma girişimlerinin hepsi zaten bu modernliğin düşünümsellik karakteri sayesinde mümkün olmakta, tüm etkinlikleriyle düşünümselliğe katkıda bulunmaktadır.⁴²

Düşünümselliğin kendi üzerine yansıma, kendini aynada görebilme yeteneği olarak modern insana yakıştırıldığı bu tasvirler yine modern insan hakkında bir söylem haline gelir. İradeci ve kendine yeten Aydınlanmacı "Özne"ye yeni bir soluk aldırın bu kavram, modern olmayan geleneksel insanın kendini eleştirebilme, kendine dışarıdan bakabilme ve yaşadıklarından dersler çıkarabilme yeteneğinden yoksun olduğunu îma eder.⁴³

Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletlerin ağırlığının azalması da düşünümsellik kavramıyla açıklanabilir. Bu bağlamda düşünümsellik, doğal olarak insanların giderek kendi eylemlerinin daha fazla bilincinde olduğu, iyi hayat idealinin gerçekleştirilmesi konusunda devlete olan ihtiyaçlarının ve bağımlılıklarının gitgide azaldığı bir duruma işaret eder.⁴⁴

⁴¹ A.e., s.16-17.

⁴² Anthony Giddens, Christopher Pierson, **Modernliği Anlamlandırmak**, Ed.Murat Uyurkulak, Çev. Serhat Uyurkulak, Murat Sağlam, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001,s.30.

⁴³ Topçuoğlu, a.g.e., s.18.

⁴⁴ Yasin Aktay, "Küreselleşme ve Siyasal Metafizik", (Çevrimiçi) http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Makaleler/Kuresellesme_ve_Siyasal_Metafizik.htm , 13.11.2003.

Bilinçlenme veya Giddens'in deyimiyle "düşünümsellik" olgusu "öteki" sorunu ile doğrudan ilişkilidir. Heterojenlik veya farklılık talepleri "öteki" olarak kurgulanan toplumların küresel ölçekte "kabul görme" ihtiyacının bir sonucudur. Küreselleşme ile artan bilinçlenme "öteki" olarak kurgulanan toplumların farklılıklarının tanınmasına yönelik taleplerini arttırmıştır. Bu noktada, Batı'nın "öteki"den gelen bu talepleri özellikle ekonomi-politik çıkarlarından dolayı görmezlikten gelmesi küresel güvenliğin sağlanmasındaki en büyük engeldir.

Diğer taraftan, küreselleşen dünyadaki iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler insanlar arasındaki ilişkileri yoğunlaştırmaktadır. Bu nedenle "öteki"ler kendi farklılıklarını daha fazla sergileme fırsatını bulduklarını düşünmektedirler. Ancak, küreselleşme "öteki"lere sosyal ve kültürel alanda bu farklılıklarını kullanma fırsatını verirken siyasi ve ekonomik alanda bu taleplerini karşılamamaktadır. Oysa bu dengesizlik giderilebilse küresel güvenliği sağlamada çok önemli bir adım atılmış olur. Çünkü küresel dünyadaki sosyal ve kültürel eşitliğe rağmen oluşan siyasi ve ekonomik hiyerarşi, ekonomi-politik araçların en etkilisi olan "savunma sanayiini" başat hale getirmektedir. Bunların sonucunda savunma harcamaları artmakta ve tek seçenek olarak görülmeye başlayan terör illegal politika aracı haline gelmektedir.

2.1.3.Küresel Belirsizlik

Küreselleşme sürecinin en çok tartışılan sonuçlarından birisinin gittikçe artan belirsizlik ve güvensizliktir.⁴⁵ Çünkü, küreselleşme yerel, ulusal ve global ilişkiler ağı içinde bir belirsizlik durumunu içerir. Bu belirsizlik ise bireylerin ve kollektif kimliklerin "ontolojik güvensizlik" içinde yaşadığı dünya durumunu gösterir.⁴⁶

Kazananları, kaybedenleri, fırsatları ve dezavantajları ile paradoksal bir süreç olan küreselleşme⁴⁷, kişilere aidiyet ve kimlik sağlama işlevi gören

⁴⁵ Bozkurt, a.g.e., s.101.

⁴⁶ Sarıbay, a.g.e., s.40.

⁴⁷ Anthony Giddens, *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, Çev. Osman Akınhay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s.20.

köktenci ve milliyetçi akımların güçlenmesine neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinde gelecek belirsizliği ve ümitsizliği bulunan kesimler kendilerine parlak bir gelecek vaat eden, büyük hayaller sunan söylemlere kolayca yönelebilmektedir.

Evrensel olan ile yereli kaynaştırma, farklılıkla homojenliği birleştirme, yabancılıkla güveni melezleştirme küreselleşmenin belli başlı paradokslarıdır. Bu paradokslar henüz aşılmadığı için Aydınlanma döneminden itibaren süregelen belirsizlik ve güvensizlik döngüsel kriz olarak devam etmektedir.⁴⁸

Bauman'a göre, küreselleşme ile süregelen belirsizlik ve güvensizlik ortamında merkezin ve hakim gücün olmaması kaos içinde bulunulan bir duruma neden olmaktadır. Geçmişte düzenin hakim olduğu, kişi, kurum ve ülkelerin saflarının belli olduğu bir yapıdan, kontrolün ve belirliliğin olmadığı bir dünyaya geçiş belirsizlik ve güvensizliği daha fazla artırmaktadır. Bu nedenle, fundamentalist ve milliyetçi hareketleri güçlendiren bir gelecek korkusu yaşanmaktadır. Dünya artık bir bütünlük arz etmemekte ve kestirilemeyen yerlerde oluşan, kimsenin gerçekten bilmediği, dağınık ve oransız bir "güç"ler ortaya çıkmaktadır. Kontrolün tekrar ele alınması en çok özlemi çekilen şey haline gelmektedir.⁴⁹

Bu gelişmelerim sonucu olarak küreselleşme ile birlikte herkes giderek artan biçimde farklı toplumsal kimlikler, yaşam biçimleri, kanaatler ve gruplar ya da alt kültürler düzeni arasında seçim yapma riski ile karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal sınıflara bağlılık gün geçtikçe zayıflamakta, insanlar geleneksel destek ağlarından kopmaktadır. Geleneksizleşme bireyselleşmeyi arttırmakta, bireyselleşmiş toplumda eşitsizlik ve bunun getirdiği sosyal ve siyasi sorunlar ortaya çıkmaktadır.⁵⁰ Ayrıca geleneklerin küreselleşme sürecinde çökmésinin bir başka sonucu olarak, fundamentalizm tehlikesi de ortaya çıkmaktadır.⁵¹

⁴⁸ Takış, a.g.e., s.6.

⁴⁹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, Çev, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.68-69.

⁵⁰ Bozkurt, a.g.e., s.88.

⁵¹ Giddens, a.g.e., s.61-63.

Diğer taraftan gelenekler, sosyal gruplar için normatif ve ahlaki hükümler içeren düzen sağlayıcı bir işleviyle anlam ve kimlik sağlayarak ontolojik güvenlik oluşturur. Ontolojik güvenlik toplumsal hayatın güvenilirliğine ve sürekliliğine duyulan inancı yansıtmaktadır. Bu kavram kişinin dünyada güvence altında olduğu duygusuna sahip olması ve diğer insanlara güvenmesi anlamına gelir. Oysa küreselleşme ile ontolojik güvenlik kaygıları artmış ve geleneksel hükümler tahribata uğramıştır.⁵²

Tarihin hızlandığı ve zaman-mekân sıkışmasıyla birlikte hayatın temel düzen ve niteliğinin dönüşüme uğradığı bir dönemde, kadim sosyal değerlerin ya da yerleşmiş hissiyat ve hassasiyetlerin kendini idame ettirmesi mümkün olmamaktadır.⁵³

Böylece, samimiyet ve sâhicilik duygusunun kayıplara karışmakta, insanın tam olarak hangi çekirdek öze sâdik kalması gerektiğini hatırlaması güçleşmekte, sâhicilik idealinin ucundan bucağından yıprandığını, içtenliğin anlamının yavaş yavaş belirsizliğe gömüldüğünü bir durum ortaya çıkmaktadır. İnsanlık anlam verici güçlerinin büyük kısmını, belki de hepsini yitirmektedir. İnsan kendisine emniyet verici, kalıcı bir liman aramaya başlamaktadır.⁵⁴ İnsanın bu arayışı bazen kendisini canlı bombaya çevirmesine bile neden olmaktadır.

Belirsizlik ve güvensizlik hemen hemen her ülkeye yayılmıştır. Küreselleşme sürecine paralel olarak ortaya çıkan eşitsizlik ve güvensizlikler, orta sınıfların zayıflamaya yüz tutması, zenginle yoksul arasındaki mesafenin artışı, bir çok ülkede toplumsal bütünleşmeyi tehdit etmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle geleneksel bağlarından kopan insanlar, uyum sağlayamadıkları takdirde, tam tersine bir tutum benimseyerek köklere (fundamentalist) dönüşe yönelebilmektedirler.⁵⁵

Avusturya örneğinde olduğu gibi, küreselleşme sürecine eşlik eden istihdamdaki daralma, neonazi hareketlerin canlanmasına yol açabilmektedir.

⁵² Bozkurt, a.g.e., s. 89.

⁵³ Giddens, a.g.e., s.23.

⁵⁴ Bauman, a.g.e., s.68.

⁵⁵ Bozkurt, a.g.e., s.106.

Gelişmişinden az gelişmişine bu hızlı küresel dönüşüm toplumsal parçalanma riskini de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme sürecinin kamçıladığı sorunlar bir çok yazara göre toplumsal çözümü teşvik edebilecektir. Küreselleşme toplumsal bütünlüğe ikili bir darbe indirmektedir. Bir taraftan toplumsal örgütlerin temel ilkeleriyle çelişkileri derinleştirerek, diğer taraftan da çelişkilerin toplum tarafından düşünülüp tartışılarak çözülmesini sağlayan güçleri zayıflatmaktadır. Yani küresel sorunların ulus devletlerin çapını aşmış olması çözülme riskini büyütmektedir.⁵⁶

2.2. Batı'nın Tek Merkezli Dünya Anlayışı

2.2.1. Rasyonel Mantık ve Güvenlik Anlayışı

Thomas Hobbes'e göre insan doğasını oluşturan acı, korku, umut ve hırs gibi bir dizi temel özellik insan davranışının bütününe belirlemektedir.⁵⁷ Weber ise, özellikle Batı'nın akıl ve rasyonel temelli mantığı öne çıkararak, insanın genel olarak rasyonel davranan bir varlık olduğunu savunur. İnsanın ancak rasyonel davranarak, yani ihtiyaçlarını karşılamak için araçlar ve amaçlar arasındaki ilişkiyi en iyi şekilde değerlendirerek kendi çıkarlarını koruyabileceğini savunur. Weber'e göre insanın bütün davranışlarını rasyonel mantık yönlendirir.⁵⁸

Oysa insanlar yalnızca maddi esenlik için değil, saygınlık ve "kabul görme" için de uğraş vermektedir. İnsanın kabul görme ihtiyacı giderildiğinde insanlar kendilerini daha özgür hissetmektedir. Kendisinin "öteki" olarak görülmesi doğal olarak onun nesne ya da edilgen olduğunun kabulüne dayandığından, edilgen/pasif birey olarak karar süreçlerinde yer almayan hep başkalarının kabullerine uymak zorunda olan birinin kendini özgür hissetmesi düşünülemez.⁵⁹

Hobbes'a göre her insan kendisine değer verilmesini ister. Doğası gereği her türlü hiçe sayma gösterisine karşı kendini küçümseyenlere zarar

⁵⁶ A.e., s.107.

⁵⁷ Fukuyama, a.g.e., s. 148.

⁵⁸ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çev. Zeynep Gürata, 3.Baskı, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s.151.

⁵⁹ Fukuyama, a.g.e., s. 158.

vererek daha fazla değer kazanmaya çalışır. O'na göre doğa durumu aşırı şiddet tarafından belirlenir. Kökendeki ilk toplumsal gerçeklik sevgi ya da uyum değil, tersine "herkesin herkese karşı" savaşıdır. Böylece insanın doğasında başlıca üç kavga nedeni bulunur; birincisi rekabet, ikincisi güvensizlik ve üçüncüsü "kabul görme" tutkusudur.⁶⁰

"Öteki"nin yok kabul edildiği veya "kabul görme" ihtiyacının görmezlikten gelindiği bir ortamda tehdit üretmeyen bir düzen kurmak mümkün değildir. "Öteki"leri yaratanların üstünlük iddiası taşıması veya "iyi" olduklarını kabul etmesi, Batı ve "öteki"ler olarak farklılıkların dışlayıcılığa dönüşmesi birbirlerine güvenmeyen iki kesim yaratacağından güvenlik sorunu hiç bir zaman kaybolmayacaktır.⁶¹

11 Eylül saldırısını tarihin sonu gelmediğini göstermiştir. Özgürlük ve güvenlik sorunu çözülmedikçe de sonu gelmeyecektir. Çünkü, "Öteki"nin kabul görme ihtiyacı reddedilmekte, bu nedenle iki noktada özgürlük ve güvenlik problemi devam etmektedir⁶²;

- "Öteki"ni kontrol etmenin en keskin araçlarından biri olarak askeri teknolojinin neden olduğu ontolojik yabancılaşma nedeniyle özgürlük ve güvenlik problemi devam etmektedir. Askerî teknolojinin ontolojik güvenlik ile ilişkisi kademe kademe değişim göstermiştir. İlk olarak klasik teknolojik silahların kullanıldığı meydan savaşları sadece cephedeki askerlerin güvenliğini ilgilendirirken, bir sonraki kademe, ilk defa kullanılan savaş uçaklarının devreye girmesiyle savaşlara siviller de dahil edilmiştir. Nihayet son kademe olan nükleer savaş dönemi ise gelecekte doğacak olan insanları da etkilemeye başlamıştır. "
- Diğer problem ise gelişmelerin "normların" sonunu getirmesidir. Yani "mekanizma" ile "değer" arasındaki irtibatın kopmasıdır. Önceleri rasyonel bir mekanizma kurulursa o kendi değerini üretir

⁶⁰ A.e., s.249.

⁶¹ İlhan Tekeli, "Tarih Yazıcılığı ve Öteki Kavramı Üzerine Düşünceler", **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Ed. Ali Berktaş, Hamdi Can Tuncer, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.2.

diye düşünülüyordu. Siyasî alanda demokratik mekanizmaların, teknolojik alanda ise bilimsel mekanizmaların bir “düzen” kuracağı bekleniyordu. Oysa bilimin denetlemez bir hâl almasıyla değer ile mekanizma arasındaki ilişki kopmuştur. Mekanizmaya aşırı güven, insanoğlunu, tarihin derinliğine kadar giden ortak değerleri tahrip etmeye başlamıştır. 11 Eylül teröründe ortaya çıkan da budur. Bu mekanizmayı kim kullanıyorsa, aynı zamanda kendisi için değerli gördüğü şeyler için de tahripkâr bir sonuca yol açar. Kendilerini adaletsizliğe karşı dinin temsilcisi görüp belli dinî motiflerle, teknoloji gibi rasyonel araçları kullanıp harekete geçiyorlar.

Batı'nın rasyonel mantığı ile "öteki"nin kabul görme ihtiyacı arasındaki gerilim, küresel güvenlik anlayışını "çıkâr" çatışmasına bağımlı hale getirir. Böylece rasyonel mantık, ekonomi-politik çıkarı için ontolojik güvenlik risklerine rağmen teknoloji üretmeye, "öteki"ni kontrol etmeye devam edilmesini sağlar. Rasyonel mantığın uluslararası ilişkilerde toplumları sadece reel-politik davranışlar içine hapsederek karşılıklı olarak "kabul görme" ihtiyacının karşılanmasını rasyonellik dışı davranış formuna sokması, küresel güvenliğin sağlanamamasının mantığını gösterir.

2.2.2. Batı Modernitesinin Yenilgisi

Batı toplumlarında tarih bilinci ideal topluma ulaşma isteği çerçevesinde şekillenmiştir. İdeal topluma ulaşma düşüncesi günümüzde Fukuyama'nın “Tarihin Sonu Tezi” ile dillendirilmektedir.⁶³ Fukuyama küresel toplumu; siyasal alanda liberal demokrasinin, ekonomik alanda pazar ekonomisinin, kültürel alanda da Batı modernitesinin evrenselleşmesiyle ortaya çıkan oluşum olarak tanımlar.⁶⁴

Ancak, Fukuyama'nın tarihin tek bir ilerleme yörüngesi olduğu ve bunun da Batı modernitesi tarafından şekillendirildiği düşüncesine pek çok eleştiri yapılmıştır. Bu kapsamda, Robertson'un Batı modernitesi dışında

⁶² Davutoğlu, a.g.e., s.151-152.

⁶³ Sarıbay, A.g.e., s. 258

⁶⁴ Tekeli, Modernite Aşılırken Siyaset, a.g.e, s.45.

modernliklerin olabileceği, Robins ve Morley'in Batı'nın dışında kalanların Batı modernitesinin küreselleşmesine gösterdikleri tepkinin sonucu olduğu, Foucault'un ise söz konusu düzenleme bilgisinin güç ile paralel gittiği ve gücün Batı dışındaki odaklara akmaya başlaması ile modernitenin düzenleme fikrinin uygulanabilmesinin imkansızlaştığı yönündeki yorumları başlıca eleştiriler arasındadır.⁶⁵

İtalyan siyaset bilimcisi Gianni Vattimo da "tarihin sonu" tezini, modernite tarafından kurulmuş evrensel, nesnel ve rasyonel gelişme projesinin meşruluğunu koruyamadığını ileri sürerek eleştirir. O'na göre bu gelişme projesi ne toplumların mükemmelliğini sağlayabilmiş, ne de kurduğu tarih anlayışının geçerliliğini sürdürebilmiştir. Bugün var olan; farklı gelişme modellerinin güç kazanması (Japonya, Güney Asya Ülkeleri gibi) ve buna bağlı olarak tarihin çoğulcu bir nitelik kazanmasıdır. Bu anlamda "tarihin sonu", modernitenin bir daha geriye dönülemeyecek şekilde bir krize girmesi anlamına gelmektedir.⁶⁶

Modernite içinde düzenleme yapılabilmesi, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlar içinde gerçekleşmektedir. Modernitenin zaman içindeki ilerleme duygusunun Batı dışındaki odaklarla karşılaşarak kırılması, farklı mekanların farklı tarihlerin olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla dünyayı Batı dışındakilerin de yer aldığı küresel alan olarak düşünmek zorunlu hale gelmiştir.⁶⁷

Modernizmin mutlak akılcılığına ilk karşı çıkış ve Batı felsefesinin çöküş ilanını Kuantum Fiziği ile yapmıştır. Foucault ve diğer tarihçilerin de katkılarıyla tarihin süreksizliğine ve uyuşmazlığına yapılan vurgular modernitenin temellerini sarsmaya başlamış, bilim felsefesinde mantıksalçı pozitivistlerin öne sürdükleri "mutlak doğruluk" anlayışı itibar kaybetmiştir.⁶⁸

⁶⁵ Sarıbay, a.g.e., s.259.

⁶⁶ Tekeli, Modernite Aşılırken Siyaset, a.g.e., s.46.

⁶⁷ Sarıbay, a.g.e., s.259.

⁶⁸ Serdar, a.g.e., s.18.

19. yüzyıl fiziğinin öngördüğü “mutlak”ı hemen kavrayabilme yeteneği, yani rasyonalizmin pozitivizm ile birlikte bütün insanlık değerlerini yeniden tanımlayabilme kudreti konusundaki kanaatler, Kuantum Fiziği ile sarsıntı geçirmeye başlayınca, Batı'daki mutlak ve tek doğru fikri, yani akıl-bilim-ilerleme üçlüsü etrafındaki mutlakçılık fikri gözden düştü. Bu da, Toynbee'nin ifade ettiği ve yavaş yavaş öleceği kabul edilen diğer medeniyet havzalarının kendi doğrularına yer açtı.⁶⁹

Diğer taraftan modernliğe bir tepki olarak gelişen “kimlik” arayışları artış göstermektedir. Modernleşme sürecinin dinamosu olarak ilerleme, yani “sürekli gelişme” fikri, belirli bir aşamadan sonra norm durumuna getirilerek davranış tarzlarını, tek doğal, uygun ve makul davranış tarzı olarak bireylere dayatması, özneyi yarattığına yabancı kılan, toplumsal yaşamı tamamen disiplinize edilmiş, başarı ya da başarısızlık göstergesi bir istatistik ögesi haline getirdi.⁷⁰

Yaşadığı topluma tamamen yabacılaşan ve istatistik ögesi haline gelen bireyler “kimlik” arayışlarına yönelir. Bu nedenle modernlik, ilerlemeye, akla ve evrensel değerlere daveti içerdiğinden kimlik-modernlik ortaya çatışmakta, bunun aşılması için modernliğin evrensel değerlerle farklılıkları kapsamaması ve bütünleştirilmesi zorunluluk haline gelmektedir.⁷¹

Ayrıca, farklılığın yüceltildiği bir çağda evrensel değerlerin, tarihin bir olduğuna inanılan ve Avrupa rasyonelliği modelini mutlak sayan sadece Batı toplumu tarafından belirlenmesi düşünülemez.⁷²

Ancak, evrenselciliğin tehlikesi ölçüsüzlüğe olan eğilimidir. Bu nedenle, “...evrenselci gerekler, iyi ve doğru olmaktan emin oluşun üstünde dalgalanan bir bayrak değil, bir arayışı yönlendiren yıldız olmalıdır. Fark ve evrensel karşısında hatanın başlangıcı, “öteki”ni dışlayarak birinin yanında yer almaktır...” Pek çok diğer konuda olduğu gibi, burada da hakikat ara konumdadır. Mutlak hakikate dogmatik kesinlikler olmadan ulaşmak

⁶⁹ Davutoğlu, a.g.e., s.244.

⁷⁰ Fuat Ercan, **Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, 2.Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001,s.34.

⁷¹ Bilgin, a.g.e., s.160.

⁷² A.e., s.157.

zorunluluğu vardır.⁷³ Dolayısıyla bu şekildeki bir modernlik anlayışı, evrensel değerlere ulaşmada diğer medeniyetlerle ilişki kurarak ulaşma zorunluluğuna dayandığından Batı'lı öngörülerin yenilgisi de ilan edilmiş olmaktadır.

Bütün bu gelişmelere rağmen Batı'lı özne küreselleşme sürecini kullanarak rasyonel temellere dayanan modernitenin homojen davranış kalıplarını dünyaya yaymaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, hem başarısızlığı kanıtlanmış Batı'lı modernite projesi, hem de Batı dışı toplumların değerlerine olan ihtiyacın ortaya çıkması, doğal olarak "öteki"leri ön plana çıkarmaktadır. Buna rağmen, "öteki"nin Batı tarafından reel-politik mantığın sonucu olarak sürekli geri plana itilmesi, yapay olarak yaratılan "Batı" ve "öteki" kutuplaşmasını yeniden kurarak karşılıklı güvensizliğe neden olmaktadır.

2.3. Modernite ve "Öteki"leştirilmeye Karşı Tepkiler

Friedman'a göre, modernite Avrupa merkezlidir ve Avrupa'dan dışarıya aktarılan bir olgudur. Moderniteye özgü fikirler genel olarak zamansal, tarihsel temel tecrübelerin homojenleşmesine dayanır. Küreselleşme ise bütün toplumları kendi süreci içinde etken kılan bir süreçtir. Bu nedenle, modernlik aynı anda hem homojenleştirme hem farklılaştırma eğilim içerir, insanları hem birleştirir hem de farklılıkları kuvvetlendirir.⁷⁴

Topçuoğlu'na göre, küreselleşme modernliğin yayılmasını kolaylaştıran bir süreç olarak işler. Moderniteye özgü temalar küreselleşme ile şiddetlenir. Bu noktada, küresel homojenleşmeye karşı heterojenleşme konusundaki tartışmalar, "öteki"nin farklılaştırılması üzerinde yoğunlaşır.⁷⁵

Küreselleşmenin farklılaşmaya yönelik etkilerine yönelik tepkiler Davutoğlu'na göre üç noktada toplanmaktadır. Birincisi, "stoik tepki"dir. Yani Batı merkezli değerlerin tek doğru kabul edilerek bu değerler üzerine inşa edilen düzenin, "dünya düzeni" olarak kabul edilmesine yönelik tepkidir.

⁷³ A.e., s.165.

⁷⁴ Friedman, a.g.e., s.19.

⁷⁵ Topçuoğlu, a.g.e., s.149.

Farklılaşmaya yönelik ikinci tepki, “sinik” tepkidir; yani ölçeğin büyümesine rağmen bunu istemeyen ve kendi dünyasında, kendi gerçekliği içinde anlamlı bir şey bulacağını düşünenlerin tepkisidir. Üçüncü tepki, “epiküryen” tepkidir; yani ölçek ister büyüsün, ister büyümesin insanın kısa ömrüm var diyerek hayattan alacağı hazların peşinden koşması yönünde gösterdiği tepkidir. Küreselleşmenin epiküryen tepkisi, tüketim kültürünün yaygınlaşmasıdır. Bu üç tepki bugün için geçerlidir ve etkisini sürdürmektedir.⁷⁶

Dolayısıyla farklılaşmaya yönelik tepkiler kısaca, “kendi içine kapanma”, “tepkisiz kalma” ve “kabul görmek için mücadele etmek” hususlarını içermektedir. Aslında bu tepkilerin ikisi mevcut dünya düzeninin hiyerarşik yapısının değiştirilemeyeceğine olan karamsar ve çaresiz düşüncenin sonucu yansıtır. Diğeri ise, kendi farklılığının kabul görmesi yönündeki mücadeleye dayanır. Ancak, farklılaştığını ifade etmenin anlamlı olduğu bir dönemde, ifade ettiğinizde dinlenmiyorsanız, o zaman sıkışmışlığın hakim olduğu bir dönemdesiniz demektir ve sıkışmanıza sebebiyet veren şeyler çatışmaları beraberinde getirecektir.⁷⁷

2.4. Batı'nın Bugünkü Bunalımı

Küreselleşme ile birlikte toplumların birbirlerine daha fazla yakınlaşması gerekirken, birbirlerinden uzaklaşmaların artması yeni bir parçalanmayı doğurmaktadır. Bu parçalanma, toplumsal ve zihinsel parçalanma olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü “varoluş bilinci” insanın kendi medeniyet ve kültürünün neresinde olduğunu belirlemeye yönelik çalışır. O andan itibaren insan ne kadar modernleşirse modernlesin, zihninde artık bir “biz” ve “ben” idraki sorusu şekillenmeye başlar. İnsan zihninde oluşan bu sorular, olası tepkileri yumuşattığı ve esnettiği kadar bilinçli çatışmayı da arttırır.⁷⁸

Batı'nın bugünkü bunalımı bir “varoluş bunalımı”dır. Bu bunalımın temelinde, Batı'nın varoluş bilincini şekillendiren Rönesans'ın metafizik

⁷⁶ Davutoğlu, a.g.e., s.51.

⁷⁷ A.e., s.73.

⁷⁸ A.e., s.110.

(dini) temele sahip olmayışı vardır. Ruhi yönün yokluğu uzun süre biriken tatminsizliklerin patlak vermesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Batı medeniyeti de çöküntü içindedir. Batı medeniyetinin yaşayabilmesi Hıristiyanlığın, İslam ve Uzak Doğu dinlerinin en iyi taraflarını alıp aşılansarak, yeni bir sentez meydana getirebilmesine bağlıdır. Dünyanın dörtte birini oluşturan İslam dünyasını, dörtte birini oluşturan Çin'i, Hind'i dışlamak veya "öteki" kabul ederek onları "yok saymak" uluslararası düzensizliği sürekli kılar.⁷⁹

Batı'nın bugüne kadar kendi kimliğini oluşturma ve söylemlerini meşrulaştırmak için kullandığı "öteki"leştirme mantığının, "öteki"leri de dahil ederek ortak değerleri belirleme ve bu değerlerden uluslararası düzen ortaya çıkarma yönündeki projeye ne kadar bağdaşacağı da tartışmalıdır. Foucault'nun belirttiği güç ve bilgi arasındaki ilişkisi kullanarak Batı'nın Doğuya ilişkin bir egemen söyleminden vazgeçeceğini düşünmek çok iyimser bir düşünce olur.⁸⁰ Ancak, küresel güvenlik ihtiyacı sadece "öteki" için değil Batı için de aynı derecede önemli hale geldiğinde, zorunluluklar değişimleri beraberinde getirerek "öteki"nin de aktör olarak görülmesini sağlar.

2.5. Batılılaştırma ve "Öteki"nin Tepkisi

2.5.1. Kültürsüzleşme ve Geri Kalmışlığa Karşı Tepkiler

"Üçüncü Dünya"da az gelişmişlik adı verilen şeyle ilgili bütün tanımlamalar terk edilmişlik durumunu akla getirmektedir. Sadece açlık ve kıtlık değil, umutsuz ve geleceksizlik anlamında terk edilme söz konusudur. Willett'e göre, ekonomik güvensizlik küreselleşme karşı tepkileri arttırmaktadır. İnsanlar sadece açlık durumlarında değil, beklentileri ve yaşadıkları arasındaki fark nedeniyle isyan etmektedirler. Rus ve Fransız ihtilalleri, göreceli mutluluk döneminden sonra kuraklık ve savaş nedeniyle sistemin artan beklentileri karşılamamasından ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde

⁷⁹ Samuel P. Huntington v.d., **Medeniyetler Çatışması**, Ed. Ercan Hamzaoglu, Çev: Mustafa Çalık, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.303.

⁸⁰ Sarıbay, a.g.e., s.273.

küreselleşmenin getirdiği ekonomik güvensizlik insanların beklentilerini bulamamalarına neden olmaktadır.⁸¹

Batı uygarlık geleneğinin, son birkaç yüzyıl içinde, kendisiyle diğer uygarlık gelenekleri arasında, bilimsel, teknik etkililik, askeri, siyasi ve iktisadi güç ve insan hayatının refah ölçütleri açısından büyük farklar yaratarak bugünkü dünyaya damgasını vurmuş olması, Batı uygarlık geleneğinin dışındaki insanlar, hatta içindeki bazı insanlar için bile ciddi varoluşsal sıkıntılar yaratmıştır. Bugün Batı uygarlık geleneği dışındaki alanlarda yaşayan insanların bir kısmının, Batı olgusuna karşı duydukları kızgınlık veya "şiddetli öfke" geri kalmışlığın da bir sonucudur.⁸²

Ama bu öfkenin arka planında kendini başkalarıyla karşılaştırdığında 'başaramamış' bir konumda gören, ama başarısızlığının sorumluluğunu kısmen de olsa kendinde aramayı reddeden, 'başaramamış' olmasını iradesi dışında başına gelmiş bir olay olarak görüp uğradığı haksızlığı ve beklentilerinin karşılanamaması nedeniyle maruz kaldığı çaresizliği, hakemin taraf tutmasıyla açıklayıp rahatlamak isteyen kişinin çaresizliği de vardır.⁸³

Serge Latouche'ye göre bilim, teknik, ekonomi, kalkınma ve doğaya egemen olma gibi Batılı değerler kültürsüzleştirme (veya bir kültür öğesinin başka bir kültüre girmesi sonucu değişmeye uğramasının) temelidir. Batı, insanların coşkularını, beklentilerini ve düşlerini bozarak, dünyevi yaşamı en üstün değer haline getirmiştir. İnsanın önünde sonsuzluk kalmayınca yaşam zamana karşı kaygılı bir savaşım halini almıştır. Kuşkusuz, dünyevi zaman sonsuzlaşıyor ama bu sonsuzluk modern insanın kaygılarına sınırsız bir alan açmaktan başka bir şey yapmıyor. Durmadan biriktirme ise ölümsüzlüğü düşsel olarak yakalama çabasından başka bir şey değildir.⁸⁴

⁸¹ Susan Willett, "Structural Conflict In The New Global Disorder: Insecurity and Development", IDS (Institute of Development Studies) Bulletin, Vol 32, No: 2 April 2001, Brighton-UK, p.2.

⁸² A.e., s.3.

⁸³ A.e.

⁸⁴ Serge Latouche, **Dünyanın Batılılaşması**, Çev.Temel Keşoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s.74.

2.5.2. Toplumların Kabul Görme İhtiyacının Karşılanmaması

Uluslar küresel dünyada farklılıklarından dolayı dışlandıkça veya “öteki”leştikçe küresel toplumun bir üyesi oldukları dair inançları azalır ve diğer toplumlar tarafından küresel seviyede “kabul görme” ihtiyaçları artar. Onları bu ihtiyaca iten mantık uluslararası ilişkilerin "realist" yaklaşımın sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Batı'ya karşı özellikle ekonomik meydan okuma basit bir meydan okuma değildir. Dışlama politikaları çoğu zaman işe yaramamaktadır. Baskı arttıkça şiddete daha çok yönelme meydana gelmektedir.⁸⁵

Uluslararası ilişkilerde kabul görme ihtiyacının realist (gerçekçi) yaklaşımlara göre bir mantığı vardır. Gerçekçilik (realizm) kuramına göre en iyi devletler ayakta kalmak istiyorlarsa güçlü olmalı ve en kötü devletlerin politikalarına göre hareket etmelidir. Realistlere göre, ülkelerin güç ve barış mücadelelerindeki asıl amacı güvenlik ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ekonomik ve diğer amaçlara rağmen askeri güç en önemli hedefdir. Güç dengesindeki potansiyel güç değişimleri ve güvenlik tehditleri esas gündemi oluşturur ve diğer gündemleri etkiler.⁸⁶

Gerçekçi mantık zamanını doldurmuş olmasına rağmen varlığını hala sürdürmektedir. Çünkü, uluslararası devletler sisteminde tehdit, saldırı ve savaş her zaman mümkündür. Bunların kökleri insanın değişmez doğasındadır. Gerçekçi kuramın betimlediği uluslararası düzende, herkesin herkese karşı savaş içinde olduğu doğa durumunda olduğu varsayılr. Herkesin herkese karşı savaşı ise basit olarak insanın kendini koruma ve sürdürme içgüdüsünden değil, “kabul görme” arzusunun olmasından kaynaklanır.⁸⁷

⁸⁵ Graham E. Fuller, Ian O. Lesser, **Kuşatılanlar : İslam ve Batı'nın Jeopolitiği**, Ed.Metin Karabaşoğlu v.d, Çev. Özden Arıkan, Sabah Kitapları, İstanbul, 1998, s.115.

⁸⁶ Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, "Realism and Complex Interdependence", Ed. George T. Crane, Abla Amavi, **The Theoretical Evolution of International Political Economy**, Oxford University Press, New York, 1991, p.38.

⁸⁷ Fukuyama, a.g.e., s.253.

Gerçekçilik (realizm) kuramına muhalefet eden gruplar göre ise, kabul görme arzusu insanın doğal bir özelliği değildir. Doğa durumundaki insan bencil ihtiyaçlarını kolayca tatmin edebileceği için özünde barışçıldır. Bu nedenle, doğa durumundaki insan sürekli güç peşinde koşmayı değil, barışı ve güveni getirir.⁸⁸ Bu düşüncelerden hareketle, zayıf ülkelerde yer alanlar veya "öteki"lerin doğa durumundaki hali "kabul görme" iken güçlüler için "kendini beğenme" olarak karşımıza çıkacaktır.

Eğer insan özünde barışçıl ise o zaman barışın egemen olacağı bir düzen düşünülebilirdi, oysa günümüz dünyasındaki gelişmelere bakıldığında gerçekçilerin iddia ettiği gibi, insan toplumlarının uluslararası arenadaki davranışları kabul görme ihtiyacına göre şekillenmekte ve bu durum uluslararası çatışmaya neden olmaktadır.⁸⁹

Diğer taraftan, kabul görme arzusunun günümüzdeki yansımalarına da bakmak gerekir. Örneğin, liberal toplumlarda kabul görme ihtiyacının tam olarak karşılanmamasının nedeni, kapitalizmin yarattığı ekonomik eşitsizliğin eşitsiz kabul görme anlamına gelmesidir. Aslında, liberal toplumun sorunu, kabul görmenin evrensel seviyede olmamasında değil, eşit kabul görmenin bir amaç sayılmasıdır. Çünkü, insanlar özleri bakımından eşit değildir, onlara eşit davranmak insanlıklarını inkar etmek anlamına gelmektedir.⁹⁰

Oysa, ekonomik bakımdan az gelişmişlik bazı devletlerin saldırgan oluşunda önemli bir paya sahiptir. Savaşı ekonomik nedenlere dayandıran yaklaşımlara göre, esas olarak savaş kapitalist sistemin çelişkisinden ortaya çıkmaktadır. Bu görüşe göre, emperyalist güçler dünyayı kendi aralarında paylaşmak istemekte ve çatışma da bu sömürge mücadelesinden çıkmaktadır. Wallerstein, Modelski, Gilpin, Keohane ve Krasner bu gruba giren yazarlardan birkaçıdır. Bu yazarlara göre dünya ekonomisinin büyüme sürecinde büyük devletlerin dünya piyasasını kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çalışmaları bu devletler arasında şiddetli bir rekabete

⁸⁸ A.e., s.254.

⁸⁹ Immanuel Kant, Seçilmiş Yazılar, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s.165.

⁹⁰ A.e.

ve bunun doğurduğu savaflara yol açmaktadır.⁹¹ Bu bir rekabet mantığıdır ve rekabeti kaybeden geri kalmayı hak eder, bu nedenle eşitsizlik gibi taleplerin bir anlamı yoktur.

Toplumsal eşitsizlikler küresel dünyada varlığını sürdürüyor, bu nedenle özgürlük ve eşitlik arasında sürekli bir gerilim söz konusudur. Tocqueville, bu gerilimin kendisinden kaynaklandığı eşitsizlik kadar "gerekli ve giderilemez" olduğunu savunur. Eşitsizlere "aynı onuru" verme yolundaki her çaba, öteki toplumların özgürlük ve haklarını kısıtlar. Bu nedenle ne özgürlük ile eşitliğin dengelenebileceği sağlam ya da doğal bir nokta, ne de iki ilkeyi aynı anda optimize etmenin belli bir yolu vardır.⁹²

Ekonomik güvensizlik küreselleşme karşı tepkileri de arttırmaktadır. İnsanlar genelde sadece açlık durumlarında değil, beklentileri ve diğer gelişmiş ülke insanları ile yaşadıkları arasındaki fark nedeniyle isyan ederler. Rus ve Fransız ihtilalleri, göreceli mutluluk döneminden sonra kuraklık ve savaş nedeniyle sistemin artan beklentileri karşılamamasından ortaya çıkmıştır.⁹³

Daha çok eşitlik ve maddi bolluk, eşit kabul görme arzusunu azaltmaz, tersine artırır. Ama küreselleşme ile toplumlar iletişim imkanları sayesinde birbirine daha fazla yaklaştığında, mevcut farkların bilincine varır ve bunları rahatsız edici bulmaya başlarlar. Demokratik ülkelerde eşitlik tutkusu her zaman özgürlük arayışından daha derin ve kalıcı olmuştur. Çünkü politik özgürlük büyük bir sevinç kaynağı olurken, yığınların eşitliği ancak küçük sevinçler vermektedir.⁹⁴

Diğer taraftan liberal ekonomik ilkeler geleneksel topluluklar üzerinde yıkıcı etkilerde bulunmaktadır ve insanları birbirinden ayırma ve yalnızlaştırma eğilimindedir. Yaşam ve sosyal bağlar istikrarsızlaşmıştır. Çünkü, Adam Smith'in dediği gibi, "yoksul yoksulluğundan utanarak kendisinin dikkate alınmadığını düşünürken, zengin de zenginlikleriyle

⁹¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 2. Basım, Alfa Yayını, İstanbul, 1997, s.423.

⁹² Fukuyama, a.g.e., s.288.

⁹³ Willett, a.g.e., s.22.

⁹⁴ Fukuyama, a.g.e., s.290.

böbürlenmeye devam eder". Yani liberal ekonomik ilkeler, toplumları birbirinden ayırma ve yalnızlaştırma eğilimindedir. Bu nedenle, bir toplulukta kök salmak ve komşularla kalıcı bağlar kurmak giderek zorlaştığından belli bir bölgeye ya da yere ait olmaya dayalı kimlik duygusu zayıflamakta, karşılıklı kabul görme imkanları azalmaktadır.⁹⁵

"Öteki" durumundaki toplumların arzuları, ileri ülkeler üzerinde daha fazla eşitliğe ve haysiyetli muameleye dayalı ilişkiler kurulması yönündedir. Batılı ülkelerin bu taleplere karşılık verememesi, hem milliyetçi hem de köktenci ifade biçimleriyle radikalizmini teşvik etmektedir. Her iki tarafın da politik ilişkilerde büyük hatalar yapması, devletlerin saflarını sıklaştırıp karşıt bloklar oluşturmaya, yani kutuplaşmaya sebep olmaktadır.⁹⁶

Ayrıca, "öteki"nin eşit muamele taleplerine karşılık bulamadığı düşündükçe, stratejik zayıflık yerine daha fazla eşitliğe dayalı bir konumda pazarlığa katılmak üzere kendinden güçlü olan Batı ile ilişkilerinde kendi reel güçlerini genişletmeye uğraşacaktır. Bu da, Batı'yla ilişkileri hiç değilse stratejik arenada eşitleme adına kitlesel imha silahları da dahil, daha büyük bir askeri güç elde etme çabasını getirecektir.⁹⁷

2.6. Toplumsal Farklılıklar

2.6.1. Huntington'un Tezi

İnsanların değerleri, gelenekleri ve inançları ülkeden ülkeye, hatta bir ülke içinde dahi çok büyük değişkenlikler gösterebilmektedir. Bundan dolayı toplumlar ve milletler arasında tarihi, kültürel, etnik farklılıklar olması kaçınılmazdır. Her ırk, her millet ayrı bir medeniyete sahiptir. Her medeniyetin ayrı bir özelliği vardır.

1993 yılında Foreign Affairs dergisinde yayımlanan bir makalede Samuel P. Huntington, "Medeniyetler Çatışması" teziyle medeniyetler arasındaki farklılığın geleceğin muharebe hatlarını teşkil edeceği ve

⁹⁵ A.e., s.319.

⁹⁶ Fuller, a.g.e., s.11.

⁹⁷ A.e.

medeniyetler arasındaki mücadele modern dünyadaki mücadelenin evrimine nihai safha olacağını iddia etmiştir.⁹⁸

Ancak, farklılıkların mutlaka çatışma üreteceğini söylemek mümkün olmadığı gibi, tarihte aynı medeniyete ait toplumlar arasında pek çok savaş olmuştur. Bu nedenle, çatışmalar medeniyet farklılıkları nedeniyle değil, Batı'nın kendi medeniyet değerlerini evrensel değerler olarak dayatması ile çıkabilir.

Pakistanlı bilim adamı Ekber Ahmed'e göre, Batı kaynaklı küresel uygarlıkla İslâm arasındaki anlaşmazlık, medeniyet farklılığından değil, dünyaya iki farklı yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Biri seküler materyalizme dayanırken diğeri inanca dayanıyor; biri inancı devre dışı bırakırken diğeri dünya görüşünün merkezine yerleştiriyor. İslâm'ın geleneksel dinsel kurallarıyla materyalizm ve modernizmin bilimsel mantığı arasındaki uyumsuzluk uzun süredir vardır. 21. yüzyılın başındaki bu temel farklılık Kuzey-Güney kutuplaşmasının daha da artmasına neden olacaktır.⁹⁹

"Öteki" ile gelişmiş Batı arasında tarihsel olarak bir çok farklılık vardır. Bu farklılıkların meydana gelmesi doğaldır. Sorunlar bu farklılıkların bir tanesinin merkeze alınması veya bir tarafın farklılığının yok kabul edilerek diğerrinin ayrıcalıklı kılınmasından kaynaklanır. Çünkü farklılığın ayrıcalığa dönüşmesi "öteki"leştirme sürecini başlatan ilk hareketi sağlamaktadır. Neticede, tek tarafın farklılığının tanınması beraberinde diğerr tarafın farklılıkların kabul edilmesi yönündeki talepleri artırmakta, karşı tarafın bu talepleri karşılanmaması durumunda iki taraf arasında kendi farklılıklarına yönelme artmakta, bu yönelim ise kutuplaşmaya ve birbirini dışlamaya dönüşerek küresel birliğin sağlanmasını zorlaşmaktadır.

2.6.2. Ekonomik Rasyonalizasyon ve Kültürel Farklılık

Ekonomik rasyonalizasyon ve gelişme süreci toplumları modernliğe doğru belirli standart hatlar boyunca ivmelendiren son derece güçlü bir

⁹⁸ Huntington, a.g.e., s.23.

⁹⁹ Ekber Ahmed, "İki Karşıt Felsefe Arasındaki Bunalım", NPQ Türkiye, Çev. Levent Cinemre, Cilt.2, Sayı:7, 2002, s.28-29.

sosyal güçtür. Modern liberal ve ekonomik kurumlar, din ve kültürün diğer geleneksel unsurlarıyla yalnızca bir arada var olmaz, bu kurumların çoğu bu tip yapılarla içice geçer. Böylece homojenleşme yönünde hareket başlar.¹⁰⁰

Fakat çağımızda, dünya homojenleşme eğilimi gösterse bile kültürel farklılaşmaya yönelik ciddi baskılar vardır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler paradoksal olarak kültürel farklılıkların bilincine varılmasına yardım etmektedir. Günümüzde, dünyanın her köşesindeki insanların temelde benzer olduğu ve çoğalan iletişim olanaklarının karşılıklı anlayış ve işbirliğini artıracığı şeklinde güçlü bir liberal inanç olsa da, birçok durumda bu farklılıkların bilincine varılması gerilimleri beslemektedir.¹⁰¹

Dini talepler, etnik ayrıcalıklar ve kabul görme gibi "rasyonel olmayan" beklentiler, ekonomik davranışı çeşitli biçimlerde etkilemekte ve ulusların ekonomik refah ya da geri kalmışlığına katkıda bulunmaktadır. Oysa modern ekonomi -modern doğa bilimlerinin damgasını taşıyan sanayileşme süreci- insanlığın tekdüzeleşmesini getirmekte ve geleneksel kültürlerin çok renkli çeşitliliğini tahrip etmektedir.¹⁰²

Bazı düşünörlere göre çağdaş dünya iki kampa bölünmüştür: Bunların biri kritik eşiğı aşmayı başarmış olup sadece kendilerinin değil, bütün gezegenin kaderini ellerinde tutabileceklerine inananlar; diğeri ise kritik eşiğın gerisinde kalmış, yani ekonomik geri kalmışlık nedeniyle kendi kaderleri üzerinde yeniden denetim sağlama umudunu kaybetmiş olanlardır. Bunlar süreç bu şekilde devam ettikçe daha marjinalleşip yabancılaşacaktır. Gerikalmış devletlerden oluşan bu grup Kuzey-Güney karşıtlığı şeklinde Batı'ya karşı saflarını iyice sıklaştırabilirler.¹⁰³

18. yüzyılda ilerleme nosyonu icat edildiğinde "Kuzey" ile "Güney" arasındaki zenginlik farkı yaklaşık olarak 2'ye 1 oranındaydı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu oran 40'a 1 oldu. Bugün neredeyse 70'e 1'dir. Giderek

¹⁰⁰Francis Fukuyama, **Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, Çev.Ahmet Buğdaycı, 2.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s.368.

¹⁰¹ A.e., s.369.

¹⁰² A.e., s.235.

¹⁰³ Fuller, a.g.e., s.120.

küreselleşip bütünleşen ekonomi dünya ölçeğinde toplumları ikiye ayırmaktadır.¹⁰⁴

Ekonomik rasyonalizasyon ve gelişme süreci dışında kalan toplumlar bir yandan farklılıklarını korumak için kimliklerine sıkıca tutunurken, diğer taraftan ekonomik rasyonalizasyonu gerçekleştirerek gelişme trendini yakalayabilmek için gelişmiş Batı gibi olmak veya değişimi gerçekleştirmek zorunluluğu ile karşılaşılıyorlar. Batı gibi olmak ile kendi kültürel farklılıkları arasında denge kuramayan toplumlar, en kolay yol olan kendi içlerine dönerek marjinalleşmeye yöneliyorlar. Oysa, Asya kaplanları gibi, ekonomik rasyonalizasyon ile kendi kültürleri arasında denge kurabilmiş ülkeler ekonomik gelişmeyi gerçekleştirebiliyorlar. Neticede, küresel gelir dağılımı dengesizliği kültürel farklılıklarla birleşince hem "öteki"leşme, hem de "öteki"leştirme süreci kolaylaşmakta ve toplumları birbirinden uzaklaşmaktadır.

2.7. "Öteki"den Gelebilecek Tehditler

Fuller'e göre, 21. yüzyılın en tehlikeli "öteki"leri arasında yerini alan Orta Doğu ülkelerinde hâkim olan duygu, küresel güç karşısındaki öfke ve aşağılanmışlıktır. Batı'nın bu ülkelere karşı giriştiği saldırılar birikmiş küskünlük duygularını saldırı eğilimlerine dönüştürmektedir.¹⁰⁵

Batı'nın askeri harekâtlarına maruz kalan (Irak, Libya, Lübnan, İran), İsrail'in askeri harekâtlarıyla karşı karşıya bulunan (Filistinliler), Hıristiyan topluluklarla girilen ayrılıkçı savaşlarda yenilen (Bosna, Azerbaycan), Hindu bağınazlığı karşısında yenilgiye uğrayanların (Keşmir) hep kendileri olması, onları kuşatma altında hissetmektedir.¹⁰⁶

Orta Doğu halklarının Batı hakkındaki bu düşünceleri Batı'yı "öteki"den gelebilecek tehdiye karşı yeni tedbirler almaya itmekte, bu tedbirler Irak Savaşında olduğu gibi zorla rejim değişikliği için silahlı kuvvetlerin

¹⁰⁴ A.e.

¹⁰⁵ A.e., s.107.

¹⁰⁶ A.e.,

kullanılmasını kadar gitmektedir. Birbirini tetikleyen bu süreç bölgeyi sürekli olarak küresel güvenliği tehdit eden yapıya sokmaktadır.

2.8. Ekonomi-Politik Mücadele ve Çıkarlar

Ekonomi-politik çıkarlar "öteki"leştirme amaçlarının en başında yer alır. Nitekim Falk'a göre, Soğuk Savaşın karşılıklı caydırıcılık dinamiği açık stratejik çıkarlara yönelik tehditler konusunda ülkeleri daha fazla temkine sevk etmekte, Körfez Savaşı gibi olayların yaşanmasını engellemekte ve "öteki"lerin hareketlerini daha etkili bir biçimde kontrol edilebilmesine imkan sağlamaktaydı. Ancak Soğuk Savaşın bitişi, güçlü ülkelerin hem küresel ekonomi-politik avantajlarını artırmak veya mevcut durumunu muhafaza etmek, hem de eskiye göre daha fazla kontrol edilmesi gerektiğine inanılan "öteki" ülkelere müdahale etmek imkanını sağlamıştır.¹⁰⁷

1991'den sonra "tek kutuplu dönem"in yaşanmaya başlaması ve küresel tehdit algılayışındaki değişimin sonucu olarak iki kutuplu türden ittifak ve blok bağlarının zayıflaması, küresel iktisadî hesapları daha fazla ön plana çıkarmıştır.¹⁰⁸

Öncelikle uluslararası ekonomi-politikte ortaya çıkan yeni güç merkezleri uluslararası sistemin Soğuk Savaş dönemindeki işleyişinin öngördüğü süper güç ayrımını temelinden sarsmıştır. Sistemin öngördüğü hiyerarşi ile reel ekonomi-politik hiyerarşi arasındaki tutarsızlık Soğuk Savaş dengelerini ortadan kaldıran temel faktör olmuştur. Bu yeni dengesiz durum özellikle güçlü ülkeler arasındaki rekabeti hızlandırarak statik bir hiyerarşik şemadan dinamik bir yeni hiyerarşi oluşturma çabasına geçiş dönemini başlatmıştır.¹⁰⁹

İki kutuplu sistemin sarsılması, Amerika'nın uluslararası örgütler yoluyla kurduğu düzen ile Avrupa'nın çıkarları arasındaki çelişkilerin artışı ve Pasifik'te yeni bir ekonomi-politik alanın ortaya çıkışı, İkinci Dünya

¹⁰⁷Richard Falk, *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev: Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.75.

¹⁰⁸A.e., s.86.

¹⁰⁹Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, 4.Baskı, Küre Yayınları, İstanbul, 2001, s.46.

Savaşı sonrasında kurulan uluslararası ekonomik ve politik sistemi ciddi bir değişim süreci ile karşı karşıya bırakmıştır. Hâlâ etkisini sürdürmekte olan bu değişim sürecinin ortaya çıkardığı belirsizlikler sistemin önemli güçlerini ve diğer ülkeleri yeni tanımlamalar yapmaya yöneltmiştir. Bu tanımlamalara uygun iki ülke grubunun politika arayışlarının aşağıdaki gibi olduğu söylenebilir:¹¹⁰

- Yeni uluslararası ekonomik ve politik konjonktür içinde elindeki alternatif kozları korumak ve artırmak isteyen büyük güçler,
- Çift kutuplu statik yapının dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler içindeki konumunu yeniden belirleme ihtiyacı hisseden ve uluslararası ilişkilerde kabul görmek isteyen ülkeler.

Kısaca Batı ve Diğerleri (West and the Rest) olarak nitelendirilebilecek iki grup ülke ana hatlarıyla; askerî silahlanma ve endüstriyel güç olarak Batı, petrol rezervleri konusunda güçlü fakat gelişmekte olan ve geri kalmış olan diğer ülkeler olarak ayrılmıştır.¹¹¹ Çağdaş dünyanın bu şekilde iki kampa bölünmesi, özellikle kritik eşiğin gerisinde kalıp da kendi kaderleri üzerinde yeniden denetim sağlama umudunu kaybetmiş olanların gitgide daha marjinalleşip yabancılaşacak kendilerini kuşatılmış hissetmelerine neden olmuştur.¹¹²

Öte yandan Amerika ve Avrupa ekonomileri içindeki etki gücünü artırarak küreselleşen ekonomik yapılardan en etkin bir tarzda istifade etmeyi başaran Japonya ve demografik faktörü siyasî istikrar ve ekonomik kalkınma ile bütünleştirerek yeni yüzyıla bir süper güç olarak girme hazırlığında olan Çin, Batı-dışı unsurlar olarak gittikçe artan bir ağırlık kazanmaktadırlar. Bu yeni unsurlar hem uluslararası ekonomi-politik etki alanları arasındaki

¹¹⁰ A.e., s.184.

¹¹¹ James Kurth, "West The Fate of the West in the Age of Globalization: Triumph or Twilight?", *Foreign Policy*, Vol:1, No:10, December 2000, p.12.

¹¹² Fuller, a.g.e., s. 120.

rekabeti hızlandırmış, hem de bu etki alanlarının güç merkezleri ile çevre unsurları arasındaki çelişkileri artırmıştır.¹¹³

Seksenli yılların sonunda ekonominin en önemli güç merkezleri halinde yükselen Almanya ve Japonya ile eski sistemin öngördüğü hiyerarşi ile reel ekonomi-politik hiyerarşi arasındaki tutarsızlık, ekonomi-politik mücadeleyi daha stratejik hale getirmiştir.¹¹⁴ Nitekim Schelling, “ABD politikasında sahip olunan şeyler kadar, değerli görülen şeyler de önemlidir” diyerek, ABD’nin mevcut hayat standardı korumayı en önemli hedef olarak göstermiştir.¹¹⁵

Bu vurgu, 1948’de George Kennan’ın, “İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ABD’nin Pasifiklerdeki ana hedefi, dünya nüfusunun yalnızca %6’sına sahip olan bir ülkenin refahının dayandığı tüm dünya kaynaklarının %50’sini kullanmaya devam etmesinin sağlanmasıdır” şeklindeki ifadesini de ekonomi-politik mücadelenin önemini gösterir. Diğer taraftan günümüzde bu rakamlar değişmiş olabilir ancak temel dengesizlikler aynen sürmektedir.¹¹⁶

Ülkelerin küresel dünyadaki farklı öncelikleri ekonomi-politik çıkarları ile ilişkilidir. Zengin Batı’lı ülkeler ekonomi-politik çıkarları tehlikeye girdiği anda geri kalmış ülkelere “askerî müdahale”lerde bulunabilmektedirler. Hatta 20. yüzyıldaki askerî müdahalelerinin (bunlardan önemli olanların sayısı 100’ü aşar) gelişmiş Batı veya Kuzey tarafından geri kalmış Güney’e yapılması elbette şaşırtıcı değildir. Örneğin ABD’nin son 40 yıllık tarihine baktığımızda, 80’e yakın küçük ölçekli müdahale, operasyon ve savaş hali vardır.¹¹⁷ Bu müdahale seçeneği hiç şüphesiz Batı’nın öncelikli ekonomi-politik araçlarından biri olmaya devam edecektir.¹¹⁸

Daniel Kevles’e göre, sanayileşmiş Kuzeyin milletleri dünya nüfusunun yaklaşık %24’üne sahip iken, dünyadaki işlenmiş enerji ve maden kaynaklarının yaklaşık %80’ini kullanmaktadırlar. Bu kaynakların yaklaşık

¹¹³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, a.g.e., s.78.

¹¹⁴ A.e., s.46.

¹¹⁵ Falk, a.g.e., s. 22.

¹¹⁶ A.e.

¹¹⁷ Fuat Ercan, "Kapitalizm, Barışı Sürekli Kılabilir Mi?", (Çevrimiçi) www.birlesikmetal.org., 11.08.2003.

%33'ü ise dünya nüfusunun sadece %5'ini barındıran ABD tarafından tek başına tüketilmektedir. ABD dünya refahının %50'sine, fakat dünya nüfusunun ise sadece %6,3'üne sahiptir. Dolayısıyla, ABD'nin hedefi güvenliğe zarar vermeden bu eşitsizliği korumayı mümkün kılacak bir ilişkiler modeli geliştirmek olacaktır.¹¹⁹

Diğer taraftan, 2001 yılında Afganistan'a yapılan askeri müdahalenin arka planı incelendiğinde de ekonomi-politik çıkarların etkileri görülmektedir. Çünkü ABD açısından Afganistan, Orta Asya ve Hazar kaynaklarının dünyaya aktarımı için üç-dört alternatif yoldan en kısası, en ucuzu ve en güvenlisi durumundaydı. Bunun için Afganistan'da uygun bir rejim oluşturulursa ve güneyde de Pakistan denetim altında tutulursa, bu aktarım hattının Orta Asya ve Hazar'ın doğal kaynakları için en güvenli ve en ucuz yol hizmete sokulmuş olacaktı.¹²⁰ Neticede ekonomi-politik çıkarların neden olduğu askeri müdahaleler küresel güvenliği sürekli ekonomi-politik çıkarların gölgesinde tutmaktadır.

Bu tür bir anlayış realist dünya görüşünü küresel ekonomi-politik sorunların çözümünde en çok itibar gören bir duruma getirmiştir. Çatışmaya eğilimli, hukuk ve ahlâkı millî çıkarların akılcı hesabı üzerinde birer yük olarak gören realist çözüm, en çok "Öteki" durumundaki başarısız ülkelerden Batılı devletleri korumak için kullanılmaktadır.¹²¹

2.8.1. Ekonomi-Politiğin Realist Mantığı

Gerçekçilik (realizm) teorisine göre uluslararası güvenlik sorunu ancak potansiyel düşmanlar arasında bir güç dengesi varsa çözülebilir. Devletler arasındaki anlaşmazlıklarda son uzlaştırıcı savaş olduğuna göre her devletin kendisini savunacak kadar güce ihtiyacı vardır.¹²²

Bu nedenle, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle BM seviyesi altında yapılan müdahaleleri şüpheli kılan çifte standartlı uygulamalar, sahip

¹¹⁸ Falk, a.g.e., s.17.

¹¹⁹ A.e., s. 22.

¹²⁰ Davutoğlu, Küresel Bunalım, a.g.e., s. 24.

¹²¹ Falk, a.g.e., s.77.

olunan görelî “güç”lere göre şekillenmektedir. Nükleer silahları, aynı zamanda Güvenlik Konseyi'nin beş üyesi olan küresel sistemin idarecilerine özgü kılarken, iktisadî küreselleşmeyi tehdit etmeye en eğilimli gözüken devletlere, bilhassa tepkici devletler diye bilinen devletlere, nükleer silah bulundurma hakkı tanımamaktadır.¹²³

BM (Birleşmiş Milletler) kurulduğundan beri, BM sekreteryasına kayıtlı ikili ve çok taraflı anlaşmaların sayısının yaklaşık elli bin dolaylarında olduğu belirtilmektedir. Bu anlaşmaların giderek artan sayısına etkili yaptırımlardan yeterince yoksun olmaları da eklenince küresel nitelikteki olay ve olguları düzenlemek bakımından ciddi sıkıntılar ve yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, ikili ve çok taraflı anlaşmaların artışını dikkate alan bilim adamları, başta Kuzey-Güney geriliminin yumuşaması için Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), BM, Dünya Ticaret Örgütü (WTO-World Trade Organization) ve diğer uluslararası örgütlerdeki Batı hakimiyetinin hukuk ilkelerine güç politikası ile zarar verip vermedikleri sorgulanmaya başlanmıştır.¹²⁴

Ekonomi-politik tercihler genel stratejinin önemli bir unsuru haline gelmişlerdir. Bu durum küresel ekonomi-politik rekabetin tarafı olan büyük güçler kadar, bu rekabetin hem aktörü hem de edilgen konumundaki ülkeler açısından da geçerlidir. Bu değişim, ekonomi-politik ile strateji arasındaki bağımlılık ilişkisini artırmış ve ekonomik çıkar alanlarını uluslararası ilişkilerin ana unsurları haline getirmiş, reel-politiği değer boyutundan bağımsız olarak ele alan bir yaklaşımı öne çıkarmıştır.¹²⁵

Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte uluslararası ekonomi-politik paylaşımında yer almak isteyen ve bunun için de çetin bir çıkar çatışmasını göze alabilecek olan devletlerden en güçlü olanı, ekonomi-politik çıkarlarını karşılamak için iki defa Irak'a defa müdahale etmiştir. Ayrıca bu iki

¹²² Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, a.g.e., s. 249.

¹²³ Falk, a.g.e., s.75.

¹²⁴ Tekeli, *Modernite Aşılırken Siyaset*, a.g.e., s.69.

¹²⁵ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, a.g.e., s.24.

müdahale, petrol gibi doğal kaynaklar üzerindeki kontrolün hala büyük bir ekonomi-politik hedef olduğunu göstermiştir.¹²⁶

2.8.2. “Öteki”nin Ekonomi-Politik Hedefi

Ekonomi-politik olarak etkisiz olan ve bu nedenle dış politikalarını konjonktürel dalgalanmaların akışına bırakan “öteki” durumundaki ülkeler, başkaları tarafından belirlenmiş gündemlere gösterilen anlık tepkilerin oluşturduğu karmaşık ve çelişik bir tablonun esiri durumundadırlar. Bu ülkelerin ne çıkış noktaları ile ilgili bir birikimleri, ne de varış noktaları ile ilgili bir ufukları vardır. Atak ve belirleyici değil, edilgen, savunmacı ve tepkicidirler.¹²⁷

Ayrıca, "edilgen konumdaki ülkeler, devre dışı kaldıklarını hissettiklerinde ve satrancın taşlarını yönlendiren bir oyuncu mu yoksa bir satranç taşı mı oldukları konusunda karasız kaldıklarında gizli bir kimlik çelişkisi içine düşerler. Oyunu yönlendiren bir satranç oyuncusu olarak atabilecekleri adımların sonuçlarından tedirgin, başkalarının oyunlarında taş olmaktan da rahatsızdırlar".¹²⁸

Bu nedenle, "kabul görme" ihtiyacını garantili ve kısa yoldan karşılamak isteyen Batı dışındaki ülkeler, ekonomi-politik güç parametrelerinin en önemlilerinden olan savunma sanayilerini geliştirmeye yönelirler. Ancak, savunma sanayii bir ülkenin tarihi, coğrafyası ve nüfus gücünden ne ölçüde etkilerse etkilesin bunu gerçekleştirecek olan ekonomik gelişme düzeyi ve teknolojik kapasitedir. Ekonomik kalkınma stratejisini savunma ihtiyaçları ile uyumlu bir tarzda gerçekleştiremeyen ülkelerin, savunma sanayilerinde genel ekonomik dengelerden bağımsız bir şekilde önemli atılımlar yapabilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Batı dışı ülkeler, ekonomik kalkınma ile güvenlik kısılacından kurtulamamaktadırlar.¹²⁹

¹²⁶ Fukuyama, Tarihın Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s.261.

¹²⁷ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, a.g.e., s. 28.

¹²⁸ A.e., s.30.

¹²⁹ A.e., s.38.

Bu nedenle, ekonomi-politik hedeflerini gerçekleştirebilecek kadar güçlü olmayan ve kendini köşeye sıkışmış hisseden, ekonomik küreselleşmenin olanaklarından yararlanamayan, giderek Batı'dan daha geri kalan "öteki"ler, kendilerini koruma refleksi ile ellerindeki tek ekonomi-politik koz olarak nükleer silah edinmeye çalışmakta, bu defa "silahların yayılmasını engelleme" politikası adı altında müdahaleci diplomasiyi haklı gösterecek Batı'nın askeri müdahalesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Neticede, Batı ve "öteki"nin birbirlerine zıt iki kutuptan hareketle giriştikleri ekonomi-politik mücadele küresel güvenliği tehdit etmektedir.

2.8.3. Ekonomi-Politik Hegemonya Savaşı

15. ile 18. yüzyıl arası dönemde, Avrupa denizlerde üstünlüğü ele geçirince Avrupa'nın dünyayı genişleterek, sömürerek ve bölerek elde ettiği zenginlik, ekonomi-politik hegemonya savaşının bir sonucuydu. Bugün ise, savaşın daha fazla yıkıcı ve pahalı hale gelmesi büyük devletlerin iradelerini kabul ettirebilmek için başka seçeneklere (BM, NATO, Diplomatik müzakereler gibi) itibar etmeme imkanı sağladı. Bu yeni süreçte güçlü olabilmek ve kalabilmek için bir varil dinamitin yanına bir varil petrol konulması zorunluluğu da ortaya çıktı. Bu zorunluluk, ekonomi-politik öncelikleri daha önemli hale getirdi.¹³⁰

Zaten, insanoğlunun 7000 yıla yakın tarihine bakılırsa, her yüzyıl içerisinde % 87'sini savaş, ancak %13'ünü barış içinde geçirdiği görülecektir. Dolayısıyla, insanoğlunun esas uğraşısı savaş olmuştur. Savaş ve savaş için hazırlık, modern devletlerin vazgeçilmez uğraşısı ve ekonomik dayanak unsurlarından biri haline gelmiştir. Büyük devletlerce uluslararası silah ticareti belli başlı ve en kârlı iş haline gelmiştir. Silah ve savunma sanayiindeki gelişmenin asıl dürtücü unsuru bilim ve teknolojiadaki gelişler, ekonomi-politik avantaj sağlamanın en etkili araçlarından biri olmuştur.¹³¹

¹³⁰ Hakan Hanlı, "Eski ve Yeni Dünya Düzenleri Global Savaş ve Barış", (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/Turkce/Eylul2003/Makale_08.html, 12.10.2003.

¹³¹ A.e.

İnsanlığın asıl sorunu, kimin yönetip kimin yönetileceği veya kimin "öteki" olacağını belirleyecek olan "iktidar" mücadelesidir. Bu mücadele aynı zamanda ontolojik özgürlük ve güvenlik ihtiyacını da karşılayacağından, küresel düzende bu amaca ulaşmak uğraşısı, küreselleşmenin tekdüzeliğinden güç alan ekonomi-politik hegemonyaya yol açmaktadır.¹³² Doğal olarak ekonomi-politik hegemonyayı sağlamanın en kısa yolu kaba güç, yani savaştır.

Bugün bile kaba güç, strateji ve menfaat hâlâ uluslararası ilişkilerin ana dilini oluşturuyor. Bu nedenle Batı ve "öteki" arasındaki mücadelenin ekonomi-politik mantığı değişmedikçe, uluslararası ilişkilerde yeni bir paradigma değişikliğine gidilmesi mümkün değildir

2.9. Ekonomi-Politik Kurumlar ve Değişim İhtiyacı

2.9.1. Yeni Uluslararası İlişkilerin Düzenlenmesi

Günümüz dünyasında ülkelerinin hukuk anlayışlarının evrensel değerlere uygunluğu istenmekte ve geçmiştekinden farklı olarak uluslararası hukuk bu değerler adına ülkelere müdahale edilebileceğini kabul etmektedir. Artık uluslararası ilişkilerde "oyunun kuralları" değişmekte ve çağın havası bu yönde şekillenmektedir.¹³³ Ayrıca, devletlerin karşılıklı bağımlılığı arttıkça, kendi iç ve dış meselelerini kendi başlarına belirleme ve düzenleme yetenekleri de azaldığından uluslararası hukuka ihtiyaç artmaktadır.¹³⁴

Diğer taraftan uluslararası sistem, devletlerin gücüne ve etkisine göre şekillenmektedir. Ülkelerin görelî kapasitesi zamanla değişince, uluslararası sistemin yapısal ve fonksiyonel karakteristikleri de değişmektedir. Bu nedenle eski dönemin değişmesine göre şekillenen kurumlar küreselleşen dünyanın ihtiyaçlarına yanıt verememektedir. Gelişen şartlar, ülkeler arasında

¹³² Öke, a.g.e., s. 96.

¹³³ Bilgin, a.g.e., s.177.

¹³⁴ Theodore Geiger, *The Future of the International System: The United States and the World Political Economy*, Unwin Hyman Ltd., Boston, 1988, p.2.

daha yoğun ilişkiler kurulmasını ve işbirliği mekanizmaları oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır.¹³⁵

Aynı şekilde, gittikçe çoğalan ve sıklaşan uluslararası etkinlikleri ve ilişkileri düzenlemekte, uluslararası hukuk yetersiz kalmaktadır. Bu hukukun en önemli kaynaklarından biri olan uluslararası sözleşmelerin sayısı büyük ölçüde artmıştır.¹³⁶

Soğuk Savaştan sonra giderek hızlanan ekonomik küreselleşme süreci, uluslararası sisteme Çin gibi yeni ekonomik aktörleri soktu. Böylece giderek karmaşık hale gelen uluslararası sistem ve ilişkiler, kaçınılmaz olarak çoğul yapıyı teşvik etmektedir.¹³⁷ Bu anlamda, küresel politik, ekonomik ve kültürel güçler dünyaya yeniden şekil veriyor. Söz konusu olan artık sadece Amerika'nın ya da Avrupa'nın ne yapabileceği değil, Amerika'nın, Avrupa'nın ve Asya'nın dünyayı yeniden şekillendirmek için birlikte neler yapabileceğidir.¹³⁸

Bu gelişmeler, küreselleşme sürecinin dinamik yapısıyla birleşince, uluslararası sistem bir bütün olarak devletin iç dinamiklere dayalı bağımsız hareket tarzını ortadan kaldırarak bunun yerine dış dinamiklere dayalı bağımlı bir hareket tarzını geçirmektedir.¹³⁹ Uluslararası ilişkiler artık, bir kaç aktörle sınırlı olmayan çok birimli, çoğulcu, karmaşık ve karşılıklı bağımlılık ağları ile örülmüş bir "küresel toplum" tarafından şekillenmektedir.¹⁴⁰

Diğer taraftan, çağdaş global sistemde iki yüzden az devletin yanı sıra, 38.500'ü aşkın uluslar-aşırı şirket, 10.000'i aşkın hükümetler dışı örgütler, Sivill Toplum Kuruluşları (STK), 300'ü aşkın hükümetler arası teşkilâtlar ve 4.700 kadar da uluslararası hükümetler dışı birimler bulunmaktadır. Etkileri birimden birime, ilgili konjonktüre göre değişse de, bu aktörlerin varlığı ve faaliyetleri ulus devletin tekelciliğini kırmakta; hatta sistemdeki etkinliğini

¹³⁵ Yüksel, a.g.e., s. 54.

¹³⁶ A.e., s.69.

¹³⁷ Sarıbay, a.g.e., s.54.

¹³⁸ Serdar, a.g.e., s.286.

¹³⁹ Gencay Şaylan, *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*, TODAİE Yayını, Ankara, 1998, s.87.

aşındırmaktadır. Bu bağlamda hükümetler-dışı küresel ekonomik aktörlerin devreye girmesi, ulusal kuralları daha esnetmektedir. Gerek hukukun küreselleşmesi, gerek STK'ların bu yeni yapılaşma içinde ki yerlerini almaları, karşılıklı etkileşim süreçleriyle birlikte yeni bir kültürler setine veya biraz "kozmpolitleşmeye" neden olmaktadır. Bilindiği gibi fundamentalizm kozmpolit değerlerin düşmanıdır.¹⁴¹

Kozmpolit toplumun bireyleri ise kaygılarla ve derin bölünmelerle yüklüdür. Bugün pek çok insan kendisi üzerinde hiçbir etkisi olmayan güçlerin kısılcacında hissetmektedir. Şu anda yaşanan acizlik, mevcut kurumları yeniden düzenlemeye ya da yenilerini yaratmaya zorlamaktadır.¹⁴²

2.9.2. Batı Mantığı ve Evrensel Norm Arayışı

Baumann'a göre komünist bloğun çökmeden önce iki güç kampı arasındaki titizlikle korunan denge içinde mikro çatışmalar harekete geçemiyordu. Büyük bölünmenin yoldan çekilmesiyle dünya artık bir bütünlük arz etmemekte ve kestirilmesi güç yerlerde, kimsenin gerçekten neyle karşılaşacağını bilmediği, dağınık ve oransız bir güçler harekete geçebilmektedir.¹⁴³

Kısaca merkezin ve hakim gücün olmadığı kaos içinde bulunan bir durum yaşanmaktadır. Geçmişte düzenin hakim olduğu, kişi, kurum ve ülkelerin saflarının belli olduğu bir yapıdan, kontrolün ve belirliliğin olmadığı bir dünyaya geçiş yaşanmıştır. İnsanları karamsarlığa iten, fundamentalist ve milliyetçi hareketleri güçlendiren de bu belirsiz gelecek korkusudur. Şimdi en çok özlemi çekilen şey kontrolün elimizde olduğu varsayımdır.¹⁴⁴

11 Eylül'ün sonrasında, 2001 yılında Afganistan ve 2003 yılında Irak'a yapılan müdahaleler de dünyanın kontrolünü tekrar ele geçirme amacının bir sonucu olarak düşünülebilir. Ancak, bu şekildeki bir yöntem güç-eksensiz

¹⁴⁰ Öke, a.g.e., s. 248.

¹⁴¹ A.e., s.251.

¹⁴² Giddens, Elimizden Kaçıp Giden Dünya, a.g.e., s.64.

¹⁴³ Bauman, Küreselleşme, a.g.e., s.68.

hegemonik uluslararası ilişkiler yapılanmasının pekiştirilmesi öne çıkarmaktadır. Bu yöndeki tercih uluslararası düzendeki işleyiş bozuklukların evrensel değerleri ve uluslararası hukuku öne çıkaran yaklaşımlar yerine reel-politik merkezli yaklaşımlarla, insanî değerlerden soyutlanmış bir şekilde düzeltilmesine çalışılacağını göstermektedir. Bu nedenle, uluslararası düzen arayışları uluslararası hukuk ile reel-politik arasındaki gerilimin neticesine göre şekillenmektedir.¹⁴⁵

Batı'nın, uluslararası hukuk ile reel-politik arasındaki tercihini sürekli olarak reel-politikten yana kullanma mantığı eskilere dayanır. Batı medeniyeti 15. ile 18. yüzyıllar içinde düşünsel odağını Aydınlanma felsefesinde bulan büyük bir zihinsel dönüşüm yaşadı. Bu zihinsel dönüşümün etkileri Batı'yı, mükemmel bir mekanizma kurulursa, o mekanizmanın kendi kendine işleyeceğine ve özgürlük alanının genişleyeceğine inandırdı.¹⁴⁶ Ancak hukuk ile reel-politik arasındaki geriliminden rasyonel mantık hep galip çıkmakta ve reel politik uğruna yapılan her şey meşru sayılmakta, "öteki"ni içine alan küresel bir düzen düşünülmemektedir.

Bu nedenle, artık insanın aslında ne olduğu ve özgül onurunun neden oluştuğu konusunda artık bir görüş birliğine varılamıyor, bu yeteneksizlikler de aşırı bir hak eşitliği talebine yol açıyor.¹⁴⁷

Oysa, yapılması gereken şey, Batı ile "Öteki" arasında diyalogun, işbirliğinin geliştirilmesi, uluslararası sistemde reform yapılması, devletler, kültürler ve halklar arasında barışın sağlanması çabalarına hız vermektir.¹⁴⁸

Uluslararası sistemde yapılacak reform evrensel geçerliliği olan normların belirlenmesine dayanır. Habermas'a göre bir norm eğer önceden

¹⁴⁴ A.e.

¹⁴⁵ Davutoğlu, Küresel Bunalım, a.g.e., s.168.

¹⁴⁶ A.e., s.43.

¹⁴⁷ Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan, a.g.e., s.19.

¹⁴⁸ Huntington, a.g.e., s.205.

öngörülen sonuçları tüm taraflarca ortaklaşa hiçbir zorlama olmadan kabul görebildiyse geçerlidir.¹⁴⁹

Yürürlüğe girecek düzenlemeler, ne tarafların varlıklarını ve öz-saygılarını yaralamalı, ne de olası işleyiş biçimleri iyice değerlendirildikten sonra tarafların yeniden şiddete başvurmalarını gerektirecek biçimde, hayatî çıkarlarını ve adalet duygularını zedelememelidir.¹⁵⁰

Şu sıralar, bir dünya iç-politikası yürütecek ve gerekli çerçeve koşulları, düzenlemeler ve işleyişler konusunda bir uzlaşmaya varabilecek kolektif aktörlerin eksikliği görülmektedir. Batı ile "öteki" arasında diyalog bu açıdan önemlidir. Oysa, Üçüncü Dünya Ülkeleri bugün de Dünya Bankasının kararlarına ya da dünya zirve toplantılarına katılamıyorlar. Hatta birinci dünyada seçmen kitleleri için olanaklı olduğu ölçüde bile kendi çıkarlarının şu ya da bu şekilde ortaya konmasını sağlayamıyorlar. Çünkü bu ülkelerde dünyaya açık olmayı temsil eden elit kesimler her zaman (en azından ekonomi alanında) birinci dünyanın bakış açısının etkisi altındadırlar.¹⁵¹

Farklı kültürlerin ve yaşama tarzlarının küresel ölçekte barışçıl bir düzen içinde bir arada yaşaması için çoğulcu bir değer etiği veya evrensel bir normlar etiğiyle tam olarak uyuşması gerekir. Kant tarafından öngörüldüğü gibi, en yüksek değerlerin seçimi, geniş ölçüde özel yaşam tarzlarını terk etmeyi zorunlu kılar. Bütün insanların eşitliğini ve ortak sorumluluğunu dile getiren evrensel geçerli normlar, farklı yaşama biçimlerinin ve farklı değerlendirmelerin hareket alanını her zaman sınırlamak zorundadır. Bu söylem daha çok kendini her fırsatta ayrıcalıklı ve farklı ilan eden Batı için geçerlidir.¹⁵²

Bu arada, özel yaşam tarzlarını terk etmek farklılıkları modernite süreci içinde eriterek belli bir "aynı"lık yaratmak değil, "farklılıkları ayrıcalık haline getirmeden" farklı kimlikler arası bir diyalog etrafında toplanmak

¹⁴⁹Jürgen Habermas, *Öteki Olmak Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*, Ed. Barış Tut, Çev. İknur Aka, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s.223.

¹⁵⁰ A.e., s.91.

¹⁵¹ Karl-Otto Apel, "Bugün Evrensel Bir Etiğe Gereksinim Duyuyor muyuz?" Çev. Taşkın Ketenci, (Çevrimiçi) <http://www20.uludag.edu.tr/~felsefe/02/1-5.pdf>, 22.12.2003.

¹⁵² A.e.

demektir. Modern dünya içinde etkisizleştirilmiş küresel kurumlar, diyalojik olarak yeniden örgütlenecek şekilde, her kimliğin kendi sınırlarını tanıyarak öteki kimliklerle egoist bir ilişkiye girmeden, diğer bir deyişle, kimliğin farkla ilişkisini tanıyarak talî karşıtlıkların ötesine giden bir anlayışı üzerine kurulması gerekir.¹⁵³

2.10. İnsanî Yönetim Potansiyeli

2.10.1. Küresel Yönetişim ve Ekonomi-Politik Çıkarlar

Buraya kadar yapılan açıklamalar Batı ile Öteki olarak ayrılan toplumları tek çatı altında birleştirebilecek ve aralarındaki farklılıkları tehdit unsuru olarak görmekten alıkoyacak, her iki tarafın kabul ettiği evrensel normlara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Aslında bu ihtiyaç, küresel insanî yönetime olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. İnsani yönetime ise uluslararası tüm aktörlerin aktif olarak katıldığı küresel yönetişim ile ulaşılabilir.

Küreselleşme ile birlikte insan faaliyetlerinin daha fazla karmaşıklaşması ve kırılmaşmasının bir neticesi olarak küresel seviyede küresel yönetişime (global governance) doğru kaçınılmaz yöneliş başlamıştır. Falk'a göre bu tür eğilimler aynı zamanda küresel bilinci harekete geçiren hususlardır.¹⁵⁴

Küresel yönetişimin temel şartı, medeniyetler arası diyalogun öneminin kabul edilmesidir. Kültürel farklılıkların değerinin bilinmesi, özellikle daha önceki Avrupa-merkezli dönemlerin ve Batılı normatif hegemonyanın ışığında bilhassa gereklidir.¹⁵⁵

Yönetişim, yönetme işinin ve toplumsal yönlendirme sorumluluğunun merkezi, hiyerarşik, tek aktörlü (devlet) yapıdan, desantralize, yatay ortaklıklara dayalı, çok aktörlü (devlet/sivil toplum kuruluşları/yerel yönetimler/özel sektör) bir yapıya dönüşümünü nitelemektedir. Yönetişim kavramıyla, bir karşılıklı etkileşimden söz edilmektedir. Karşılıklı etkileşimin

¹⁵³ Sarıbay, a.g.e., s.50.

¹⁵⁴ Falk, a.g.e., s.61.

¹⁵⁵ A.e., s.1.

ve ortaklığın sağlıklı kurulabilmesi, eşit güçlere sahip aktörler arasındaki işbirliğine bağlıdır.¹⁵⁶

Ayrıca, küresel yönetim, küresel hükümet, dünya hükümeti ya da dünya federasyonu değildir. Küresel yönetim, sadece hükümetler ve uluslararası kurumlar tarafından değil, hükümet dışı örgütler, çok uluslu şirketler ve vatandaş gibi yeni aktörler ile ortak bir işbirliği içinde yönetim sisteminin oluşturulması demektir. Yani yönetim, yönetim işinin bir çeşit dönüşümüdür. Yönetim kavramını tanımlayan en önemli özellikler; "ortaklık ve katılım", "desantralizasyon", "yapabilir kılma ve kapasite geliştirme", "şeffaflık ve hesap verebilirlik" şeklinde gruplanabilir.¹⁵⁷

Aslında, küreselleşme ile ortaya çıkan yeni aktörlerin yeni sorunları çözmesi hususu 1990'ların başında ortaya çıkmıştır. Küresel yönetim gibi düzenleyici taleplerin ortaya çıkmasının nedeni, ekonomik rasyonelleşme kadar silahsızlanma, demokratikleşme, sürdürülebilir kalkınma, kültürel çoğulculuk ve insan hakları gibi gündemlerin hayat verdiği küresel sivil toplumun güçlenmesidir. Küreselleşme ille de felaket getirecek demek değildir, ancak onunla ilgili insani beklentiler, çeşitlenmiş fakat uyumlu ve yeni gelişmeye başlayan küresel sivil toplumun küresel yönetim taleplerini artırmaktadır.¹⁵⁸

Yönetim anlayışı liberal ve sosyal politikaların birlikteliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Yani, küresel yönetim* (global governance) anlayışı, yönetimin ideal olarak hayata geçirilebilmesinin, sadece ekonominin ve sermayenin küreselleşmesine bağlı olarak gerçekleştirilemeyeceğini, aynı zamanda da insan haklarının, demokratikleşmenin, sosyal hakların, küreselleşmesiyle de gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır.¹⁵⁹

İlk olarak küresel ekonomiyi düzenleme fikrinin tohumları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan "Bretton Woods" sistemiyle uluslararası

¹⁵⁶ Mehmet Ali Kahraman, "Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları", (Çevrimiçi) http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Diger/alp_kuresellesme.htm, 25.09.2003.

¹⁵⁷ A.e.

¹⁵⁸ Falk, a.g.e., s.40-43.

¹⁵⁹ Kahraman, A.e.

finansal istikrarsızlıklardan kaynaklanan problemlerin önlenmesi amacıyla atılmıştır. Bu oluşum küresel büyümenin kolaylaştırılması yönünde bir başlangıç sayılmıştır. 1943 yılında yapılan Genel Gümrük ve Ticaret Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) ile dünya ticareti tekrar liberalleştirilmiştir. GATT'ın amacı da, ticaretin önündeki gümrük, kota vs. gibi engelleri kaldırmak ve böylelikle uluslararası ticarete ayrımcı uygulamalara son vermek olarak özetlenmiştir.¹⁶⁰

Ekonomi alanında küresel yönetim 1975'te etkili olmaya başlamıştır. 1975 yılında dünyanın en zengin ülkelerinin G7 olarak kurduğu grup, daha sonra Rusya'nın da katılımıyla G8'e dönüşmüştür. Dünya politikası üzerinde uluslararası sermayenin en büyük gücü sayılan G8 (Almanya, ABD, İtalya, Japonya, Kanada, Fransa, İngiltere ve Rusya), resmi olarak aslında bir "zenginler kulübü" olarak doğmuştur. Kuruluş ilkelerinde kendini bir karar gücü görmeyen, sadece kulübü oluşturan ülkeler arasında, ekonomi, gelişim, rekabet, yardımlaşma vb. konularda görüş alış verişi amacını güden G8, kuruluş ilkelerinin aksine bugün dünya politikasını belirleyen ve aldığı kararlarla, dünyayı şekillendiren en büyük güç durumundadır. Uluslararası örgütler harekete geçmeden ve karar alınmadan önce dünyanın temel güvenlik ekonomik sorunları bu forumlarda tartışılmaktadır.¹⁶¹

Aynı zamanda, önde gelen devletler bilinçli olarak piyasa güçleri üzerindeki denetimlerini kaybetmemek için büyük çaba gösterirler. G7 toplantıları ve uygulamaları bu açıdan oldukça önemlidir. Bu ticarî kaygıların en resmileştirilmiş ifadesi olarak her yıl tekrarlanan ve Kuzeyli sanayileşmiş ülkenin devlet başkanlarını bir araya getiren G7 iktisadî zirvesi, her ne kadar gözle görülür bir politika birliği sağlanamadıysa da bu toplantılar bir bütün olarak dünya ekonomisinin devletçi Güneyin sözcüleri ve küresel sivil toplum temsilcilerinin katılımı olmaksızın, Kuzeydeki devletler tarafından kendi lehlerine idare edilmekte olduğu biçimindeki iddialara kuvvet kazandırmaktadır.¹⁶²

¹⁶⁰ A.e.

¹⁶¹ Hasan Köni, "Uluslar Arası İlişkilerin Ekonomi Politikası", **Siyasal Bilgiler Fakültesi İletişim Fakültesi Ders Notları**, Ankara, 2003.

¹⁶² Falk, a.g.e., s.32.

Bazen G7, bazen de Rusya'yla birlikte toplanan G8'ler, BM, IMF (International Money Fund-Uluslararası Para Fonu), OECD(Organisation for Economic Co-operation and Development-Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün kararlarında çok etkilidirler. 1999'da ABD'nin inisiyatifiyle G8'ler "G20'ler" adı altında yükselen pazarları da kapsayacak yeni bir mali forum oluşturmuşlardır. Yani önemli bir değişiklik olarak G20 G8'in yerini almıştır. Ancak (daha zengin ülkelerin G5, G7, G8 ve G10'ları ve daha fakir ülkelerin G-24 ve G77'leri) G7 hala aktif durumdadır. G20, Kuzey ve Güneyi bir araya getiren ve yönetilebilir küçük bir grup olarak, dünya liderlerini bir araya getiren yasal bir forum olarak görülmektedir. G20 değişik alanlarda bağlar kuruluyor ve üyeler arasında ticaret antlaşmaları imzalanmasını sağlıyor. Özel sektöre ve sivil toplum kuruluşlarına sürekli danışmanlık yapan ve oldukça iyi işleyen küçük fakat kalıcı bir sekreterliği var, ve hemen hemen tüm devletler arası organizasyonlara hizmet veriyor. Böylece G20 bir dünya hükümeti gibi davranmıyor.¹⁶³

G7'ler, barışı ve ekonomik güvenliği hükümetler arası kurumlar vasıtasıyla ortaya koymaya çalışmaktadır. Ancak, bir temsil ve kimlik bunalımı yaşadığından kendilerini yeni küresel sorunlar bakımından eksik bulmaktadır. Bu kapsamda, BM'nin "bir devletin iç işlerine giren konularda BM ve organları karar alamaz" yönündeki 7. maddesinin kaldırılmasını istemektedirler. Bu sayede mali krizlerin yayılmasının önlenebileceğini düşünmektedirler. Nitekim, G7'lerde 1998'de ortaya çıkan Asya Mali Krizi yüzünden reform yapma, geniş spekülasyon mali akımı durdurma, borç alan ulusların yapılarını düzeltme konusunda karar almışlardır. Borç veren ülkeler milli gelirlerinin % 0,7'sini dış yardım olarak verme kararı almışlardır.¹⁶⁴

Uluslararası ekonomi-politik sistemin işleyişine katkıda bulunan güçlerin zamanla kendi meşruiyet alanlarını da oluşturmaya başlamaları G8'in ekonomi-politik ağırlığını diplomatik ağırlığa da dönüştürmesine yol açmıştır. Ekonomi-politik kapasitesi açısından bu yapıya katılma imkanı

¹⁶³ Ann Florini, "A Scenario for Running the World", 2020 Global Architecture Conference Papers, University of Victoria, Canada, August 29-31, 2001, pp.2-12

¹⁶⁴ Köni, a.g.e.

olmayan Rusya'nın diplomatik ve nükleer gücü dolayısıyla örgüte alınmasıyla bu dönüşüm hem meşruiyet hem de ivme kazanmıştır. Böylece G8 zirvelerinde Kosova'dan Keşmir ve Kıbrıs'a kadar uzanan müzakereler bu örgütün, BM'yi bir tür meşrulaştırma aracı olarak kullanma kapasitesine sahip reel bir güç yapılanması niteliğine dönüşmekte olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁶⁵

Küresel strateji geliştirme kapasitesine sahip her büyük gücün, örgütün bu niteliğinden kendine özgü beklentileri vardır. ABD reel operasyonların ve diplomatik manevraların uygulamasında G8'i devreye sokmaya çalışırken Almanya ve Japonya da BM Güvenlik Konseyi'ne almaya yönelik senaryoların devre dışı kalmasıyla G8'i uluslararası ilişkilerde etkin olmasını savunmaktadırlar. G8'in Batılı ya da Avrupalı olmayan yegâne üyesi olan Japonya da uluslararası ekonomi-politikte temerküz eden gücünü G8 üzerinden küresel ölçekli bir foruma yansıtmaktadır.¹⁶⁶

G8'e sonradan dahil olan Rusya ise G8'i hem uluslararası alandaki etkinliğini korumak, hem de iç ekonomik rehabilitasyonuna dış kaynak aktarabilmek için son derece pragmatik bir tarzda kullanmaktadır. İngiltere ve Fransa ise G8'deki güçlerini BM Güvenlik Konseyi'ne, BM Güvenlik Konseyi'ndeki güçlerini de G8'e transfer ederek sistemin dengeleyici ve meşrulaştırıcı güçleri konumunu sürdürmeye çalışmaktadırlar.¹⁶⁷

2.10.2. Küresel Yönetişim ve “Öteki”nin Kontrol Edilmesi

G20'nin kompozisyonuna bakıldığında üç önemli kriterin göz önünde tutulduğu anlaşılmaktadır: (i) Uluslararası ekonomi-politik ve siyasî sistem açısından mutlaka sistem içinde bulunması gereken ve dışlanması durumunda ciddi riskler barındıran büyük ölçekli demografik güçler; (ii) bölgesel temsil kabiliyeti olan, dolayısıyla da uluslararası ekonomi-politik sistemin kuşatıcı bir nitelik arz etmesini sağlayan ülkeler; (iii) değişik kültür ve medeniyet

¹⁶⁵ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, a.g.e., s.283.

¹⁶⁶ A.e., s.284.

¹⁶⁷ A.e., s.285.

havzalarını temsil kabiliyeti olan ülkeler; (iv) ekonomik çapı itibarıyla pazar dinamizmi ya da doğal kaynak potansiyeli açısından önem taşıyan ülkeler.¹⁶⁸

Birinci kriter; Çin ve Hindistan gibi dünya nüfusunun önemli bir kısmını barındıran ülkeleri kapsamaktadır. Bu ülkelerin uluslararası ekonomi-politik sistemin işleyişinin dışında tutulması yeni küresel kutuplaşmalara yol açabilecek riskler barındırmaktadır. İkinci kriter; küreselleşme söylemine uyumlu bir bölgesel dağılımı gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu dağılımda Çin, Japonya ve Güney Kore, Hindistan, Rusya, Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, ABD, Kanada, Arjantin, Avustralya gibi ülkelerin sistem içine çekilmesi ve bu sistem içi konumlarına gayri resmi nitelikli de olsa bir muhteva kazandırılması uluslararası ekonomi-politik düzenin kapsayıcı bir şekilde yaygınlaştırılabilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.¹⁶⁹

Üçüncü kriterle özellikle Medeniyetler Çatışması tezinin ortaya çıkardığı gerilimli atmosferi aşarak değişik medeniyet, din ve kültür havzalarına uluslararası ekonomi-politik işleyiş içinde temsil imkanı tanımak ve kapitalizmin yerel kültürlerle olan ilişkisi yeni bir zemine oturtulmak istenmektedir. Bu işlev hemen hemen bütün medeniyet havzalarının canlanma sürecine girdiği ve küreselleşmenin getirdiği araçlarla daha da küresel anlamda etkin ve görünür bir nitelik kazanacağı önümüzdeki dönemde daha da özel bir önem taşıyabilir.¹⁷⁰

Dördüncü kriter ise; Uluslararası finansal istikrarın sağlanması ve ekonomi-politik dengelerin yerine oturması, doğal kaynaklar, üretim ve tüketim havzaları olarak bu üç ana ekonomik alanın irtibatlandırılmasına bağlıdır. Sadece sanayileşmiş ülkelerin oluşturduğu G8 yoğun ve teknolojik üretim havzalarını kapsamaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler arasında aslında üretim için gerekli doğal kaynakların denetimi ve üretim sonrası tüketim alanları açısından diğer ülkeler üzerinde seyreden bir iç rekabet söz konusudur. Bu rekabetin doğurabileceği çıkar çatışmalarının azaltılması, üretim bloğu şeklindeki G8 ile pazar ve doğal kaynak bloğu olan diğer

¹⁶⁸ A.e.

¹⁶⁹ A.e., s.286.

lkeler arasında cari Kuzeyli Güney Şeklindeki kutuplaşmanın önlenmesi de doğal kaynak ve tüketim alanı itibarıyla büyük önem taşıyan ülkelerin sistem içinde devrede tutulması yoluyla bu oluşumun önemli iŐlevlerinden birisi olacaktır.¹⁷¹

2.10.3. Küresel Yönetişimin Gerilim Kaynakları

Küresel yönetişim konusundaki iyimser öngörülere rağmen, devletin politikasının kendi toprakları dışındaki çok uluslu Şirketlerin, bankaların ve para tacirlerinin taleplerinden büyük ölçüde etkilenmesi ve devletin bu Şekilde kısmen araç haline getirilmesi yanında, küresel kurumların da G8 zenginler kulübü tarafından kontrol ediliyor olması, küresel güvenlik açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Nitekim, büyük askerî güç yığılması, petrol fiyatı ve Körfez petrol rezervlerinin gelecekteki kontrolü hakkında küresel piyasanın duyduğu ciddi kaygılar, Irak SavaŐıyla sonuçlanmıştır.¹⁷²

Bu gelişmeler tarihin akıŐı üzerinde bir demokratik kontrol kaybına da işaret etmektedir. Çünkü, bir yandan askeri gücüyle etkili devletin, devlet dışı aktörlerin çıkarlarına bağımlı hale gelmesi, diğer yandan küresel toplumun zengin ve fakir olarak kutuplaŐması, küresel yönetişimin yaratıcı ve nüfuz edici yanlarını tehditlerle karşı karşıya getirmektedir.¹⁷³

BM, öncelikle barış ve güvenlik faaliyetlerine ilişkin olarak gittikçe artan derecede küreselleşen dünya ekonomisinin nceliklerince Őekillendirilmektedir. Dünya düzeninin mevcut Şartları altında BM'nin barış koruma, dünya ekonomisini düzenleme, gelişmeye katkıda bulunma ve yakın gelecekte uluslararası hayatta güçlendirilmiş bir rol oynaması pek olası değildir. Bu Şartlar altında, "teki"nin BM'de temsil edilmesini düşünmek mümkün değildir. Çünkü piyasa güdümlü küreselleşme bu tür ihtimalleri

¹⁷⁰ A.e., s.287.

¹⁷¹ A.e., s.288.

¹⁷² Falk, a.g.e., s.51-52.

¹⁷³ A.e., s.60.

etkili bir biçimde engeller. Bu bakımdan önümüzdeki yıllarda, güçlendirilmiş değil, daha fazla zayıflatılmış bir BM görülecektir.¹⁷⁴

Küresel yönetişimde temsil sorunu en önemli gerilim kaynaklarından biridir. Örneğin, uluslararası ekonomi politik yapı olarak G8 ayrı bir kategoridir, G20 ise periferi durumundadır. Diğer taraftan, BM Güvenlik Konseyi içinde Çin vardır, ama İslam ve Hint dünyası tümüyle devre dışıdır. Dolayısıyla dünya nüfusunun önemli bir kısmı devre dışı kalmıştır. G8 içinde ise Çin de yoktur, bu durumda da dünya nüfusunun dörtte üçü devre dışı bırakılmış olmaktadır.¹⁷⁵

Küreselleşmenin merkezindeki aktörler, başta IMF olmak üzere uluslararası organizasyonlar aracılığıyla dünya ekonomi-politiğinin edilgen unsurlarını (gelişmekte olan ülkeleri) denetlemek istemektedir. Ancak bu unsurların sisteme katmadan denetlemek hiçbir mekanizmayı uzun süre yaşatmaz. "Hem diğer medeniyetleri kontrol edelim, hem de onlar sisteme katılmasınlar" düşüncesi ne anlama geliyor ise, "hem biz Kuzey olarak Güney'deki bütün emek ve sermaye hareketlerini kontrol edelim, hem de onların bize tesiri hiç olmasın" düşüncesi aynı anlama gelir.¹⁷⁶

ABD, Çin, Almanya, Japonya ve Hindistan beş büyük güç durumunda olmasına rağmen, Çin yılladır sistemin dışında tutulmakta ve G8'e alınmamaktadır. Diğer yandan, dünyanın en stratejik kuşağını yer alan İslam ülkeleri, bütün o stratejik kuşaklarla ilgili alınan kararlarda yoktur. Katılım olmadan denetlemek biriken veya dondurulan bunalımlara yenilerini ekler. Hem her şeyi biz kontrol etmeye çalışmak, hem de kendi dışınızdaki dünyayı dışlamak mümkün değildir.¹⁷⁷

Dünya, "katmanlaştırılmış" bir toplumu ifade etmektedir; çünkü dünya pazarı mekanizması, gelişen üretkenlikle birlikte gittikçe artan yoksullukları, daha doğrusu, gelişmişlikle geri kalmışlık süreçlerini beraberinde getirmiştir. Küreselleşme dünyayı ikiye ayırmıştır. Çin, G8 ve NATO üyesi değildir.

¹⁷⁴ A.e., s.80.

¹⁷⁵ Davutoğlu, Küresel Bunalım, a.g.e., s.14.

¹⁷⁶ A.e., s.15.

¹⁷⁷ A.e., s.19.

Çin'in güç kullandığı tek yer BM Güvenlik Konseyidir. Dolayısıyla kendine uygun olmayan yönleri ancak bu şekilde törpüleyebilir. Buna karşı Japonya ve Almanya, BM'yi değil, G8 platformunu öne çıkartacaktır. Dolayısıyla, farklı çıkar ve etki alanları küresel yönetişimde parçalanmayı kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁸

Küreselleşme hem toplumların tek tek kaderlerini mekanizmaların görünmez iradesine terk etmiş hem de uluslararası sistemin oligarşik yapısını bu teknolojik ve ekonomik değişimin merkezi konumundaki ülkeler lehine daha da bozmuştur. Eğer başta ABD olmak üzere Batı-dışı veya ekonomisi zayıf ülkeleri veya “öteki”leri, G8 gibi oluşumlardan dışlamayı sürdürürse, küresel istikrar ve güvenliğin daha fazla bozulması kaçınılmaz olacaktır.¹⁷⁹ Sonuç olarak, küresel bir reform tezini küresel yönetişim tezine bağlama çabaları, aşağıdan küreselleşmenin dengeleyici katkısına dayanan üretken bir dengeyi desteklemekten çok, tepeden küreselleştirmeyi pekiştirecek gibi görünmektedir.¹⁸⁰ Bu nedenle küresel yönetişim konusundaki iyimser öngörülere rağmen, mevcut yapının tehdit üreten, adaletsiz ve “öteki”ni dışlayan yapısı küresel güvenliğin sağlanmasındaki en büyük engeldir.

¹⁷⁸ Habermas, a.g.e., s.20.

¹⁷⁹ Davutoğlu, Küresel Bunalım, a.g.e., s.54.

¹⁸⁰ Falk, a.g.e., s.192.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YENİ GÜVENLİK VE SAVUNMA SANAYİ ANLAYIŞI

3.1. AB ve ABD'nin Ekonomi-Politik Çıkarları

Avrupa ülkeleri için 1945'ten önce güvenliğin anlamı “ulusal savunma politikaları” ile sınırlı idi. 1945'ten sonra ise Doğu-Batı karşılaşması, Avrupa hükümetlerinin güvenlik ve savunma konularındaki hareket alanını daraltmıştır. Bu dönemde Avrupa'nın güvenliği rasgele fırlatılmış battaniyenin altındaki duruma benzetilmiştir.¹

Soğuk Savaş yıllarında ABD şemsiyesi altında ortak bir dış politika izlemek zorunda kalan AB üyesi ülkeler, Soğuk Savaş sonrası koşulların yarattığı yeni çıkar ilişkileri ve yeni çıkar alanları nedeniyle yeni egemenlik arayışlarına yönelerek ABD'den bağımsız hareket etmenin yollarını aramaya başlamışlardır.

ABD-AB olası ayrışmasını belirleyecek temel nokta; küresel iddialar taşıyan siyasal etkinliğin paylaşılma sorunudur. Ekonomik güç ilişkisinin yansıtacağı siyasal ortamda, AB sahip olduğu ekonomik potansiyeliyle, dünyanın siyasal geleceğinde belirleyici olma hakkını kendinde görmesi, ABD-AB zemininin olası ayrışma nedenidir. Soğuk savaş sonrasında siyasal ortamı, ekonomik gelişmelerle iç içe girmiş ve bu boyutuyla da mücadeleli, yeni çıkar ilişkilerini yaratmıştır. Yeni küresel-ekonomi politığın çerçevesini çizen bu tablo, karşılıklı güç ilişkilerini kuvvetlendiren, otorite arayışını hızlandıran, çıkar alanlarını genişleten bir siyasal coğrafya atmosferi oluşturmaktadır. Bu çok yoğunluklu ve dinamik ortam içinde, ABD-AB çıkarlar açısından bütünüyle örtüşmeleri beklenemez. Şimdiden birçok alanda ayrışma yaşanmaktadır. Soğuk Savaş döneminin ortak zemini kaybolmuştur.²

¹ Berry Buzan, *The Security Order Recast*, Pinter Publishers, London, 1990, p.16.

² Yaşar Hacısalihoglu, *Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye : Jeopolitik Analiz*, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001, s.83.

Nitekim, AB ile ABD arasında öteden beri devam eden ekonomi politik çıkarlara dayalı rekabet Irak savaşı başlamadan hemen önce iyice su yüzüne çıkmıştır. Bu kapsamda AB üyesi ulus-devletler, birliğin gücü açısından bir önkoşul olan 'ortak dış politika' söylemini ön plana çıkarmaktadırlar. Yani küresel ekonomi-politik mücadele alanında Avrupa, AB ile kendi gücünü aramaktadır.

Amerikalı uluslar arası ilişkiler uzmanlarından biri olan Charles Kupchan, "gelecekteki medeniyetler çatışması Batı ile Batı dışı dünya arasında değil ABD ile Avrupa arasında olacaktır" demiştir. Güç merkezleri tabiatları gereği konum, nüfus ve itibar yarışına girerler. Kapitalizm ve Hıristiyanlık gibi ortak paydalar söz konusu çatışmayı azaltamaz, aksine şiddetlendirir. Ortak miraslarına rağmen, Roma ile Bizans arasındaki çatışmanın önlenememesi gibi.³

ABD'yi İkinci Dünya Savaşı sonrası sistemin hegemonik gücü haline getiren temel unsur, uluslararası hukukun ve bu hukuku hayata geçiren uluslararası kurumların son derece etkin bir şekilde kullanılmış olmasıdır. BM'nin oluşumu, IMF, GATT ve Dünya Bankası gibi Amerikan-eksenli bir sistem yapılanmasının temel araçları haline getirilmesi Avrupa-merkezli sömürgeci sistemin dağılmasını sağlamıştır.⁴ Bu nedenle AB, küresel dünyadaki kendi ekonomi-politik nüfuz alanlarını kaybetmemek için ABD ile küresel ölçekte rekabete girme zorunluluğu hissetmektedir.

Irak krizi konusunda Amerika'yla Fransa/Almanya cephesi arasında ortaya çıkan çekişme, aslında, Soğuk Savaş döneminin müttefikleri arasındaki çatlağın ilk habercisidir. Soğuk Savaş döneminin öncesinde ve sonrasında Amerika ve müttefikleri uluslar arası güvenlikle ilgili hiçbir konuda Birleşmiş Milletler Çatısı altında farklı bir tavır ortaya koymamış, Fransa veto hakkını sadece bir defa 1956'daki İsrail-Mısır savaşı sonrasında Süveyş'i işgal eden Fransız, İngiliz ve İsrail askerlerinin geri çekilmesi yönündeki kararda kullanmıştı. Atlantik ittifakı bir yanda Amerika/ İngiltere/

³ Mustafa Özel, "Kapitalist Hegemonyadan Küresel İmparatorluğa", *Anlayış*, Sayı:1, İstanbul, Haziran 2003, s.17.

⁴ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, a.g.e., s.226.

İspanya ve diğer yanda Fransa/ Almanya / Belçika arasında iki kutuba doğru ayrılıyor.⁵

AB ile ABD arasındaki küresel ekonomi politik rekabetin en önemli yansıması NATO'nun yeniden yapılandırılması sürecinde yaşanmıştır. 1991 Roma Zirvesinden çıkan yeni stratejik konsept bu farklı görüşlerin gölgesinde şekillendi ve NATO'nun yeni misyonunu dört ana noktaya indirgedi;⁶

- Avrupa'da demokratik kurumların gelişmesi ve anlaşmazlıkların barışçıl yoldan çözümlenmesine dayanan istikrarlı bir güvenlik ortamının sağlanması;
- Üyelerin güvenliği açısından risk oluşturması muhtemel gelişmeler konusunda gerekli koordinasyonu sağlayacak bir Atlantik-ötesi forum niteliği kazanması;
- NATO üyesi devletlere yönelik bir saldırı tehdidine karşı ortak savunma ve caydırıcılık görevinin yerine getirilmesi;
- Avrupa içindeki stratejik dengenin muhafazası.

Bu temel hedefler arasında en önemlisi olan Avrupa içindeki stratejik dengenin muhafazası konusudur. Bu dengenin sağlanmasından amaç, NATO'yu yeni uluslararası konjonktürde Atlantik-ötesi etkinliğinin en temel araçlarından biri olarak gören ABD'nin, başta Almanya olmak üzere AB'nin kıta ülkelerinin siyasî yükümlülükler içermeyen ve AB'nin hareket alanını daraltmayan bir yapılanmaya gitme hedefine engel olma isteğidir.⁷

Bütün bu gelişmeler doğal olarak AB'yi daha etkili olduğu AGİT gibi hukukî yaptırım gücü olmamakla birlikte siyasî ağırlığı olan küresel ekonomi-politik yapılanmalara yönelmiştir. Çünkü Avrupa, "Atlantik dünyasının" bir parçası olarak değil, Avrupa olarak kendisini inşa etmek hedefindedir. Ayrıca, Avrupa'nın ekonomik olarak dünya ekonomisinde

⁵ Hasan Kösebalaban, "Atlantik İttifakında Çatlak: Böyle Dostlar Düşman Başına", *Anlayış Dergisi*, Sayı:1, İstanbul, Haziran 2003, s.60.

⁶ Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, a.g.e., s.229.

Kuzey'e sağladığı tüm avantajlarla birlikte mevcut merkez-çevre yarılmasını korumak konusunda ABD'yle çıkar ortaklığına sahip olmasına, yani AB'nin ABD ile çıkarlarının kesiştiği önemli ekonomik ve kültürel alanların varlığına rağmen, kendini sadece AB odaklı vizyonda görmeye çalışması, AB ile ABD rekabetinin yoğunluğunu göstermektedir.⁸

Soğuk Savaş dönemi ile başlayan AB-ABD arası ittifak ilişkisinin somut yansıması olan NATO örgütü içinde yaşanan kimlik krizi ve ittifakın iki önemli kanadı arasında derinleşen görüş ayrılıkları, bu örgütü öne çıkartmaktadır. Uzun yıllar boyunca ortaya çıkan gelişmeler göstermiştir ki; ekonomik ve ticari ittifaklar, dış politika ve güvenlik konularını ele alan diplomatik-askeri ittifaklara oranla daha uzun süre yaşayabilmektedirler. Çünkü bu konularda devletlerin çıkarları daha uzun süreli olmakta ve kısa zamanda önemli değişimler göstermemektedir.⁹

Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu'nun çökmesi ile birlikte, Avrupa'da "tehdit" ortamı kalkmıştır. Uluslararası sistemi ve özellikle Kuzey Atlantik bölgesini son derece önemli bir şekilde etkileyen bu durum, Avrupa'da yeni bir transformasyon sürecine neden olmuştur. Bu dönemde AB'nin uluslararası alanda hızlanan faaliyetleri ve nüfuz arayışları, beraberinde AB entegrasyon sürecini de etkileyen gelişmeleri gündeme getirmiştir. Sistemde meydana gelen güç boşluğunu doldurmak ve yeni istikrarsızlıklara sebep olmamak için siyasal bütünleşme sürecini geliştirmek zorunda olduğunu hisseden AB, ortak bir güvenlik ve dış politika anlayışına işlerlik kazandırmaya çalışmaktadır. AB'nin ortak bir güvenlik, dış politika ve bunu yürütecek kurumları oluşturduğu ölçüde NATO ve dolayısıyla ABD-AB arası güvenlik ve dış politika bağlarının çözülmesi hızlanacaktır.¹⁰

⁷ A.e., s.230.

⁸ Immanuel Wallerstein, (çevrimiçi) http://www.turkishtime.org/16/42_3_tr.asp, 5 Mart 2004.

⁹ Mehmet Gönübol, **Uluslararası Politika**, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985, s.81.

¹⁰ Mert Gökırmak, "Tehdit Dengesi ve NATO İttifakının Geleceği", (Çevrimiçi) <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi14/14-08.htm>, 11.12.2003.

3.2 AB-ABD Ekonomi-Politik Rekabetinin Yansımaları

3.2.1. Ekonomi-Politik Savaş (Euro-Dolar) ve Irak Savaşı

Bütün ülkelerin dış politikasını belirleyen en önemli faktörlerden biri ekonomik ihtiyaçlardır. Devletler ihtiyaçlarını gidermek için başka ülkelerle ticaret ve karşılıklı yatırımlar yaparlar. Çeşitlendirilmiş, istikrarlı ve güçlü bir ekonomiye sahip ülkeler bağımsız bir dış politika belirlemeye daha muktedir ve daha eğilimlidirler. Ülke ne kadar fakir olursa dış politika alanında o kadar dış faktörlere bağımlıdır ve güvenlik konusunda o denli sorunlar yaşamaktadır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma bir ülkenin güvenlik politikalarını da belirleyen temel unsurlar biridir.¹¹

Bu nedenle Irak Savaşının bir özgürleştirme savaşı veya silahlanmaya karşı yapılan bir savaş olmadığı aşikardır. Geoffrey Heard, ABD'nin Irak'a savaş açmasının "euro" ve "dolar" arasındaki küresel rekabete bağlar.¹² Ekonomik bir blok oluşturan Avrupa Birliği, ABD'nin ekonomik konumunun tek rakibi ve dolarla rekabet edebilmek için de euro'yu ortaya çıkardı. Dünyanın en büyük ikinci petrol rezervine sahip ülkesi Irak, 2000 yılında petrolünü euro ile satınca iki yıl sonra ABD için alarm zilleri çalmaya başladı, euro dolar karşısında yükseldi ve Irak'ın gerçekleştirdiği para dönüşümü devasa bir patlamaya neden oldu. İran da dönüşümü düşünmeye başladı; dördüncü büyük petrol üreticisi konumundaki Venezuela da benzer yollar ararken, Rusya da Avrupa ile euro üstünden ticaret yapacağı serbest piyasa arayışındaydı.¹³

ABD'nin bastığı dolarlar ve yazdığı çekler, arkalarındaki hayali değerden sıyrılarak eve doğru uçmaya başlayabilir, ABD ekonomisi olabilecek en kötü durumda; 280 milyonluk nüfusunun her bireyinin sahip olduğu 12 bin dolarlık borç, onu dünyanın en fazla borca batmış ülkesi

¹¹ Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations*, NJ: Princeton University Press, Princeton, 1987, p.23.

¹² Geoffrey Heard, "ABD Neden Savaşıyor?", *Turkishtime*, Çev. Ahu Erkivanç Yıldız, Herşey İletişim, Sayı:15, İstanbul, 15 Nisan-15 Mayıs, 2003, s.26.

¹³ A.e., s.27.

olabilirdi. Bu nedenle ABD, Irak'la savaşa girerek beş ana hedefini gerçekleştirmeyi amaçladı;¹⁴

- Amerikan ekonomisini korumak için Irak'ta petrol ticaretinin dolarla yapılmasını sağlayarak, doları yeniden petrol satışının yegane para birimi haline getirmek.
- Dünyanın ikinci en büyük petrol rezervini doğrudan kontrolü altına almak.
- Yoğun bir baskı uygulayarak Ortadoğu'nun ve onun gözbebeği petrolüne egemen olmak,
- Dolarla dünya ticaretinde Amerika'nın üstünlüğüne tek karşı durabilecek güçteki ticaret bloğu olan AB ve euro'yu şiddetle geriletmek.
- Petrol ucuzladıkça Amerikan ekonomisinde çarpıcı oranda büyüme gerçekleşiyor.

3.2.2. Petrole Bağımlılığın Etkileri

Uluslararası ekonomi politığın itici gücünü oluşturduğu küresel hâkimiyet mücadelesinde günümüzdeki “ödülün” önemli parçalarından birini, enerji kaynaklarıyla paralel bir coğrafî dağılım İslâm dünyası oluşturmaktadır. Reagan'ın “Şer İmparatorluğu” olarak ilân ettiği Sovyetler Birliği'nin boşalttığı “düşman öteki” pozisyonu, Bush'un “şer eksenini”yle ikâme edilmektedir. Yalnızca maddî hedefler doğrultusunda yürütülmeyen yeni küresel mücadelede, hedef seçilen toplumların hegemonik güçlerin çıkarları doğrultusunda “dönüştürülmesi” için gerekli entelektüel araçlar hızla devreye sokulmaktadır. Sömürgeciliğin keşif kolu olarak lânetlenen oryantalist bakış açısının geçtiğimiz asırlarda icra ettiği “öteki”yi tanımlama

¹⁴ A.e., s.28.

ve dönüştürme faaliyeti, günümüzde daha rafine yöntem ve projelerle sürdürülmektedir.¹⁵

Dünya sabit enerji stokları ile gelişmiş ülkelerin kendi arasındaki ekonomik üretim/enerji tüketimi oranları arasındaki çelişki ortaya çok çarpıcı bir tablo koyuyor. 2000 itibariyle, ABD, tek başına gelişmiş ülkelerin petrol tüketiminin yüzde 58'ini yapıyor. ABD bugünkü gücünü koruyabilmek için, her geçen gün kendi toprakları dışındaki petrole daha fazla bağımlı hale geliyor. Petrol, teknolojiyle üretilmeyen ve stoğa dayalı bir meta olduğu için esas çelişki ve savaş, sahip olmadıkları petrolü tüketen gelişmiş ülkeler arasında yaşanıyor. ABD, Almanya, Fransa, Japonya ve diğer gelişmiş ülkeler bu paylaşım savaşının taraflarını oluşturuyor.¹⁶

İran, Fransa'nın Orta Doğudaki nüfuz alanının en önemli ayağını oluşturuyor. Fransa halen İran'ın en beş önemli ticaret ortağından biri ve bu ülkede özellikle petrol alanında Fransız firmalarının önemli yatırımları bulunuyor. Dünyanın dördüncü büyük petrol şirketi Total'in 1997 Yılında Malezyalı ve Rus petrol şirketleri Petronans ve Gazprom'la ortaklık halinde, İranlılarla yaptığı iki milyar dolarlık doğal gaz anlaşması uluslar arası şirketlerin İran'la ticaretlerini engellemek isteyen Amerikan hükümetinin yoğun tepkisine neden olmuştu. Total, Irak eski rejimiyle önemli petrol projeleri konusunda prensipte anlaşmış durumdaydı.¹⁷ Ancak savaştan sonra bütün avantaj ABD'lilere geçti.

ABD'nin Irak'ı işgali, Washington'un Irak'ın geniş petrol rezervlerinin (dünyadaki rezervlerin %10,7'si) geleceği üzerinde büyük bir etkiye sahip hale getirecektir. Bu aynı zamanda ABD'nin uluslar arası petrol fiyatları üzerinde de etkin olmasını sağlayacaktır. Diğer taraftan, uluslar arası alanda en çok petrol tüketen ülkelerin başını ABD'nin çektiği görülüyor.¹⁸

¹⁵ Ferda Balancar, "Petrol Savaşın Neresinde?", *Turkishtime*, Her şey İletişim, Sayı: 14, İstanbul, 15 Mart-15 Nisan 2003, s.25.

¹⁶ A.e., s.27.

¹⁷ Kösebalaban, a.g.e., s.63.

¹⁸ Barış Şanlı, "Jeo-Ekonomik Satranç Tahtası", *Anlayış*, Sayı:1, İstanbul, Haziran 2003, s.78.

Küçük bir kıyas yapılırsa, ABD'nin dünyanın ikinci en büyük ekonomisi olan Japonya'dan 3,5 kat ve dünyanın üçüncü en büyük ekonomisi olan Almanya'dan ise 6 kat petrol tüketmektedir. 1991 sonrasında, Irak'ta yeni kaynakların bulunması ve işletilmesine yönelik uluslar arası bir çok petrol şirketleriyle anlaşmalar yapmıştır. Bu şirketler arasında en önemlileri Total (Fransız), Lukoil (Rus), Eni (İtalyan), Repsol (İspanyol), ve BHP (İngiliz) firmalarıdır. Dünya enerji rezervleri paylaşımında pastadan her zaman önemli miktarda pay alan Amerikan şirketlerinin bu önemli ikinci rezerve sahip olan bölgede olması bölgeye yönelik Amerikan politikaları üzerinde etkili olmaktadır.¹⁹

Eski CIA Başkanı James Woolsey'in şu sözleri ABD'nin hedefini açıkça ortaya koyuyor: "...Fransız ve Rus petrol şirketlerinin Irak petrol sahalarıyla ilgili girişimleri vardır. Onlara Saddam'ın devrilmesine yardımcı olmaları halinde savaş sonrası oluşacak yeni hükümetle ve ABD'li şirketlerle yakın çalışabilmeleri için elimizden gelen desteği vereceğimiz söylenmelidir."²⁰ Petrol ve silah sanayi olmak üzere devasal şirketlerle Bush ve çevresindekilerin içli dışlı ilişkileri yeni yönetimin " Bush ve ortakları A.Ş." olarak adlandırılmasına yol açtı. En üst kademede yer alan 100 isimden 25'inin hava yolu ve uçak sanayi, 32'sinin petrol sanayi ve 45'inin de ilaç-biyoteknoloji sanayi ile irtibatlı olması bu isimlendirmeyi haklı çıkartıyordu.²¹

3.3. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

AB bir yandan genişleme sürecini devam ettirirken, diğer yandan askeri bir güç olarak NATO ve ABD'den daha bağımsız olabilmeyi deniyor. AB'nin genişleme eksenine içine giren ülkeler ve coğrafi konumları dikkate alınır, AB'nin siyasal refleksinin ekonomik entegrasyonun önüne geçtiğini gösterir. Kıbrıs'ı AB'ne katma girişimi Doğu Akdeniz ve Ortadoğu jeopolitiğine eklenme çabası olarak değerlendirilirken, Balkanlardaki genişleme

¹⁹ A.e.

²⁰ Balancar, a.g.e., s.15.

²¹ M.İbrahim Turhan, "Amerikan İmparatorluğu'nun İkinci İstasyonu:Irak", Anlayış, Sayı:1, İstanbul, Haziran 2003, s.40.

anlayışında da benzer çabalar ve ABD'nin etkinliğini dengeleme refleksini görmek olanaklıdır.²²

Avrupa Birliği'nin yıllardan beri oluşturmaya çalıştığı ekonomik ve siyasal birlik gün geçtikçe ortak bir güvenlik ve dış politika fikrinde yoğunlaşmaktadır. Ortak güvenlik ve dış politika oluşumu, "Yeni Dünya Düzeni"ne uyum gösterebildiği ve uluslararası politika sistematığının gereklerine cevap verebildiği ölçüde güçlenecektir. Diğer bir deyişle, Avrupa Birliği, entegrasyon sürecini her alanda güçlendirdiği ölçüde, ortak bir güvenlik ve dış politika oluşturacak ve uluslararası sistemde bir güç odağı durumuna gelecektir.²³

Avrupa Birliği'nde kimlik ve güvenlik birbirini tamamlayan iki önemli değerdir. Bu çerçevede kurumsallaştırılmaya çalışılan, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK)'dir. Güvenlik olgusu AB kimliğinin vazgeçilmez önceliklerinden biridir. AB, kendi savunma ve güvenlik örgütünü kurarak NATO'nun kapasitesine bağımlı olmadan krizlere müdahale etmeyi planlamaktadır.²⁴

Kimliğin öncelikle kültürel bir motivasyon ve ivmeyle yoğrulup geliştirileceğini düşünenlere bu durum çok ilginç gelebilir. Ama çelişkili Avrupa manzarası Avrupa Birliği kimliğinin dış politika ve güvenlik / savunma politikası desteğiyle geliştirilmesine yönelik düzenlemeyi anlaşılır kılıyor. Çünkü Avrupa (kimliği), çeşitlilik ile homojenlik önermesi arasında sürekli bir tehdit altında görüyor kendini. Bu nedenle, AB genişlemesi aşamasındaki entegrasyon sorunları kadar, Orta ve Doğu Avrupa'da devletlerarası ihtilaflar da Avrupa Birliği kimliği için önemlidir.²⁵

Avrupa Topluluğu kurulduğunda ve ondan sonraki 40 yıl, ilgili anlaşmaların hiçbirinde ortak dış politikadan söz edilmemişti. Sadece Gümrük Birliği, Ortak Pazar gibi alanlara ilişkin dış ekonomik ilişkiler konu

²² Hacısalıhoğlu, a.g.e., s.77.

²³ Davutoğlu, Stratejik Derinlik, a.g.e.,s.519.

²⁴ İbrahim Canpolat, **Avrupa Birliği : Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik Analiz ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler**, Alfa Yayını, İstanbul, 2002, s.18.

²⁵ A.e., s.11.

ediliyordu. “Ekonomide dev siyasette cüce” olma paradoksunu aşabilmek için, 1969 yılındaki Lahey zirvesinde bazı adımlar atıldı. Dış politika alanındaki iş birliğinin temellerini atmak için değişik siyasi düzeylerde danışma toplantıları yapılması konusunda anlaşıldı. 1970'te kabul edilen Davignon Raporu, Avrupa Siyasi İşbirliği projesini başlatmış oldu. 1991'deki Maastricht Anlaşması'yla üye devletler siyasi işbirliğinden ortak dış politikaya doğru kaymaya başladılar.²⁶

ABD'nin küresel egemenliğini kabullenemeyen bir Avrupa inşasının ön koşullarında biri askeri gücü arttırmak, güvenlik çemberini genişletmek ve müdahale reflekslerini geliştirmektir. "Avrupa Ordusu" tasarımının böyle bir amaca hizmet etmesi beklenebilir. Soğuk Savaş döneminde tamamen ABD'nin savunma şemsiye altına giren Avrupa'nın sınırlı savunma harcamalarıyla yetinmesi karşısında, bugün şayet küresel iddialar taşıyan liderlik arzusu idealize ediliyorsa ve bu uğurda ABD ile yollarını ayırıyorsa savunma harcamaları süratle artış gösterecektir.²⁷

AB ülkelerinin, kısa vadede ABD'yi dengeleyen bir güç olması mümkün değil, ama en güçlü alternatifini oluşturacakları açık. AB'nin “ordu” kurmak konusunda güçlü bir arzusu vardır. Irak krizi AB ordusu için kamçılayıcı etki yapmakla birlikte iki önemli sebep öne sürüyorlar. Birincisi, ABD'nin tek askeri güç olarak tek kutuplu sistemde istediği her şeyi yapmasının önüne geçmek, en azından AB çıkarlarını kollayabilecekleri bir ordu kurmak. İkincisi de, küresel bir güç olmak için askeri güç hariç tüm unsurlara sahip olan AB'nin, bu eksikliğini de gidermek.

3.4. Küreselleşme ve Savunma Sanayiinin Değişim İhtiyacı

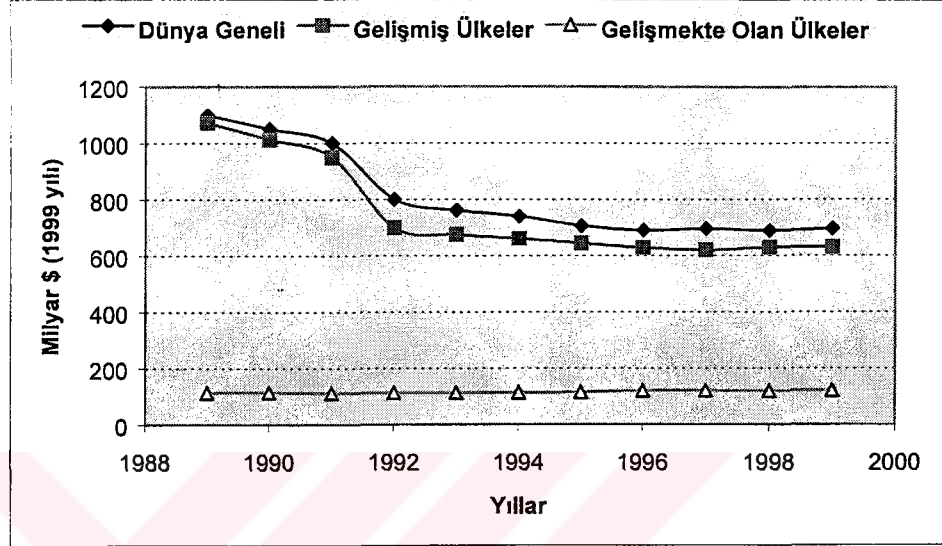
Soğuk Savaş sonrası savunma harcamalarını incelendiğinde gelişmekte olan ülkeler dışında, özellikle AB üyesi ülkeler ile ABD'nin Soğuk Savaş dönemine göre savunma harcamaları %20 ile %30 oranları arasında azalttığı görülmektedir. Ayrıca, dünya genelindeki savunma harcamalarının asıl olarak

²⁶ Sabiha Senyücel, “Avrupa Güvenliğinin Geleceği ve Türkiye”, *Güncel Haber*, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, Şubat-Mart 2003, s.3.

²⁷ Hacısalihoglu, a.g.e., s.93.

gelişmiş ülkelerin savunma harcamalarına bağlı olarak değiştiği görülmektedir. (Grafik-1)

Grafik 1 : Dünya Savunma Harcamaları (1988-1998 yılları arası)

Kaynak: Michael Brzoska, Conversion Survey 2002, BICC (Bonn International Center for Conversion), Bonn: Germany, 2002, p.55.

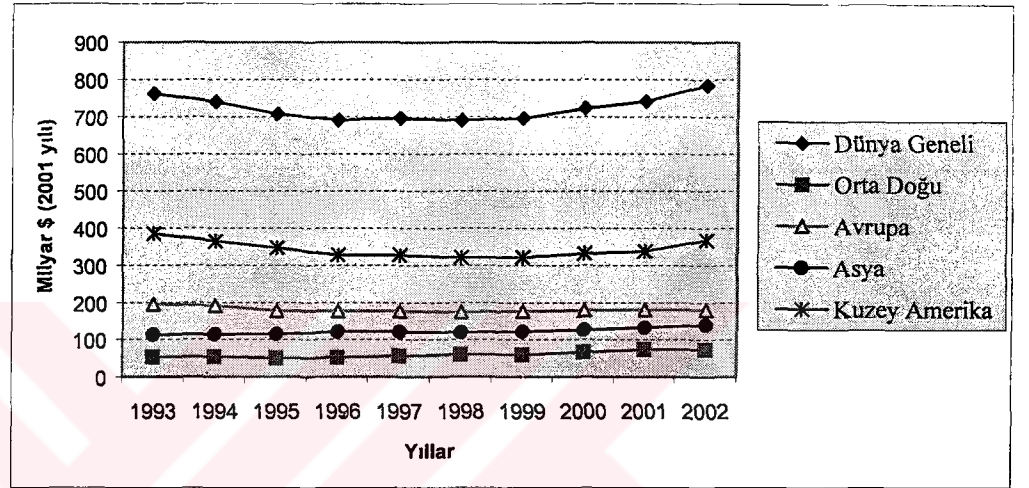
Avrupa'da 1989-1992 döneminde savunma harcamalarında azalma olmuştur. Avrupa Birliği ülkelerindeki bu azalma ulusal bütçe politikalarının Maastricht kriterine uygun olarak geliştirilmesi yönündeki baskıdan kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan, ABD ve NATO üyesi Avrupa ülkelerinin savunma bütçesi 1997 yılında %9 azalmasına rağmen diğer bölge ülkelerinin savunma harcamalarında ciddi bir azalma olmamıştır. (Grafik 1)²⁸

Grafik-1 ve Grafik-2'ye bakıldığında, Soğuk Savaş öncesi ve sonrasında savunma harcamalarında ciddi değişikliklere gitmeyen ABD ve AB dışındaki ülkelerin, küreselleşmenin ekonomik, sosyal ve politik etkilerine rağmen kendilerini tehdit altında hissettikleri ve güvenlik anlayışlarını olumlu yönde değiştirmedikleri söylenebilir. Bu durumun, "Batı" ile "Öteki" arasındaki ayrımın halen devam etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir. İlave olarak, 1998 yılından itibaren ABD'nin savunma

²⁸-Katia G. Vlachos, **Safeguarding European Competitiveness: Strategies for the Future European Arms Production and Procurement**, The Institute for Security Studies WEU's (Occasional Papers 4), Paris, 1998, pp.7-8.

harcamalarını artırdığı görülmektedir. (Grafik-2) Bu duruma, AB ile ABD arasındaki ekonomi-politik çıkar çatışmasının neden olduğu değerlendirilebilir. Ayrıca, dünya genelinin savunma harcamaları, özellikle ABD'nin savunma harcamalarına duyarlı olduğu için 1998 yılından itibaren artış trendine girmiştir.

Grafik 2 : Bölgelere Göre Savunma Harcamaları (1993-2002 Yılları arası)

Kaynak : SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute) Yearbook, UK, 2003, p.54

Diğer taraftan, Soğuk Savaşın sona ermesiyle etkileri daha fazla hissedilmeye başlayan küreselleşmenin etkileri; "yeni güvenlik çevresinde", "yüksek teknolojinin gelişmesiyle birlikte savunma üretiminde" ve "sivil sektördeki ürünlerin küreselleşmesiyle birlikte global boyuttaki ekonomik ve politik alanda" değişmelere neden olmuştur. Bu değişimler, ülkelerin savunma sanayii anlayışlarını etkileyerek savunma sanayii için kökten bir değişime olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

3.4.1. Yeni Güvenlik Çevresi

Ortak tehdidin sona ermesi savunma sanayiinin temellerini sarsmıştır. Şirketler bu yeni ve öngörülemeyen duruma adapte olmak için yerel ve uluslararası seviyede işbirliğini düşünmek zorunda kalmıştır. Dahası, somut tehdidin ortadan kalkmasıyla daha fazla önem verilmeye başlanan sivil

sanayiinin daha geniş üretim ölçeği ve dinamizmi, savunma sanayiinin pozisyonu korumasının bedelini ağılaştırmaktadır.²⁹

Yeni Güvenlik ortamının dinamikleriyle giderek zorunlu hale gelmeye başlayan değişim ihtiyacı, azalmakta olan bütçeler ve daralan pazarlarla birlikte eyleme dönüşmüş ve savunma sanayiinin küçültülmesi, yeniden yapılandırılması, yerel pazarlarının liberalize edilmesi ve işbirlikçi projelere ağırlık verilmesi yönünde hareketler başlamıştır.³⁰

3.4.2. Teknolojik Değişim

Teknolojik değişim hem tekrar yapılanma hem de savunma şirketlerinin gelişimi için yeni fırsatlar açmıştır. Teknolojik gelişmeler aşağıda belirtildiği şekilde savunma sanayii sektörünü etkilemiştir;³¹

- Birincisi, askeri ve ticari sektördeki teknolojiler arasındaki karşılıklı ilişki kapsayan ikili kullanım (dual-use) stratejisinin öne çıkması, yani ticari olarak gelişmiş teknolojilerin askeri amaçlar için de kullanılmasının gündeme gelmesi.
- İkincisi, yeni teknolojinin gelişimi konvansiyonel silah sistemlerine olan ihtiyacın ve insan gücünün öneminin azalmasına neden olmuştur. Hafif malzemeler, sensörler, bilgi teknolojisi, gizli yapılan tasarımlar, yönlendirilebilen enerjiler gibi gelişmiş teknoloji ürünleri silahlı kuvvetler için büyük bir ilgi konusu olmuştur.
- Teknoloji geliştirmenin artan maliyeti nedeniyle sınır ötesi şirket anlaşmaları artmıştır. Yani uluslararası hale gelmiş üretim, doğrudan satın almaya dayalı silah sistemleri pazarının yerini almaya başlamıştır.

²⁹ William Walker and Philip Gummett, **Nationalism, Internationalism and The European Defence Market**, The Institute for Security Studies WEU's (Chaillot Paper, 209), Paris, 1993, p.12.

³⁰ Vlachos, a.g.e., p.9.

³¹ BICC (Bonn International Center for Conversion), (Çevrimiçi) <http://www.bicc.de/publications/survey/1998/conclusion.pdf>, 20.11.2003.

- Silah pazarı, komple silah sistemlerinin arz ve talep edildiği yerden, teknolojilerinin pazarlandığı yere dönüşmüştür.

Modern teknolojinin gelişimi hükümetlerin savunma üretimindeki “ulusal şampiyonları” kayırma ve para yardımıyla bulunma politikalarını tekrar değerlendirmelerine neden olmuştur. Aslında, savunma sanayiinin ticarileşmesi desteklenmelidir, yani bir yandan kritik teknolojilerin ihracatı üzerine sıkı kontrol sürdürülürken, bir yandan da uluslararası hale gelmesine izin verilmelidir.³²

3.4.3. Ekonomik Değişim

Savunma sanayii sektörüne yönelik hükümet desteği ülke ekonomisi açısından önemlidir. Bu destek değişik şekillerde verilmektedir. Örneğin, çok büyük miktarlardaki silah siparişleri ve hükümetlerin doğrudan kontrolüyle yapılan savunma sanayii yatırımları gibi. Ancak, küreselleşme ile giderek hassas hale gelen savunma sektörüne yönelik hükümet desteğinin yeni küresel ekonomik koşullara uyumlu olması gerekir. Bu çerçevede, savunma sanayii sektörü desteklenirken göz önünde bulundurması gereken hususlar;³³

- Daha fazla değişime uğramış şirketler piyasaların olumsuz etkilerinden korunma becerilerinin geliştirilmesinde daha başarılıdırlar.
- Küçük şirketler genellikle sivil piyasalara geçiş yönündeki çabalarında daha fazla avantaja sahiptir. Ürünleri genelde başlangıçta daha az savunmaya yöneliktir ve daha fazla iç esnekliğe sahiptir. Diğer taraftan daha fazla mali güçlüklerle karşılaşır.
- Bazı sanayi sektörlerinde (elektronik sanayii ürünleri gibi), sivil üretim, piyasalara giriş ve yayılma konusundaki engeller diğerlerinden daha kolaydır.

³² A.e.

³³ A.e.

- Sıkı hükümet kontrolü altındaki girişimlerin sivil piyasalara uygun olarak düzenlenmesi, rekabet ortamına alışmış diğer şirketlerden daha zordur.
- Şirket evliliklerine dayanan kurtarma stratejileri küçülmeye gitmek ya da temel imkan ve kabiliyetlerde yoğunlaşma gibi hususlar, değişim üzerinde farklı etkileri olan farklı yaklaşımlardır.
- Artan uluslararası ticaret ve sınır ötesi sermaye hareketleri gibi hususlar rekabeti artırır ve sivil piyasalara girişi zorlaştırır.
- Değişim zaman alır ve devamlı artan miktarda mali kaynağa ihtiyaç duyar.

3.4.4. Politik Çevredeki Değişim

Avrupa savunma sanayiinin ve politika yapımcılarının karşısına çıkan bugünkü meseleler yalnızca ekonomiyle sınırlı değildir. Devletler, bölgesel ve uluslararası güvenlik kurumlarını yeniden yapılandırmak için yeni yollar aramaktadır.³⁴

Bu nedenle savunma sanayileri yeni görevler, yeni teknolojik kapasiteler, uzun süreli ve karmaşık bir gündemle baş edecek şekilde yeniden yapılanmak zorundadır. Aynı zamanda, güvenlik için daha az bir paranın ayrıldığı bir dönemde savunma sanayilerinin nasıl organize olacağı ve yeni teknolojileri nasıl üreteceği, hem şirketler hem de hükümetler için çözülmesi gereken ciddi bir sorundur.³⁵

Bu süreç aslında Avrupa savunma sektörünün önündeki problemlerden biridir. Çünkü, küreselleşme dünyayı büyük bir işbirliğine doğru götürürken aynı zamanda yerel çıkarlara ve görüşlere de hizmet etmektedir. Savunma sanayii ürünleri ve teknolojiler hem uluslararası ölçekte yayılmakta, hem de bunların kolayca yayılabilirliğinin güvenliği tehdit edeceği gerekçesiyle sınırlandırılması yolundaki talepler artmaktadır. Diğer taraftan küreselleşme

³⁴ Walker, a.g.e., s.14.

³⁵ A.e., s.15.

ile muhafazakarlık arasında bölünen hükümetler, birbirleriyle anlaşmaya varmak bir yana ortak politika üretmekte güçlük çekmektedirler. Maastricht Anlaşması kararlarına karşın görüşmeler yine ulusal çıkarlar üzerinedir.³⁶

3.5. Avrupa Savunma Sanayiinin Değişimlere Adaptasyonu

3.5.1. Savunma Sanayiinin Gelişme Aşamaları

Teknolojinin uluslar arası boyuta ulaşmada başrol oynamaya başladığı 1945'ten sonra Avrupa ülkelerinin savunma sanayilerini yeniden yapılandırarak İngiltere ve Amerika'nın (aynı zamanda Alman bilim adamları savaştan sonra kapışılmıştı) geliştirdiği teknolojiye ulaşmaları gerekmektedir.

Bu çerçevede, Avrupa savunma sanayiinin uluslar arasılaşıma yönelik çabaları üç döneme ayrılabilir;³⁷

- 1945-1960 yıllarını kapsayan birinci dönem, lisans altında üretim ve teknoloji transferleriyle geçmiştir. Ayrıca, bu dönem Amerikan askeri yardımlarının dönemidir. Uluslar arası anlaşmalar tek taraflı ve teknolojik bazlı olmuştur.
- 1960-1980 yıllarını kapsayan ikinci dönem ise, Avrupa'da yavaş yavaş işbirliği projeleri görülmeye başlamıştır.
- 1980 yılı ve sonrasını kapsayan üçüncü dönemde, Avrupa'daki savunma sanayii alanındaki işbirliğinin olgunlaştığı görülmüştür. Avrupalı ülkeler ulusal savunmalarını dayandıracakları ve uluslar arası ortaklık kuracakları ya da uluslar arası pazarda rekabet edebilecekleri teknolojileri seçmişlerdir. Bu dönemde aynı zamanda devlet kontrolünün azaltılması (özelleştirme), şirketlerin uluslar arasılaşıma ve sivil sektöre adapte olmalarına olanak vermiştir.

³⁶ A.e.

³⁷ Keith Krause, *Arms and the State: Patterns of Military Production And Trade*, Cambridge University Press, UK, 1992, pp.21-22

3.5.2. Savunma Sanayinin İlk Yıllarındaki Gelişmeler

1945'te Avrupa'da savunma sanayii kapsamlı değişimlere uğradı. Savaşın sonunda Avrupa ülkelerinde (özellikle Fransa ve İtalya) Soğuk Savaş başlarken ekonomilerini yeniden canlandıramama ve tekrar silahlanmada zorluklar görüldü. 25 Temmuz 1949'da NATO'nun yardım anlaşması onaylandı ve ABD Başkanı Truman, Amerikan Kongresine Avrupa'ya yapılacak askeri yardımı öncelikli olarak kabul ettirdi. 1951'den sonra askeri ve ekonomik yardımlar (Marshall Planı) tek bir program altında birlikte giderken 1952'nin ikinci yarısıyla beraber askeri yardımlar ekonomik yardımlara yetişti. Amerikan askeri yardımı; askeri ekipman bağı, lisans bağı, makine parçaları kiralanması, savunma bütçesinin çeşitli kolları için finansman ve Avrupa Sanayisi tarafından üretilen ekipmanların finanse edilmesi şeklinde yapılıyordu.³⁸

Amerikan yardımları, Avrupa ülkelerinin sivil ve askeri üretim kapasitelerini geliştirmelerini mümkün kılmıştır ve özellikle Fransa ile İtalya kısmi olarak çağdaş teknolojiyi yakalayabilmiştir. Bu yardım aynı zamanda Avrupa Savunma Bütçelerinin yükünü azaltmıştır ve başka bir bakışla, savaştan sonra donanımlarını tekrar kuran Avrupa orduları Amerikan ve İngiliz ekipmanlarıyla NATO ile birlikte ikinci derece bir standardizasyon oluşturmuşlardır.³⁹

3.5.3. Savunma Sanayii İşbirliği Arayışları

Avrupa ülkelerinin temel hedefi kendi askeri malzemelerini geliştirmek ve üretmek yönündeydi. Ama önce kendi aralarında işbirliği imkanları aradılar. Bu çerçevede, 24 Ekim 1950'de Fransa Hükümeti bir "Avrupa Savunma Birliği" (European Defence Community-EDC) kurulmasını teklif etti. Fakat o dönem milliyetçiliğin yükselen değer olması planın başarısızlığına neden oldu. Bu planın başarısız olması, Fransa'nın askeri nükleer program başlatmasına, İngiltere'nin ulusal silah teknolojisini geliştirme isteğine yol

³⁸ Pierre De Vestel, "Defence Markets and Industries in Europe: Time For Political Decisions?", *Institute for Security Studies WEU's Chaillot Paper*, No.21, Paris, 1995, p.4.

³⁹ A.e., s.6

açtı. Öte yandan Almanya da, Amerika ve İngiltere'nin ısrarıyla kendi ulusal savunma endüstrisini NATO ile yapılan işbirliği anlaşmaları çerçevesinde yeniden inşa etmeye yöneldi.⁴⁰

1980'lerden itibaren ise Avrupa'nın savunma sanayiini dönüştürme çabaları hızlandı, Amerikan şirketlerinin yarattığı rekabet dönüşümde çok etkili oldu. 1980'lerin sonlarına doğru Avrupalı ülkeler hedefledikleri çizgiye gelmeye başladılar. Şirket bazlı işbirliği, ortak girişimler ve birleşmelerdeki artış, Avrupa silah endüstrisinde fark edilebilir derecede bir yeniden yapılanmanın habercisiydi. Bir süre sonra endüstri çevreleri dünya ihracat piyasalarında ve kendi iç piyasasında sağlam bir yer edinmekte olan Amerikan silah endüstrisinin yarattığı artan rekabet karşısında Avrupa'nın sahip olduğu teknolojinin ayakta kalma gücünden bahsetmeye başlandı. Avrupa'da ilişkiler birleşmelerden ve alımlardan ziyade işbirliği şeklindeydi.⁴¹

Ancak savunma sanayii sektöründe işbirliğine gitmek kolay değildir. Çünkü firmaların üretim yelpazeleri, kuruluş biçimleri ve işbirliği potansiyelleri birbirinden farklıdır. Ayrıca, kâr sağlamak özel şirketlerde listenin başında yer alsa da, bu savunma sanayii ürünleri için istisna oluşturur. Bu kapsamda, işbirliği için bazı hususların yerine getirilmesi gerekir. Bunlar;⁴²

- İşbirliğine gidecek firmaların siyasal isteklerin karşılanması,
- Teçhizatın standardizasyonu ve birlikte çalışabilirliği,
- Ortak tedarik ve geliştirme süreçleri ile masrafların azaltılması,
- Karşılıklı know-how transferi,
- İşbirliği ortaklıkları aracılığı ile diğer piyasalara erişim,

⁴⁰ A.e.

⁴¹ Elisabeth Sköns, "Internationalization of West European Arms Industry", **Globalisation of Military Industry and Arms Trade Conference Paper**, Middlesex University, London, 1998, s.3.

⁴² Dieter Hanel, "Reshaping the European Land Systems Defence Industry for International Competitiveness", **4th International Defence Summit**, London, 29-30 January 1998, p.7.

- Teknolojik ve ekonomik sinerji elde etme,
- Ortak geliştirme aracılığı ile üretim yelpazesinin genişletilmesi,
- Rekabetin sağlanması,
- Üçüncü ülkelere satış imkanı.

3.5.4. İşbirliğine Yönelik Somut Adımlar

Avrupa en çok havacılık ve elektronik sektöründe savunma sanayii işbirliğine gitmektedir. Aralarında gerçekleştirdikleri ilk işbirliği programlarında çok fazla ortak yan yoktu. Her endüstriyel partner üretimin belli bir kısmını yapardı. Bu yapı 1960 ve 1970'lerde görüldü. Bir sonraki aşamada üretim partnerler tarafından paylaşılmaya başlandı. Daha sonra ise Ar-Ge seviyesinde işbirliği projeleri gerçekleştirildi. Bir süre sonra işbirlikçi şirketler bu tip projeleri kendi etki sahalarını genişletmek ve teknolojik kapasitelerini artırmak için bir fırsat olarak görmeye başladılar.⁴³

Ancak, projelerin yönetilmesi ve endüstrilerin organize edilmesindeki karmaşıklıklar projelerin gerçekleşmesini olumsuz etkilemeye başladı. Böylece daha entegre yapıların geliştirilmesi ihtiyacı doğdu ve bazı şirketler, kendi üretim portföylerinden sorumlu olan iki ya da çok şirketin bayisi duruma geldi. Bayilerin birleşmesiyle büyük şirketler oluşmaya başladı (Tablo-1) ve bunlar kendi ulusal yasaları içinde kendi aktivitelerini organize edebilecek güce ulaştılar. Doğal olarak, şirketlerin bu şekilde kendilerini yeni ortama adapte mücadelesi, beraberinde farklı ülkelerin farklı şirketlerini bir araya getirdi ve savunma sanayii işbirliği de bu süreçte gelişti.⁴⁴

⁴³ Burkard Schmitt, "From Cooperation to Integration: Defence and Aerospace Industries in Europe", *Institute for Security Studies WEU's Chaillot Paper*, No.40, Paris, July 2000, p.17.

⁴⁴ A.e., s.18.

Tablo 1 : Avrupalı Firmaların İşbirliği Projeleri

Yıl	İşbirliği Sonrası Firma İsmi ve Üretim	Ana Firmalar
1990	Matra Marconi Space (uydu)	Matra, GEC- Marconi
1991	Eurocopter (helikopter)	Dasa, Aerospatiale
1994	TDA (füze itme sistemi)	Dasa, Thomson-CSF
1996	Thompson Marconi Sonar (sonar)	Thompson-CSF, GEC- Marconi
1996	Matra BAe Dynamics (füze)	Matra, Bae
1998	Alenia Marconi Systems (elektronik)	Finmeccanica, GEC- Marconi
1999	Astrium (uydu)	Bae, Dasa, Aerospatiale- Matra

Kaynak : Burkard Schmitt, "From Cooperation to Integration: Defence and Aerospace Industries in Europe, Institute for Security Studies WEU's Chaillot Paper, No.40, Paris, July 2000, p.7.

Ayrıca, Avrupalı şirketlerin işbirliği faaliyetleri, savunma endüstrisinin yeniden yapılandırılması ve dönüştürülmesinin yalnızca münferit şirket dönüşümü ile ilgili bir konu değil aynı zamanda bölgesel öneme sahip olduğunu göstermiştir. Savunma endüstrileri bölgesel olarak yoğunlaşma eğilimi gösterirler; silah üreticisi ülkeler arasında savunma endüstrisinin özel bölgelerde yoğunlaşması genel bir özelliktir.⁴⁵

Diğer taraftan, şirketlerin ortak katılımlı projelerin geliştirilmesine uygun bir yapı kavuşmasından sonra büyük projeler de görülmeye başlamıştır. Zaten, Avrupa'nın işbirliği projelerini, Amerika'nın politik ve teknolojik hegemonyasını kırmanın bir yolu olarak görmeleri işbirliğinde somut, ciddi ve ivedi adımların atılmasını zorunlu kılıyordu. Böylece, 1970'lerin en önemli ortak projesi, Almanya, İtalya ve İngiltere'nin katılımı ile gerçekleştirilen "Tornado" Savaş Uçağı projesi oldu⁴⁶. Daha sonra, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ortak girişimiyle gerçekleştirilen "Firkateyn" ve

⁴⁵ A.e.

⁴⁶ Krause, a.g.e., p.23

İngiltere, Almanya ve İspanya'nın katılımı ile gerçekleşen "EF-2000" savaş uçağı programları en önemli projeler olarak gerçekleşti.⁴⁷

3.5.5. Avrupa Silah Pazarını Açma Girişimi

Diğer bir gelişme 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa savunma sanayii pazarını rekabete açma girişimidir. Bu kapsamda, Avrupalı Savunma Bakanlarının katkılarıyla Aralık 1986'da "Vredeling Raporu" adıyla savunma sektörüne bir rapor yayımladı. Bu raporda, Avrupa'da serbest ticaret engellerin devam ettirilmesi durumunda Avrupa'daki savunma endüstrilerinin Amerika'dan gelebilecek tehdidi bertaraf edemeyeceği vurgulanıyor ve yapılması gerekenler sıralanıyordu,⁴⁸

- Ticaret engellerinin kaldırılması, diğer ülke firmalarıyla daha hazır bir şekilde kontrat yapılabilme imkanı sağlanması, rekabete açılacak teknoloji alanlarının belirlenmesi ve proje bilgilerine tam, doğru ulaşım sağlanması,
- "Juste Retour" (katılım oranında iş payının garanti edilmesi) yönteminden uzun vadede vazgeçilmesi,
- Teknoloji transferinin daha kolay yapılabilmesi için üye ilkeler arasında mülk haklarının daha geniş şekilde paylaşılabilirliğinin sağlanması,
- Ortak Ar-Ge faaliyetlerinde bulunmaya yönelik programların oluşturulması.

Böylece 1986 yılında Avrupalılar, ABD ile rekabet edebilmek amacıyla yapılması gerekenleri sıralamış oldular. Ancak, önemli olan bunları hayata geçirebilmektir. Yapılan araştırmalar göre, ABD ile AB arasındaki savunma sanayii ticaret dengesi 1/7 oranında devam etmektedir. Yani, ABD'nin Avrupa'ya her 7 ürün ihracına AB 1(bir) ürünle karşılık vermektedir.

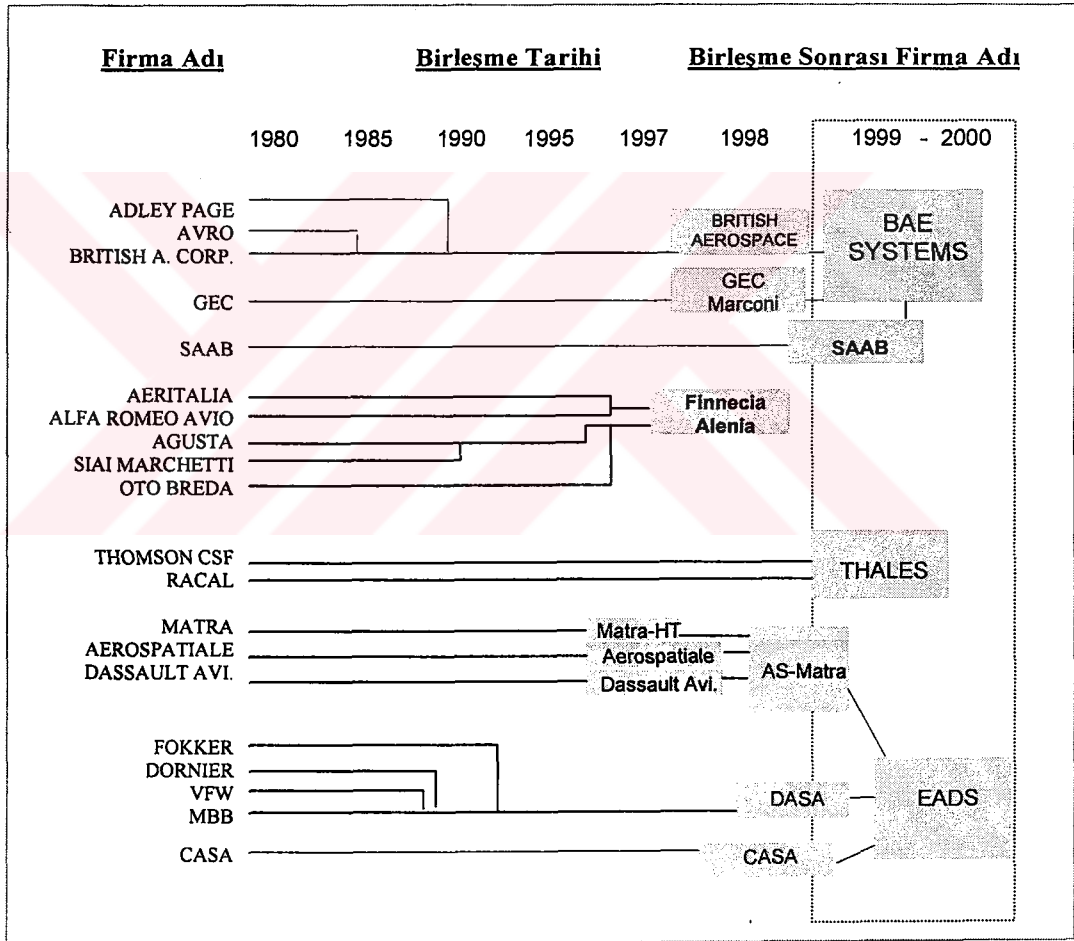
⁴⁷ Vlachos, a.g.e., p.12.

⁴⁸ A.e.

3.5.6. Firma Birleşmeleri

Soğuk Savaşın bitmesi ile Avrupa savunma sanayiinin rasyonalize edilmesini zorunlu hale gelmiştir. Şirketlerin ve silahlanma programlarının giderek çok uluslu hale gelmesiyle rekabetin daha fazla artması, özelleştirme, savunma bütçelerinin kısılmasıyla azalan iç piyasanın talepleri, sivil ve askeri teknolojilerin birbirine yakınlaşması gibi nedenler sonuçta firma birleşmelerini beraberinde getirmiştir.⁴⁹

Şekil 1 : Avrupa'da Savunma Firmalarının Birleşmeleri

Kaynak : AECMA (The European Association of Aerospace Industries), "The European Aerospace Industry", 2001 Statistical Survey, Brussels, November 2002, p.17.

⁴⁹ A.e., s.14.

Şekil-1'de görüldüğü gibi 1980'li yıllarda savunma sanayii sektöründe 20 firma faaliyet gösterirken firma birleşmeleri sonucu bu sayı 5'e düşmüştür. ABD'de daha eken başlayan firma birleşmeleri Avrupa'da 1995'ten sonra hızlanmaya başlamıştır. Avrupa'daki en fazla firma birleşmeleri 1997-1999 yılları arasında gerçekleşmiştir. Firma birleşmelerine rağmen ABD ile rekabet edebilecek büyüklüğe erişememişlerdir. Son 5 yıldır en çok kazanan ilk on firma arasında firma birleşmeleri sonucu sadece EADS'ın ismi görülmektedir. Bunun nedeni, firma birleşmeleri gerçekleşmiş olmasına rağmen ölçek olarak henüz ABD firmalarına yetişememişlerdir.

Firma birleşmeleri ABD ile olan rekabeti istenilen seviyeye getirmese bile, Avrupa ülkeleri arasındaki savunma sanayii işbirliğinin gelişmesine olumlu katkıları olmuştur. Bitzinger'in yaptığı çalışmaya göre, 1980 ile 1990 yılları arasında Avrupa'daki ortak projelerin sayısında bir artış olmuş, aynı dönemde konsorsiyumlar sabit kalmışken (20 civarında), 1991 ile 1994 arasında iki katına çıkmıştır.⁵⁰

Hartley ve Martin'in, işbirliği projeleri üzerine yaptıkları incelemeye göre, uluslar arası işbirliğine başvuru ve dolayısıyla projelere ortak olan devletlerin sayısı 1990 yılından itibaren büyük artış göstermiştir. 1980'li yıllarda, savunma sektöründeki müşterek girişimler sivil sektördekinden daha fazla olmuştur. Ayrıca, İngiltere'de 1955'te savunma pazarında 9 firma varken, 1965'te bu firmalardan 3'e düşmüş ve 1986 yılında sadece tek büyük şirket olarak British Aerospace firması kalmıştır. Almanya'da 1955'te 7 havacılık şirketi varken, 1989'da ikisi tanesi ayakta kaldı ve bu iki şirket 1995'te birleşerek tek şirket olmuştur. (Daimler Benz ile Aerospace, DASA oluşturdu).⁵¹

⁵⁰ Richard Bitzinger, "The Globalization of the Arms Industry: the Next Proliferation Challenge", *International Security*, Fall 1994, Vol.19, No.2, p.17.

⁵¹ Keith Hartley and Stephen Martin, "The Political Economy of International Collaboration", Ed. R. Coopey, M. Uttley and G. Spinardi, *Defence Science and Technology, Adjusting to Change*, Harwood Academic Publishers, Switzerland, 1993, pp. 171-172.

Ayrıca, firma birleşmelerini teşvik ederek ulusal şampiyonlar yaratma ihtiyacı kritik teknolojilere sahip olma ihtiyacının bir sonucudur ve bu ihtiyaç aşağıdaki sebeplere dayanır;⁵²

- Ortak bir dış ve güvenlik politikası ve Avrupa'da bir savunma kimliği eksikliği,
- Küresel değişikliklere karşılık verme yeteneğinin korunması,
- Silahlı kuvvetler için ihtiyaca uygun malzeme donanımı tedariki,
- Ülkenin güvenliğini sağlamak ve daha da geliştirmek,
- Avrupa'nın küresel çıkarlarını başarılı bir şekilde savunmak,
- İşbirliği yapma ve sistem sağlama yeteneğini korumak,
- Yurt dışına bağımlılığı engellemek,
- Avrupa ile ABD arasındaki savunma sanayii ilişkilerini dengelemek,
- Potansiyel rakiplerin endüstriyel silahlanma etkinliğinden geri kalmamak.

Şirketleri bu oluşumları kabul etmeye iten diğer neden, uluslar arası işbirliği projelerinin sunduğu teknolojik imkanlar ve geniş olanaklardır.

3.6. Askeri İhtiyaçlarının Uyumlaştırılması

3.6.1. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

Ortak güvenlik politikasının yokluğunda ortak ihtiyaçlar yaratmak ve Avrupa'nın askeri ihtiyaçlarını harmonize etmek mümkün değildir. Uluslararası yardım görevlerindeki artış belirli teçhizatların uygunluğu önemli hale getirmiştir. Eğer Avrupa caydırıcılık sorununu yeni bir kimlikle formüle etmek zorunda ise Avrupa güvenlik hedefleri ve görevleri üzerinde anlaşmalar yapması gerekir. Bu nedenle tedarik projeleri Ortak Dış ve

⁵² A.e., s.173.

Güvenlik Politikası (CFSP: Common Foreign and Security Policy)'na dayalı olmalıdır.⁵³

Avrupa Parlamentosu (AP) Dış İlişkiler Komitesi'nde 28 Ocak 2002 tarihinde kabul edilen Avrupa savunma sanayii hakkındaki karar tasarısında şu hususlara değinilmektedir;⁵⁴

- AB üyesi ülkelerin savunma tedarikinde CFSP'nin yetenek ihtiyaçlarının karşılanmasına mutlak suretle öncelik verilmesi,
- Komisyonun 1997 yılında kabul edilmiş bulunan eylem planının güncelleştirilmesi ve Parlamentosunun onayına sunulması,
- Avrupa Silahlanma Ajansı'nın kurulmasına öncelik verilmesi,
- Avrupa savunma sanayiinin ve etkin tedarik politikasının Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)'nin gelişimi bakımından yaşamsal olduğu,
- AB üyesi ülkelerin ABD'nin savunma bütçesinin %60'ı oranında bir harcama yapmalarına karşın, yetenek olarak %10 oranında bir kabiliyete sahip oldukları,
- AB'nin ortak ticari politikasının genişletilmesi ve Tek Pazar yaklaşımının savunma sanayiine de uygulanması,
- Konsey ve Komisyonun ABD savunma sanayileri ile birleşmenin geliştirilmesi hususunda bakış açıları ile birlikte ABD yetkili makamlarla diyalogun muhafaza edilmesinin önemli olduğu ifade edilmektedir.

AB'nin güçlü Amerikan savunma endüstrisi ile yarışabilmesi yanında daha güçlü işbirliği yapabilmek ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğini geliştirmek için daha entegre bir savunma sanayiine ihtiyacı vardır. Bu

⁵³ Elmar Brok, **Motion For a Resolution**, Committee on Foreign Affairs Session Document, Brussels, 28 January 2002, p.2.

⁵⁴ A.e., p.3

olmaksızın AB'nin bir dış politika aktörü olarak kendi politik potansiyelini tam olarak geliştirmesi mümkün değildir.⁵⁵

CFSP'nin ilk amacı, Avrupa savunda endüstrisinin yeniden yapılandırılmasında daha az şirket ve daha büyük pazar olarak açıklanmıştır. Roma Anlaşmasınının 223. maddesi, Avrupa Komisyonunun hükümetlerin savunma sözleşmesi sahasına direk karışmasını engellemektedir. Oysa Komisyonun esas olarak yapmayı istediği şey tek bir savunma sanayii pazarı oluşturmaktır. Bunun olması halinde, savunma sektöründe rekabet kanunları uygulanacak ve Komisyon savunma sektörünü daha fazla ciddiye almak zorunda kalacaktır.⁵⁶

3.6.2. Uyumlulaştırma ve Kurumların Önemi

1960'lara kadar Avrupa'da uyumlulaştırmanın ve standardizasyonun sağlanması NATO kanalıyla olmuştur. Çok uluslu gücün yaratılmasında, teknolojik gelişme, uyumlulaştırılmış ve standardize edilmiş teçhizat ihtiyacı önemli bir husustur. Batı Avrupa Birliği (BAB) çok uluslu seviyede standardizasyonun sağlanmasına ve ortak çalışabilirlik için ihtiyaçları değerlendirerek ihtiyaç duyulan teçhizatın belirlenmesine yoğunlaşmıştır.⁵⁷

BAB Genel Sekreterliği, askeri ihtiyaçların belirlenmesinde kullanıcılar ile Batı Avrupa Silahlanma Grubu (WEAG: Western European Union Armaments Group) yapısı arasında bir köprü oluşturmaya rağmen, AB üyesi "büyükler", (İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya) daha verimli bir "Avrupa Proje Ofisi" kurmak ve WEAG dışında kendi yönetmeliklerine göre işleyen ayrı bir kuruluş oluşturmak istegindeydiler.⁵⁸

Bu amaçla, Ocak 1997'de Ortak Silahlanma İşbirliği Yapısı (JACS : Joint Armanents Cooperation Structure) oluşturmaya yönelik girişim

⁵⁵ Paul Cook, "An Uncertain Future far Central European Defence Industries", **Institute for Science and International Security (ISIS) Briefing**, No.2 , Washington DC. January, 1999, p.32.

⁵⁶ A.e., s.34.

⁵⁷ Keith Hayward, "The Globalisation of The Defence Business", **Europe's Defence Industry: A Transatlantic Future**, Published By Centre for European Reform, London, 1999, p.9.

⁵⁸ A.e., s.10

başlattılar. JACS'ın esas amacı, eş zamanlı olarak farklı bölgelerin askeri ihtiyaçlarını uyumlaştırmak, tedarik prosedürlerini rasyonelleştirmek, “juste retour” prensiplerini daha esneterek uzun vadeli ve çok programlı yaklaşım ile değiştirmek, savunma sanayii tabanını bütünleştirmek ve farklı bölgelerin stratejik çıkarlarına uygun etkili bir kurumsal yapı oluşturmaktır. JACS, 12 Kasım 1996'da, Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya tarafından kurulmuştur. 9 Eylül 1998'de dört ülkenin Savunma Bakanı bu organizasyona yasal statü kazandıran anlaşmayı imzaladılar. Ayrıca bu anlaşma ortak üretilecek ürüne telif hakları verebilecek bir dizi prosedürü de içermektedir.⁵⁹

JACS tarafından yürütülen projeler; "Hot, Milan ve Roland Füze Projeleri", "Tiger Helikopter Projesi", "Kobra Topsavar Radar Projesi", "Yeni Nesil Yerden Havaya FSAF Füze Projesi" ve "MRAV/GTK Zırhlı Araç Proje"sidir.⁶⁰

Globalleşmiş bir “juste retour” prensibinden nasıl vazgeçileceği tam açıklanamamıştır. Ulusal endüstriyel hakların uygulamasını ortadan kaldırmak kolay olmayacaktır ve ulusal kabiliyetlerin korunması yönünde güçlü baskılar ortaya çıkacaktır. JACS'ın kapsamlı araştırmalarında rekabete bağlı kalmakla birlikte ulusal çalışmaların önemli bir bölümünün (bir yoruma göre bu oran %60) hale etkili olacağı, %40'lık bir alanda rekabete dayalı işbirliğinin ortaya çıkacağı değerlendirilmektedir. Üyeler değerlendirme için katı formüllü bir bürokratik yapı istememektedir. Ancak JACS üyesi ülkeleri, herhangi bir üyenin gelecekte Amerika'nın geliştirdiği bir sistemi tercih etmesi durumunda nasıl bir tepki gösterileceğine bilmek istemektedir. Ayrıca, Transatlantik programların JACS koruması altında azaltılabileceği düşünülmektedir. JACS sonunda kontratları ve endüstriyi yönetmek ve yetkilendirmek amacıyla kanuni bir statüye ihtiyaç duyacaklar. Bu da BAB'da dönüşümü ve WEAG çatısı altında bileşmeyi gerekli kılacaktır. JACS'ın BAB mekanizmasıyla nasıl bütünleşeceği halihazırdaki tartışma konusudur. Üye ülkeler JACS'ı daha sonra kurulması hedeflenen

⁵⁹ DGA, "The French Armaments Policy: From France to Europe, A Political, Industrial and Operatical Stake", DGA (Ministere De la Defense), Paris, 2000, p.19.

⁶⁰ A.e.

Avrupa Silahlanma Ajansı (EAA-European Armament Agency)'nin oluşumunu ve gelişimini teşvik eden bir yol olarak görmektedirler.⁶¹

3.6.3. İşbirliğine Yönelik Niyet Mektubu

Avrupa'daki savunma sanayiinin ulusal sınırlar dışında yeniden yapılandırmasını sağlamak amacıyla, Avrupa'da silah üreten başlıca 6 ülkenin Savunma Bakanları tarafından (Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, İspanya ve İsveç) 6 Temmuz 1998'de bir Niyet Mektubu (LOI-Letter of Intent) imzalandı. Buna göre; tedarik güvenliği, ihracat prosedürleri, bilgi güvenliği, araştırma ve teknoloji, teknik bilginin bir süreç dahilinde ilerlemesi ve işletme isteklerinin dengelenmesi sağlanacaktır.⁶²

Bu süreç, uygun bir Avrupa kurumsal yapısı dahilinde daha maliyet-etkin ve uzun vadeli savunma tedarikini garantileyen, daha fazla bütünleşmiş bir Avrupa pazarının yolunu açmayı amaçlar. İşbirliği sınırlamalarını kaldırarak, ticari olarak güçlü ve teknolojik açıdan yenilikçi ulusal sınırları aşan şirketler kurmayı, hissedarların ve karar vericilerin motivasyonunu kuvvetlendirmeyi temel amaç edinir.⁶³

3.7. AB-ABD Savunma Sanayii İlişkilerinde Değişim

AB, 1985 ve 1994 arasındaki toplam askeri harcamaları %5.3 düşerken, silahların tedariki de %28.5 düşmüştür. Buna rağmen, 1988 yılında AB tarafından ithal edilen konvansiyonel silahların %75'i ABD'den gelmiştir. 1994 yılı satış rakamlara göre, Avrupa'nın ABD'den aldığı, ABD'nin Avrupa'nın aldığından 7 katıdır. Ayrıca, AB'nin konvansiyonel silah ithal ettiği ABD ile hala anlaşmaları vardır.⁶⁴

Avrupa ve ABD'nin arasındaki savunma sanayii rekabeti okyanus ötesi bağların gerilmesine neden olabilir. ABD egemenliği ve bunun okyanus ötesi ilişkileri etkisi, Avrupa savunma sanayii politikasının belirlenmesindeki en

⁶¹ Terence Guay, *At Arm's Length : The European Union and Europe's Defence Industry*, New York, St Martin Press, 1998, p.127.

⁶² Dov S. Zakheim and Sharon Weinberger, "Towards a Fortress Europe?", *A CSIS (Center for Strategic and International Studies) Report*, Washington D.C., November 2000, p.16.

⁶³ A.e., s.18.

⁶⁴ Vlachos, a.g.e., s.19.

önemli meselelerden biridir. Dünya genelinde önemli savunma sanayii kontratlarını elinde bulunduran ABD'nin en büyük 10 firmasının 1990 yılındaki payı %38 iken, bu oran yıllar geçtikçe artmaktadır. Ayrıca, 1990 yılına göre en büyük 10 Amerikan savunma şirketinin ortalama hacmi AB'nin 10 en büyük firmasının hacminin iki katıdır.⁶⁵

Avrupa'da savunma giderlerinin %90'ı İngiltere, Fransa ve Almanya'ya aittir. Bir çok küçük ama gelişmiş firma olmasına rağmen savunma ürünlerinin büyük kısmı bu geniş kümeler içinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca Avrupa savunma satışlarının yaklaşık %70'i elektronik sanayisi ve havacılıktan gelir.⁶⁶

ABD savunma sanayii, Avrupa savunma sanayii ve teknoloji tabanı üzerindeki baskını arttırmakta, silah ihracat potansiyelini tehdit etmektedir. Amerikan savunma firmaları ile rekabet edebilmek için Avrupa'nın daha büyük, daha tutarlı iç pazarlara ve Amerikan devleriyle karşılaştırılabilecek büyüklükte firmalara ihtiyaç vardır. Ayrıca, Avrupa firmaları Atlantik ötesinde meydana gelen hızlı birleşmelere de uyum sağlamalıdır. Bu konuda küçük ilerlemeler gerçekleştirilmiştir.⁶⁷

1997 yılı itibariyle 10 Bin kişilik çalışma kapasitesi olan İngiltere'nin Tracor şirketi ABD'deki en büyük Avrupalı şirkettir. Diğer taraftan İngiliz BAE firması, Amerikan Lockheed Martin firmasının ürettiği F-22 savaş uçaklarının elektronik parçalarını üretmektedir.⁶⁸

Fransız şirketi Thompson-CSF ise ABD'de 1980'lerin ortalarından beri aktiftir. İngiliz şirketi Rocal'ın Thompson CSF tarafından devralınması Thompson CSF'nin Amerika'daki etkinliğini arttırmıştır. Fransız firması ABD'deki ilişkilerinde genellikle İngiliz nüfuzunu kullanmaktadır. Diğer taraftan Avrupalı şirketlerin ABD'ye tamamen üstünlük sağladığı tek alan motor sektörüdür. 1974'ten bu yana motor konusunda Transatlantik

⁶⁵ A.e., s.20.

⁶⁶ A.e.,

⁶⁷ Hayward, a.g.e., s.10.

⁶⁸ Alex Ashbourne, "Opening the US Defence Market", **Europe's Defence Industry: A Transatlantic Future**, Published By Centre for European Reform, London, 1999, p.3. 2000, p.2

bağlantılar Amerikan General Electric ile Fransız Snecma işbirliğine dayanır. İngiliz Rolls Royce'da, Amerikan Pratt&Whitney'le bir transatlantik bağ kurmuştur. Rolls Royce'un ürettiği uçak motorları ABD'li şirketlerinkinden daha iyi olduğu için bu alanda İngiliz ABD işbirliği en üst düzeydedir. Ancak, ABD'liler her zaman Avrupalılara göre daha baskındırlar. Amerikan üretimi olan F-18 savaş uçakları, Apachi ve Chinook Helikopterleri, C-130 nakliye uçağı, Tomhawk, Patriot ve Stinger füzeleri ABD'nin Avrupa üzerinde son 5 yılda baskınlık sağladığı alanlardır.⁶⁹

Amerikalılar Avrupa Pazarında büyük bir paya sahip olmalarına rağmen; İngiliz BAE ve Rolls Royce firmaları, Fransız Thomson-CSF firması ve Fransa-Almanya-İspanya'nın ortak kurmuş oldukları EADS şirketi dışındaki diğer Avrupalı şirketler ABD pazarında yer edinememişlerdir.⁷⁰

ABD pazarına girmede, Avrupalı ülkelerin kendi aralarında yaptıkları işbirliği, ülkelerin kendi içindeki işbirliğinden çok daha önemlidir. Bu kapsamda Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması ve ülkeler arasındaki karşılıklı güven aşırı derecede önemlidir. Ayrıca, teknolojik karşılıklı bağımlılık mümkün olan durumlarda kabul edilmeli ve dengelenmeli, aynı zamanda işbirliği ve danışma mekanizmaları olabildiğince basit tutulmalıdır.⁷¹

3.8. AB Savunma Sanayiinin Rekabetçi Yapıya Kavuşturulması

3.8.1. Dublikasyonun Önlenmesi

AB savunma sanayiindeki "mükerrer yatırımların veya üretimlerin" önlenmesi, Avrupalı ülkelerin ABD ile rekabet konusunda tartıştıkları konuların başında geliyor. 1993'te AB üyesi ülkeler 125 değişik tip silah geliştirirken, ABD 53 tip değiştiriyordu. Bu nedenle "dublikasyon" sürekli bir sorun haline geldi, çünkü bu tehlikeli bir duruma da önderlik etmektedir:

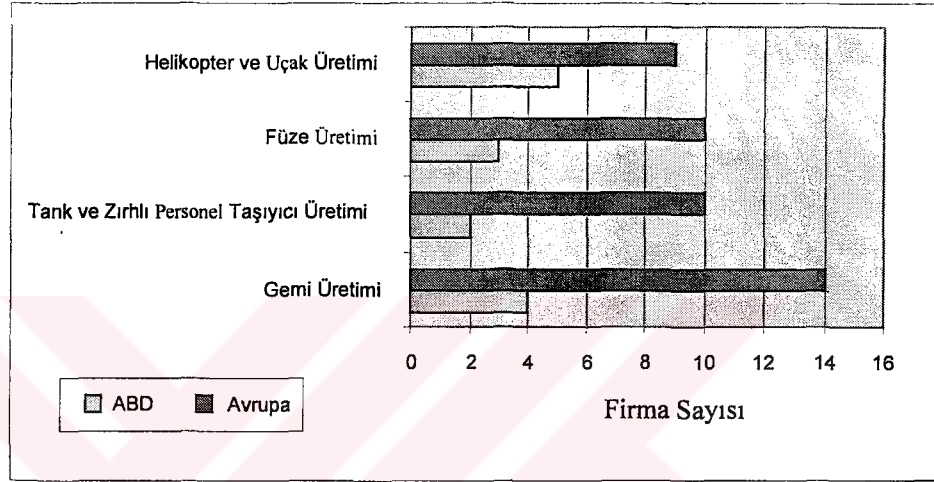
⁶⁹ A.g.e., s.4.

⁷⁰ A.e..

⁷¹ Lawrence J. Cavaiola, Robert J. Fiich and Philippe Humbert, "European Consollidation A Dialogue", *European Defense Industrial Consollidation : Implications For U.S. Industry and Policy, Conference Report*, Ed. Christina Balis, CSIS (Center for Strategic and International Studies), Washington D.C., December 2001,p.4.

azaltılmış bütçeler, daha az sipariş, yeni siparişleri aşan üretim, daha az iş ve rekabet için yatırımların yapılamaması gibi sorunlara yol açmaktadır. Üretimin azalmasıyla fazla kapasitelerden dolayı birim maliyetler artmakta, böylece rekabet için düşük fiyat önerilememekte, ayrıca verimli çalışılmadığından azaltılmış bütçelerle siparişleri arttırmak mümkün olmamaktadır.⁷²

Şekil 2 : ABD ve AB Savunma Firma Sayıları Karşılaştırması

Kaynak:The Supply Side of the Market, (Çevrimiçi) <http://www.parliament.the.stationary-office.co.uk.67505.htm>.15.03.2004.

Şekil-2'de görüldüğü gibi, helikopter ve uçak üreten firma sayısı Avrupa'da 9 iken ABD'de sadece 5'dir. Genel olarak Avrupa'nın ana platform (uçak, helikopter, tank, gemi) üretici sayısı ABD'den çok fazladır.

Avrupa Komisyonuna göre, dublikasyondan dolayı Avrupa savunma sanayii verimli olarak işletilememektedir. Verimsiz iş paylaşımından dolayı ek üretim maliyetleri artmıştır. Bu durum karşılıklı avantajlar üzerine kurulacak sınır ötesi firma birleşmelerini etkilemektedir.⁷³

Birleşmiş şirketler doğal olarak dublikasyonla karşı karşıya kalacaktır. Önemli olan mükerrer üretim yapan firmaların sayısını azaltmaktır. Birleşmeler sonucunda her üretim çeşidinde "tek" firma haline gelecek olanların uluslar arası alanda rekabet edebilecek seviyeye gelmesi için birleşecek firmalar arasındaki denge, kapasite ve verimlilik durumları da

⁷² Vlachos, a.g.e., s.24.

dikkate alınmalıdır. Yapılacak üretiminde firma içi çalışmaların optimize etmek önemlidir.⁷⁴

Tablo 2 : Ülkelerin Bazı Üretim alanlarındaki Yetenekleri (% olarak)

	Sistem Entegrasyonu	Aviyonikler	Radar	Motor	Füze
Fransa	%100	%100	%100	%100	%75
Almanya	%75	%75	%75	%75	%50
İtalya	%50	%50	%75	%50	-
İspanya	%25	%25	%25	%0	%0
İsveç	%50	%50	%50	%50	%25
İngiltere	%100	%100	%100	%100	%75

Kaynak: Burkard Schmitt, *From Cooperation to Integration: Defense and Aerospace Industries in Europe*, Institute for Security Studies, WEU's (Chaillot Paper 40), Paris, July 2001, p.18.

Tablo-2'ye bakıldığında, ülkelerin uçuş sistemleri (aviyonikler), radar, uçak motoru ve füze geliştirilmesi, bunların birbirlerine entegre edilmesi (sistem entegrasyonu) konusunda ortak yetenekleri vardır. Örneğin, İngiltere tek başına (füze üretiminde %75 yeteneği dışında) pek çok yeteneği vardır. Sade bir mantıkla, Avrupa'da üretilen bazı sistemlerin entegrasyonun sadece Fransa ve İngiltere tarafından yapılması, radar üretiminin sadece Almanya ve İtalya'ya verilmesi gibi dublikasyonu önleyici tedbirler alınabilir. Ancak, savunma sanayii bütün ülkenin güvenliklerini sağlamadaki en stratejik araçları olduğu için bu yöndeki gelişmeler yavaş ilerlemektedir.

1990'lı yılların başında Avrupa dünya havacılık sanayiinin %29'una sahipken Amerika %58'ine sahipti. Bu tarihten itibaren ABD yeniden yapılanmaya başladı ve havacılık sanayiinde sadece üç önemli üreticisi (Boeing, McDonnell Douglas, Lockheed Martin) varken Avrupa'da 6 sivil uçak üreticisi, 6 savaş uçağı üreticisi, 3 helikopter üreticisi vardı. Dünya

⁷³ A.e., s.45.

⁷⁴ Burkard Schmitt, *From Cooperation to Integration: Defense and Aerospace Industries in Europe*, Institute for Security Studies, WEU's (Chaillot Paper, 40), Paris, July 2001, p.18

genelinde 1995 yılında silah üreten en büyük 5 şirketin on yıl önce sayısı 50 idi.⁷⁵

3.8.2. Kurumsal Yenilenmede Politik Kararlılık

Savunma sanayii yapısının yenilenmesine yönelik politikaların nasıl olması gerektiği konusu Avrupa ülkelerince tartışılmış olmasına rağmen, en büyük savunma sanayiine sahip ülkeler (Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere) de dahil olmak üzere, savunma sanayiinde dönüşümü gerçekleştirme ve küçülme faaliyetlerinde çok fazla bir kararlılık gösterilememiştir. Dönüşüm politikalarının bir çoğu yerel düzeyde gerçekleşmiş, sivil ticareti arttırmak için yapılan girişimler de kısmen başarılı olmuştur.⁷⁶

AB'nin güvenlik ve savunma sanayii ile ilgili olarak hayata geçirdiği kurumlarına başında BAB ve WEAG gelmektedir. 1991 Aralık ayında Maastricht'te kabul edilen Avrupa Birliği Antlaşmasında BAB'ın Avrupa bütünleşme hareketinin entegre bir unsuru olduğu vurgulanmıştır. Böylece BAB, AB'nin güvenlik boyutu rolünü üstlenmiştir. Faaliyetleri NATO'dan BAB'a devredilen; WEAG ile Batı Avrupa Silâhlanma Örgütü (WEAO- Western European Armaments Organisation) Avrupa'daki tüm silâhlanma faaliyetlerini yürütmekle sorumludur. "WEAO" 1996 yılında Belçika'nın Ostende şehrinde yapılan WEAG Savunma Bakanları Toplantısında, BAB'ın bir alt unsuru olarak yasal statüsüne kavuşmuştur. (WEAG, 4 Aralık 1992 tarihinde kurulmuştur.) Gelecekte kurulması planlanan Avrupa Silahlanma Ajansı, söz konusu teşkilatın icra organını teşkil edecektir. Avrupa Silahlanma Ajansı'nın üye ülkelerin silahlanma amaçlı tedarik faaliyetleri bu organizasyon tarafından ve tek elden yürütülecektir.⁷⁷

Bu kurumsal gelişmelere rağmen, WEAG'ın Avrupa çapında silah tedarik faaliyetlerinin iyi organize edemediği değerlendiren Fransa ve Almanya, ilk defa politik bir kararlılık göstererek ortak projelerinin idaresine

⁷⁵ Michael Brzoska, "The Defence Industry of EU Candidate Countries From Central Europe" in Defence Restructuring and Conversion", (Çevrimiçi) <http://www.bicc.uni-bonn.de>, 29.01.2004.

⁷⁶ BICC, "Global Disarmament", Defense Industry Consolidation and Conversion Dealing with Diminishing Defense Demand Summary and Recommendations, **Bonn International Center for Conversion (BICC)**, 1998, p.7.

⁷⁷ Sköns, a.g.e., s.13.

yönelik müşterek bir teşkilat için yeni bir girişim başlattılar. Bu girişime daha sonra İtalya ve İngiltere dahil oldu ve 1997 yılında, Müşterek Silahlanma İşbirliği Teşkilatı (JACS- Joint Armaments Cooperation Structure) ya da en çok kullanılan Fransızca kısaltmasıyla OCCAR(L'organisation Conjointe de Coopération en Matière d'armement) kuruldu.⁷⁸

Yine de, bu kurumun gelişebilmesi için daha fazla politik kararlılığa ihtiyaç vardır. Çünkü, İngiltere ve İtalya'nın desteklediği, transatlantik bağlantılar ve siyasi düzeyde karara bağlanan iş paylaşımları (juste retour prensibi) gibi konularda önemli anlaşmazlık noktaları vardır. Ayrıca, AB üyesi ülkeler arasında, BAB üyelerinin tamamını kapsamayan OCCAR'ın, Avrupa savunmasının gerçek kimliğini devamlı olarak muhafaza etmesinin zor olduğu ve bu teşkilatın BAB'a feda edilebileceği yönünde endişeler vardır.⁷⁹

3.8.3. Üç Büyüklerin Anlayışı

İngiltere ve Almanya, Fransa genellikle dominant (baskın) partner olmadığı zaman ortak programlara katılmakta gönülsüz davranmaktadırlar. Fransa'nın ortak programlarının %53'üne katılmakla beraber, ortak projelere katılım konusuna ağırlıklı olarak Almanya ile ortaklık yapmayı tercih etmektedir. Buna rağmen, her ülkede düşünüldüğü gibi Fransa, Almanya, İngiltere ve ABD hükümetleri de ulusal savunmanın endüstriyel temelini korumak ve gelişmesini sağlamak hedefinden taviz vermek istememektedir.⁸⁰

Fransa'nın savunma sanayii politikasının şekillenmesinde De Gaulle'un etkileri büyüktür. De Gaulle, nükleer kuvvetle desteklenmiş bağımsız bir Fransa fikrini, güçlü ve dayanıklı savunma sanayiini savunmuştur. Fransızların geleneksel sanayi politikası, 1980'lerin ortalarında dünyanın ihracat piyasasında Fransa'nın payının düşüşe geçmesinden sonra değişmeye başlamıştır. İşbirliğine ve ortak girişimlere daha fazla önem vermeye başlamışlardır.⁸¹

⁷⁸ A.e., s.28.

⁷⁹ Cook, a.g.e., s.6.

⁸⁰ Vlachos, a.g.e., s.27.

⁸¹ A.e., s.42.

Almanya'da ise devlet askeri malzemenin asıl alıcısı olduğu halde savunma ve ihtiyaçları planlarken savunma sanayii ile koordine etme politikası hakimdir. Alman hükümetinin en önemli önceliği, ABD piyasasına girebilmek için Avrupa'da savunma sanayii alanındaki ortak projelerin dengelenmesindedir. Avrupa'yı kuvvetlendirmek ve onu Amerika'nınkine eklemek Alman Savunma Bakanlığı tarafında savunulan bir politik gayedir.

82

İngiliz hükümeti, sanayii politikasına el atmadığı ve bağımsız, özel sanayii sektörüyle ilgilenmediği halde geleneksel bir şekilde güçlü bir savunma sanayiine sahiptir. İngiliz tedarik politikası 1985'teki reformlarından sonra üç prensip üzerine kurulmuştur; yerli ve yabancı rekabete dayanan teklif vermenin teşvik edilerek sabit fiyat sözleşmelerinden vazgeçilmesi; müşterilerin değil ana yüklenici firmanın ürün riskini üstlenmesi; gerektiğinde ve yüksek kazanç karşılığında bazı firmaların ödüllendirilmesi gibi. İngiliz Savunma Bakanlığı siparişlerin büyük bir oranı ulusal müteahhitlere vermeye çalışır. Silah ihtiyaçlarının % 79'u Bakanlık kanalı alımlarıyla, %12 ortak tedarik programları ve %9'u ise (1995 yılı için) ithal olarak karşılanır.⁸³

Üç Büyüklerin (İngiltere, Fransa, Almanya) savunma sanayii politikalarındaki farklılıklara rağmen, özellikle ABD ile rekabet edebilmek, ABD'ye olan teknolojik bağımlılıklarını azaltmak ve dünya silah pazarında oluşan gelirlerden daha fazla pay alabilmesi için ortak bir savunma sanayii politikası geliştirmesi gerekir.

AB'nin savunma sanayii piyasası silahlı kuvvetlerine savunma ekipmanı sağlamada yetersizdir. Ayrıca, AB bünyesinde ortak bir savunma sanayii politikası olmadığından, Avrupa savunma endüstrisi Ar-Ge programlarının kopyalanmasından oluşur. Bu üretim daha çok içi piyasaya yöneliktir ve bu yüzden ABD'nin neye daha çok ihtiyaç bulunduğu bilinmediğinden ihracat imkanı da kısıtlıdır. Mesela savaş uçakları Avrupa savunma sanayiindeki eksikliklere güzel bir örnektir. Şu anda Avrupa üç tane

⁸² A.e., s.42.

⁸³ A.e.

savaş uçağı geliştirilmektedir. Bunlar; Gripen (İsveç), Rafale (Fransız) ve Eurofighter (ortak üretim; Almanya, İtalya, İspanya ve İngiltere. savaş uçaklarıdır.⁸⁴

Tablo-3'e bakıldığında, yapılan Ar-Ge harcamalarına rağmen Avrupalı ülkelerin geliştirdiği uçakların ihracat kapasitesi düşüktür. Oysa Avrupa ülkeleri ortak tedarik veya üretim politikalarını ortak savunma sanayii politikaları ile besleyebilselerdi daha verimli olurlardı. Yani, savunma sanayii alt yapıları Ar-Ge faaliyetlerine uygun olan ve daha düşük maliyetle üretim yapabilme imkanı olan üretim hattında uçak üretimi gerçekleştirse, daha düşük Ar-Ge ile daha az maliyetli uçak üretimini gerçekleştirerek ihracat potansiyellerini arttırabilirlerdi veya Avrupa ülkeleri tek bir tane uçak üretseydi Ar-Ge giderleri daha az olurdu.⁸⁵

Tablo 3 : Savaş Uçakları Üretim Maliyetlerinin Mukayesesi

Uçak	Ar-Ge Maliyeti (Milyar\$)	İç Piyasa Üretimi	İhracat	Toplam Üretim Miktar
Gripen (İsveç)	1,3	204	42	246
Rafale (Fransa)	6,1	294	-	294
Eurofighter (Ort. Ürt.)	13,8	620	90	710
JSF (ABD)	13,7	3000	2000	5000
F-16 (ABD)	Bilinmiyor	2250	1750	4000+
F-18 (ABD)	4	1363	401	1764

Kaynak : David Fulghum, "F-22, JSF Designed For Distinct Roles." Aviation Week and Space Technology, Vol.7, February 2001, pp. 53.

3.8.4. Avrupa Savunma Piyasasının Etkinliği

Tek bir Avrupa savunma piyasasının yararları çok fazla olacaktır. 223'üncü madde iptal edilerek, sivil mallar, hizmetler ve tedarik için kurulan tek bir piyasa savunma alımlarını da içine alacak şekilde genişletilebilir. Piyasadan elde edilecek maliyet avantajı en az %10 ile %20 arasında

⁸⁴ Hartley, a.g.e.,s.172

⁸⁵ David Fulghum, "F-22, JSF Designed For Distinct Roles." Aviation Week and Space Technology, Vol.7, February 2001, p.53.

değişecektir. Tablo-4'de üç değişik senaryolar için ne kadar maliyetlerde azalma olacağını gösterilmektedir.⁸⁶

Tablo 4 : Tek Avrupa Birliği Piyasası Senaryoları

Senaryolar	Yıllık Maliyet Kazancı (%) (Sadece AB için)	Yıllık Maliyet Kazancı (%) (Dünya Çapında)
1. Liberal Rekabetçi Piyasa	9	11
2. AB Tedarik Ajansı	15	17
3. Karma Model	11	14

Kaynak : Keith Hartley, "The economics of Joint Forces", Ed. A. Dorman, M. Smith, M.Uttley, The Changing Face of Military Power, Palgrave, London, 2002, p.10.

Savunma tedariklerinde tek bir piyasa için hazırlanan her senaryonun bir maliyeti vardır. Bu senaryolardaki piyasalar Avrupa üye devletlerindeki firmalar ya da dünyanın geri kalanındaki firmalar içindir. Senaryo-1, liberalleşmiş rekabetçi piyasalar içindir. Eğer böyle bir pazar Avrupa Birliği ile sınırlıysa, diğer üye devletlerdeki firmalara ulusal savunma kontratlarına girmek için izin verilecektir. (BAE sistemleri Fransız savunma kontratlarına girmek için teklif vermiştir.) Senaryo-2, ulusal Savunma Bakanlıklarının yerini alan ve tek bir Avrupa ordusu, donanması ve hava kuvvetleri için ortak, standart ekipmanların alımını yapacak Avrupa Birliği Tedarik Ajansı kurulmasını öngörür. Bu senaryo, ekonomik açıdan en avantajlı olanıdır. Fakat politik açıdan gerçekleşmesi de en zor olandır. Senaryo-3 ise, küçük ve orta dereceli projeler için (cephane, silahlar, küçük füzeler) rekabeti ve büyük ölçekte hava, kara ve deniz projeleri için işbirliğini öngörür. Avrupa'nın savunma sanayii politikası hükümetler tarafından belirlenecektir. Varolan Avrupa Birliği savunma düzenlemeleri etkisizdir. Etkili olmak için gelecekteki savuma ekipmanlarının tedarikinde Transatlantik Piyasayı (Amerika ve Avrupa) kullanmak zorunlu hale gelebilir⁸⁷

⁸⁶ Hartley, a.g.e., s.173.

⁸⁷ A.e., s.174.

3.9. Yeniden Yapılanma Zorlukları

3.9.1. Batı Avrupa Ülkelerinin Devletçi Yapıları

Her ülke, ulusal savunma sanayiinin güçlendirmek pek çok şekilde teşvikte bulunur. Genel olarak, devletlerin, askeri sanayileri desteklemede üç ana nedeni vardır;⁸⁸

- Savaş esnasında ülke güvenliğini sağlayacak şekilde düşman taarruzlarından korunmak,
- Barış zamanında savunma sanayii ve silah sistemlerinin caydırıcı olmasını sağlamak, bölgesel bir varlığın ya da güç dengesinin oluşturulması ya da muhafazasında etki olmak,
- Ekonomik gelir elde etmek; dış pazarlarda yapılan alışverişler ve ticaretten faydalanmak, gerekli tesis ve istihdamın devamlılığı sağlamak, Ar-Ge harcamalarının iyileştirilmesi ve ekonomik gelişmeye yön vermesi bakımından askeri üretiminden yararlanmak.

NATO'nun tüm ülkelerin güvenlik ihtiyaçlarını karşılayacağı artık pek de inandırıcı görünmemektedir. Avrupa, küresel sistemde güç dengesini sağlamak için çok güçsüz ve yorgun durumda olmamalıdır. Ayrıca, her zaman olduğu gibi barış zamanında yapılan askeri harcamalar bir gelecekteki tehditler için bir sigortadır.⁸⁹

Ancak, sigorta primi yatırılırken nasıl yol izleneceği devletlerin anlayışına göre değişecektir. Ülkelerin çevresindeki komşular, askeri ihtiyaçlar, ekonomik kaynaklar, teknolojinin ilerleyiş süreci ve rekabet, devletlerin savunma sanayii politikasını oluşturan hususlardır. Bunlar, savunma endüstrisinin yapılandırılmaları için çerçeve teşkil ederken, silahlanma endüstrisini etkileyerek şirketlerin potansiyel pazarlarını, ürün politikalarını, rekabetteki yerlerini ve işbirliği stratejilerini belirler.⁹⁰

⁸⁸ Walker, a.g.e., s.17.

⁸⁹ A.e.

⁹⁰ Hanel, a.g.e, s.11.

Güçlü bir savunma sanayii için siyasetin, silah kullanıcısının ve endüstrinin uyuşması, savunma endüstrisinin değişen şartlara göre sürekli olarak yeniden yapılandırılması ve uluslararası duruma oryantasyonun sağlanması, şirketlerin etkin ve rekabet gücünün tam olması gibi hususlar kritik öneme sahiptir.⁹¹

Bu kapsamda, Avrupalı devletler savunma sanayilerini korumacı politikalarla hala etkilemeye devam ederlerse, gelecekte ABD ile rekabet etmenin hiç mümkün olmayacağı bir duruma gerileyebilirler. Çünkü, zamanında değişim gerçekleştirilmezse, gelecekte daha büyük boyutlu değişimler Avrupalı devletleri zorlayabilir. Küçük değişimlere direnen devletler, büyük değişim zorlamaları ile karşılaşınca daha zor duruma düşebilirler.

Avrupa için transatlantik silahlanma işbirliği oluşumlarının sayısındaki artıştan ötürü, silah ihracatı için geçerli yönetmeliklerde değişiklikler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Savunma sanayii alanında üretim yapan firmalar, AB bünyesinde rekabet ve işbirliğinde eşit fırsatların sağlanması için gerekli yasal güvenceye sahip olma hakkı talep ediyorlar. Devletlerin korumacı davranışları buna engel olmamalıdır. Bu bağlamda, özellikle Alman savunma endüstrisi Federal Alman Cumhuriyetinin kısıtlayıcı ihracat politikalarından dolayı dezavantajlı durumundadır. Öte yandan silah ihracatı Fransa'nın dış işleri için vazgeçilmez bir dış politika aracıdır. İngiltere için ise ikmal malzemelerin idamesi hayati öneme sahiptir. Ülke ve savunma endüstrisi arasındaki ilişki diğer ana AB güçleriyle kıyaslandığında, İngiltere silah endüstrisini özelleştirme ve rasyonelleştirme konusunda en ileriye giden ülkedir. Savunma Bakanlığı ile iç savunma endüstrisi arasındaki bağları koparan 1985'teki Levine Reformları, İngiliz üreticileri sadece kendileriyle değil de yabancı üreticilerle de mücadele etmek zorunda bırakmıştır.⁹²

Almanya ise, kendi savunma endüstrisiyle karışık bir ilişki geliştirmiştir. Alman Savunma Bakanlığı, Alman savunma sanayiini teknik

⁹¹ A.e., s.12.

⁹² Paul Macdonald, *The Harmonization of Export Controls in the European Union Under the Common Foreign and Security Policy*, Columbia University Press, New York, 1999, p.49.

konular ve geleceğin tedarik stratejileri hakkında tavsiyelerde bulunur. Hükümet, savunma sanayiine belirli derecede eşlik etse de, Alman endüstrisi birçok Avrupa bağlantısını sürdürmektedir. Soğuk Savaş esnasında neredeyse Alman savunma programlarının %75'i yabancı şirketlerle işbirlikçi programları içermektedir.(Tablo-5) Bu yolla, dual-use teknolojisi için gerekli olan uyumlulaştırılmış ihracat kontrollerinin desteği, Alman hükümetinin yabancı ortaklıklar üzerindeki bağımlılığına uymaktadır ve bu nedenle Alman hükümetinin savunma sektörüne olan desteğiyle tutarlı kalır.⁹³

Tablo 5 : Avrupa'daki İşbirlikçi Programların Oranları (% olarak)

Ülke	Özel Ulusal Programlar	İşbirliği Programları	İthal Edilen Araçlar
Fransa	81	15.5	4
İngiltere	80.6	10	8,9
Almanya	10	75	15
İspanya	55	12	33
İsveç	70	15	15

Kaynak: Paul Macdonald, The Harmonization of Export Controls in the European Union Under the Common Foreign and Security Policy, Columbia University Press, New York, 1999, p.51.

Diğer taraftan Almanya, tüm Avrupa'daki en sağlam ihracat kontrol sistemine sahiptir. Alman Federal İhracat Bakanlığı, Federal Güvenlik Konseyi'nin gözetimi altında olmak kaydıyla, tüm ulusal ihracat kontrolünü onaylamaktan ve yürütmekten sorumludur. Bütün korumacı davranışlara rağmen AB bünyesindeki işbirliği projeleri (Tablo-5) gelecek için ümit vericidir.⁹⁴

3.9.2. Kendi Kendine Yeterlilik Anlayışları

AB'ye üye ülkelerin özellikle ulusal savunma sanayilerini yapılandırmaya önem verdikleri II. Dünya Savaşından bu güne kadar, ulusal savunma sanayii yapısının ulusal kimliği ifade etmenin en iyi yolu olarak gördükleri söylenebilir. İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Almanya, İtalya, İspanya ve İsveç hareket özgürlükleri sağladığı, kendi ulusal

⁹³ A.e., s.52.

kimliklerine ve uluslararası savunma politikalarına katkıda bulunduğunu öne sürerek savunma projelerine yatırım yapmaktan hiç vazgeçmemiştir.⁹⁵

Savunma sanayiilerin entegrasyonu ve rasyonalizasyonu ile ulusal savunma sanayiine yönelme arasında seçim yapma konusu hala tartışılmaktadır. Ama zaman içinde değiştiği de bir gerçektir. II. Dünya Savaşına bağlı olarak silahlanma konularına “kendi kendine yetebilme” stratejisi ile küresel dünyanın değişime zorladığı bugünün stratejisi arasında önemli farklar bulunmaktadır. Yine de temel mantık değişmemektedir. Uluslararası alanda çıkarlarını koruyabilmenin en garantili yolu olan savunma sanayii konusunda diğer ülkelere bağlı kalmadan silah üretebilmek hala önemlidir.⁹⁶

Nitekim son yıllardaki artan uluslar arası işbirliğine rağmen, Avrupa savunma sanayiilerinde daha güçlü ulusal etkiler görülmektedir. Bağımlılık ve kendi kendine yeterlilik konusunda ülkeler gruplandırıldığında ise üç farklı grup ortaya çıkmaktadır;⁹⁷

- İngiltere ve Fransa gibi özerk savunma yeteneğine sahip olan ülkeler, (nükleer silah yeteneği dahil).
- Almanya, İtalya ve İspanya gibi eksik savunma üretimi yetenekleri ile Amerikan teknoloji ve silahlarına bağımlılığı olan ülkeler,
- Bazı alanlarda uzmanlaşmış sanayilere sahip olan ve Avrupa ülkelerinden daha çok, ABD’den silah satın alan Belçika, Danimarka, Hollanda, Norveç ve İsviçre gibi ülkeler. Fransa’nın yaklaşık 20’de biri savunma endüstrisi cirosu ile Hollanda genellikle ithalata dayalı silah tedarik etmektedir.

⁹⁴ A.e.

⁹⁵ Krause. A.g.e., s.23.

⁹⁶ A.e., s.24.

⁹⁷ Walker, a.g.e., s.41.

3.9.3. Ülkelerin Endüstrisi İlişkilerinde Farklılıklar

Ülkeleri birbirinden ayıran diğer bir özellik ise kurumsal biçimlerine gösterdikleri özendir. Özellikle de ülke ekonomisini yürütme ve organize etmeye gösterdikleri önemdir. Devlet mülkiyeti, endüstriyel politika anlayışı, yaygın sabit fiyat ve kontrat, ilk endüstriyel gelişmelerin askeri ve sivil savunma bakanlıkları çalışanları tarafından geliştirilmesi Avrupa ülkelerinin bürokratik stratejilerinin seviyelerini gösterir. Bu konuda Fransa ve İngiltere iki farklı yaklaşımı temsil eder; Fransa ülke ekonomisi ve silahlanma arasında çok yakın bir ilişki kurar. Silahlanma faaliyetlerinin en önemli yapı taşlarından biri olan DGA (Ministere De la Defense: Savunma Bakanlığı), çok güçlü ve etkilidir. DGA'da silahlanmayla ilgilenen mühendis heyetleri ve ordu mensupları gibi yüksek kaliteli ve güvenilebilir askeri mühendis heyetleri bulunur.⁹⁸

İngiltere'de de tedarik yükümlülüğü genel olarak Savunma Bakanlığı'nda toplanmıştır. Silah mühendisleri diye ayrı bir profesyonel sınıf yoktur, fakat bunun yerine sivil görevlilerden ve subaylardan oluşan teknik ve yönetici bir sistem vardır. Savunma sanayii alanında üretim yapan firmalar şu anda özel sektörün elindedir. Oysa Fransa'da firmalar devlet korumasındadır.⁹⁹

Diğer Avrupa ülkelerinde tedarik politikaları bu ikisinin arasında bir yerde durur. Danimarka ve Hollanda, İngiliz geleneği eğilimindedir. Akdeniz ülkeleri ise Fransız geleneği eğilimindedir. İtalya'da savunma sanayii sektörü devlet kontrollüdedir ve devletin destek verdiği firmalar en güçlüleridir. İktidar değişiklikleri genelde devleti savunma endüstrisinin büyük bütçeleri ve kayıpları ile mücadele etmek zorunda bırakıyor. Diğer bir taraftan, İtalya'nın güçlü bir lojistik kuruluşu yoktur; bunun yerine sorunlar daha çok bireysel servislerin elindedir, Almanya ve Belçika'da da lojistik uygulamalar İtalya'ya benzerdir.¹⁰⁰

⁹⁸ A.e., s.42.

⁹⁹ A.e.

¹⁰⁰ A.e., s.43

3.9.4. Farklı Savunma Sanayii Politikaları

İngilizlere göre devletin ana görevi şirketlere farklı tercihler sunacak ve performanslarını artıracak yönde bir rekabet pazarı sağlamaktır. Devlet kaçınılmaz olarak en son satın alma gücü olarak kalsa da, firmalar ile arasındaki mesafeyi korumalıdır. Fransızlar ise tam tersine devletin rolünün daha katılımcı ve yapıcı olduğunu düşünür. Rekabete daha az önem verir.¹⁰¹ Ancak, her ikisi de Roma Antlaşmasının 223ncü maddesinin kaldırılmasına karşıdır ve Avrupa silah pazarı ile ilgili her öneriye mesafeli dururlar.¹⁰²

Avrupalı ülkelerin bu çelişki halleri giderilemediği takdirde, Avrupa'da etkili bir silahlanma pazarı kurulmasına yönelik gerçek bir ilerlemelerin sağlanabilmesi mümkün görünmemektedir. Tek Avrupa Eylemi'nin bu tür ulusal gelenekleri aşma konusunda gerekli motivasyonu sağlamadığı düşünülebilir.

3.9.5. Askeri ihtiyaçların Teşhirindeki Çekinceler

Avrupa'daki savunma sanayii iş birliği faaliyetleri 30 yıldan daha eski olmasına rağmen ortak bir programı işletebilmek için öğrenilecek daha çok şey vardır. Avrupalı devletlerin güvenlik önceliklerinde benzerlik olmasına karşın askeri ihtiyaçların bildirilmesi konusunda eksiklikleri vardır. Bu eksiklik içinde Avrupa'nın silahlı kuvvetlerini toptan teçhiz etmek zordur.¹⁰³

Tedarik ve üretim süreci zamana ve kaynaklara bağlıdır, bunun yanında kamusal ve yönetsel sorunlar da meydana gelmektedir. Olaya uluslararası boyuttan bakıldığında, çeşitli deneyim seviyeleri, askeri felsefe, ulusal endüstri ve politik eğilimlerin bileşiminden meydana gelen komplike yapı büyük bir hızla daha da karmaşıklaşmaktadır. Bu ise, FLA (Future Large Aircraft; Geleceğin Büyük Uçağı) gibi askeri nakliye uçağı projesi veya bazı

¹⁰¹ A.e.

¹⁰² Marc Rogers, "Ailing Industries May Get EC", *Jane's Defence Weekly*, Vol. 17, No.7, February 15, 1992, p.227.

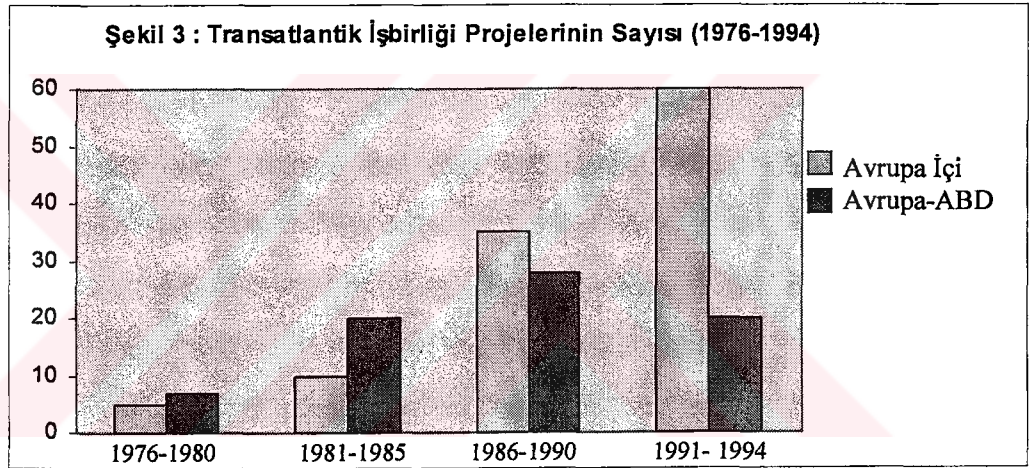
¹⁰³ Hayward. a.g.e., s.13.

askeri uyduları kapsayan ancak ulusal ihtiyaçlarla ulusal projelerin örtüşmediği tasarıların hayata geçirilmesini engellemektedir.¹⁰⁴

3.10. Transatlantik İşbirliği Potansiyeli

3.10.1. İlk Girişimler

1960'lardan bu yana Batı Avrupa'da bir çok silahlanma işbirliği girişimleri olmuştur. Bu işbirlikleri Transatlantik ve Avrupa içi olmak üzere iki şekilde kendini göstermiştir. Bu tip uluslar arası ilişkiler politik açıdan birbirine zıt gibi görünmekle beraber paralel ve hatta aynı çerçevede gelişmişlerdir.¹⁰⁵

Kaynak : Dov S. Zakheim and Sharon Weinberger, "Towards a Fortress Europe?", CSIS (Center for Strategic and International Studies) Report, Washington D.C., November 2000, p.21.

Transatlantik işbirliğinin ilk periyodu olan 1961-1975 yılları arasında gerçekleşen işbirliği (beş yılda ortalama 2 yeni anlaşma) aynı dönemdeki Avrupa içi anlaşmalardan (ortalama 8) çok daha azdır. Karşılıklı olarak ortak proje geliştirme anlaşmaları, lisanslı üretim anlaşmalarına göre daha fazla tercih edilmiştir. Çünkü bu tip anlaşmalarda hem Ar-Ge seviyesinin işbirliği hem de lisans anlaşmalarındaki bir tarafın teknolojik üstünlüğünün diğer ortağı üzerinde bir hakimiyet kurması riski yoktur.¹⁰⁶

¹⁰⁴ A.e.

¹⁰⁵ De Vestel. a.g.e., s.13

¹⁰⁶ A.e., s.14.

Transatlantik işbirliğinin 1961-1975 arasında hızla gelişmemesinin nedenleri; ABD ile Avrupa pazarları arasındaki büyüklük farkı, teknolojik seviye bakımından Avrupa ve ABD şirketleri arasındaki dengesizlik ve Amerikan korumacılığının Atlantik ötesi işbirliğini kısıtlamasıdır. Bu dönemde, Avrupa ve ABD arasındaki teknolojik ve endüstriyel ilişkiler ise genellikle lisans altında üretim şeklinde olmuştur. Diğer yandan Avrupa şirketlerindeki büyüklük ve teknolojik seviyedeki benzerlikten dolayı doğal olarak içsel bir işbirliği gelişmiştir. Ayrıca, Avrupa ordularının gereksinimleri hemen hemen aynıdır.¹⁰⁷

Transatlantik ilişkilerin ikinci evresi 1976-1990 yıllarını kapsar. (Şekil-3) 1975'ten sonra ABD'nin Avrupa ile savunma ticaretini artırma isteği ve Fransa, Almanya, İtalya'nın savunma sanayilerindeki teknolojik gelişme bir çok transatlantik anlaşmalar yapılmasına neden oldu ve 1986-1990 arasında Soğuk Savaşın sona erme sürecine girmesi, Avrupa Devletlerinin savunma bütçelerini azaltması, buna karşılık risk ve belirsizliklerin artması, Avrupa ile ABD arasındaki savunma sanayii işbirliğinin devam etmesini sağladı.¹⁰⁸

İngiliz şirketleri için durum farklıydı. Amerika ile İngiltere arasındaki özel stratejik ilişkiler, değişik bir teknolojik görünüm vardır. Nükleer bilişim ve gizli teknolojilerin paralel gelişimi yıllardır resmi Ar-Ge çalışmalarını birleştirmektedir. Ayrıca, bir çok İngiliz şirketinin Amerika'da yardımcı şirketleri vardır. Örneğin, İngiliz Rolls-Royce firması bir sivil ve askeri jet motoru üreticisi olan Amerikan Allison'u satın alarak firmanın güçlenmesini sağlamıştır.¹⁰⁹

Diğer taraftan Almanya DASA firması ile Amerikan Rockwell Aerospace firması, X-31 Uçağı üretimi için transatlantik işbirliği gerçekleştirerek 1992 yılında bu uçağı NASA'ya teslim etmişlerdir. Bu tabii ki, Alman şirketlerinin Amerikan pazarında ürünlerini pazarlamasını

¹⁰⁷ Dov S. Zakheim and Sharon Weinberger, "Towards a Fortress Europe?", CSIS (Center for Strategic and International Studies) Report, Washington D.C., November 2000, pp.21-22.

¹⁰⁸ A.e., s.23

¹⁰⁹ Cook, a.g.e., s.38.

sağlamaktadır. Almanya, her zaman transatlantik işbirliğini buna benzer hamlelerle artırma gayretinde olmuştur.¹¹⁰

Avrupa ile Amerika arasındaki ortak projelerin sayısı 1991-1994 arasında düşüş trendine girmiştir.(Şekil-3) Bu düşüş, Amerikan Savunma Bütçesindeki azalma ve bunun uluslar arası anlaşmaların iptaline neden olmasıyla açıklanabilir.¹¹¹

Avrupa ile Amerika savunma sanayii işbirliğinde unutulmaması gereken diğer husus, Amerikan şirketlerinin büyüklüğüdür. Boeing, Lockheed-Martin ve Raytheon firmalarının toplam cirosu 100 Milyar Dolar civarındadır. Bu rakam dünya çapındaki tüm savunma teçhizatı giderlerine yaklaşık yarısına eşdeğer bir rakamdır. Bu dev firmalarla işbirliği yapmak zor olduğundan, Avrupa ile ABD arasındaki savunma sanayii işbirliğinin azalmıştır.¹¹²

Bu nedenle, 1990'dan sonra, ABD'de olduğu gibi Avrupalı şirketler de kendi içinde ortak amaca dayanan bir işbirliğine girişmişlerdir. Ortaklıkların sürdürülebilir şekilde oluşturulamamasının ne savunma sanayinin ne de ulusun çıkarına olacağını farkına varan Avrupalılar, ABD'nin dev şirketlerinin satış ofisi ya da en iyi ihtimalle deniz aşırı üretim tesisi olmamak için Avrupa içinde işbirliğine önem vermek zorunda olduklarını anlamışlardır.¹¹³

Avrupalı ve özellikle de İngiliz firmalar rekabet edebilir ürünler sunabilmek için yüksek teknolojiye yatırım yapmak zorundadır. Sadece ABD'yi geçmeye çalışmak, teknolojileri taklit etmek veya kopyalanma çalışmak uzun vadede kayıp olabilir. Pazarın yapısı ve kapsamı/karmaşıklığı Avrupa'ya belirli alanlarda sürdürülebilir rekabet avantajı geliştirebilecek niteliktedir. Ana araştırma alanları belirlenebilir, uygun bir düzeye kadar mali

¹¹⁰ Mike OWEN, "Tailless plane takes flight", *Imprint*, Friday 29-August 1997, Vol. 20, No.8, p.15.

¹¹¹ De Vestel. a.g.e., s.22.

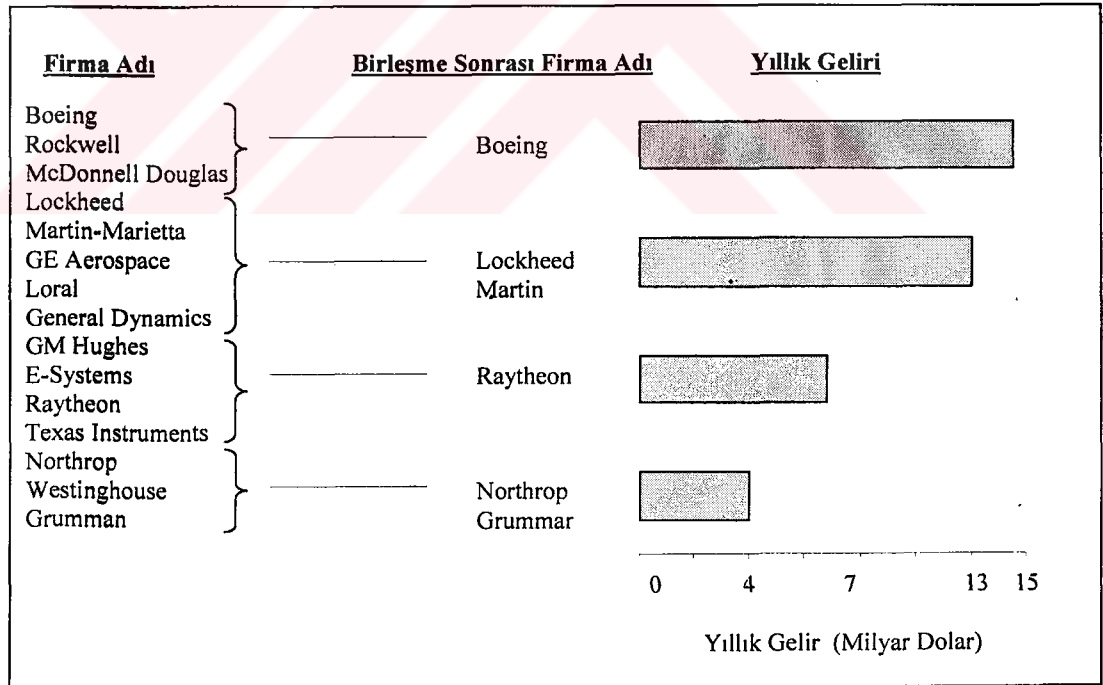
¹¹² Paul Goodge, "Reshaping Business Strategies in the European Defence Industry: USA and Europe Competition or Collaboration to Meet the Defence Needs of Europa", *4th Annual International Defence Summit*, London, 1998, pp.1-4

¹¹³ A.e., s.5.

destek sağlayabilir ve bu alanlar Avrupalı mühendislerin yetenekleri üzerine kurabilir.¹¹⁴

Avrupa savunma entegrasyonu Amerikan pazarına girişinin yüksek düzeyde olması için, tek bir bütün halinde birleşik programlar üzerinde ABD seviyesinde Avrupa hükümetlerini harekete geçirmek, yerel ve global pazarlarda daha iyi mücadele edebilecek şirketler yaratmak gerekir. Bu ise, Atlantik ötesi savunma pazarının karşılıklı açılışı için gerekli ölçütleri belirlemek ve gerekli yeteneği arttırmaya öncülük yapacak üretim seviyesinde eş zamanlı hareketin sağlamak mümkün olursa gerçekleşebilir. Amerikan endüstrisi hızlı bir şekilde birleşmektedir.(Şekil-4) Avrupa endüstrisinin küresel pazarda rekabet edebilmesi için entegre olmanın yollarını aramalıdır.¹¹⁵

Şekil 4 : ABD Savunma Firma Birleşmeleri (1990'dan İtibaren) ve Yıllık Gelirleri (Milyar \$)

Kaynak : Judith Reppy, "The Place of the Defence Industry in National System of Innovation", Cornell University Peace Studies Program (Occasional Paper 25), Ithaca NY, April 2000,p.32.

¹¹⁴ A.e.

¹¹⁵ A.e., s.6.

Amerikan hükümeti Avrupalıların ihtiyacı olan silahların Amerikan firmaları tarafından ortak projeler vasıtasıyla üretilmesi taraftarıdır. Ancak Amerikanın takım halinde çalışma ve ilişki kurma konsepti Avrupa'nın birleşme önerisiyle çatışmaktadır. Ayrıca küçük ve teknolojisi az gelişmiş Avrupalı ortaklarla iş yapmak Amerikan firmaları için pek cazip değildir. Lockheed-Martin gibi büyük Amerikan savunma firmaları, küresel pazarda rekabeti kızıştırırken yerel pazarda da egemenliklerinin devamı için bir siper arayışından vazgeçemez.¹¹⁶

3.10.2 Transatlantik Ticaret ve NATO'nun Rolü

Müttefikler arasında etkili savunma sanayii işbirliğinin genel teşviki dışında NATO savunma ticareti ve sanayisinin uygulanmasına yönelik belirgin bir savunma ve güvenlik politikasını gerçek anlamda geliştirememiştir. Çünkü bir yandan uzlaşmacı ve tamamlayıcı transatlantik siyasal ve askeri ilişkilerin olduğu, öte yandan savunma ticaret ve sanayisinin eşitsiz ve dengesiz olduğu durum sağlıklı değildir.¹¹⁷

Ayrıca, yeterli bir Avrupa teknoloji ve endüstri üssü olmaksızın Avrupa'da ortak savunma politikası oluşturmak mümkün değildir. Bu nedenle, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğinin (AGSK) veya İngilizce ismiyle ESDI (European Security and Defence Identity)'in başarısı Avrupa teknoloji ve endüstrinin gelişmesini ve NATO'nun geleceğine olumlu katkı sağlayabilir.¹¹⁸

NATO salt hükümetler arası bir kurumdur ve savunma pazarlarını bütünleştirme gibi bir yetkisi yoktur. Ne var ki, askeri gereksinimleri tanımlamakta ve Ulusal Silahlanma Direktörleri Konferansı ve silahlanma ile ilgili çeşitli komiteler aracılığıyla diyalogları kolaylaştırmakta yardımcı olabilir.¹¹⁹

¹¹⁶ A.e., s.7.

¹¹⁷ David Cooper, "Transatlantic Defence Trade and Industry Trends a View from NATO", **Paper for the Conference on Globalisation of Military Industry and Arms Trade, Middlesex University Business School, London, 1998, p.2.**

¹¹⁸ A.e., s.3.

¹¹⁹ Goodge. a.g.e., s.9.

NATO'nun BİO (Barış İçin Ortaklık) aynı zamanda NATO ve ortak askeri kuvvetler arasındaki birlikte çalışılabilirliği arttırmak için çalışmalar başlatmıştır. Silahlanma ve teknik standartlarla ilgili komiteler buna göre Merkezi ve Doğu Avrupa'yı içine alacak daha çok bütünleşmiş bir transatlantik savunma pazarı için ön koşullar olan, kalite değerlendirmesi, malzeme toplama ve sözleşme yöntemleri üzerinde uyumlaştırıcı standartlar üzerinde çalışmışlardır. NATO'nun "Avrupa Hava-Uzay Koordinasyon Komitesi" ortaklara hava uzay yönetimi ile ilgili tavsiyeler ve teknik yardım sağlamaktadır. Bu girişimlerin hepsi daha fazla bütünleşmiş transatlantik ve pan-Avrupalı pazarlar geliştirmeye yönelik teknik unsurları içerir ama asıl problemler bütçe ve siyasetle ilgili olanlardır. Avrupa ve Kuzey Amerika arasında daha sıkı bir savunma bütünleşmesini geliştirmeye yönelik yıllar süren gayretler gelecekteki işbirliğinin nasıl bir şekil alacağı konusunda yetersiz görüş birliğine ve azalan pazarlar için rekabetin keskinleşmesine yol açmıştır. NATO dahilinde gelecekteki ortak silah projeleri konusunda çok daha az iyimserlik vardır ve şu anda umutlar, ortak çalışabilirlik asgari hedefinin feda edilmeyeceğine yöneliktir.¹²⁰

NATO'ya duyulan ihtiyaca rağmen Atlantik Birliği içerisinde daha güçlü ve daha bağımsız bir Avrupa rolü ortaya çıkıyor. AB yaklaşık 60.000 asker (yedekleriyle beraber 10.0000), 400 savaş uçağı ve 100 savaş gemisi, bunlara birlik taşıyıcıları ve bakım/yük gemileri de dahil olmak üzere bir "Avrupa Ordusu" oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ancak, Avrupa içinde daha ciddi savunma sanayii işbirliği ve daha güçlü savunma Ar-Ge bütçesi oluşturulamazsa istenilen hedefe ulaşamaz.¹²¹

Yeni AGSK, hem ortak dış politika kararlarının hem de pragmatik savunma sanayii işbirliği hedefinin bir sonucu olarak şekillenmektedir. AB'nin Haziran 1997'deki Amsterdam sözleşmesi, BAB'ın AB'nin dış politika kararlarına uygun görev yapmasını resmen onayladı. Ancak, BAB'ın esas ortaya çıkışını sağlayacak hususlar teknoloji ve savunma bütçesidir. NATO içerisindeki Ar-Ge harcamalarının %70'lik bir oranı ABD tarafından

¹²⁰ A.e.

sağlamaktadır. Bu nedenle Avrupa'nın daha fazla harcama yapabilmesi için fonlar oluşturmasını gerekmektedir.¹²²

Son 30 yılın büyük bölümünü ABD ve Avrupalı müttefikler, Avrupa'nın kendi savunmasındaki rolünü tartışarak geçirirler. ABD'li yöneticiler, 21nci yüzyılın yeni tehditleri konusunda daha güçlü, daha yetenekli ve daha esnek bir NATO'ya bağlı politik ve askeri anlamda muktedir bir BAB üzerinde temellendirilmiş bir AGSK'dan yana olduklarını açıkladılar.¹²³ NATO'ya alternatif bir yapının ortaya çıkması transatlantik işbirliğinin sonu anlamına gelebilir.

Bazı Amerikalı üreticiler Avrupalı rakiplerinin yok oluşunu kısa dönemde avantajlı görseler bile, Avrupalı rakiplerinin ve onların teknolojik ve endüstriyel yeteneklerinin yok oluşunun Amerika savunma sanayii ve müttefiklerin savunma çabaları üzerinde büyük olumsuz etkileri olacaktır. Avrupa savunma sanayiinin harekete geçirme eğilimi hükümetleri yabancı firmalarla işbirliğine daha fazla fon ayırmaları konusunda zorlayabilir ve bu bütünüyle daha az ulusal savunma yatırımları yapılmasına yol açabilir.¹²⁴

Avrupa'nın yeniden yapılanması Atlantığın iki tarafı arasındaki ortak çalışma ile mümkündür. Eğer Avrupa, ABD ile düşmanca bir ilişki içinde savunma endüstrisi temeli kurmayı denerse Avrupa er ya da geç kaybedenler arasındaki yerini alır. Avrupa'da hala hakim olan görüş, Atlantik ötesi işbirliğinin Avrupalıların kendi arasındaki işbirliğinin temellerini çürüteceği, her iki seçenektan birinin seçilmek zorunda olduğu ve Avrupalıların kendi kanıtlarını açıkça masaya yatırması gerektiğidir.¹²⁵

Cooper'a göre, Avrupalıların Amerikalılarla işbirliğine gitmeden önce kendi işbirliklerini kurmak zorunda olduklarını savunan kimseler de vardır. Bu gibi görüşlerin günün global pazarlarının doğal yapısına tehlike

¹²¹ WEU (Western European Union), "Conference Points to Conditions for European Defense Role Europe in Washington", *European Affairs*, The European Institute Washington D.C., Vol.7, No.3, p.7

¹²² A.e.

¹²³ Alexander Vershbow, "ESDI in the Atlantic Alliance :U.S. Permanent Representative on the North Atlantic Council", (Çevrimiçi) <http://www.nato.int/docu/colloq/c980504/d980504i.htm>, 15.09.2003.

¹²⁴ Cooper, a.g.e., s.5

oluşturmaktan başka bir yararı yoktur. NATO, kendi asıl rolünü silahlanmayla ilgili olaylarda görmektedir. Bu kapsamda, yeni müttefiklerin silahlanma konusundaki rollerinin ve ileri seviyede silah yardımlaşmasının aşağıdaki temeller üzerinde yürütülmesi önemlidir;¹²⁶

- Avrupalı ve Kuzey Amerikalı müttefikler arasındaki savunma silahlarının ticaretini engelleyen ihracat kontrolleri gibi kısıtlamalarının hafifletilmesi. Bu kapsamda, silahlanma konusunda endüstriyel işbirliği engellerinin kaldırılması.
- Savunma ticareti ve endüstrisi üzerine yapılan üst seviye Atlantik ötesi müzakereleri düzenleyen hususların ilerlemeye izin verecek şekilde yeniden şekillenmesini.
- Atlantik ötesi işbirliği için öncelikli olarak aşağıdaki hususların yerine getirilmesi;
 - Atlantik'in iki yakasındaki savunma sanayii politikalarını uyumlu hale getirmek,
 - Karşılıklı çıkarların esasları belirlemek,
 - Savunma ticaretinin durumu düzeltmek için teknolojiyi paylaşımına ağırlık vermek,
 - Teknolojiyi paylaşımını kolaylaştırmak için ihracat kontrolü uygulamalarından kaynaklanan ticaret engellerini kaldırmak,
 - Üçüncü ülkelere teknik bilginin transferi ile ilgili prensiplerde anlaşmak.

Rasyonalizasyon, standardizasyon ve müşterek hareket yapabilme gibi hususlar NATO için zor ve önemli bir sorunlardır. Bunların hepsini birden sağlayabilmek için transatlantik işbirliği gereklidir. Oysa, ABD ile Avrupa

¹²⁵ A.e.

¹²⁶ A.e., s.6.

arasındaki endüstriyel ve teknolojik sorunlar NATO'nun ortak ihtiyaçlara yönelmesini ve ortak programlar için teşvik etmesini engellemektedir.¹²⁷

3.10.3. Transatlantik İlişkiler

ABD ile Avrupa'nın teknolojik imkan ve kabiliyetleri arasındaki fark, özellikle teknolojik alanda ABD'nin giderek AB'ye fark atması sebebiyle daha da açılacaktır. Teknolojik gelişme ile savaş esnasında hareketin pratikte nasıl yürütüldüğü arasında her zaman bir bağ vardır. Bu nedenle, Avrupa ile ABD arasındaki işbirliğinin imkansız olmasa da giderek daha zor olacağı bir noktaya gelme riski vardır. Teknoloji seviyesi farklı olan iki grubun ortak hareket yapabilmesi mümkün değildir. ABD ile Avrupa hiçbir zaman tüm alanlarda eşit bir ortak olamayacaklardır. Ancak Avrupa'da ABD'ye ilginç gelen askeri teknolojiler de vardır.¹²⁸

Yapılması gereken şey Avrupa'nın imkan ve kabiliyetlerini geliştirmesi gereken alanların tanımlanması ve Transatlantik işbirliğine gidilmesidir. Bu kapsamda Avrupa'nın ABD tarafından zaten yürütülmekte olan Ar-Ge faaliyetlerine para harcamasının anlamı yoktur. Oysa, Atlantığın iki yakasında işler paralel olarak yürütülüyor ve ABD gelişimini hatırı sayılır derecede daha hızlı ve çabuk tamamlanıyor.¹²⁹

Transatlantik işbirliği için ABD daha az bürokratiktir ve Avrupa'daki müttefiklerine teknoloji transferini sağlamaya daha yatkındır. Aynı zamanda Avrupalılar tüm sahalarda %100 teknoloji transferinde ısrar etmemektedirler. Avrupalılar geçmişte çoğunlukla tümünden sistem transferi almayacaksa birlikte bir işi yapmayız diyorlardı. Ancak %70-80'lik bir teknoloji transferini kabul etmek zorunda kaldılar. Çünkü, ABD ulusal güvenlik politikasının bir gereği olarak, kritik teknoloji ünitelerini hiç bir ülkeye transfer etmemektedir. Bu nedenle Avrupalılar yeni teknolojiler geliştirmek için daha fazla yatırım yapmak zorundadırlar.¹³⁰

¹²⁷ Hayward, a.g.e., s.15.

¹²⁸ Nicholas Fiorenza, "NATO Military Committee Chairman Has Work Cut Out For Him As Summit Approaches", *Armed Forces Journal International*, October 2002, pp.30-32.

¹²⁹ A.e.

¹³⁰ A.e.

Avrupalılar ABD ile arasındaki teknolojik açığı kapatmak için yeni bir silah sisteminin ortaya çıkarılması için gereken zamanı azaltmalıdır. Modern bir silah sisteminin geliştirilmesi için gereken Ar-Ge süresi 8 yıldan 10 yıla kadar uzamaktadır. Dolayısıyla yeni nesil silahlar hiçbir zaman en son nesil değildir. En pratik yol teknoloji transferi gibi görünmektedir. Daha ucuz, daha az risklidir. Ancak, uzun dönemde bağımlılık yapar ve bir daha en son teknolojiyi yakalamak mümkün olmayabilir.¹³¹

Avrupalılar know-how (teknik bilgi) ve gelişmiş teknolojiye sahip oldukları alanlardaki çabalarını arttırmalıdır. Avrupa savunma sanayii daha fazla sağlamlaştırılmalı (birleştirilmeli) ve ABD ile daha rekabete hazır hale getirilmelidir. Sonrasında ortak olarak belirlenen gerekli imkan ve kabiliyetlerde iş bölümüne gidilmelidir. Bu her şeyin AB içinde yapılacağı ya da her şeyin ABD'den alınacağı anlamına gelmez, çünkü ekonomik ve rasyonel değildir.¹³²

Bunun yerine ittifakın ideal bir temel oluşturabileceği bir işbirliğine gidilmelidir. Hem ABD hem de Avrupalılar için müşterek imkan ve kabiliyetler bellidir. Yapılması gereken ittifakın müşterek imkan ve kabiliyetlerin yapılandırılmasıdır. NATO'nun "AWACS" gibi erken uyarı uçağı gibi örnekleri mevcut.¹³³ Müşterek finansman Avrupa'da dublikasyondan kaçınılarak küçük ülkelerin ortak projenin belirli bir kısmını finanse etme avantajı sağlamaktadır. Ayrıca, mümkün olan durumlarda birkaç ulusun çok uluslu tedarik, bakım ve lojistik imkanları vasıtasıyla ölçek ekonomisini ve toplu hareket tarzına ulaşabilmek için bir araya gelmesi anlamına gelen çokulusluluktur. NATO dahilindeki belirli alanda daha fazla uzmanlaşmayı kapsayan ulusal projeler ancak üçüncü sırada yer alabilir. Ne kadar fazla ülke ortak bir projede beraber çalışırsa, daha küçük devletleri çalışmaya katmak ve ABD ile ortak temelde çalışmalarını olanak vermek daha kolaydır.¹³⁴

¹³¹ A.e., s.34.

¹³² A.e.

¹³³ Robin Beard, "NATO Armaments Cooperation in the 1990s", *NATO Review*, Vol. 41, No.2, Winter 1993, p.24.

¹³⁴ Fiorenza, a.g.e., s.36.

3.11. Transatlantik İşbirliği Engelleri

3.11.1. Düzenleyici Rejimler

Avrupa savunma sektöründe rekabet ve ticaret ile ilgili çok önemli düzenleme eksiklikleri vardır. Fakat, Avrupa pazarının kendi içinde ve dünyanın geri kalanıyla olan ilişkilerinde Avrupa silahlanma pazarı bağlamında düzenlemeye gidilmesinin anlamı büyüktür. Bölgesel bir pazar için bu iki farklı şeyi ifade eder; hem rekabetin genel kurallarıyla işleyen bir pazar, hem de bölge dışında aynı münasebetlerle global çok yönlü rekabete açık olan bir pazar.¹³⁵

Rekabet politikasının önemli olan üç ögesi vardır; Endüstriyel yapıların düzenlenmesi, Avrupa içi sanayi alanında kısıtlamaların Avrupa sanayisini tehdit etmemesi ve küçük firmalar üzerindeki baskıların en aza indirilmesi. Bunlar temelde Avrupa firmalarını ABD'ye karşı avantajlı hale getirecektir. Dahası, pazara giriş şartları karşılıklı değilse (tek yönlü ise) "Avrupalı olana seçme" avantajlı olmalıdır.¹³⁶

Böylece, ABD ve Avrupa, çift kullanımlı teknoloji kontrollerini uygulamaya başarlarsa rekabet dönemine girecekler ve kendi silahlanma pazarlarını inşa etmeyi amaçlayacaklardır. Bu çekişmenin yalnız ABD'nin pazarlarını Avrupa'ya açmasıyla önlenebileceğini açıktır. Aksi halde özellikle Almanya'daki "Avrupalı olana yönelim" milli korumacılığa neden olacak ve Avrupa pazarını milli yollara sevk edecektir. Bu görüşü benimseyenler savunma sektörünü Roma Antlaşması 223ncü maddedeki haliyle amacı belirlemişlerdir. Şimdi gerekli olan Avrupa pazarının "büyük sıçramayı" gerçekleştirmesidir. Ve bunun yolu öncelikle 223ncü maddeyi kaldırmaktır.¹³⁷

Bazı İspanya gibi Avrupalı ülkeler iki kutup arasında kalır, olanlar kendi iç sanayilerinin gelişmesi için ABD desteğinde ısrar ederler, diğerleri (İngiltere gibi) ise Avrupa içi tam rekabet taraftarıdır. Fakat, Fransa gibi

¹³⁵ Walker, a.g.e., s.27.

¹³⁶ A.e.

¹³⁷ A.e., s.28.

kendi ihtiyaçlarını 223ncü maddenin kaldırılmasıyla Brüksel'e vermeye isteksiz olanlar da vardır. 223ncü maddenin ürün listelerinin kısıtlanması önerisine açık olanlar da vardır. Diğer bir olasılık da düzenleme gücünün BAB'a verilmesidir. Ancak bu defa, yüzdesel çoğunluğa sahip bulunanların böyle bir düzenleme yapmasına tepki gösterilmesi söz konusudur. Bu yüzden, mevcut kurumsal yapıların üstünde "düzenleme rejimi"nin yokluğundan dolayı ulusal çıkarların cazibesini koruması, Avrupa savunma sanayii değişiminin önündeki en büyük engeldir.¹³⁸

Mevcut hükümetler arası anlaşmalar ne bu entegrasyonu etkili bir biçimde tamamlayacak kapasiteye sahipler, ne de tekel gücüne sahip Avrupa ötesi savunma müteahhitleriyle etkili pazarlık yapabilecek hükümetlere güven verebilmekteler. Daha yakın entegrasyon ve pazar düzenlemesinin başarılması için ne istenirse istensin- Roma Anlaşmasının 223ncü maddesinin feshi, güçlü düzenleyici mekanizmaların kurulması ya da diğer muhtemel değişiklikler- bazı ulus ötesi kurumsal yapılanmalara gerek var gibi görünmektedir.¹³⁹

3.11.2. AB Ortak Tedarik Kuruluşunun Etkisi

AB'nin ortak tedarik kuruluşu olan OCCAR'ın Avrupa dışındaki ülkelerden silah alımını ile ilgili ilkelerinin tekrar gözen geçirilmesi gerekir. Bu, Avrupalıların yapacağı tercih konusunda sınırlayıcı bir problem oluşturuyor. Endüstriyel ve teknolojik olanaklar her ne kadar bu tartışmada anahtar rolü oynuyorsa da işleve yönelik sorular ülkelerin nihai davranışlarını ortaya çıkaracaktır. İngiliz hükümet yetkilileri bu konudaki tutumlarının belirlemiş durumdadır. Bir çok Avrupa devletleri gibi İngilizler de aynı görüşü paylaşmakta ve zorla işbirliğine gidilmesi durumunda İngiliz endüstrisinin Avrupa'nın en sağlam endüstrisi olmasının sağlayan İngiltere hükümetinin politikasını tehlikeye sokacağını düşünmektedir. Buna karşılık İngilizler, koruma, sübvansiyon ve "juste retour" gibi uzun vadede zararlı olacak mekanizmalardan arındırılmış açık bir pazar kurulmasına yönelik çalışmalara ise devam edilmesinden yanadır. İngilizler bu görüşlerinin

¹³⁸ A.e.

¹³⁹ A.e., s.30.

verimliliği arttırmak açısından Avrupa ülkeleri için de kabul edilebilir olduğunu düşünüyorlar. Fakat bununla beraber Avrupa'da üretilen silahlara kıyasla teslim süresi ve fiyat konusunda dezavantajlı olan Amerikan üretimi silahların satın alınmasına İngilizler taraftar değildir.¹⁴⁰

Fransızlar, Avrupa'da üretilen silahların alma politikasının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğine düşünmektedir. Eylül 1996'da Fransız Savunma Bakanı Charles Millon, İngiltere'nin Avrupa'da üretilen silahları satın almayı tercih etmediği takdirde OCCAR'ın dışında kalacağını ifade etmiştir. Ekonomik faktörlere ve ulusal güvenlik ihtiyacının gereklerine rağmen rekabetin Avrupa'da savunma sanayii altyapısının yeniden düzenlenmesi çerçevesinde önemi büyüktür. Fransızlar, altyapı faaliyetleri çerçevesinde gerçekleştirilecek olan bu rekabetin daha pahalıya mal olsa da, bunun ileride kazanılacak olanların bir bedeli olarak görüyorlar.¹⁴¹

Bununla beraber ABD, her zaman Avrupa'daki değişimleri de içeren teknoloji ve savunma sanayii konseptleri hazırlamıştır. Bu kapsamda Amerikan Hükümetleri; ABD ve Avrupa arasındaki politik bağları güçlendirmek ve standardizasyonu arttırmak için müttefiklerle ortak savunma sanayii projelerini sıkça desteklenmiştir. Ancak ABD, zamanla ulusal, bölgesel ve NATO seviyesindeki savunma sanayii istekleriyle baş etmek, endüstriyel projelerinin desteklenmesinde arabuluculuk yapmak gibi zor bir görevle karşılaşmıştır. İki yönlü olması gereken silah teknolojisinden yararlanma daha çok Doğu-Batı arasındaki tek yönlü bir otoyol gibi görünmüştür.¹⁴²

Dönemin ABD Savunma Bakanı Paul Kominsky, Transatlantik savunma operasyonlarını tekrar hayata geçirmek için 1996'da Avrupa'nın önde gelen dört silah üreticisi arasındaki ortak araştırma için konu olabilecek ve 20 projeden oluşan bir program hazırladı. Yüksek öncelik C3 (Command, Control and Communications-Komuta, Kontrol ve Haberleşme) projelerine

¹⁴⁰ De Briganti, "French Reform Emphasises European Cooperation", *Defense News*, 16 September 1996, p. 16.

¹⁴¹ A.e., s.17.

¹⁴² Theresa Hitchens, "DoD Tries to Rekindle Allied Joint Efforts", *Defense News*, 3 June 1996, p. 1.

verildi ve ABD, Fransa ve İngiltere arasındaki ortak askeri haberleşme uyduları arasında işbirliği planlandı. Kominsky, Avrupalıların, Amerika'nın işbirliği konusundaki taleplerine isteksiz olduklarını anladı, ekonomik baskının iki tarafı Transatlantik işbirliğini zorunlu kılacağına inanmasına rağmen Transatlantik projelerdeki ortaklık ikinci kez de gerçekleşmedi. Bu nedenle ABD, büyük çaplı işbirliği dışında sınırlı seviyede ortak projelere bağlı kalmıştır. Bu yaklaşım, "sınırlı teknoloji transferi" ile yapılan ortak üretim projelerinin önemini daha da artırmıştır.¹⁴³

ABD, silah dizaynını maksimum derecede kontrol etmeye ve nadiren de olsa potansiyel partnerlerle istişare yapmaya önem verir. Dahası, Kominsky'nin ekonomiyi önde tutan işbirliği görüşüne rağmen, ABD genelde savunma harcamalarını ulusal kapasite ve istihdamı korumak amacıyla yapar. Müttefikler arası işbirliğini desteklese bile ABD Kongresi, ısrarlı bir şekilde yurtiçi politikada kararlıdır. 1996'da Beyaz Saray'da "Buy American" yasasını tekrar değerlendirmek için bir çok husus masaya yatırıldı. Fakat, daha esnek bir tutum Avrupa silahlarına olan talepleri arttırarak Birleşik Devletler endüstrisine zarar vereceği düşünüldü. Avrupa pazarına devam eden giriş Amerikan endüstrisi için önemlidir, fakat yeni gelişmeler ABD aleyhine işliyor. Transatlantik ticarete büyük bir etkisi olan İngiltere bile kendi desteğinin yetersiz olduğunu ve taraflar arasındaki karşılıklı diyalogun gerekliliğe dikkat çekti.¹⁴⁴

İngiliz hükümeti, ABD ile AB arasındaki en büyük boyutlu projelerden biri olan JSF (Joint Strike Fighter-Müşterek Savaş Uçağı) projesine katılmak için 200 milyon dolar ayırdı, ihtiyaçların saptanması konusunda belirleyici bir rol oynadı ve endüstriyel seçim işlemlerine katıldı. İngilizler, İngiliz firmalarının program için teklif vermelerine önemli ölçüde destek verdiler. Fakat, savaş uçağı dizayn ve üretim merkezi olan İngiliz BAe firmasının geleceği, hala Avrupalı ortaklarıyla yaptığı bir Tornado uçağı yenileme projesine ve Eurofighter savaş uçağı ile ilgili ticari başarı yapmasına bağlıdır. Bununla beraber, İngiliz hükümeti, JSF projesine katılma konusunda veya bir

¹⁴³ A.e., s.3.

¹⁴⁴ A.e.

alternatif olan Avrupa Tornado savaş uçağı yenileme projesine katılma konusunda zor bir kararla karşı karşıya kaldı.¹⁴⁵

Önümüzdeki yıllarda, Avrupa ve ABD arasında daha önceden var olan anlaşmaları ve endüstriyel konulu ilişkileri, müşterek çalışabilirlik (interoperability) veya en azından etkili bir şekilde savaşma kabiliyeti belirleyecektir. İngilizler askeri ekipman ihtiyaçlarının büyük kısmı ulusal kaynaklardan sağlanıyor. Amerikan pazarına girme konusunda kararlı olmasına rağmen, İngiliz endüstrisi Avrupalı sanayicilere daha kolay işbirliği imkanı bulmaktadır. Ortak operasyona yönelik ihtiyaçlar bakımından Amerika, müttefiklerini memnun etmek için kendi gereksinimlerini istenilen koşullara uyarlamayı çok az tercih etmektedir.¹⁴⁶

Amerikan ve Avrupalı silah sistemlerinin karıştırılması ve Amerikanın bunları kendi kriterlerine göre ve kendi dizayn ettiği donanımlarla uyumlaştırma ve standardize etme eğilimini azaltma avantajları da vardır. Sonuç olarak belirli bir alanda uzlaşma uyumlaştırmanın sağlanması için en çekici yol olarak ortaya çıkabilir. Taktik seviyede şimdiye kadar Avrupa ülkelerinin NATO içerisinde Amerika'ya hava gücü ve uzay donanımı (uydular) yönüyle bağımlı olması sebebiyle, "Ortak Dış ve Güvenlik Politikası" konusunda gelişme kaydedilmesi, Avrupa ülkeleri arasında mevcut olmayan politik entegrasyonun bir basamağını teşkil etmektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Charles Miller, "British, US Armies Link Specs for New Vehicle", *Defense News*, 21 October 1996, p. 4.

¹⁴⁶ David Cooper, "US, Allies Must Forge Common EW Requirements, Tactics", *Defense News*, 14 October 1996, p. 102.

¹⁴⁷ A.e.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN YENİ GÜVENLİK VE SAVUNMA SANAYİİ ANLAYIŞI

4.1. AB Kimliği ve Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı

4.2. AB Kimliğinin Oluşmasında Ötekinin Rolü

4.2.1. Tarihsel Süreçte AB Kimliğinin Oluşumu

Avrupa Birliği ve kimliğinin oluşturulmasında ulusal kimlikler ve dinsel farklılıklar önemli yer tutar. Tüm makrokimlikler, ulusal kimlikler ve dünya çapındaki dinsel sınıflandırmalar birleştirici olmaktan ziyade bölücüdür.¹

Diğer taraftan Avrupa kendini daima Batı'nın en son noktası olarak belirler ve besler. Bu betimleme, Avrupa'nın kendine özgü kültürel kimliğinin oluşmasında önemli bir noktadır. Bu şekilde, kendine özgü bir ayrıcalık noktası belirleyerek kendi farklılığını belirler. Avrupa'ya özgü bu fark, "öteki"ler ile farklılığı koruyan ve kendini bir arada tutan basit bir sınır (tetikteki muhafızlar tarafından iyi korunan bir sınır) olarak işler.²

Batı dışı her tehdit, Avrupa Birliği ve kimliğinin oluşturulması sürecinin ürünüdür. Aslında kimlik, verili bir şey değil, inşa edilen bir şeydir. Ulus-devletlerin tarihine bakıldığında bir ulus kimliği inşa edildiği görülecektir. "Biz" bilinci, hep bir "öteki" üzerinden şekillenir. Her dönemde, karşısında tavır alınacak, bu sayede kendini tanımlama olanağı sunacak bir "düşman" bulunur. Bu "düşman" bir nevi kendini tanımlamaya yarayan ayna görevini görür³

Avrupa kimliği de tıpkı ulus-devletler gibi bir inşa sürecinin sonucudur. Yani birtakım "öteki"ler, düşmanlar karşısında kendini tanımlayan bir

¹ Gerard Delanty, *Inventing Europe; Idea, Identity, Reality*, Macmillan Press Ltd., London, 1995, p.7.

² Jacques Derrida, *Öteki Hedef*, Çev. Melih Başaran, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2003, s.29.

³ Aslı Çırakman, "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkeziliğe", *Doğu Batı*, Ankara, Yıl.4, Sayı.14, Şubat-Mart- Nisan 2001, s.20.

Avrupa vardır. Öteki kurgusu uluslar-üstü bir yapıyı meşrulaştırmanın bir yöntemi olarak son yıllarda sürekli AB tarafında kullanılmaktadır.⁴

Kimlik, insan topluluklarına özgü bir varoluş olgusu olarak zaman içinde etkisini gösteren objektif ve subjektif unsurlarla gelişir. Bir kimlikten söz ederken, zorunlu olarak, "öteki" de söz konusu olacaktır. Zira kimlik, varlığın sürekliliği ile ilintili bir etkileşim sürecinde kendini diğerlerinden ayırt edici özelliğini meydana getirir. Kimlik oluşumu dinamik ve sürekli bir toplumsal (ulusal ya da uluslararası) alış-veriş ortamında gerçekleşir.⁵

Avrupa'nın kimliği, tarihsel süreçte öteki topluluklarla ilişkili konumuna bağlı olarak gelişen ve değişen değer yargılarıyla yoğrulmuş, ama özellikle kendi dışındakilere yönelik duruşunda, belirli ve her zaman geçerli bir biçim alamamıştır. Bunda kendini ve ötekini, beşeri kazanım ve kültür-uygarlık değerlendirmelerine bağlı olarak olumlama / olumsuzlama tercih ve eylemlerinin payı büyüktür. Avrupa ile özdeşleşen ne bir belirgin kültürel aidiyet alanı ne de değişmez "uygarlık mekanı" söz konusudur. Avrupa, her zaman kendini uygarlık merkezine yakın, hatta onun tam ortasında olacak tarzda konumlandırmak için ne gerekiyorsa onu yapmıştır. Öyle olunca da karşımıza bazen kendisiyle çelişen, değişik coğrafi mekanlarda kökleri olduğu varsayılan bir Avrupa çıkmaktadır. Beşeri kültürün ve uygarlığın gelişim çizgi- sine koşut, zaman ve mekan içinde farklı jeopolitik özellik ve kültürel değerlerle donanmış bir Avrupa kimliği söz konusudur.⁶

4.2.2. "Avrupa-Merkezli" Kimliğinin Oluşumu

Avrupa'nın saplantı haline getirdiği "öteki" kurgusu, Avrupa'nın köklerine ilişkin tanımlayıcı bilgi ve analizlerin çoğunda, "Avrupa uygarlığı"na dayanak teşkil edecek tarihsel olgulara atıfta bulunarak, "Avrupa-merkezli" bir uygarlık anlayışını doğurur.⁷

Avrupa merkezilik Avrupa Birliğiyle gündeme gelen yeni bir süreç olmamasına rağmen bugün pek çok akademisyen, dünyanın geri kalan

⁴ A.e.,s.21.

⁵ İbrahim Canpolat, *Avrupa Birliği : Uluslar-üstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik analiz ve Genişleme Sürecinde Türkiye ile İlişkiler*, Alfa Yayını, İstanbul, 2002, s.5.

⁶ A.e.

⁷ A.e., s.6.

kısının önemsizleştirilmesine ya da yanlış algılanmasına yol açan Avrupa-merkezli toplum kavrayışının sakıncalarına dikkat çekiyor. Avrupa Merkezilik, evrenselci etnosantrizmin (etnik-merkezcilik) en çok tartışılan biçimidir. Burada bir dizi tanımla ile, kendi kültürümüzün yerel değerlerini hiçbir mazeret göstermeden evrensel değerler olarak tanımladığımızda etnosantrist oluruz. Öte yandan etnosantrizmin daha kapsayıcı ve iddialı bir şekli evrenselci- etnosantrizmde ortaya çıkar. Evrenselci etnosantrist kendi değerlerini genelde geçerli değerler olarak tanıtır".⁸

Avrupa merkeziliğin hemen her yerde karşımıza çıkan varsayımına göre, Batı ve Doğu birbirinden tamamıyla farklı toplumsal, siyasal yapıları ve ayrı gelişme yolları olan iki ayrı öze sahiptir ve Batı Doğu'ya üstündür. Avrupa- Merkezilik, Avrupa'nın değişik yüzyıllarda kendini farklı farklı algıladığını, ancak onsekizinci yüzyılda Aydınlanma'nın sonucu olarak böylesi bir Avrupa'nın üstünlüğü anlayışına ulaşmıştır. Rasyonalizmin damgasını vurduğu 18. Yüzyılın "öteki"yi önsel yargılar ve sabit imgelerle oluşturduğu saptanmıştır. "Bu entellektüel çaba içinde ortaya çıkan önyargı, önceki dönemlerin aksine, sabit, dogmatik ve hoşgörüden uzaktır."⁹

Roma İmparatoru'nun Hıristiyanlık inancını kabul etmesinden sonra, bu din, devletin resmi dini olmuş ve Avrupa kimliği yeni bir boyut kazanmıştır. Bundan sonra Avrupa, neredeyse Hıristiyanlık ile özdeş hale gelmiştir. Ne var ki, Önce Rönesans'la, daha sonra ise Reformasyon ve Aydınlanma hareketiyle, Avrupa, katı Hıristiyan kimliğini bir kenara bırakmaya başlar. Avrupa'nın, Katolik Hıristiyanlığın daralttığı düşünce ufku, akıl aracılığıyla özgür alanlar açmak istemesi, Avrupa'da Rönesans'ın en doğal gerekçesi olmuştur. Artık Avrupa kimliğinde ana doku, Hıristiyanlık değildir. Bu durum, hem Avrupa'nın geçmişine ilişkin bir kırılma anlamına geliyor. Modern Avrupa, eleştirel aklı, biraz da tepkisel biçimde, her şeyin üstünde tutmaya başlar. Katolik Hıristiyanlığın evrenselliği yerine, rasyonel aklın hakimiyeti ön plana çıkar.¹⁰

⁸ Çırakman, a.g.e., s.22.

⁹ A.e., s.23.

¹⁰ Canpolat, a.g.e., s.10.

“Fransız Aydınlanması'ndan 19. yüzyıl pozitivistine ve oradan moderniteye ulaşan tarihî seyirde Hıristiyanlık, hem kendi içindeki hem de moderniteyi oluşturacak şekilde Batı insanının zihniyetindeki dönüşümde etkin olmuştur. Bu dönüşüm, nihayet küreselleşme sayesinde Hıristiyanlığın dogmatik kurumsal etkinliğini daraltan ancak, Batı medeniyetinin kendini idrâki noktasında Hıristiyan Batı'yı dünyanın merkezine yerleştiren bir zihniyeti beraberinde getirmiştir.”¹¹

Aydınlanma Düşüncesi, yüceltilsin ya da eleştirilsin, Aydınlanmanın, bugünlere de damgasını vuran bir Batı Avrupa idealleştirmesine yol açmasıdır. Aydınlanmanın doğurduğu temel kavramlar, rasyonalizm, akıl, ilerleme Batıyla özdeşleştirilmiş ve Batı-dışı uygarlıklar ancak bu kavramların karşıtı örnekler sunmak gerektiğinde hatırlanmıştır.¹²

Bu kabul edişin ardındaki en rahatsız edici şey kuşkusuz bu "olumlulukların" Batı Avrupa'ya ithaf edilerek, bütün diğer kültürlerin bir "eksiklik teorisi" çerçevesinde değerlendirmesidir. Batıyla özdeşleştirme saplantısı "öteki" kurgusunun hareket noktasını oluşturur.¹³ Öteki ise doğal olarak toplumları ikiye bölerek AB kimliğinin oluşmasına yardım eder. AB'nin kendi kimliğini "öteki" olmayışı ile belirler.

Bir kimliğin öteki kimlikleri unutturup ezecek bir ağırlık kazanmasının derin bağnazlıkların bir göstergesi olduğunu görmek gerekir. Örneğin "öteki"ye göre kendi kimliğini belirleyen Avrupa'nın en önemli "öteki"si Türklere'dir. Nitekim, 1997'de bir çok AB üyesi ülkenin devlet başkanı ve bakanlarının da üyesi bulunduğu Hıristiyan Demokratların yıllık toplantısında, Türkiye'nin AB'ye tam üye olmasının söz konusu olamayacağı, çünkü Türkiye'nin "farklı bir medeniyetin üyesi" olduğu ifade edilmiştir.¹⁴ Dolayısıyla genişleme süreci ile birlikte daha fazla kimlik arayışı içine giren AB'nin, Hıristiyanlığı merkez alarak Avrupa projesini bir medeniyet projesine indirgediği düşünülebilir.

¹¹Ahmet Davutoğlu "Bunalımdan Dönüşüme Batı Medeniyeti ve Hıristiyanlık", *Dîvan*, İstanbul, Sayı.2, Bilim ve Sanat Vakfı, 2000, s.73.

¹²Çırakman, a.g.e., s.24.

¹³A.e., s.26.

¹⁴Stephen Kinzer, "Turks say Bonn is Encouraging Racist Attacks", *The New York Times*, 5 April 1997, p.19.

4.2.3. AB Kimliği ve Aidiyet Olgusu

Avrupa aidiyetinin kuruluşunda da "öteki" kurgusu önemli bir yer tutar. Eski Yunan'dan bu yana Avrupa kendini olumlamak için hep menfi tanımlanan bir "öteki" yaratır. Bu bir ekseni menfileştirilen ikilemlerle ifade edilir. Yunanlılar barbarlara (yani Perslere) karşı, inananlar (Hıristiyanlar) kafirlere (özellikle Müslümanlar ve Türkler) karşı, medeniler barbarlara (Türkler, Asyalılar, Ruslar, Yerliler) karşı şeklinde konumlandırılan ikilemlerde olduğu gibi. Avrupa'nın tarih içinde bir çok "öteki"si olmuştur. Başka bir ifadeyle, Avrupalılık aidiyeti böylesine negatif bir tanımlama üzerine kurulmuştur.¹⁵ Avrupa'nın kurulmasında kullanılan "öteki"ler dahili ve harici olarak tasnif edilebilir. Harici ötekilere günümüzde Amerika ve Japonya'yı da eklemek gerekir. Dahili "öteki"ler belki harici "öteki"ler kadar vurgu yapılmasa da Avrupa'nın aidiyet oluşumunda önemli rol oynamışlardır. Avrupa'nın bugün için en önemli dahili "öteki"si göçmen işçilerdir. Bugün Avrupa'da yükselen ırkçılık ve zenofobiya (yabancı düşmanlığı) bunun bir göstergesidir. Tarihte Avrupa'nın dahili "öteki"si Yahudiler ve Çingenelerdir.¹⁶

Küreselleşme konusundaki araştırmaları ile bilinen Roland Robertson, "kimlik iktidardır" diyerek insanların "kimlik hakkı" olduğunu savunmaktadır. O'na göre "kimlik hakkı", küreselleşme ile "kökenlerin arayışı" arasındaki ilişkiyle ilgilidir.¹⁷ Bu anlamda, AB'ye aday ülkelerin tanınma çabaları bizatihi bu kimliğin parçası olmak ile ilgilidir.

Avrupa Komisyonu da 1996'da Avrupa Kimliği ile ilgili bir çalışmanın sonuç raporunda kimliğin bir tür "kendisi" (self) ve "öteki" (other) ayırımına dayalı kolektif bir tanımlama olduğu vurgulamıştır.¹⁸

Dînî, etnik ve kültürel çerçevede kimlik "aidiyet" ifade eder. Batı toplumlarının sosyolojik tecrübesinden hareketle kimliğin tanımında 'bireysel

¹⁵ Nuri Yurdusev, "Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak", (Çevrimiçi) <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi17/1702.htm>, 18.12. 2003

¹⁶ A.e.

¹⁷ Roland Robertson, **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Sage Publications, Londra, 1994, p.20.

¹⁸ WEU (Western European Union), "Reflections on European Identity", (Çevrimiçi) http://europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/european_identity_en.pdf, 11.12.2003.

bilinçliliği' vurgular ve objektif gerçeklik denilen şeyin toplum ve tarih tarafından şekillendiğine işaret eder. Kimlik son tahlilde, "ortak semboller, ilgiler ve anlamlar" dünyasıdır. Kolektif kimlik ise, siyasî-tarihî-coğrafi aidiyet ifade eder. Avrupa için bu iki uç arasındaki en belirgin ortak kimlik ögesi Hıristiyanlık olarak görülmektedir.¹⁹

Avrupa Birliği'nin aidiyet meselesine eğilmesinin bazı pragmatik gerekçeleri vardır. Ancak, bütün bunlar AB'nin Avrupa kimliği ile bağlantılı olmadığını ve Avrupalılığı hiç temsil etmediğini göstermez. AB'ne girmek isteyen çoğu ülke bunun iktisadi ve siyasi belli avantajlarının yanında Avrupalılığın bir tescili olacağını da düşünmektedirler.²⁰

Şüphesiz her kimlik birimi kendisini ayırt etmek için bir başkasından farkını göstermek durumundadır. Yalnız, bu ayırt etme eylemi aidiyetin ağırlıklı olarak tanımlanmasını oluşturursa, o zaman, ötekinin tehditkâr niteliği azaldıkça aidiyeti tanımlama veya bütünlüğünü sağlama durumu da kaybolacaktır.²¹

4.2.4. Hayali Cemaatler ve "Öteki"leştirme Etkisi

"Hayali cemaatler" ulusal bir kültüre duyulan aidiyet için gereklidir. Hayali bir cemaatte aidiyet, cemaatin diğer üyeleriyle ortak bir kimliği paylaşmak anlamına gelir. Hayali cemaatler üniter kültürler yaratmayı arzular. Her zaman için kültürün ve kimliğin saflığına ve türdeşliğine yönelik bir arzu söz konusudur. Cemaata ait olmak aynı zamanda çerçevelenmiş bir kültürün içinde kalmak demektir. Hayali cemaat kendini diğer cemaatlerden ayırıştırma arayışı içindedir; diğer cemaatlerin ve kültürlerin kendi bütünlüğüne yönelttiği tehditlere dikkat çekmesi gerekir hep ve diğerleri karşısında kendi egemenliği üzerinde ısrar eder.²²

Hayali cemaatteki berraklık ve tanımlama arzusu daima içeridekileri dışarıdakilerden, "öteki"lerden ayıracak simgesel bir coğrafyanın inşasıyla

¹⁹ A.e.

²⁰ Nuri Yurdusev, "Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak", (Çevrimiçi) <http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi17/1702.htm>, 18.12. 2003

²¹ A.e.

²² Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1993, s.6.

ilişkilidir. Reddedilen şey, özgül kültürlerin diğer kültür ve kimliklerle girilen ilişkiler içinde ve onlar aracılığıyla kurulduğu gerçeğidir. Hayali cemaatlere "ait" olanlar için, başkalarıyla olan etkileşimler aracılığıyla değişmek ya da dönüşüme uğramak yönündeki bir gelişme tehdit olarak deneyimlenir.²³

Kimliğin kalbinde endişe ve korkuların yattığını ve hayali cemaatlere ait kimlik siyasetlerinin bu korkularla oynamaya her zaman için hazır olduğunu kabul etmek gerekir. O zaman birlikteliğin değişimin önüne geçmek için kullanıldığı kurumlar ve kendini toplu halde tutmak için başvurduğu yollar önemli hale gelir. Kısaca, hayali cemaat ancak kolektif bir yalan aracılığıyla bir arada tutulmaktadır. Avrupa'nın bu korku ve kapanma mantığını Türkiye ve Avrupa arasındaki tarihsel ilişkinin özgül koşulları içinde düşünmek gerekir. Çünkü Türkiye'nin özel yanı, Avrupa kolektifliğinin kalbinde yatan sessizlik alanını rahatsız etmektedir. Türkiye'nin Avrupa cemaatinden dışlanıyor olması bu cemaatin kurulduğu zeminin özelliğini ortaya sermektedir.²⁴

Avrupa'nın perspektifinden bakıldığında Türkiye'nin "öteki" olarak kurgulanması doğaldır. "Öteki" kurgusuna aynı zamanda Türklerin uygarlaşmayacağı ve öğrenecek yetenekleri olmadıkları inancı eşlik eder. Çünkü Avrupa'ya özgün geriye bir şeyin kalması gerekir. Yani "uygarlaşmamış" "öteki"lerin Avrupa'dan ve onun uygarlığından öğrenecekleri çok şey var ama Avrupa'nın kendi sınırlarının dışında kalan "öteki"lerden öğreneceği hiç bir şey yoktur mantığı bunu gerektiriyor.²⁵

4.3. Avrupalılaşıma ile "Öteki"leşme Arasındaki Türkiye

4.3.1. Türkiye'nin Batı Dışı Modernlik Denemeleri

Türkiye'nin modernliği, hem Batılı ve modern olma hem de özgün bir Türk kültürü arzusuyla biçimlenmiştir. Çünkü Türk modernliğini, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasındaki köprü görünümlü durumdan dolayı, Batı'nın "öteki" imgesiyle "öteki"nin kendi "modern" imgesi arasında oluşan

²³ Kevin Robins, "Avrupa ile Olan Problem, Türkiye ile Olan Problem ve Kimlik ile Olan Problem", (Çevrimiçi) <http://www.kahveouse.com/society/conversations/turkish.exclusions.pdf>, 23.11.2003.

²⁴ A.e.

²⁵ A.e.

diyalog şekillendirmiştir. Kendini Batı olarak kurgulayan hegemonik güç, Edward Said'in Doğuculuk incelemesinde vurguladığı gibi, indirgenemez bir "öteki" (Batılı olmayan) fikrini kullanarak, "öteki"leri Batılılaşacak, ama asla modernleşemeyecek ülkeler olarak kabul etmiştir. Buna karşı Batılı olmayan "öteki" de hüsrana duygusu ile Batı'dan kendini korumaya yönelmiştir. Bunun sonucunda "öteki", kendi toplumsal imgeleminde Batılı olanla kendine özgü olanı ayırtmaya, burası ile orası arasındaki sınırları çizmeye çalışacaktır. Aslında bu yaklaşım, tam olarak Batılı olmayan "öteki"lerin hem modern olmasını talep etmekte hem de onu tam anlamıyla modern olmaktan menetmektedir.²⁶

Türkiye'nin bugünkü kültürel birikimine bakıldığında bu birikimin iki farklı kaynaktan beslendiği görülür. Birinci olarak, Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir mirasıdır. Bu özelliğiyle, İslam Dünyası'nın da bir üyesidir. Kültürel dokusunun temelinde yüzyıllardan beri süzülüp gelen gelenek ve görenek biçimindeki İslami değerler vardır. İkinci olarak, Türkiye, Atatürk Devrimleri ile bir çağdaşlaşma atılımı yaşamış ve bu süreç içinde, Batılı değerler başta olmak üzere, çağdaş dünyanın kültürel değerlerini, Osmanlı Mirası üzerine aşlamış bir ülkedir. Dolayısıyla, Türkiye, bir yandan tarihten gelen özellikleriyle bir İslam toplumunun kültürel niteliklerini, öte yandan Atatürk Devrimleri ile, bunların üzerine aşlanmış çağdaş kültürel öğeleri taşıyan bir toplumdur.²⁷

Ayrıca, iki farklı unsurdan beslenen Türkiye'nin kültür boyutu, Türk Dış Politikasının çok önemli bir parçasıdır. Topraklarının %97'si Asya kıtasında olan ve nüfusunun büyük bir bölümü Orta Asya steplerinden gelen bir ülke olarak Türkiye zaman zaman feodal ve göçebe toplumun özelliklerini gösterir. Diğer yandan, topraklarının yalnızca %3'ü Avrupa da olan Türkiye'de güçlü bir Batı etkisi vardır. Türkiye Ortadoğu'daki tek Müslüman halklı demokrasidir. Hatta, Anayasal laiklik prensibi olan tek ülkedir. Batının maddeci değerleri ile Doğu'nun manevi değerleri arasında

²⁶ Zeynep Çelik, "Oryantalizm ve Modernlik: Uluslararası Sanat Dünyası ve Bu Dünyanın Dışarıda Bıraktıkları," (Çevrimiçi) <http://www.kahve-house.com/society/conversations/turkish/exclusions.pdf>, 13.10.2003.

²⁷ Halit Yıldırım, Türk Kültür ve Uygarlığı Üzerine Değerlendirme, (Çevrimiçi) http://historicalsense.com/Archive/Fener64_3.htm, 11.11.2003.

bir dengeye ulaşma konusundaki ikilem Tanzimat reformlarının başlatılmasıyla iyice belirginleşmişti.²⁸

Türkler, modernleşme sürecine son iki yüz yıl içinde, "Avrupa medeniyeti"ni karşısında kendi medeniyetlerinin geri kaldığını düşünüp medeniyetin kaynağı olarak düşündükleri Avrupalı ülkelere, Batılaşma hamleleri ile birlikte benzetmek için dahil olmuştur.²⁹

4.3.2. AB Üyeliği ve "Öteki"leştirilmenin Yansımaları

Çağlar içinde değişen ve "kurucu ötekisi"ne göre kendini belirleyen Avrupa ve Avrupalı kimliğinde belirginleşenler unsurlar, Roma Hukuku ve düzeni, Hıristiyanlık, "Yunan ruhu", "Aydınlanma" ve "eleştirel akıl"dır. Bu değerler manzumesi Avrupalıların gözünde bir "medeniyet standardı" hâline gelmiştir. Avrupalılar en son Kopenhag Zirvesi'nde bir kez daha bu standarda Türkler'in uymadığını açıklamışlardır.³⁰ Nitekim bazı yazarlar Avrupa'nın en önemli "öteki"sinin Türkler olduğunu belirtmektedir.³¹

BBC radyosunun Doğu Bölümü Başkan Yardımcısı, "Türkler kendilerini daha çok Avrupalı olarak değerlendirmektedir" yorumlarına; Türklerin esasen Doğulu olduğunu iddia eder ve gerekçelerini; Coğrafi açıdan Türkiye esasen Asya'dadır; Türk bakışı Avrupalı ve Hıristiyan bakışa değil, büyük ölçüde Doğulu ve İslami geleneğe dayanır; Dilsel, tarihsel ve büyük ölçüde kültürel olarak Türkiye halen Asyalı dünyanın parçasıdır" şeklinde açıklar.³²

Bu nedenle, Avrupa'nın en önemli "öteki"si olarak görülen Türkiye'nin coğrafi, demografik ve kültürel farklılıkları ön plana çıkarılarak, olası AB üyeliğine karşı olumsuz yorumlara rastlanmaktadır. Türkiye'nin topraklarının ve nüfusunun %95'inin Avrupa kıtasında değil, Asya'da bulunması en büyük coğrafi gerekçe olarak sunulmaktadır. Öte yandan Türkiye'nin Irak'a komşu olması, AB için jeopolitik bir tehlike olarak görülmektedir.³³ Ayrıca Türkiye

²⁸ Çağrı Erhan, "Türkiye'nin Karakterindeki Asyalı Boyut", (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makaleprint_4.htm, 25.12.2003.

²⁹ Ali Resul Usul, Deniz Altınbaş Akgül, Kopenhag Zirvesi ve 2002 Model'La Question Turque, *Stratejik Analiz*, Asam Yayını, Ankara, Sayı:33, Ocak 2002, s.28.

³⁰ A.e., s.30.,

³¹ Yurdusev, a.g.e.

³² Çelik, a.g.e.

³³ Timothy Garton Ash, "A Bridge Too Far?", *The Guardian*, 14 Kasım 2002.

sıcak çatışmaların yaşandığı bir bölgede yer almaktadır. Türkiye AB'ye tam üye olursa, AB'nin sıcak çatışma bölgelerine komşu olunacağı endişesi vardır.

Diğer taraftan, Soğuk Savaş dönemi sonrasında hızlı bir siyasî bütünleşme sürecine giren AB'nin, Türkiye'nin üyeliği ile birlikte siyasî yapısını kaybederek, İngiltere'nin hep arzu ettiği gibi sadece ticarî ve ekonomik bir işbirliğinden ibaret olacağı ileri sürülmektedir. Yine bu değerlendirme kapsamında, Türkiye'nin tam üye olması halinde daha az Avrupalı olunacağına inanılmaktadır.³⁴

Fernand Braudel "Hristiyan Avrupa"nın fikir babasıdır. Jean Monnet'e göre ise Avrupa; kültürel, etnik ve dini yönden bir çoğulculuğu içerir ve coğrafi bir anlam taşır. Ama AB üyesi ülkelerin yetkilileri, sık sık Türkiye'nin dini yönünü ön plana çıkararak Braudel'e daha yakın olduklarını göstermektedirler. Dönemin Avrupa Birliği Komisyonu Başkanı Jaggues Delors; "Avrupa Birliği bir Hristiyan topluluğudur" diyerek genel eğilimi ifade etmiştir.³⁵

Türkiye'nin Doğulu veya Batılı özelliklerine yönelik olarak yapılan pek çok yorumun ardından, Türkiye'nin daha çok hangi tarafa ait olduğuna karar vermeye yarayacak, "Journal of World Business Dergisi"nin 2002 yılında, ülkelerin "sosyo-kültürel" özellikleri ile "liderlik" anlayışlarını ortaya çıkarmaya yönelik ilginç çalışmasına göz atmak gerekir.

Bu çalışmada, pek çok ülkenin halklarıyla yüz yüze görüşülerek anketler yapılmış ve yapılan anketlerle ulaşılan sonuçlar "diskriminant analizi" kullanılarak istatistik açıdan test edilmiş ve Tablo-6'daki verilerine ulaşılmıştır. Ülkelerin "sosyo-kültürel" özellikleri ile "liderlik anlayışlarını ortaya koymak için seçilen anket konuları çalışmamızda analiz edilmiştir.

Tablo-7'de görüldüğü gibi, Türkiye'nin hem Doğu hem de Batı (veya AB üyesi ülkeler)'ya benzer özelliklere sahip olduğu gibi, her iki tarafın dışında kendine özgü özellikleri de olduğu görülmektedir. Ayrıca,

³⁴ A.e.

³⁵ Kasım Çiçek, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Alınmamasında Din Bir Faktör Olabilir mi?", *Yeni Türkiye*, No:3, 1995, s.28-29.

Türkiye'nin sosyo-kültürel" özellikleri ile "liderlik anlayışının jeopolitik özelliğiyle uyumlu olduğu, yani hem Doğu hem de Batı özelliklerini bünyesinde taşıdığı, bu yönüyle bir "sentez ülkesi" görünümü sergilediği söylenebilir.

Tablo 6 : Doğu ve AB Ağırlıklı Ülkeler ile Türkiye Arasındaki Sosyo-Kültürel ve Liderlik Özellikleri

Kategoriler	AB Üyesi Ülkeler					Doğu ve Müslüman Ülkeler					Türkiye
	İsp.	İtl.	Fr.	İng.	Alm.	İran	Malez.	Endo.	Mısır	Hindi.	Türkiye
Takım Odaklı Liderlik	5,9	5,8	5,1	5,7	5,6	5,9	5,8	5,9	5,5	5,7	6
Bireysel Liderlik	3,3	3,2	2,8	3	3,0	4,3	3,4	4,1	5,1	3,7	4,9
Katılımcı Liderlik	5,1	5,4	5,9	5,6	5,8	4,9	5,1	4,6	4,2	4,9	3,6
İnsancıl Liderlik	4,5	4	3,2	4,9	4,7	5,7	5,2	5,4	4,6	5,2	5,1
Bağımsızlığına Düşkün	3,5	3,6	3,3	3,9	4,1	3,8	4,0	4,1	5,5	3,8	6
Gelecek Odaklılık	3,5	3,2	3,4	4,3	4,4	3,7	4,5	3,8	3,8	4,1	3,7
Güç Dağılımı	5,5	5,4	5,2	5,2	4,9	5,4	5,1	5,1	4,9	5,4	5,6
Kurum Birlikteliği	3,8	3,2	3,9	4,3	4	3,8	4,6	4,5	4,5	4,3	4
İnsan Odaklılık	3,3	3,6	3,4	3,7	3,5	4,2	4,8	4,6	4,7	4,5	3,9
Performans Odaklılık	4	3,5	4,1	4,1	4,4	4,5	4,3	4,4	4,2	4,2	3,8
Grup ve Aile Birlikteliği	5,4	4,9	4,3	4,1	4,2	6	5,5	5,6	5,6	5,9	5,9
Kadın ve Erkek Eşitliği	3	3,2	3,6	3,7	3,1	2,9	3,5	3,2	2,8	2,9	2,9
Kendine Güven	4,4	4	4,1	4,2	4,5	4	3,8	3,8	3,9	3,7	4,5

Kaynak: Vipin Gupta, Gita Surie, Mansour Javidan, Jagdeep Chhokar, "Southern Asia Cluster: where the old meets the new" Journal of World Business, Vol.37, 2002, p.23., Neal M.Askanasy, Edwin Trevor-Roberts, Louse Earnshaw "The Anglo Cluster: legacy of the British empire, Vol.37, 2002, p.34., Hayat Kabasakal, Muzaffer Bodur "Arabic Cluster: a Bridge between east and west " Journal of World Business, vol.37, 2002, p. 47.

Tablo 7 : Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Liderlik Özelliklerinin Doğu ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması

Kategoriler	Batı Ort.	Doğu Ort.	Türkiye	Yorum	Batı-Doğu Farkı
Takım Odaklı Liderlik	5,6	5,7	5,9	İki Gruba Benzer	0,13
Bireysel Liderlik	3,1	4,1	4,9	Doğu'ya Yakın	1,06
Katılımcı Liderlik	5,5	4,7	3,5	Kendine Özgü	0,80
İnsancıl Liderlik	4,3	5,2	5	Doğu'ya Yakın	0,96
Bağımsızlığına Düşkün	3,7	4,2	6	Kendine Özgü	0,58
Gelecek Odaklılık	3,7	4	3,7	İki Gruba Benzer	0,25
Güç Dağılımı	5,2	5,2	5,5	İki Gruba Benzer	0,03
Kurum Birlikteliği	3,8	4,3	4	İki Gruba Benzer	0,51
İnsan Odaklılık	3,5	4,6	3,9	Batı'ya Yakın	1,09
Performans Odaklılık	4,0	4,3	3,8	İki Gruba Benzer	0,33
Grup ve Aile Birlikteliği	4,6	5,7	5,8	Doğu'ya Yakın	1,14
Kadın ve Erkek Eşitliği	3,3	3	2,8	İki Gruba Benzer	0,24
Kendine Güven	4,2	3,8	4,5	İki Gruba Benzer	0,38

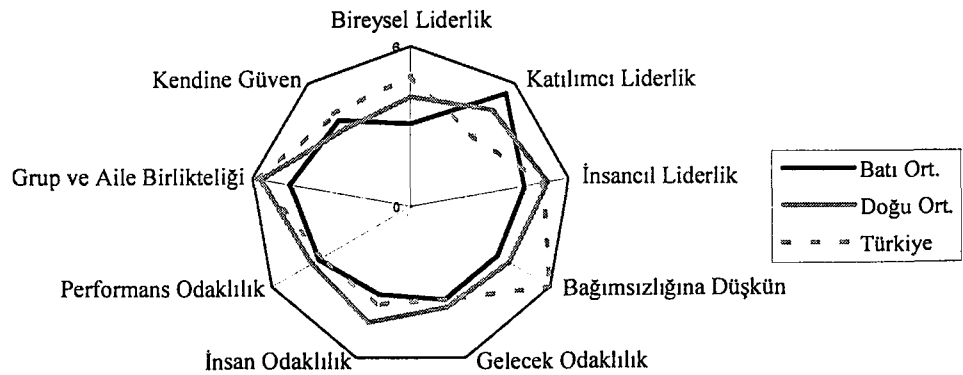
Kaynak: Tablo-6'deki verilerden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Tablo-7'de Batı ve Doğu ülkelerinin "sosyo-kültürel" ve "liderlik" özelliklerinin ortalaması alınmış ve Türkiye ile karşılaştırılmıştır. Ortalama değerlere bakılarak Türkiye'nin her iki gruba yakın olan değerleri (0,03 ile 0,51 arası), her iki gruptan farklı olan değerleri (0,80 ve 0,58) ve iki gruptan sadece birine yakın olan değerleri kıstas alınarak yorumlanmış ve "Yorum" sütununda gösterilmiştir.

Tablo-7'deki veriler değerlendirilerek aşağıda yorumlanmıştır;

- Batı ile Doğu ortalama değerleri arasındaki **farkı fazla** olduğunda, Türkiye'nin Doğu veya Batı'dan **herhangi birine** benzerlik gösterdiği,
- Batı ile Doğu ortalama değerleri arasındaki **farkı çok az** olduğunda, **her iki gruba birden** benzer özellikler gösterdiği,
- Batı ile Doğu ortalama değerleri arasındaki **farkı fazla, ancak her iki grubun kendi değerleri arasındaki fark az** ise Türkiye'nin **kendine has** özellik gösterdiği söylenebilir.

Şekil 5 : Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Liderlik Özelliklerinin Doğu ve AB Ülkeleri ile Karşılaştırılması

Kaynak: Tablo-7'deki verilerden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Şekil-5'te görüldüğü gibi, Türkiye'nin "gelecek odaklılık", "performans odaklılık", "kendine güven" konularına **her iki gruba birden** benzer özellikler gösterdiği; "katılımcı liderlik" ve "bağımsızlığına düşkünlük" konusunda **kendine has** özellik gösterdiği; "bireysel liderlik", "insancıl liderlik", grup ve aile birlikteliği konularında **Doğu'ya yakın**, "insan odaklılık" konusunda ise **Batı'ya yakın** özellikler göstermektedir.

Avrupalı politikacıların çoğunluğunun ve toplumlarının gerek kültürel gerek siyasal açıdan Türklerin Avrupalı olmadıklarını yönünde bir düşünceye sahip oldukları biliniyor. Bunun yüzyıllardır süren Avrupa kimliği yaratılmasının sonucu olduğu düşünülebilir. Ortaçağdan bu yana Türklere "öteki" rolü verilmiştir. Kültür önyargısı ile Hıristiyan Batı'ya yönelik İslami tehdit korkusu birleştiği ve bu Avrupalı bakış açısını etkilediği sürece, Türkiye'nin Avrupa bütünleşmesinde güçlüklerle karşılaşılabilir.³⁶

4.3.3 Türkiye'nin "Truva Atı" Olarak Görülmesi

ABD açısından Türkiye'nin Batı sistemi içinde kalması çok önemlidir. Çünkü Batı dışında kalan bir Türkiye'nin bulunduğu bölgede yapabilecekleri ABD'yi kaygılandırıyor. Nasıl Almanya'nın 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı sistemi içinde kalması ABD'yi rahatlattıysa bugünkü koşullarda Türkiye için de bu geçerlidir. Bunun en kolay ve kalıcı yolu da AB'ye entegrasyondur. Ancak, AB çevrelerinde ise, "Türkiye AB içinde İngiltere'den sonra ABD'nin ikinci truva atı olacak" kaygısı vardır.³⁷

ABD açısından esas sorun AB'nin alternatif bir medeniyet projesi olarak ortaya çıkmasıdır. AB'nin gerek ideolojik ve siyasi iç dengeleri, gerekse kendi dışındaki ülkelerle (Doğu Avrupa, Orta ve Güney Amerika, Afrika ülkeleri gibi) daha sağlıklı ilişkileri olduğu için ABD'ye göre avantajlı durumdadır. Bu açıdan AB'nin kendi projesini kabul ettirme olasılığı daha yüksektir. Ama kendi iç dengeleri dolayısıyla herhangi bir girişimde bulunamamaktadır.³⁸

³⁶ Çağrı Erhan, "Türkiye'nin Karakterindeki Asyalı Boyut", (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makaleprint_4.htm, 25 Aralık 2003.

³⁷ Ferda Balancar, , "Petrol Savaşın Neresinde?", **Turkishtime**, Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayını, İstanbul, Sayı: 14, 15 Mart- 15 Nisan 2003, s.15.

³⁸ A.e., s.16.

Fransız-Alman mihverinin, dünyayı kuşatmaya çalışan ABD'ye karşı Türkiye üzerinden yaptığı bir manevralar, Türkiye'nin bazı Avrupalı ülkeler tarafından gittikçe daha fazla bir Truva Atı (Trojan horse) olarak görülmeye başlamasının bir sonucudur.³⁹

Casey'e göre, AB'nin mimarlarının çoğu Almanya ve Fransa'yı uzlaştırarak Avrupa'nın dünya arenasında kaybettiği gücünü, Hıristiyan Demokratların tarihsel ve müşterek deneyimlere dayanarak yeniden tesis etmiştir. Bu nedenle, geleneksel olarak Orta Asya ve Ortadoğu'nun çekim alanı içinde olan Türkiye'nin, Avrupa'nın ahenk içinde gerçek bir toplum olma olasılığını ortadan kaldıracaktır ve bu potansiyel Türkiye AB'ye üye olduğunda ABD tarafında kullanılabilir.⁴⁰

Bunun somut bir göstergesi olarak Türkiye'nin, Avrupalı güçlerin tüm isteksizliklerine karşın ABD'nin desteğiyle 18 Şubat 1952'de NATO'ya girmesi gösterilebilir. Her ne kadar bu üyelik Türkiye'nin jeopolitik özelliği ve Soğuk Savaş konjonktürü ile alakalı olsa da, Türkiye'nin NATO'nun ilk ve tek Müslüman üyesi olması önemlidir.⁴¹

Basit anlamda, Türkiye'nin Avrupa tarafından kendi "öteki"si olarak tanımlanma çabası veya AB'yi bir "Hıristiyan Kulübü" olarak göstermek ne kadar indirgemeci ve tektipleştirici ise, Türkiye'nin kendisinden istenenleri yerine getirdiğinde AB tarafından hemen üye kabul edileceğine inanmak da, o kadar konuyu basite indirgemek olacaktır. Artık, homojen bir Avrupa olmadığı gibi homojen İslam dünyası da yoktur.⁴²

4.4. AB Kimliği, Ötekilik ve Türkiye'nin Güvenlik Anlayışı

Toplumsal kimlik teorisine göre, bir gruba yeni biri dahil olduğunda o grubun mensupları toplumsal kimliklerini daha fazla sağlamlaştırmaya çalışır. Bunun en iyi yolu ise toplumsal kategori oluşturmaktır. En temel toplumsal kategoriler "biz" ve "onlar" ayrımı ile şekillenir ve bu ayrım

³⁹ John Casey, "Avrupa'ya Truva Atını Almayalım", *Radikal*, 13 Aralık 2002.

⁴⁰ A.e.

⁴¹ Halit Yıldırım, "Türk Kültür ve Uygarlığı Üzerine Değerlendirme", http://historicalsense.com/Archive/Fener64_3.htm, 11 Şubat 2003.

⁴² Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben-İdraki", a.g.e., s.17.

"biz" tarafında yer alanlara olumlu değer yüklenir. Toplumsal kimlik teorisi, grup üyeliğine olumlu değer yüklemenin ardında toplumsal kimliği sağlamlaştırma gibi bir kaygının olduğunu ileri sürer.⁴³

Aynı şekilde AB üyesi ülkeler de, toplumsal kimliklerini güçlendirmeye katkı sağlayacak kültürel olarak kendilerine yakın gördükleri ülkeleri içlerine almaya çalışır. Diğer taraftan, AB'nin bir bakıma "varlık" nedeni olarak gördüğü toplumsal kimlik meselesi, AB'nin tehdit anlayışının da başında gelir.

Toplumsal (veya grup) kimliğini sağlamlaştırma kaygısını gidermeye yönelik adım ise, grup kimliğini "idealleştirilmiş kimlik" ile özdeşleştirmektedir. Bu kapsamda Avrupalılar, Yunan uygarlığı (daha çok Antik Yunan) Avrupa uygarlığının temelini oluşturduğu için Yunan kültürünün Roma ve Avrupa uygarlıklarına damgasını vurduğuna ve Avrupalı liderlerin, Yunan kültürünün Avrupa üzerindeki etkisinin farkında için sık sık Antik Yunan'a gönderme yaptıklarına inanılır. Aslında bu strateji, "idealleştirme" ile birlikte, geçmişin niteliklerini ve değerini mükemmellik düzeyine çıkarmaya yarar. Kısaca, "idealleştirilmiş kimlik" ile özdeşleşme, arzu edilen ancak genelde erişilemeyen ideal bir kimliğin kurulmasına ve şekillenmesine yardımcı olur.⁴⁴

Yukarıdaki genel teorik açıklamadan da anlaşılacağı gibi, AB'nin "idealleştirilmiş kimlik" arayışına cevap verecek veya en azından bu arayışa engel olmayacak bir konumda bulunan ülkelerin AB'nin genişleme sürecinde ilk sıralarda yer alacağı düşünülebilir.

Diğer taraftan kimlik süreçlerinin her zaman dışlama potansiyelini bünyesinde taşır. "İdealleştirilmiş kimlik"e ulaşamama gibi "huzursuz edici duyguların" yaşanmaması için dışlayıcı davranışların sonucunda oluşan meşru bir hedefe ihtiyaç vardır. Bu hedef, "öteki"nin temsil ettiği huzursuz edici farklılığın ortadan kaldırılmasıyla yok olacaktır.⁴⁵

⁴³ Thalia Dragonas, "Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak", Ed. Ali Berktaş, Hamdi C. Tuncer, *Tarih Eğitimi ve-Tarihte Öteki Sorunu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.116

⁴⁴ A.e., s.117.

⁴⁵ A.e., s.122.

Kısaca, AB kimliğinin oluşmasında "öteki"nin rolü oldukça büyüktür. AB'nin kendi kimliğini oluşturmada veya "idealleştirilmiş kimlik"e ulaşmada referans noktası olarak gördüğü "öteki", AB için çok şey ifade eder. "Öteki"nin veya referans noktasının olmadığı bir ortamda AB'nin kendini tanımlaması veya kendini "öteki"lere örnek göstererek "öteki"lerden kendine benzemesini talep etmesi (veya zorlaması) mümkün değildir.

Türkiye'nin, AB için bir referans noktası veya "öteki" olduğu kabul edilirse, güvenlik anlayışını sürekli "öteki" olarak kalacağını olasılığına karşı şekillendirmesi gerektiği düşünülebilir. Bu arada, Türkiye'nin sürekli "öteki"liğini engelleyen tarihi, kültürel ekonomik ve coğrafi özellikleri vardır. Türkiye bu potansiyellerini kullanarak her an "öteki" konumundan çıkarak tek başına "ben" durumuna gelmesi mümkündür.

Şekil-3'e bakılarak, Türkiye'nin hem Doğu ve Batı kültürünün özelliklerini bünyesinde taşıdığı, hem de bu ikisini içselleştirerek kendine özgü davranış kalıpları geliştirdiği düşünülürse, pek çok kültürün birleştiği noktada bulunana Türkiye'nin dünya barışına katkı sağlayabileceği de söylenebilir. Bu kapsamda, Türkiye'nin sosyo-kültürel ve jeopolitik özelliği, Türkiye'nin AB'ye tam üye olması durumunda AB'nin bölgesel vizyonunu küresel vizyona dönüştürebilir.

4.5. Türk Savunma Sanayiinin Yapısı ve Gelişme Arayışları

4.5.1. Savunma Sanayiinin Gelişme Süreci

Devletler, güvenliklerini ve barış ortamını sağlamak, bağımsız politikalar üretebilmek, uygulayabilmek, güvenilir silah sistemleri üretmek, diğer endüstrilerini geliştirmek, bu alanlardaki firmalara iş olanağı sağlamak, ekonomilerini geliştirmek için Milli Savunma Sanayilerini desteklemektedirler.⁴⁶

Bu kapsamda Türk Hükümeti de Cumhuriyetin ilk yıllarında, temel piyade silahlarını, mühimmatı ve savaş uçaklarını temin edebilmek için bir

⁴⁶ Nevzat Çağlayan, M.Serdar Durgun, "Türk Savunma Sanayii," **Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını**, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.122.

takım Savunma Sanayii fabrikaları kurmuştur. ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk Hükümetleri'nin savunma kurumlarını modern standartlara getirme çabaları tamamıyla NATO üyelerinin özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri yardım ve kredilerine bağlı kalmış, 1950'li yıllardan itibaren dış kaynaklı askeri yardımlardan (Tablo-8) yararlanıldığından Savunma Sanayiinin geliştirilmesine gerekli önem verilmemiştir.⁴⁷

Tabloya bakıldığında, Türkiye NATO'ya girdikten sonra çok yüksek düzeylerde askeri yardımlar almaya başlamıştır. Bu durum Türk savunma sanayiinin iyice duraklamasına neden olmuştur. Askeri yardımlar 1974 yılına kadar istikrarlı bir biçimde devam etmiş, 1974 yılındaki Kıbrıs Barış Harekatını takiben askeri yardımlarda önemli bir azalma olmuş ve Türkiye'nin kendi savunma sanayiini oluşturma konusunda karalılığı da bu dönemde pekişmiştir. Amerika 1975-1979 yılları arasında Türkiye ye silah ambargosu uygulamıştır.⁴⁸

Tablo 8 : ABD'nin Türkiye'ye Askeri Yardımları (1980 fiyatları, Milyon \$)

Yıllar	Askeri Yardımlar	Yıllar	Askeri Yardımlar	Yıllar	Askeri Yardımlar
1950	378	1964	323	1978	221
1954	1045	1965	384	1979	205
1955	69	1966	379	1980	208
1956	574	1967	463	1981	229
1957	267	1968	408	1982	344
1958	440	1969	403	1983	333
1959	593	1970	387	1984	570
1960	381	1974	322	1985	539
1961	418	1975	162	1986	465
1962	512	1976	181	1987	358
1963	491	1977	170	1988	343

Kaynak : Selami Sezgin, "Türkiye'de Savunma Harcamaları", Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.476.

⁴⁷ A.e., s.123..

⁴⁸ Selami Sezgin, Türkiye'de Savunma Harcamaları, Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.476.

ABD, İngiltere ve Almanya'nın silah ambargosundan sonra, ana askeri sistemlerin temininde yabancılara olan bağımlılığının azaltılması için bir dizi projeler başlatılmıştır. Savunma Sanayiini güçlendirmek vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar sayesinde Savunma Sanayiinin çekirdek kuruluşları hayata geçirilebilmiş, bir alt yapı oluşturulabilmiş ve önemli miktarda kalifiye insan kaynağı yetiştirilebilmiştir. Özellikle 1985 yılında büyük adımlar atılmıştır. Mevcut endüstriyel kabiliyetlerin yeniden organize edilmesi ve Milli Savunma Sanayii'nin ihtiyaçlarıyla aynı çizgiye getirilmesi için 1985 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) kurulmuştur.⁴⁹

Türk Savunma Sanayii'nin mevcut yapısı; devlet organizasyonları ve özel sektör kuruluşlarından oluşur. Devlet organizasyonları; askeri fabrikalar, tersaneler, hava destek ve bakım merkezleri ve kamuya ait silah fabrikalarını kapsar. Özel sektör kuruluşları ise, milli özel sermayenin sahip olduğu firmalar ve yabancı ortak girişim firmaları/fabrikalarından oluşur.⁵⁰

4.5.2. Savunma Sanayii'nin Gelişmesini Etkileyen Faktörler

Türk Silahlı Kuvvetleri ihtiyacı olan ana savunma sistemlerinin ancak %20-30'u Türk savunma sanayii kuruluşları tarafından karşılanmaktadır. Ulusal savunma sanayiini arzu edilen seviye ulaştırılamamasının bazı nedenleri vardır.

4.5.2.1. Askeri Yardımlar

Tarihsel süreçte savunma sanayiinin kurulması ve gelişmesindeki en büyük engel özellikle ABD tarafından yapılan askeri yardımlar olmuştur. 1974 Kıbrıs Barış Harekatına kadar her türlü askeri teçhizatı hibe ve uygun kredilerle alabilen, hatta Cumhuriyetin ilk yıllarında ulusal savunma sanayiinin kurulmasına yönelik girişimleri durduran Türkiye, bu tarihten sonra hızla kendi silahını kendisinin yapması gerektiğini anlamış ve yatırımlarını hızlandırmıştır. Ancak, başta ekonomik nedenler olmak üzere uygulanan yanlış savunma sanayii politikaları neticesinde arzu edilen seviyeye gelinememiştir.

⁴⁹ Çağlayan, a.g.e., s.124.

⁵⁰ A.e.

4.5.2.2. Hızlı Teknolojik Gelişmeler

Son yüzyılda yaşanan savaşlar, teknolojik üstünlüğün savaşların nihai sonuçlarına büyük etki ettiğini göstermiştir. Ülkelerin bağımsızlığının ve uluslararası seviyedeki itibarının en önemli dayanağı olan gerçek gücün teknolojik güç, gerçek üstünlüğün ise teknolojik üstünlük olduğu anlaşılmıştır.⁵¹

Günümüzde teknoloji büyük bir hızla gelişmektedir. Dolayısıyla geliştirilen bir silah sistemi teknolojisinin kısa bir süre sonra demode olma riski vardır. Bu riski en aza indirmek için ülkeler Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) yatırımlarına hız vermişlerdir. Ancak, Türk savunma sanayii teknolojisi halihazırda gelişmiş durumda olan ülkelere göre geridir. Bu teknolojik açığı kapatabilmek için Türkiye'nin yeterli Ar-Ge harcaması yaptığı söylenemez. Hızla gelişen teknoloji Türkiye gibi ülkelerin savunma sanayiilerinin gelişmesini etkileyen en önemli unsurdur. Ülke güvenliği, ekonomi, teknoloji ve Ar-Ge yatırımları arasında kalan hükümetler, Ar-Ge'ye dayalı teknoloji yatırımları yerine daha az maliyetli olan "hazır alım" yöntemi ile silah tedarikine yönelirse, savunma sanayiilerinin uzun vadede gelişmesine engel olabilirler.

TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) ihtiyaçlarının sadece % 21'lik kısmı yurtiçi üretimle karşılanmakta, % 79'luk bölümü yurtdışından tedarik edilmektedir. Bunun da en büyük nedeni Ar-Ge faaliyetlerine gereken önemin verilmemesidir. Gelişmiş ülkeler, savunma sanayii sektörünü, milli politikalarını uygulayabilmek için en önemli araçlardan biri olarak kullanmaktadırlar. Bu nedenle savunma sanayiini geliştirmek ve ulaştıkları seviyeyi korumak amacıyla Ar-Ge faaliyetleri için büyük kaynaklar ayırmaktadırlar. Ancak bu oran Türkiye için çok düşük seviyededir. GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla)'dan Ar-Ge faaliyetleri için ayrılan pay % 0.3 (binde üç) olup bunun ancak %1'i savunma sanayiine tahsis edilmiştir.⁵²

⁵¹ Mehmet Zaim, "Savunma Sanayiinin Bilimsel ve Teknolojik Boyutu", *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, Cilt.1, 1997, s.273.

⁵² İnci Uysal, "Akılcı Bir Tedarikte Tümlleşik Proje Ekipleri Uygulaması", *Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını*, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.65.

4.5.2.3. Tehditlerdeki Belirsizlikler

Teknolojideki hızlı gelişme nedeniyle belirli bir tehdide göre geliştirilmiş değil, zaman içinde değişik tehditlere uyarlanabilecek şekilde geliştirilmiş esnek savunma sistemlerinin tedariki önemli hale gelmiştir. Belli bir tehdit alanına göre teknoloji yatırımı yapmak kolay, buna karşılık çok çeşitli tehditleri bertaraf edebilecek teknoloji alanlarına yatırım yapmak çok masraflı olacağı için, belirli tehdit portföyüne göre yapılmış teknoloji yatırımları sonradan meydana gelen gelişmeler neticesinde gereksiz (veya atıl) hale gelebilir. Bu nedenle, tehditlerdeki belirsizlik kıt kaynakları en doğru şekilde kullanma zorunluluğu olan ülkelerin savunma sanayii yatırımlarını olumsuz etkileyebilir.

4.5.2.4. Bütçe Kısıtlamaları

Teknolojik gelişmelerin desteklenmesi için yüksek Ar-Ge harcamalarına ihtiyaç duyulur. Ancak, kısıtlı bütçeye sahip ülkelerin bu harcamaları karşılaması çoğu zaman mümkün olmadığından savunma sanayiini geliştirecek teknoloji yatırımlarını yapmak mümkün olmayabilir. (Tablo-9) incelendiğinde, Türkiye'nin savunma bütçesinden Ar-Ge'ye ayırabildiği payın ne kadar düşük olduğu görülebilir.

Tablo 9 : Savunma Bütçesinden Ar-Ge'ye Ayrılan Pay (% olarak)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Fransa	3	11,7	10,6	10,3	11,5	13
Almanya	5,6	5,4	5,4	5,2	5,7	6,4
İngiltere	9,7	10,2	10,3	11,3	11,9	12,2
İtalya	3,7	4,1	3,0	1,9	1,4	2
İspanya	4	4,1	3,4	2,4	2,6	2,6
ABD	13,1	13,5	13,7	13,1	13,5	13,8
Türkiye	0,3	1	0,6	0,5	0,6	1

Kaynak : IISS (The International Institute for Strategic Studies), The Military Balance 2001-2002, Oxford University Press, London, 2001, p.149

4.5.2.5. Yabancı Ortakların Yarattığı Sorunlar

Yabancı ortaklık stratejisi endüstrileşme için Türk genel ekonomi politikasının bir parçasıdır. Savunma Sanayii'nin gelişiminde belirli bir döneme kadar yabancı ortaklıkların olması da geçilmesi gereken bir aşama olarak görülebilir. Ancak, güçlü yabancı ortaklar bağlı oldukları ana firmanın ve kendi ülkelerinin politikalarına göre iş yaptıklarından, teknoloji yatırımları doğal olarak bağlı oldukları merkez firmalar tarafından yapılmaktadır.⁵³

Ayrıca, savunma sanayii sektöründe ülkemizde kurulacak ortaklıkların, ülkeye yabancı sermaye getireceği düşünülmüştür. Ancak Tablo-10'a bakıldığında, imzalanan proje kapsamında çekilebilen yatırım tutarları çok azdır. Şirketler tek veya sınırlı ürün çeşidinin üretimine yönelik olarak bağlı olarak kurulduğu için, üretimin bitmesiyle birlikte getirilen sermayenin karşılığının ürün fiyatlarına yansıtılarak telafi edildiği düşünülebilir. Bu nedenle, yabancı ortaklıklar buldukları sahada ulusal teknolojinin gelişmesini engelleyebilmektedir.⁵⁴

Tablo 10 : Yabancı Ortaklı Şirketlerde Sözleşme/Yatırım Tutarları

Kuruluş	Sözleşme Tutan (Milyon \$)	Yatırım Tutan (Milyon \$)
TAI	4352	137
FMC-NUROL	1076	60
MİKES	325	10

Kaynak: Aytekin Ziylan, Savunma Sanayii Üzerine, y.y., Ankara, 1999,s.4.

Her ülkede teknolojiler ulusaldır, transfer edilmeleri zaten hükümetlerin iznine tabidir. Yabancı şirket ülkemizde bir ortaklık kursa da istediği teknolojiyi getiremez. Bu nedenle, savunma sanayiinde yabancı şirketlerin

⁵³ Şemsi Batmaca, Ana Sistem Tedarik Yöntemi Süreci ve Ar-Ge Projeleriyle Entegrasyonu", **Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayii'nin Dünü Bugünü Yarını**, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.138.

⁵⁴ Aytekin Ziylan, **Savunma Sanayii Üzerine**, y.y., Ankara, 1999,s.4.

bazı ürünler için üretimi tamamıyla Türkiye'ye kaydırmaları yanlış anlaşılmalıdır". Bu gibi uygulamalar, bazı off-set anlaşmalarında tek projeye bağımlı olarak veya ülkelerin ulusal firmalarının katıldığı ortak üretim projelerinde istisnai olarak ve kısa süreli olmaktadır.⁵⁵

4.5.3. Türk Savunma Sanayiinin Genel Özellikleri

4.5.3.1. Savunma Sanayii Kuruluşları

Sahibinin türüne göre savunma kurum ve kuruluşlarını aşağıdaki gibi gruplandırmak mümkündür;⁵⁶

- Askeri Üretim Birimleri; MSB (Milli Savunma Bakanlığı)'na bağlı, doğrudan Askeri Üretim Birimleri olarak faaliyet gösteren Kuvvet'lere ait Hava İkmal Merkezleri, Askeri Tersaneler ve Ağır Bakım Fabrikaları.
- KİT(Kamu İktisadi Teşekkülleri)'ler ; Hisseleri devlete ait (örneğin; doğrudan Sanayi Bakanlığına bağlı) KİT'leri kapsar. Bu grubun en bariz örneği MKE (Makine Kimya Endüstrisi) ve bağlı şirketlerdir.
- Vakıf Şirketleri; Örneğin; TSGV (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı)'na ait, bu maksatla özel kanun veya kararnamelerle kurulan ve hisselerinin tamamı veya büyük çoğunluğu vakıflar tarafından kontrol edilen şirketler kapsar. Bunun örnekleri Aselsan ve Havelsan'dır.
- Milli Sermayeli Şirketler; Tamamı ile milli sermayedarlar tarafından Türkiye'de konuşlanmış, milli sermayedarların kurdukları, Türkiye'de tescilli milli şirketlerdir. Örnek olarak, Roketsan, STFA Savronik, Kale Kalıp, Otokar, İbrahim Örs, Sedef Gemi gibi şirketler sayılabilir.
- Yabancı İştirakler ; Türkiye'de tescil edilmiş yabancı ortaklıklı ama içinde Türk sermayedarın da bulunabileceği şirketlerdir. Bu

⁵⁵ A.e.

⁵⁶ Faruk Yarman, *Siyasi-Askeri Dünyamızın Globalleşme Bölgeselleşme Millilik Çelişkisi ve Savunma Sanayii Stratejilerinde Yeni Dönüşüm Süreci*, Milli Savunma Bakanlığı Yayını, Ankara, 1998, s.29-30.

şirketlerin en tipik örneği F -16 motor imalatı ve için kurulan TEİ, (TUSAS Engine Industry Inc- TUSAŞ Motor Sanayii A.Ş.) F-16 gövde ve parçaları imalatı ve montaj için kurulan TAI (TUSAS Aerospace Industry Inc- TUSAŞ Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.)'dir.

- Yabancı Şirketler; Bunlar yabancı ortaklıklı veya grup stratejik hedefleri itibariyle, çıkarlarını Türkiye'ye doğrudan satış yapmak üzere düşünen Şirketlerdir. Bunun en tipik örneği de yukarıda beşinci grupta zikrettiğimiz, ortaklıkların ana sermayedarlarıdır. Örnek olarak, FNSS, FMC, GEC-Marconi gibi şirketler verilebilir.

4.5.3.2. Yerli Firmaların Yabancı Firmalarla Karşılaştırılması

Türk savunma sanayii firmalarından Roketsan ve FNSS dışında tamamen savunma sektörüne yönelik üretim yapan firma yoktur.(Tablo-11) Firmaların yıllık gelirleri 20 Milyon Dolar ile 140 Milyon Dolar arasında değişmektedir. En fazla ihracat yapan firmalar ise yabancı ortaklı olan FNSS ve TAI'dir. En az ihracat yapan, genel olarak piyasaya yönelik üretim yapan firmalar ise MKEK ve Havelsan'dır.

Tablo 11 : 2001 Yılı En Büyük Türk Savunma Firmalarının Durumu (Cari fiyatlar)

Firma	Askeri Satış	Toplam Satış	Askeri Satış(%)	İşgücü (kişi)	İhracat (Milyon \$)	İhracat (%)
MKEK	135	262	51,5	8688	5	1,9
Aselsan	147	250	58,8	2849	20	8
Roketsan	93	93	100	671	6	6,5
Otokar	50	114	43,9	519	15	13,2
TEI	45	85	52,9	552	39	45,9
FNSS	83	83	100	372	70	79,5
TAI	69	99	69,7	2061	55	55,6
Havelsan	19	52	36,5	595	1,8	3,5

Kaynak : (Çevrimiçi) <http://www.sa-der.org.tr/tr/firmalar/11.10.2003>.ve (Çevrimiçi) <http://www.msb.gov.tr/Birimler/GnPPD/GnPPDBeyazKBol11Kisl.htm>,13.02.2004 adreslerinden alınan veriler değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Üretim portföyünde hem askeri ve sivil sektöre yönelik ürün bulunan firmalar ise Otokar, Havelsan, MKEK ve TEİ'dir. Diğer taraftan en fazla işgücüne sahip firmalar MKEK, Aselsan ve TAI'dir. Bu arada, hem askeri hem de sivil sektör için üretim yapma potansiyeli bulunan, Otokar, Havelsan ve MKEK'in ihracat oranlarının düşük olması dikkat çekicidir. (Tablo-11)

Tablo 12 :1999 Yılı Dünya İkinci Ligindeki Firmaların Durumu (Cari Fiyatlar)

Firma Adı (Ülkesi)	Toplam Satış (Milyon Euro)	Askeri Satış (%)	İhracat (%)
Hellenic Vehicle Ind. (Yunanistan)	95,3	73,7	9
Mitsubishi Heavy Ind. (Japonya)	9522	11,3	44
Kongsberg Gruppen ASA (Norveç)	553	34	60
Patria Ind. (Finlandiya)	178	62	38
Edisoft SA (Portekiz)	2	55	32
ELBIT System Ltd. (İsrail)	358	95	76

Kaynak: Jean Fourget, International Handbook, DGA (Ministere De La Defense), Paris, 1999, pp.78-93.

Tablo-12'de Türkiye'nin benzer büyüklükteki firmaları ile kıyaslanabilecek bazı ülkelerin savunma firmaları yer almaktadır. Tablo-12'ye bakıldığında, Türk firmalarından farklı olarak, (Yunanistan'ın Hellenic Vehicle Industries firması dışında) yabancı firmaların ihracat oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Kongsberg Gruppen ASA (Norveç) firmasının Türk firmaları gibi hem sivil hem de askeri sektöre yönelik üretim yapma kabiliyetini iyi kullanarak toplam üretimin %60'ını ihraç edebildiği görülmektedir. Aslında firmaların ihracat imkanlarının hem sivil hem de askeri sektöre üretim yapabilme yeteneklerine göre artması gerekir. Nitekim, böyle bir ilişkinin varlığı Grafik-3'de görülmektedir.

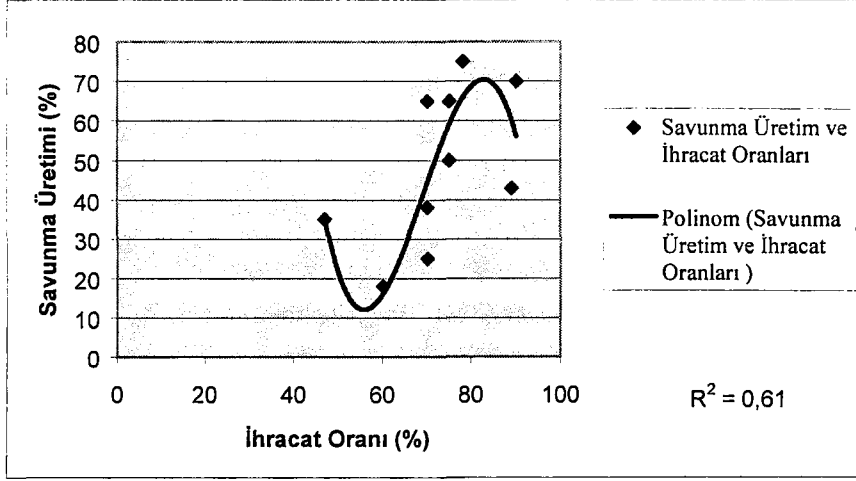
Tablo 13 : En Büyük Savunma Firmalarının Gelir ve İhracat Durumları (1995-2000)

Sıra	Firma	Ülkesi	Yıllık Gelir (En az- En fazla) (Milyar \$)	İhracat Oranı (%)	Savunma Üretimi (%)
1	Lockheed Martin	ABD	18-20	22	70
2	BAE Systems	İngiltere	14-16	90	70
3	Boeing	ABD	15-17	47	35
4	Raytheon	ABD	11-13	29	50
5	Northrop Grumman	ABD	5-7	11	80
6	Thomson CSF	Fransa	5-7	70	65
7	Aerospatiale / Dassault	Fransa	4-5	75	50
8	General Electric Co. (GEC)	İngiltere	13-15	72	33
9	Finmeccanica	İtalya	5-7	60	18
10	CASA	İspanya	0,6-0,8	89	43
11	Daimler Chrysler	Almanya	5-7	70	38
12	Krauss-Maffei	Almanya	1-2	70	25
13	GIAT	Fransa	1-1,3	50	82
14	Rolls-Royce	İngiltere	4-6	78	75
15	IAI	İsrail	1-2	75	65

Kaynak : Jean Fournet, International Handbook, Paris, DGA, 1999, pp.17-93 ve Defense Daily, 2002, June 3, Vol.214 Issue.45, p.17. kaynaklarından alınan veriler değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Tablo-13, dünyanın en büyük savunma firmalarının gelir, ihracat ve savunmaya yönelik yaptıkları üretim miktarları tespit edilerek hazırlanmıştır. Bu firmaların yıllık gelirleri milyarlarca doları bulmaktadır. İlk on sırada yer alan firmaların 1990 yılından itibaren dünya savunma piyasasındaki ağırlığı (veya payı) incelendiğinde çok fazla değişmediği görülmüştür. Bu nedenle, uzun süre ihracat yeteneğini kaybetmeyen bazı firmaların özelliklerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Tablo-13'deki firmaların savunma sanayii sektörüne yönelik üretim oranları ile ihracat oranlarına yönelik verileri basit kolerasyon tekniği ile değerlendirildiğinde, Grafik-3'de görülen, aralarında doğrusal bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Yani, firmaların hem sivil hem de askeri (veya savunma) sektörüne yönelik üretim imkanları arttıkça, ihracat imkanlarının da (%55 oranında) artmaktadır.

Grafik 3 : Savunma Yönelik Üretim ile İhracat arasındaki İlişki

Kaynak: Tablo-13 verileri değerlendirilerek hazırlanmıştır.

4.5.3.3. Teknolojik Bağımlılık

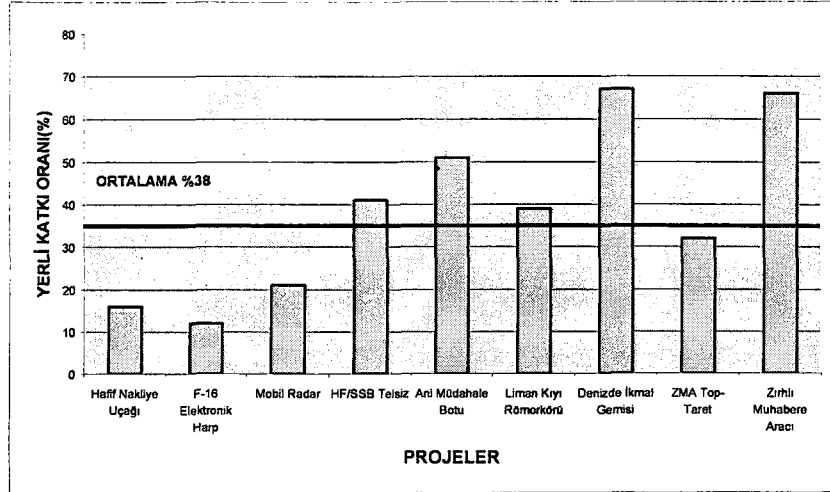
TSK, ülke savunması için belirlenen ihtiyaçlarını belirli bir plan dahilinde muhtelif araç, gereç, silah ve teçhizat tedarik ederek gidermeye çalışmaktadır. İhtiyaç duyulan bu malzemelerin alımları yurtdışı ve yurtiçi olmak üzere iki kanaldan sağlanır. İhtiyaç duyulan malzemelerin tedarik edilmesi sürecinde yurtdışından alınan silah sistemlerinin yerli üretimi gerçekleştirilemediği takdirde zamanla tedarik edilen ülkeye teknolojik olarak bağımlılık başlamaktadır.⁵⁷

Son yıllarda bağımlılık konusu rahatsızlık vermeye başlamış ve dışa olan bağımlılığın en aza indirilmesi için ihtiyaç duyulan malzemenin tedarikinde yerli katkı oranının en üst seviyeye çıkarılması amaçlanmıştır. Türkiye'nin maruz kaldığı tehditler, yüksek teknoloji silah ve savunma sistemlerine sahip olmayı gerektirmektedir. TSK'nin ana sistem bazındaki ihtiyaçlarının %80'nini yurtdışından temin eden Türkiye, bu bağımlılığını azaltmak zorundadır.⁵⁸

— ⁵⁷ Orhan Peker, "Savunma Sanayiinde Yerli Katkı", **Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı**, SSM (Savunma Sanayii Müsteşarlığı) Yayını, Ankara, 2002, s.256-257

⁵⁸ A.e.

Şekil 6 : Tamamlanan Projelerdeki Yerli Katkı Gerçekleştirme Oranı

Kaynak: Savunma Sanayii Müsteşarlığını Tanıtıcı Broşür, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2002, s.60.

Şekil-6'da, Savunma Sanayii Müsteşarlığının koordinatörlüğünde (1985-2002 yılları arasında) tamamlanmış bazı projelerin "yerli katkı" gerçekleşme oranı gösterilmiştir. Ortalama %38 olarak yerli savunma sanayiinin geliştirilmesi için iş payı kazanılmıştır. Ancak, yabancı firmaların kazandığı ihalelerden %38'lik iş payı almak, ana sistem bazında %20 olan dışa bağımlılığın azaldığı anlamına gelmez. Alınan bu iş payı veya yerli katkı, silah sistemlerinin kritik parçalarını üretebilme kabiliyeti kazanıncaya kadar devam edecektir. Silah sistemlerinin üretimi, yabancı firmalardan iş payı almakla değil Ar-Ge'ye dayalı tedarik ile mümkün olabilir.

4.5.4. Teknolojiye Sahip Olma Yolları

Değişik ülkeler savunma politikalarına bağlı olarak, değişik teknolojilere ulaşmak açısından çok farklı yöntemler izleyebilirler. Bütün bu farklılıklara rağmen genelde ulaşım yöntemlerini, teknolojik casusluk gibi istisna sayılacak yöntemleri hariç tutarak, üç ana başlık altında toplamak olasıdır :⁵⁹

⁵⁹ Müjdat Tohumcu, "Teknoloji Yönetiminin Türkiye Savunma Sanayii Açısından Önemi Ve TÜBİTAK-SAGE Modelinin Tartışılması", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Cilt-I)**, Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, 1997, s.138.

- Ürünün doğrudan satın alınması,
- Teknoloji transferi,
- Yurtiçi kaynaklarla, Araştırma Geliştirme ile teknoloji üretimi.

Söz konusu üç yöntemin birbirlerine göre değişik avantaj ve dezavantajları söz konusudur. Üç yöntemden birinin her koşulda diğerlerine göre avantajlı olduğunu söylemek yanlış olur. Gereksinimlerini büyük ölçüde satmalım yolu ile karşılayan ülkeler, ne kadar zengin olurlarsa olsunlar hiçbir zaman gerçek anlamda teknolojiye sahip olamazlar. Savunmaları tamamen dışa bağımlı bir halde olacağı için uzun vadede büyük risk altındadırlar. Teknoloji Transferi ise iyi planlanmadan yapıldığında satın alma için söz konusu olan ulusal risklerin birçoğunu beraberinde taşır. Bizim gibi kaynaklar kısıtlı bir ülke için teknoloji transferi mutlaka tersine mühendislik kavramı ile birlikte düşünülmelidir. Burada kastedilen teknolojinin transfer edilmesi sırasında üretim bilgisinin öğrenilmesi yanında tasarım bilgisinin de özümsemesidir. Ar-Ge çabaları sonucunda ihtiyacın karşılanması prensibi bizim gibi ülkeler için en azından kısa ve orta vadede gerçekçi değildir. Çünkü araştırma - geliştirme ülkede belirli bir altyapının ortaya çıkmış olmasını gerektirir. Ancak uzun vadede karşılığını fazlası ile ödemektedir.⁶⁰

Tablo 14 : Satın Alma, Teknoloji Transferi ve Ar-Ge'nin; Teknik, Ekonomik, Politik ve Ulusal Riskleri

Yöntem	Teknik	Ekonomik	Politik	Ulusal
Doğrudan Satın alma	Az	Orta	Az	Yüksek
Teknoloji Transferi	Az	Yüksek	Az	Orta
Ar-Ge / Özgün Geliştirme	Yüksek	Orta	Yüksek	Az

Kaynak ; Müjdat Tohumcu, "Teknoloji Yönetiminin Türk Savunma Sanayii Açısından Önemi ve TÜBİTAK-SAGE Modelinin Tartışılması", Savunma Sanayii Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Cilt:1), Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, 1997, s.141.

⁶⁰ A.e., s.139.

Kısaca; satın alma , teknoloji transferi, araştırma-geliştirme yöntemleri ülkeye yeni teknolojilerin kazandırılması için önemli araçlardır. Önemli olan Tablo'da görülen riskleri değerlendirerek gerçekçi bir ulusal savunma sanayii politikası oluşturabilmektir. Bu politikadan ana beklenti ülke gereksinimlerini en iyi karşılayacak biçimde, çeşitli kuruluşların etkinlikleri arasındaki eşgüdümün sağlanması, kaynak kullanımının optimize edilmesi, varolan altyapı ve insan gücünden en iyi şekilde yararlanacak biçimde çalışmaların öncelikli alanlara yönlendirilmesi, altyapı ve insan gücünün geliştirilmesi için gerekli önlemlerin alınması olmalıdır.⁶¹

Ayrıca, transfer konusu olan teknolojiler, genelde eski teknolojilerdir. Diğer taraftan, transfer konusu teknolojiler üretim ve yönetim teknolojileridir. Bu teknolojilerin elbette ki ekonomik açıdan büyük yararları vardır. Japonların yaptığı gibi tersine mühendislikle (reverse engineering) tasarımı öğrenip, daha ileri üretim ve yönetim teknikleri ile üretim yaparak rekabet gücünü belirli ölçülerde artırmak mümkündür. Ancak gerçek rekabet gücünün temelinde tasarım teknolojisi yatar. Bu gerçek, savunma sanayiinde daha fazla geçerlidir.⁶²

Savunma sanayiinde güçlü olmanın yolu tasarım teknolojisine sahip olmaktan geçer. Tasarım Teknolojisi; savunma sistemlerinin gizli, güvenilir, dışa bağımlılığı az vb. olmalarının sağlanması için çok önemlidir. Tasarım teknolojisi transfer konusu değildir, sadece ulusal teknoloji merkezlerinde ve ulusal şirketlerin Ar-Ge laboratuvarlarında geliştirilebilir. Yerli yabancı ortaklı şirketlerde de, genellikle, yabancı ortağın kendi ülkesinde geliştirilir. Yabancı ortak, kendi ülkesinde tasarlanmış bir ürünün, üretim tekniklerini belirledikten sonra, belirli üretim teknolojisini ülkemize getirir. Ülkemizdeki üretim genelde kart, modül montajı, yazılım modifikasyonu ve testlerdir. Kısaca, yabancı ortaklı şirketler savunma sanayii için önemli olan tasarım teknolojisinin gelişmesini engelleyerek, Türkiye'nin ulusal teknolojik düzeyinin yükselmesine engel olurlar.⁶³

⁶¹ A.e., s.140.

⁶² Ziyilan, a.g.e., s.32.

⁶³ A.e.

Güçlü bir silahlı kuvvetlerin, güçlü bir savunma sanayiine, güçlü bir savunma sanayiinin ise milli bir teknolojik tabana ihtiyacı vardır. Yabancı ortakta bulunan teknoloji ile güçlü bir savunma sanayii oluşturulamaz. Amaç De Gaulle'un dediği gibi "başkalarından izin ve yetki almadan kullanabileceğimiz savunma sistemleri üretmektir".⁶⁴

4.5.5. Tedarik Projelerinin Uygulama Modelleri

SSM.lığı tarafından, 1985 ile 2002 yılları toplam 12 Milyar Dolar değerinde 63 adet ana sistem tedarik projesi imzalanmıştır. Bunların bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı ise devam etmektedir. SSM'nin kurulduğu 1985 yılından beri TSK'nın ihtiyaçlarını karşılamak üzere amacıyla uyguladığı tedarik modelleri çeşitlilik arz etmektedir. Bu modeller belirlenirken; ihtiyacın miktarı ve aciliyeti, sistemin teknolojik açıdan önemi, altyapı ve maliyet gibi faktörler dikkate alınmaktadır.⁶⁵

Tablo-15'deki tedarik modellerine bakılınca, çok alternatifli projelere imza atıldığı görülmektedir. Aslında gelişmiş pek çok ülke, kendi pazarını yabancı firmalardan uzak tutmak için uğraşırken Türkiye'nin başta ABD, İsrail, Almanya, Fransa ve sınırlı olarak İspanya, İtalya, Hollanda ve İngiltere firmaları olmak üzere, çok fazla ve çeşitli işbirliği alternatif sunarak pazarını yurtdışı firmalara açması, bu aşamada bir zorunluluk gibi görünse de, orta ve uzun vadede gerekli savunma sanayii yatırımları yapılamazsa zamanla Türk pazarına giren firmalara karşı bağımlılığın oluşması kaçınılmaz olacaktır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin savunma pazarını yabancı firmalara açması bir zorunluluk olarak da görülebilir. İhtiyaç duyduğu silah sistemlerini yurtiçinden karşılayamayan Türkiye'nin yabancı firmaların ihalelere girmesine izin vermesi kaçınılmazdır. Ancak, önemli olan ihalenin "hazır alım" için değil Türk firmaları ile kurulacak işbirliği (yerli firmalara alt-yüklenicilik görevi verilmesi gibi) için açılmasıdır. "Hazır alım" yönteminin en az, işbirliği projelerinin çok fazla olduğu proje modelleri Türk savunma sanayiinin gelişmesi açısından önemlidir.

⁶⁴ A.e., s.33.

⁶⁵ Alper Köse, SSM Projelerinde Uygulanan Tedarik Modellerinin Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi, *Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı*, SSM (Savunma Sanayii Müsteşarlığı) Yayını, Ankara, 2002, s.67-81.

Tablo 15 : İmzalanmış Bazı Önemli Projelerin Uygulama Modelleri

PROJE ADI	YÜKLENİCİ	TASARIM/ENTEĞ.	ÜRETİM
Hücum Helikopteri	YD (FMS,ABD)	YD (Bell)	YD (Bell)
Firkateyn Tedariki	(ABD DzK)	(ABD DzK)	(ABD DzK)
5.56 mm Piyade Tüfeği	Yİ (MKEK)	YD (Heckler&Koch)	Yİ (MKEK)
Eryx Tanksavar Füzesi	YD (EADS)	YD (EADS)	Yİ+YD (Elroksan+MBDAF)
F-5 Uçağı Modernizasyonu	YD (IAI)	YD (IAI)	Yİ+YD (EİBM+IAI)
X-Band Haberleşme Uydu	Yİ (Aselsan)	YD (Astrium)	Yİ+YD (Aselsan+Astrium)
SPEWS-2 Elektronik Harp	Yİ (Aselsan)	YD+Yİ (BAE+Aselsan)	Yİ+YD (Aselsan)
FLA Nakliye Uçağı	Konsorsiyum (AMSAS)	Konsorsiyum (AMSAS)	Konsorsiyum (AMSAS)
M-60 Tank Modernizasyonu	YD (IMI)	YD(IMI+Elbit)	Yİ+YD (DAFT+IMI+Elbit)
MWS Füze İkaz Sistemi	Yİ (Aselsan)	YD(EADS LFK)	Yİ (Aselsan)
HİK Uçağı (AWACS)	YD (Boeing)	YD(Boeing)	YD+Yi (Boeing+TAI)

Kaynak: Alper Köse, SSM Projelerinde Uygulanan Tedarik Modellerinin Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi, Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı, SSM (Savunma Sanayii Müsteşarlığı) Yayını, Ankara, 2002, s.81.

YD : Yurtdışı Firma

Yİ : Yurtiçi Firma

HA : Hazır Alım

OYŞ : Ortak Yatırım Şirketi

Y : Yüklenicilik

ÜRT : Üretim (İşçilik)

TE : Tasarın/Entegrasyon(Mühendislik)

4.6. Savunma Malzemeleri Tedarik Yöntemleri

4.6.1. Tedarik Yöntemlerinin Genel Özelliği

Türkiye'nin 1999-2008 dönemi modernizasyon planının bedeli 42 milyar Dolar olup 275 adet projeyi kapsamaktadır. Başlıca kaynaklar ise: Milli Bütçe, SSDF(Savunma Sanayii Destekleme Fonu), TSKGV(Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı) kaynakları, Genelkurmay Başkanlığı özel ve yedek ödenekleri, Devlet/firma kredileri, FMS (Foreign Military Sales-Dış Askeri Yardım) kredileridir.⁶⁶ Bu büyüklükteki paranın etkin kullanılabilmesi için en uygun tedarik yöntemi seçilmesi gerekir. Bunun için de tedarik seçeneklerinin kazanç ve kayıp olarak nasıl

⁶⁶ Uysal, a.g.e., s.66.

değerlendirileceği önem kazanmaktadır. Tablo'da farklı tedarik şekillerinin özellikleri gösterilmiştir.

Tablo 16 : Tedarik Kaynaklarına Göre Kazanımlar

Çeşitli Parametreler	Tedarik Şekilleri		
	Yurtdışı Alım	Teknoloji Transferi veya Yabancı Ortaklı Şirketler	Ar-Ge ile Özgün Ürün Geliştirme
1. Ekonomik ve Sosyal Katkı			
Ulusal Ekonomiye Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
İstihdama Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
Yan sanayinin desteklenmesi	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
2. Teknolojik Katkı			
Ulusal Teknolojinin Gelişmesi	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
Bilimsel Kuruluşlarla İşbirliği	Yoktur	Yoktur	Yüksektir
Rekabet Gücüne Katkı	Yoktur	Sınırlıdır	Yüksektir
3. Savunma Gücüne Katkı			
Güvenilirlik ve Caydırıcılık	Yoktur	Sınırlıdır/ Risklidir	Yüksektir
Dışa Bağımlılık	Vardır	Vardır	Azdır

Kaynak: AYTEKİN ZİYLAN, Savunma Sanayii Üzerine, y.y., Ankara, 1999, s.55.

Tablo-16'da görüldüğü gibi savunma sistemlerinin tedariki için kullanılacak milli kaynaklardan en fazla yarar, savunma sistemlerinin özgün ürün geliştiren milli şirketlerden tedarik edilmesi halinde elde edilir. Yurtdışından satın alım halinde kaynaklar milli ekonomiden tümüyle çıkarken, dolaylı olarak ekonomik, teknolojik ve askeri kazançların elde edilemeyeceği açıktır. Ancak yurtiçinden yabancı ortaklı yerli şirketlerden yapılacak satın alımlarda her ne kadar kısıtlı bazı ekonomik ve teknolojik (üretim ve yönetim teknolojisi gibi) kazançlar elde edilirse de; askeri açıdan bağımlılık devam etmekte ve yazılım kontrolünde çalışan sistemlerin güvenilirliği ve savunma sistemlerinin caydırıcılığı, teknoloji sahibi yabancı ülkenin dış politikasına bağımlı kalmaktadır.⁶⁷

⁶⁷ Ziyilan, a.e., s.56.

Savunma sistemlerinin ithalat yoluyla tedariki halinde hiçbir teknolojik ve ekonomik katkının olmayacağı ve dışa bağımlılığın devam edeceği söylenebilir. Üretim teknolojisiyle yetinen şirketler lisans yoluyla veya yabancı ortağın getirdiği üretim teknolojisini kullanan şirketlerdir. Yapılan iş, yabancı ülkelerde tasarlanmış ve üretilmekte olan ürünlerin Türkiye'de üretilmesidir.⁶⁸

Oysa özgün ürün geliştiren şirketlerde ulusal teknolojiye katkı yüksektir. Bilimsel kuruluşlarla işbirliği vardır ve ürünün rekabet gücü vardır. Savunma sistemlerinde gizlilik ve güvenilirlik, dolayısıyla caydırıcılık, ürünün Türk firmaları tarafından tasarlanmış olması halinde vardır. Dolayısıyla üretim teknolojisiyle yetinen şirket ürünlerinin güvenilirlik ve caydırıcılığı olmayacaktır. Aynı şekilde üretim teknolojisiyle yetinen şirketlerde dışa bağımlılık devam edecektir.⁶⁹

Buna karşılık özgün ürün geliştiren şirketlerden tedarik edilen ürünlerde güvenilirlik, gizlilik, caydırıcılık vardır. Dışa bağımlılık ise azdır. Ekonomik katkı açısından da her iki tip yerli şirketin katkıları değişiktir. Özgün ürün geliştiren şirketler Ar-Ge çalışması için araştırmacı mühendis çalıştırırlar, üretimi parça seviyesinden başlatarak yaptıkları için daha çok personel çalıştırırlar, dolayısıyla istihdama ve yan sanayie daha fazla katkı sağlarlar.⁷⁰

4.6.2. Hazır Alım Yöntemi

Tablo-17'de görüldüğü gibi, 7 değişik tedarik modellerinden sayıca en fazla uygulanan model 19 proje ile yurtdışı hazır alımdır. Hazır alım diğerlerine göre hem daha ucuz hem de daha kısa sürede teslim edildiği için tercih edilir. Ancak, bu modelin en büyük riski sistemin ithal edildiği ülkeye olan bağımlılıktır. Bu arada, yurtiçi geliştirme ve üretimin ikinci sırada olması da umut vericidir.

⁶⁸Orhan Kabasakal, "Savunma Tedarik Sistemleri Üzerine Bir İnceleme", **Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayinin Dünü Bugünü Yarını**, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.92.

⁶⁹ A.e.

⁷⁰ A.e.,s.93.

Tablo 17 : Projelerin Tedarik Modellerine Göre Dağılımı (1985'den 2002 Yılına kadar imzalanan Projeler)

Tedarik Modeli	Proje Sayısı	Proje Sayısı (%)	Proje Maliyeti (Milyon Dolar, cari fiyatlar)	Proje Maliyeti (%)
Yurtiçi Geliştirme ve Üretim	14	22	418.8	3
Ortak Geliştirme ve Yurtiçi Üretim	4	6	888.5	7
Konsorsiyum	1	2	1.500	12
Lisanslı Üretim	8	13	556.8	5
Yurtiçi Üretim	11	17	3130.1	26
Ortak Yatırım Şirketinde Üretim	6	10	3028.5	25
Yurtdışı Hazır Alım	19	30	2709.27	22
Toplam	63	100	12231.9	100

Kaynak : Alper Köse, SSM Projelerinde Uygulanan Tedarik Modellerinin Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi, Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı, SSM (Savunma Sanayii Müsteşarlığı) Yayını, Ankara, 2002, s.74.

4.7. Türk Savunma Sanayii ile AB Savunma Sanayii İlişkisi

4.7.1. AB Savunma Sanayiine Entegrasyon Potansiyeli

AB üyesi üç büyüklerden ikisi (İngiltere dışında) Almanya ve Fransa 1993 yılında ortak bir silâhlanma kuruluşu oluşturmak amacıyla yola çıkarak, 7 Temmuz 1996 tarihinde İngiltere ve İtalya'nın da bu işbirliğine katılmasıyla 12 Kasım 1996 tarihinde bu 4 ülke Savunma Bakanları'nın imzaladığı Ortak Silâhlanma İş birliği Örgütü (OCCAR; Organisme Conjoint de Coopération en matière d'Armement)'nün kuruluşu açıklanmıştır. 9 Eylül 1998 yılında ise dört ülkenin Savunma Bakanları attıkları imza ile OCCAR'a yasal statü kazandırmıştır. OCCAR esasen ortak projeler ve programlar yürütülmesi temeli üzerine kurulmuş bir ortaklıktır. OCCAR'ın amacı konsorsiyum ile "Juste Retour" ilkesini göz ardı ederek, program bazında sanayii ve teknoloji iş birliği oluşturmak, Avrupa'da güçlü bir savunma sanayii altyapısı kurmak, Ar-Ge projelerine göre üyelerin tedarik politikalarını uyumlaştırmak, tek merkezden bunları yönetmek ve uzun vadede tüm AB üyelerinin tedarik

politikalarını harmonize ederek Avrupa'nın Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına katkıda bulunmak üzere kurulmuştur. OCCAR üyesi dört ülke bu kuruma çok güvenmektedir. İlk adımda İspanya ve Hollanda'yı bu kuruma üye yaparak etkinliğini genişletmek istemektedir.⁷¹

OCCAR kurulduktan sonra üye ülkeler süratle ikili ve üçlü konsorsiyumlar oluşturarak ortak tedariklere başlamışlardır. Bu projeler katılımcı ülkeler Tablo-18'de sunulmuştur.

Tablo 18 : OCCAR Tarafından Yürütülen Konsorsiyum Projeleri

Projeler	Katılımcı Ülkeler
Saldırı Helikopteri (TIGER)	Fransa, Almanya
Yerden Havaya Füze (FSAF)	Fransa, İtalya
Anti Radar Füzesi (COBRA)	Almanya, İngiltere
Zırhlı Araç (MRAV/GTK)	Fransa, Almanya, İngiltere
Yerden Havaya Silah Sistemi (ROLAND)	Fransa, Almanya
Anti-Tank Füzesi (HOT/MILAN)	Fransa, Almanya
Hava-Hava Füzesi (PAAMS)	Fransa, İtalya, İngiltere
Firkateyn (HORIZON)	Fransa, İtalya
Nakliye Uçağı (FLA)	Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika, İspanya, Türkiye, İtalya

Kaynak: Benjamin Stone, "Europe Steps Up Procurement Cooperation", National Defense Magazine, Virginia, November 2002, p.46.

FLA Projesi, Uluslararası işbirliği çerçevesinde, katılımcı ülke sanayi kuruluşları tarafından ortak olarak geliştirilmesi ve üretilmesi prensibine göre yürütülecek bir projedir. OCCAR ile ana yüklenici firma Airbus Military (AM) firması arasında imzalanan proje sorunsuz devam etmektedir.⁷²

Projenin AB için önemi veya amacı, AGSP (Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası) kapsamında kuracakları Avrupa Ordusunu, ABD gibi

⁷¹ Benjamin Stone, "Europe Steps Up Procurement Cooperation", National Defense Magazine, Virginia, November 2002, pp.46-48.

⁷² Joris Janssen Lok, "A400M: The Airlifter that Waits in the Wings", Jane's International Defense Review, Vol.36, No.36, May 2003, p.58.

topluca kriz bölgesine süratle intikal ettirebilme yeteneğini kazanmaktır. Ayrıca, AB'nin büyük savunma sanayiine sahip olan ülkelerinin kurduğu OCCAR'ın ilk defa, çok katımlı büyük bir projesinin yürütülmesi sorumluluğunu üstlenmesidir. FLA projesinin başarısı OCCAR'ın geleceği için önemlidir.

Projesinin Türkiye için de önemi vardır. Öncelikle, Türkiye, OCCAR tarafından yürütülen bir projeye katılmakla, AB'nin yeni savunma sanayii anlayışını şekillendiren bir yapının içine dahil olmaktadır. Türkiye'nin AB üyesi ülkelerle bu tür organizasyonlarda yer alması, uzun vadede AB'ye tam üye olunması durumunda adaptasyon ve entegrasyon sürecine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, konsorsiyumlar şeklinde yürütülen bu proje modelleri maliyetleri çok yüksek olan silah sistemlerinin tasarım ve geliştirilmesinde; tasarım ve geliştirme maliyeti, teknoloji, risk, pazar paylaşımı konusunda Türkiye'ye kazanç sağlayacaktır. Bu avantajlardan dolayı Batılı ülkeler bir çok konsorsiyum gerçekleştirmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin projeye katılım payı ile orantılı olarak savunma sanayiinin alacağı iş payı vardır; bu kapsamda, TAI 'nin gövde ve sistemler iş payı; % 6,7 olmuştur. Bu sayede TAI'ye geri dönecek paranın, sözleşme bedeli olarak Türkiye tarafından ödenecek paraya oranı % 50'nin üzerinde olacağı tahmin edilmektedir.⁷³

Genel olarak FLA Projesinin AB ve Türkiye için avantajları ise;

- Zaman ve maliyet tasarrufu sağlayan ticari yaklaşımın uygulanması,
- Azami oranda sivil havacılık uygulamalarından yararlanma,
- Ana yüklenici firma Airbus'ın denenmiş metotlarından yararlanma,
- Tüm ülkelerin ihtiyaçlarının harmonizasyonunun gerçekleştirilmesi,
- Tüm ülkeler için ortak ve tek bir tedarik anlayışının gelişmesi,

olarak sıralanabilir.

⁷³ Murat Gürgen, "Yarının Uçağı İçin İmza Günü, *Radikal*, 18.12.2001, p.14.

Türkiye'nin OCCAR yönetiminde AB bünyesinde kurulacak daha sonraki konsorsiyumlara da katılması durumunda, oluşturulacak konsorsiyumlardan sağlanacağı faydaları şu şekilde sıralayabiliriz ;

- Türk savunma sanayii güçlenecek,
- Ekonomik gelir ve risk paylaşımı sağlanacak,
- İhracat artışı temin edilecek,
- AB üyeliğini Türk Savunma Sanayii daha erken gerçekleştirmiş olacak,
- Konsorsiyumdan doğan karşılıklı bağımlılık nedeniyle kalıcı barış tesis edilirken, daha güçlü savuna sanayiinin caydırıcılığı ile dünya barışına olumlu katkı sağlanacaktır.

4.7.2. Yazılım Sektörü ile İşbirliği İmkânı

Oluşturulacak konsorsiyumlardan daha fazla iş payı alabilmek, AB üyesi ülkelerin savunma sanayii firmaları ile Türk firmaları arasında işbirliği imkanları yaratabilmek için Türkiye'nin gelişmiş teknolojiye sahip olması gerekir. Bu arada, AB üyesi ülkelerle, uçak, tank, gemi gibi ana silah platformları üretiminde rekabete girmesi orta vadede (5-10 yıl arasında) zor görünmektedir. Diğer taraftan Türkiye, yabancı firmalara/ülkelere bazı alanlarda teknoloji bağımlılığı vardır. Bu bağımlılığın en kritik alanı yazılım sektörüdür. Ulusal yazılıma sahip olunmadığı ve bağımlılı olunan ülke ile bir çatışmaya girildiği takdirde, o ülkenin silahların elektronik sistemlerini kontrol eden yazılımlarına nüfuz edip kilitleme imkanı olacaktır.

Bu nedenlerden dolayı, yazılım alanındaki bağımlılığı en alt seviyeye indirmek ve orta vadede AB savunma sanayii ile dengeli (hem ithalat hem de ihracat dayalı) işbirliği yapabilmek için, yazılım sektörü ağırlıklı olarak ulusal savunma sanayiini güçlendirecek Ar-Ge'ye dayalı teknoloji geliştirilmesi gerekir.⁷⁴

Diğer taraftan, Savunma sistemlerinde hızın ve hassasiyetin artırılması için kullanılan teknoloji elektronik teknolojisidir. ABD başta olmak üzere

⁷⁴ Ziylan, a.g.e., s.54.

savunma sanayii gelişmiş bütün ülkelerde savunma sistemleri; tank, uçak, gemi, helikopter vb. platformlarla bunların üzerindeki komuta kontrol, atış kontrol, muhabere, dost düşman tanıma vb. gibi tamamlayıcı savunma sistemleri olarak ikiye ayrılmakta ve en önemli sistem geliştirmeleri, modernizasyon, ikinci bölümdeki tamamlayıcı dediğimiz savunma sistemlerinde yapılmaktadır. Bu sistemler sayısal teknoloji ile geliştirilmiş ve yazılım kontrolünde çalışan yeni sistemlerle değiştirilmekte ve buna muharebe sahasının sayısallaştırılması denilmektedir. Kısaca, yazılımın önemi artmaktadır.⁷⁵

Ancak sağladığı büyük üstünlüklere rağmen yazılımın hazırlanması, idamesi ve geliştirilmesi çok büyük riskler taşımaktadır. Savunma sistemlerinin güvenilir olması, satın alındığı zamanki performansını ihtiyaç duyulduğu anda da gösterebileceğinin tek teminatı; yazılıma ulusal olarak hakim olmaktır. Bu nedenle savunma elektronik sanayiinin ulusal olması bir zarurettir.⁷⁶

4.8. Savunma Sanayiini Geliştirmede İsrail Örneği

İsrail, 1967 Arap-İsrail savaşından hemen önce Fransa'nın, uyguladığı silah ambargosundan sonra yerli savunma sanayilerini kurma kararı almıştır. O yıldan itibaren ülkenin savunma sanayii gücü oldukça değişmiştir. Bugün İsrail silah ihracatçısı ülkeler arasında ABD, İngiltere, Fransa, Rusya'dan sonra dünyada beşinci durumuna gelmiştir. İsrail ileri teknoloji üretimine yatırım yaparak bu seviyeye gelmiştir. İsrail şirketlerinin birincil hedefi, özgün ileri teknoloji ile yeni bir ürün geliştirmektir. Örneğin ABD patentli F-16 uçakları için yeni bir hedef tespit cihazı üreterek, bununla ABD'li şirketle stratejik ortaklığa girmiş, ürettiği cihazı hem ABD'ye hem de diğer ülkeler satarak gelir elde etmiştir⁷⁷.

Diğer taraftan, İsrail savunma sanayiinde ilk sorun 1987'de yaşandı. İsrail'in geliştirmek istediği askeri uçak projesi LAVI'den vazgeçmek zorunda kaldı. Sorun ekonomikti. İsrail'in, LAVI'nin tasarımında kullanacağı

⁷⁵ A.e., s.55.

⁷⁶ A.e.

⁷⁷ "U.S.-Israel Team Wins Duel With Lockheed Martin", *Defense News*, August 17-23, 1998, pp.28-30.

ABD teknolojili bazı alt birimler için ABD'den ihracat lisansı almak zorunluluğu vardı. ABD İsrail'in uçak üreterek ABD pazarında rakip olmasını istemiyordu, dolayısıyla ABD'ye rağmen LAVİ projesini sürdürmek olanaksızdı. Bu nedenle, İsrail hükümeti savunma sanayiinde hangi yöne gitmesi gerektiği konusunda yeni bir değerlendirme yaptı ve "yazılım" ile "ileri teknolojili alt sistemlerin" geliştirilmesi ve bu alanlarda yatırım yapılması kararı aldı.⁷⁸

İsrail hükümeti, "başkalarından almamız mümkün olmayan şeyleri geliştirmeliyiz" presibi benimsedi. Bu kapsamda, İsrail'e rekabet avantajı sağlamayacak, gemi, uçak, uzun menzilli motorlu top vb. gibi sistemlerin İsrail'de üretilmesine gerek olmadığına karar verildi. Sonuçta, İsrail'e teknolojik üstünlük ve ticari avantaj sağlayacak ileri teknoloji ürünü sistemler(uzay sistemleri, insansız hava araçları, her tür füze, güdüm sistemleri, radar, aviyonik, elektronik harp, elektro-optik vb.) üretilecekti, hiç bir zaman platform (uçak, gemi, top vb.) ve motor üretimi yapılacaktı. İsrail bugün hedeflerine ulaşmıştır. İsrail'in geliştirdiği bazı savunma sistemlerinin, kendi alanlarında dünyanın en iyileri olduğu kabul edilmektedir.⁷⁹

İsrail hükümeti, savunma sanayii şirketlerine büyük Ar-Ge desteği yaparak şirketlerin pazarda müşterisi bulunan yeni ve özgün ürünlerin geliştirilmesi katkı sağlamaktadır. İsrail şirketleri özgün teknoloji ile üretim yaptıkları için, ABD ve Avrupa'nın büyük savunma sanayii şirketleri ile dengeli işbirliği yapabilmektedir. İsrail'in savunma sanayiinde uyguladığı bu politikanın, aynı zamanda İsrail ekonomik mucizesinin de temeli olduğu kabul edilmektedir. Çünkü savunma amacıyla geliştirilen teknolojiler sivil sanayide de kullanılmıştır. Özetle İsrail devlet olarak çizdiği savunma sanayii stratejisi çerçevesinde, başta elektronik olmak üzere, katma değeri yüksek, kritik teknolojilerde ihtisaslaşma kararı alıp "ulusal teknoloji düzeyini"

⁷⁸ Aharon Lapidot, "The Israel Air Force and The Defence Industry", **Military Technology**, Vol.5, 1999, p.23.

⁷⁹ A.e.

oldukça yükseltmiş ve şirketlerinin özgün ürün geliştirebilmesinden dolayı büyük ticari avantajlar sağlamıştır.⁸⁰

4.9. Türkiye'nin Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

4.9.1. Genel Ekonomik Etkiler

Savunma Sanayii ülkenin ekonomisi, bilimsel araştırma potansiyeli, askeri, siyasi ve stratejik konseptleri ile içi içedir. Bu karşılıklı etkileşim içinde savunma sanayii ülkenin genel ekonomisini etkiler. İktisat teorisinde tüketim harcamaları kullanılabilir gelirin bir fonksiyonu iken, savunma harcamaları mevcut teknolojinin ve potansiyel düşmanın varlığına bağımlı olmaktadır.⁸¹

Ülkelerin yaptıkları savunma harcamaları ile ekonomileri arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok ekonomist konu ile ilgili farklı yaklaşımlar getirmektedir. Örneğin, Emile Benoit gibi iktisatçılar savunma harcamalarının ekonomi üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunurken, Saadet Değer, Somnath Sen gibi iktisatçılar ise, savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu belirtmektedir.

Benoit'e göre; savunma harcamaları ekonomik gelişme arasında pozitif bir ilişki vardır. Savunma harcamaları arttıkça ekonomi de büyümektedir. Ayrıca, ülkelerin silahlı kuvvetleri ile savunma sanayii tesisleri sivil ekonominin de yaptığı gibi bir çok insanı istihdam etme, barındırma ve doyurma işlemini yerine getirmektedir. Savunma sanayii sektörünün yaptığı Ar-Ge harcamaları ve üretim dışsallıklar yaratarak sivil (ticari) sektörün gelişmesine olumlu katkı sağlamaktadır.⁸²

⁸⁰ Aytekin Ziylan, *Hedef Ulusal Yeteneğinin Yükseltilmesi Olmalı*, y.y., Ankara, 2000, s.23.

⁸¹ Ahmet Işık, *Türk Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon*, *Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Cilt.1, Kara Harp Okulu Yayını, 1997,s.259-267

⁸² Emile Benoit, "Growth and Defense in Developing Countries", *Economic Development and Cultural Change*, January 1978, Vol.26 No.2, pp.271-280. ve Saadet Değer, Somnath Sen, "Military Expenditure, Spin-off and Economic Development", *Journal of Development Economics*, Vol.13, North Holland, 1983, s 67-83

Diğer taraftan, Basudeb Biswas ve Rati Ram gibi iktisatçılar göre; düşük gelir düzeyine sahip az gelişmiş ülkelerde, savunma harcamaları ile ekonomik gelişme arasında negatif bir ilişki vardır. Savunma harcamaları arttıkça ekonomik büyüme yavaşlamaktadır. Afrika ülkelerinde artan savunma harcamaları ekonomik gelişmeyi engellemiştir.⁸³ Aynı şekilde Michael Brzoska'ya göre; savunma harcamaları arttıkça hükümetler vergileri arttırmak veya piyasadan borç almak zorunda kalmakta, böylece kısmen de olsa yatırımlara gidecek olan fonlar azalmakta, ayrıca devletin iç ve dış borç yükü artmaktadır.⁸⁴

Robert E. Looney ise, savunma harcamaları ile enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Looney'ye göre; savunma harcamaları enflasyona neden olur, çünkü yetersiz mamul ve yarı mamul madde, bunlara olan talebi arttırarak enflasyonu tetikler.⁸⁵

Ekonomistlerin savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerine yönelik yaptıkları farklı açıklamalar, her ülkenin konuyu kendi özgün koşullarına göre değerlendirmesi gerektiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri ile savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi ise şu şekildedir; Tablo-19 gösterilen, ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri ile milli gelirden savunmaya ayrılan pay “kolerasyon tekniği” ile değerlendirildiğinde ters yönlü bir ilişki (-0,25) ortaya çıkmaktadır.

⁸³ Basudeb Biswas, Rati Ram, "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence", **Economic Development and Cultural Change**, January 1985, Vol.34, No.2, p. 162.

⁸⁴Michael Brzoska, "Research communication: The military related external debt of Third World countries", **Journal of Peace Research**, Vol.20, Issue.3, 1983, p.272.

⁸⁵Robert E. Looney, "Internal and External Factors in Effecting Third World Military Expenditures", **Journal of Peace Research**, Vol. 26 No. 1, 1989, p.34.

Tablo 19 :Bazı Ülkelerin Kişi Başına Gelir ve Savunma Harcamaları (1999 yılı)

Ülkeler	Nüfus (Milyon)	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (1999 fiyatları \$)	Milli Gelirden savunmaya ayrılan Pay (%)
Şili	14,8	4990	3,9
Brezilya	165,9	4630	1,8
Arjantin	36,1	8030	1,2
Venezüella	23,2	3530	2,2
G.Afrika	41,4	3310	1,8
Malezya	22,2	3670	2,2
Filipinler	75,2	1050	1,5
Hindistan	979,7	440	2,8
Pakistan	131,6	470	5,7
G.Kore	46,4	8600	3,4
Türkiye	63	3160	3

Kaynak : World Bank, "The World Development Indicators (WDI)", <http://www.worldbank.org/data/wdi2000/World+Development+Indicators.htm>. 11.05.2004. ve Michael Brzoska, Conversion Survey 2002, BICC (Bonn International Center for Conversion), Bonn-Germany, 2002, pp.150-155 kaynaklarından alınan veriler değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Bu ilişki yorumlanırsa, gelişmekte olan ülkelerde savunma ayrılan pay artıkça kişi başına düşen gelir azalmaktadır. Fakat, kişi başına düşen gelirin azalma olasılığı %25 gibi düşük bir değerdir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerin savunma harcamaları ile gelirleri arasında istatistiki açıdan doğrudan bir ilişki olduğu söylenemez.

4.9.2.Türkiye'nin Savunma Harcamaları

Türkiye'nin savunma harcamaları temel olarak üç farklı kaynaktan karşılanmaktadır. Bunlar, Milli Savunma Bakanlığı (MSB) Bütçesi, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) ve Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV)'dir. 1987-2000 dönemine ilişkin toplam savunma harcamalarına bakıldığında, %86'sı MSB Bütçesi, %14'ü SSDF ve %0,5'i de TSKGV'nin kaynaklarından karşılandığı görülür.(Tablo-20) Savunmaya harcanan kaynağın tamamına yakını MSB Bütçesinden ve

SSDF'den oluşmaktadır. 1986-2001 döneminde SSDF'den kullanılan kaynak 10,6 Milyar \$'dır.⁸⁶

Tablo 20 : Türkiye'nin Savunmaya Ayırdığı Kaynak Miktarı (milyon\$, cari kurlara göre)

Yıl	Savunma Bütçesi	SSDF	TSKGV	Toplam
1984	1541	0	0	1541
1985	1576	0	0	1576
1986	1637	54	0	1692
1987	1842	74	15	1931
1988	1660	211	21	1892
1989	2335	274	20	2629
1990	3414	766	23	4202
1991	4313	653	15	4980
1992	4101	1064	15	5179
1993	4908	885	16	5810
1994	3623	578	16	4217
1995	4194	927	15	5136
1996	4536	1241	19	5795
1997	5455	760	18	6233
1998	5883	667	20	6570
1999	7327	792	14	8132
2000	6690	1092	11	7793

Kaynak : Gülay Günlük Şenesen, 1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, TESEV Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s.76.

Tablo-21'de ise Türkiye'nin savunma bütçesinin bileşenleri görülmektedir. Tabloya bakıldığında, MSB Bütçesindeki 1983-2000 yılları arasındaki dönemde modernizasyon harcamalarının payı %15-22 arasında değişmektedir. Modernizasyon dışındaki harcamalar ise, ordunun yiyecek, giyecek, barınma, ulaşım vb. giderlerini kapsamaktadır. Yatırım harcamalarının da transfer harcamalarının da savunma bütçesi içindeki payları düşüktür. Transfer harcamalarındaki kamulaştırma bedelleri ve işçi ücret borçları gibi hususları kapsar.

Özetle, MSB Bütçesinin dağılımına bakıldığında, %80'ine yakınının personel ile ordunun teçhizat dışındaki harcamalarının oluşturduğu görülür. Bu durumda, Türkiye'nin güvenliği için hayati öneme haiz silah sistemlerinin modernizasyonuna ancak %20'lik bir pay kalmaktadır. Dolayısıyla kısıtlı

⁸⁶ Gülay Günlük Şenesen, 1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, TESEV Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s.37.

bütçeyi en verimli şekilde kullanabilmek için gelecekte öne çıkacak teknolojileri şimdiden belirleyerek, Ar-Ge'ye dayalı tedarik planlarının hazırlanması gerekir.

Tablo 21 : Türkiye'nin Savunma Bütçesinin Bileşenleri, (Cari fiyatlarla milyar TL ve % paylar)

Yıl	Toplam Bütçe	Personel Giderleri	Modernizasyon Giderleri	Yatırım Harcaması	Transfer Harcamaları	Modernizasyon Dışı Giderler
1983	403	30,3	15,5	4,5	2,7	47,1
1984	578	27,7	21,6	1,6	2,1	47,1
1985	833	27,1	18,1	1,7	3,8	49,2
1986	1235	25,3	21,7	0,5	4,1	48,4
1987	1627	30,2	17,3	0,5	5,2	46,8
1988	2529	31,6	21,5	0,2	3,8	42,9
1989	5097	39,1	22,0	0,8	2,6	35,5
1990	9110	44,1	19,1	0,6	3,0	33,1
1991	16074	49,6	14,4	1,1	2,5	32,4
1992	30506	52,1	14,1	0,5	2,6	30,7
1993	53561	54,0	14,5	0,5	2,4	28,5
1994	107726	50,0	12,8	0,3	1,6	35,3
1995	205134	43,7	12,5	0,5	7,4	36,0
1996	400479	40,6	19,8	0,8	3,8	35,0
1997	878993	41,1	24,6	0,7	0,7	33,0
1998	1617889	41,2	20,1	0,5	0,5	37,7
1999	2841694	42,7	20,2	0,7	0,4	36,0
2000	4421343	40,1	18,3	0,7	0,4	40,5
2001	6348517	42,3	22,7	0,7	0,5	33,8

Kaynak : Gülay Günlük Şenesen, 1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, TESEV Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s.66.

4.9.3. Savunma Sanayiinin, Sivil Sanayii ve Ekonomiye Etkileri

Bilindiği gibi çoğunluğu savunma sanayii sektöründe üretilen silah sistemlerinin bünyesinde büyük- küçük bir çok parça vardır. Dolayısıyla bu parçaların üretimi, imalat sanayiine hem teknoloji kazandıracak ve hem de ara ve yatırım malı sanayiine olumlu katkılar sağlayacaktır. Savunma sanayii, 1985 yılında Savunma Sanayii Müsteşarlığının kurulmasıyla birlikte Türkiye'de halen mevcut olmayan sanayii kollarının kurulmasını ve yan sanayiinin gelişimini hızlandırmıştır.

Ayrıca, silah sistemlerinin birçok parçadan ve çok sayıda alt sistemden oluşması, bu parçaların üretimi için de çok sayıda firmaya gereksinim

göstermiştir. Böylece, uyarılan her yeni sanayi kolunun ülkenin genel sanayi yapısına katılmasıyla genel sanayileşme düzeyi yükselmiştir.

Savunma sanayiinin parça ve malzeme sağlanmasında, kalite ve standardizasyon bakımından çok duyarlı oluşu ve aynı zamanda yeterli kalite de malzeme tedarik edebilmek için yan sanayie yeni teknoloji aktarması, Türkiye'nin sanayi ürünlerinin kalite ve standardizasyonlarının artmasında önemli bir rol oynamıştır. Nitelikli işgücü savunma sanayiinde yoğun olarak kullanılması, nitelikli işgücü yetişmesine de olumlu katkı sağlamıştır.

Diğer taraftan, savunma sanayiinin olumlu etkilerinin yanı sıra, Türkiye'nin sanayileşmesi üzerine bazı olumsuz etkileri de vardır; Savunma sanayiindeki pazarın yetersiz oluşu, sivil sanayide fazla kullanım alanı olmayan bazı ürünleri üreten sanayi kollarının gelişmesiyle sanayide genelde bir çarpık yapılanma görülecektir. Ayrıca, savunma sanayiinde uzmanlaşan işgücünün, diğer sanayii kollarında kullanılma imkanları sınırlıdır. Teknolojik eskimenin hızlı olması ve sonucunda geniş çaplı Ar-Ge' ye ayak uydurma çabalarının artması, diğer sanayii kollarına ayrılacak kaynakları sınırlayacaktır. Savunma sanayiinin bir çok dallarında sivil sanayie entegrasyon sınırlıdır

Türk savunma sanayiinin sivil sanayiden ayrı düşünmek mümkün değildir. Türk savunma sanayii sektörü geliştikçe doğal olarak yaratacağı dışsallık ile sivil sanayii de geliştirecektir. Bunun terside geçerlidir. Bu arada, savunma harcamalarının seviyesi sadece ekonomik kriterlere göre değil, yerel, bölgesel ve küresel tehditlere göre, yani siyasi ve sosyal kriterlere göre şekillenmektedir. Nitekim, Tablo-19'daki verilerden yararlanılarak yapılan korelasyon analizinde, savunma harcamaları ile milli gelir arasında çok az bir ilişki saptanmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye bütçesinin önde gelen kalemleri genel hizmetler, savunma ve eğitimidir. Bu üçünün birincil bütçe içindeki paylarının toplamı 1983-2000 döneminde %62 ile %76 arasında değişmektedir, toplam payların ortalaması ise %68'dir. Diğer kalemlerden sağlığın payı %3-%5, adalet-emniyetin payı %4-%6, sosyal-kültürel hizmetlerin payı ise %1-%2 arasında değişmektedir. Genel hizmetler kalemi ; TBMM, Cumhurbaşkanlığı,

Sayıştay, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Başbakanlık Yüksek Öğretim Kurulu, Üniversiteler v.b.'den oluşmaktadır.⁸⁷

Tablo 22 : Savunma, Eğitim ve Genel Hizmetlerin Birincil Bütçe İçindeki Payları (%)

Yıl	Birincil Bütçenin Dağılımı		
	Savunma	Eğitim	Genel hizmetler
1983	16,8	14,3	37,2
1984	17,3	14,3	34,9
1985	17,6	14,3	31,9
1986	17,7	13,8	30,6
1987	15,5	14,9	34,0
1988	15,4	16,1	35,1
1989	16,7	19,7	30,1
1990	16,7	23,6	23,9
1991	14,8	21,1	29,7
1992	16,5	24,0	24,5
1993	14,3	21,7	31,4
1994	17,8	20,0	32,8
1995	17,9	18,4	35,8
1996	16,3	17,7	39,1
1997	15,2	16,6	42,6
1998	17,1	20,5	36,8
1999	16,4	19,1	40,6
2000	16,8	18,0	37,9

Kaynak : Gülay Günlük Şenesen, 1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, TESEV Yayınları, İstanbul, Kasım 2002, s.30.

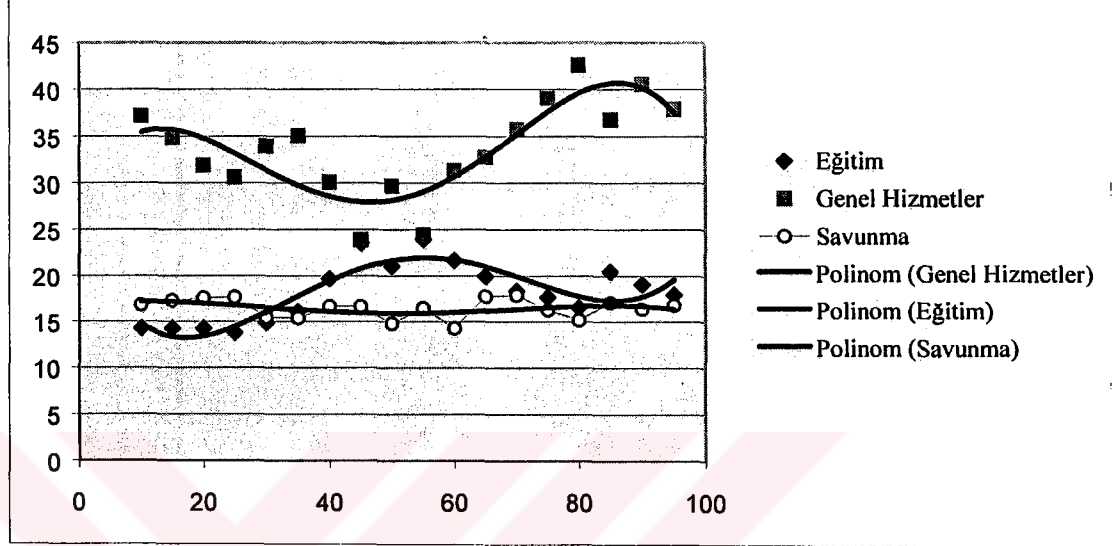
Türkiye bütçesinin en önemli kalemleri olan genel hizmetler, savunma ve eğitim arasındaki ilişki veya bu kalemlerin bütçeleri ayrılırken birbirlerine olan etkileri incelendiği şu sonuçlara ulaşılabacaktır; Genel giderler ile savunma harcamaları arasındaki ilişki, basit kolesyon tekniği (-0,052) ile negatif bir değer çıkmaktadır. Ancak bulunan değer istatistik açıdan anlamlı olmadığı için (binde elli iki) savunma giderleri ile genel hizmet giderlerinin birbiri etkilemediği söylenebilir.

Aynı şekilde, eğitim giderleri ile savunma giderleri arasındaki ilişki de kolerasyon tekniği ile tespit edilirse, test sonucu ulaşılan değer (-0,22) olacaktır. Bunun anlamı, eğitim ile savunma harcamaları arasındaki ilişki negatif yönlü ve %22'dir. Bu durumda, birindeki artış diğerinde %22'lik bir azalmaya neden olacaktır. Ancak, Grafik-4'te görüldüğü gibi, savunma

⁸⁷ A.e., s.27.

harcamaları istikrarlı (yatay eksene paralel) bir seyir izlemektedir. Dolayısıyla, savunma harcamalarının artışı nedeniyle, eğitim harcamaları azalmıştır denemez.

Grafik 4 : Eğitim, Savunma ve Genel Hizmet Harcamalarının Grafiks gösterimi

Kaynak : Tablo-24'deki veriler değerlendirilerek hazırlanmıştır.

Bütün bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı gibi, Türkiye'nin savunma harcamaları ile ekonomik geliri arasında çok yakın bir ilişki yoktur, bunun nedeni, Türkiye'nin jeopolitik özelliğidir. Türkiye içinde bulunduğu hassas coğrafyadan dolayı savunma harcamalarını azaltamaz. Bu nedenle, Türkiye savunma sanayiinin ihracat imkanlarını arttırsa hem ülke güvenliğini sağlar, hem de ekonomiyi güçlendirir. İhracat için yapılması gereken ise, Ar-Ge harcamalarına ağırlık vererek dünya savunma piyasasında her zaman talep bulan yeni ve gelişmiş ürünler üretmektir.

4.9.4. Araştırma-Geliştirme ve Teknolojik Gelişme

Ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden birisi, teknolojik gelişmeler ve bunların kaynağını oluşturan Ar-Ge kapasiteleridir. Türkiye'nin ekonomik kalkınma sürecinde yeni atılımlar yapabilmesini engelleyen ve dışa bağımlı hale getiren en önemli faktörlerden birisi de, gelişmiş ülkeler düzeyinde teknoloji üretecek yeterli bir Ar-Ge kapasitesinin olmaması ve bunun neden olduğu teknolojik açıktır.

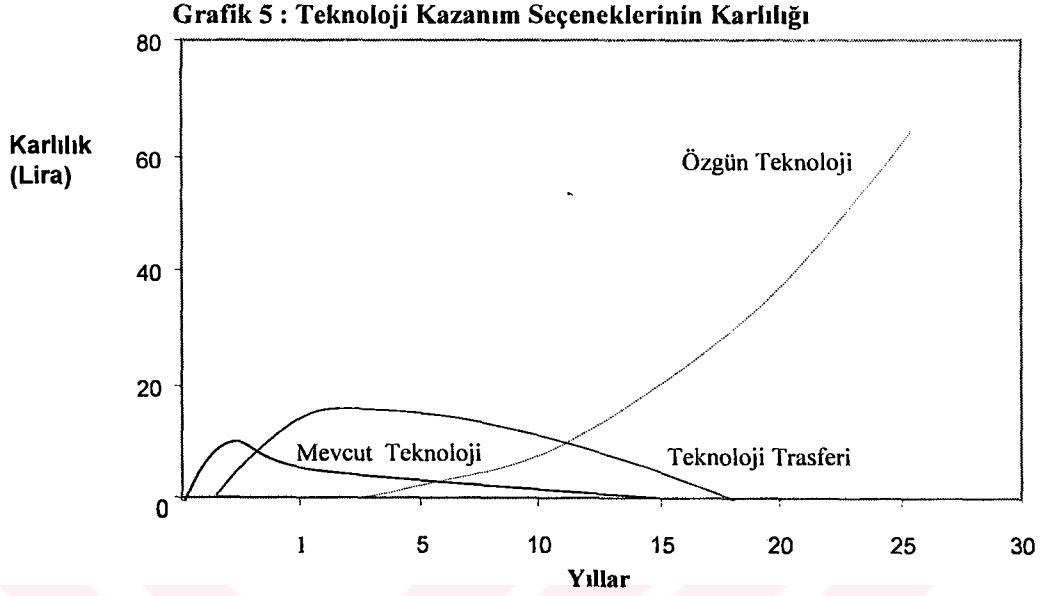
Ülkelerin güç kaynaklarına bakarsak, her zaman olduğu gibi 21. yüzyılda da en önemli kaynaklardan biri teknoloji ve bilgi birikimidir. Ülkelerin gücünü belirleyen ikinci önemli husus, teknolojiye dayalı bir ekonomik sistemin bulunmasıdır. Yani bilim ve teknolojiye dayalı bir ekonomik sistemin kurulmasıdır. Günümüzde, ülkelerin gücünü ölçmenin en önemli ölçülerinden biri, ülkelerin dünya pazarlarındaki pazar paylarıdır. Eğer sanayi kuruluşlarınız dünyadaki ilk yüz veya bin firma içinde yer alamıyorlarsa, sizin ülkenizin rekabet gücünden söz etmek mümkün değildir.⁸⁸

Bu nedenle dünya pazarlarındaki pay yani rekabet gücü bir ülkenin gücünü belirler. Güçlü sanayileri olan ülkelerin güçlü bir savunma sanayii olabilir. Güçlü savunma sanayi de gerçek anlamda caydırıcı bir askeri güç yaratır. Bir de olaya tersinden bakarsak dünyada, gelişmiş ülkelerde savunma sanayii, sivil sanayiinin itici gücüdür. Özellikle çift kullanımlı (dual-use) teknolojiler dolayısıyla, savunma sanayiine yapılan yatırımlar bir anlamda uluslararası rekabet gücünü de artırır. Rekabet gücüne sahip güçlü bir sanayi altyapısı, teknoloji üretim ve kazanım altyapısı olunca, güçlü bir savunma sanayii de olabiliyor. Yani bu ikisini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bunlar ikisi birbirini tamamlayan önemli iki olgudur.

Ürün tasarımı ve girdi ikamesi olanağı teknolojik rekabet gücünün iki temel unsurudur. Fiyatı düşük ya da nitelikleri yüksek ürünler piyasada üstünlük sağlar. Bu üstünlük teknoloji üreten merkez ülkeleri için rekabet gücünün birincil kaynağıdır. Ulusal rekabet gücünün kazanılmasındaki en kritik süreç olan teknoloji kazanım süreci, Ar-Ge teknolojisiyle başlar. Teknolojik üstünlük, ülke güvenliğini artırır. Güvenli bir ülkede Ar-Ge faaliyetleri artar. Dolayısıyla teknoloji seviyesi yükselir. Bu döngü büyüyerek gelişmeyi sağlayan pozitif bir döngüdür. Ancak, Ar-Ge yatırımları düşerse, teknolojik gelişmeler de durur. Teknolojik üstünlüğü olmayan ülkelerin güvenlik sistemleri zayıflar, söz konusu döngü de negatif döngü haline gelir. Sistem kendi kendini yok eden bir yapıya dönüşür. Bir başka deyişle, teknolojiniz varsa verimliliğiniz ve kaliteniz yüksektir. Teknolojiniz varsa, üretim altyapınız güçlüdür. Üretim altyapınız güçlüyse rekabet

⁸⁸ Nüket Yetiş, "Ulusal Güvenlik Sisteminin Geliştirilmesinde Stratejik Teknoloji İşbirlikleri", 2000'li Yıllarda Uzay, Havacılık ve Savunma Teknolojilerinin Öncelikleri Sempozyumu, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1999, s.70.

gücünüz ve askeri gücünüz yüksektir. Teknoloji, askeri güç ve rekabet gücü arasında sürekli ve dinamik bir ilişki söz konusudur.⁸⁹

Kaynak: Nüket Yetiş, "Ulusal Güvenlik Sisteminin Geliştirilmesinde Stratejik Teknoloji İşbirlikleri", 2000'li Yıllarda Uzay, Havacılık ve Savunma Teknolojilerinin Öncelikleri Sempozyumu, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1999, s.70

Teknoloji üç ayrı kaynaktan sağlanabilir. Birinci kaynak mevcut teknolojinin kullanılmasıdır. Mevcut teknoloji ve bilgi birikimini kullandığımız zaman Ar-Ge'ye ayrılan kaynaklar sınırlıdır. Bu tür teknolojiler rekabet üstünlüğü sağlamaz. Kısa vadede karlı ve risksiz bir seçenektir. İkincisi; Teknoloji transferidir. Teknoloji transferi ise ihracat, teknoloji ve Ar-Ge faaliyetlerine belli kısıtlar getirir. Bu kısıtlarla uluslararası pazarlık kabiliyetini ve rekabet üstünlüğünü sınırlanır. Üçüncü seçenek, özgün Ar-Ge faaliyetleriyle teknoloji geliştirmedir. Kısa vadede karlılığı olmayan bu seçenekle sürdürülebilir rekabet gücü on yıl ve ötesinde kazanılabilir. Kısa vadede, Ar- Ge yoluyla teknoloji üretimi karlı değildir. Ancak yedi sekiz yıldan sonra başabaş noktasına ulaşılır. (Grafik-5) Ondan sonra da karlılık hızlı bir şekilde artış gösterir. Özgün teknoloji, ortalama sekizinci yıldan sonra kara geçiyor. Bu alandan alana, teknoloji türüne göre değişebilir. Sürdürülebilir rekabet avantajı ve karlılık getirebilen en uygun seçenektir.⁹⁰

⁸⁹ Arslan Sonat, "Globalleşme, Kriz ve Ücretler", **Ekonomide Durum**, Türk-İş Yayını, Ankara, No:5, Bahar 1998, s.203.

⁹⁰ Yetiş, a.g.e., s.73.

Neticede, Türkiye, teknolojik gelişme açığını giderebilmek, ihracat imkanını artırabilmek ve ülke güvenliğinin kalesi olan savunma sanayiini dışarıya olan bağımlılıktan kurtarabilmek için mevcut Ar-Ge kapasitesini artırarak teknoloji üretimi yapmalıdır.

Ülkelerin sahip oldukları ekonomik, teknolojik ve bilimsel seviyeleri ve bu seviyeye uygun teknoloji ve eğitilmiş insan gücü ile donatılmış silahlı kuvvetleri, o ülkelerin caydırıcılık gücünün en önemli göstergesidir. Savunma Sanayiinin ulusal kaynakların hakimiyetinde olması, savunma gücünü ve ülkenin caydırıcılığını arttıracığı gibi ülkenin ekonomisine de yukarda belirtildiği gibi büyük katkılar sağlayacaktır.

Teknoloji ülkelerin en önemli stratejik güçlerinden biridir. Çoğu zaman bedeli ödense bile satın alınamayabilir. Onu, bir şekilde kendimiz, özgün kaynaklarımızı ve gücümüzü harekete geçirerek kazanmaya çalışmalıyız.

SONUÇ

Hemen hemen tüm toplumsal faaliyetleri etkileyen küreselleşmenin ulusların güvenlik anlayışı üzerinde de etkisi olmuştur. Küreselleşme, dünyayı daha fazla güvenli hale getirmemiş, aksine daha fazla risk ve belirsizlik üreterek güvenlik kaygılarını arttırmıştır.

Küreselleşme, toplumların güvenlik kaygılarını “homojenleştirme” ve “heterojenleştirme” etkisi ile şekillendirmektedir. Bu etki dikkate alındığında dünya “Batı” ve “Öteki” olarak ikiye bölünmektedir. Toplumların “Batı” ve “Öteki” olarak birbirlerinden ayrılması ise Batı lehine küresel hiyerarşinin oluşmasına kaynaklık etmektedir. Bu hiyerarşi, hem Batı’yı daha müdahaleci yapmakta (örnek Irak Savaşı) hem de “Öteki”nin uluslararası seviyede “kabul görme” yönündeki taleplerinin artmasına neden olmaktadır.

Ancak, “Öteki”den gelen bu talep, Batı’nın ekonomi-politik çıkarları ile çatıştığı için görmezlikten gelinmekte, Batı’nın kontrolü altındaki uluslararası ekonomik ve güvenlik kurumlarından da karşılık bulamayınca ayrılıkçı akımlara dönüşmekte ve küresel terörün beslenmesi için uygun ortamın oluşmasına neden olmaktadır. Ayrıca, küreselleşmenin dualistik yapısı kaçınılmaz olarak “Batı” ile “Öteki” arasındaki mesafeyi sürekli olarak açmakta, buna bağlı olarak artan ayrılıkçı akımlar küreselleşen dünyayı her geçen gün daha güvensiz hale getirmektedir.

Küresel barışın sağlanabilmesi için, "Batı" ve “Öteki” olarak ikiye bölünen dünya toplumunu birbirlerine yakınlaştıracak ortak noktaların bulunmasına ihtiyaç vardır. Aksi halde, “Öteki”den gelen her tepki, karşı tepkiye dönüşecek ve bu süreç diyalektik etkileşim şeklinde devam edip gidecektir. Bu durumda, küreselleşme sürecinin toplumların güvenlik kaygılarını azaltması mümkün olmayacaktır.

Küreselleşmenin “yerel” olan ile “global” olan arasında bir çatışma ürettiği ortadadır. Bir yanda tek tipliğe, pazar ekonomisi ve küresel iletişimin etkisiyle türdeşliğe doğru giden bir dünya, öte yanda kimlik sorunları yaşayan “Öteki”ler vardır. Bu kimlikçilik patlaması aslında çok fazla açılmanın kaçınılmaz olarak beraberinde çok fazla kapanmayı getirmesinin de bir sonucudur.

Küreselleşme süreciyle birlikte yükselen heterojenlik ya da farklılıkların kabulü yönündeki taleplerin artmasında, küreselleşme sürecini hızlandıran iletişim teknolojilerinin büyük etkisi vardır. Çünkü, iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle, bireylerin küresel değişimleri anında fark edebilmesi, “farkındalık” yeteneğini artırmıştır. Küreselleşmenin neden olduğu değişimlerin hızı eskiye göre çok daha fazladır. Yavaş değişim tempoları farkındalığı azaltıp, değişimlere adapte olmayı kolaylaştırırken, hızlı değişim tempoları farkındalıkları artırıp adaptasyon sorununu ortaya çıkarır. Bu nedenle, küreselleşme süreciyle birlikte hızlanan değişimler yerel ve küresel bilinci artırırken özellikle yerel unsurları korumacı bir reflekse yöneltmektedir. Dolayısıyla, değişimlere aynı hızla adapte olma zorunluluğu ile farklılıklarının eriyeceği endişesi arasındaki gerilim, değişimlere karşı direnişe neden olurken, bu değişimin kaynağı olarak görülen küreselleşme hedef tahtası haline gelmektedir.

Diğer taraftan küreselleşme süreci, kendi farklılıklarının kabul edilmesi fırsatını arayan “Öteki”lere, sosyal ve kültürel alanda bu farklılıklarını kullanma fırsatını verirken, siyasi ve ekonomik alanda (Batı etkisi nedeniyle) ikinci planda bırakmaktadır. Bu dengesizlik “Öteki”nin güvenlik ihtiyacını daha fazla artırmaktadır. Küresel dünyadaki sosyal ve kültürel eşitliğe rağmen oluşan siyasi ve ekonomik hiyerarşi, “savunma sanayiini”nin güçlendirilmesi arayışlarını hızlandırmaktadır. Bu da, savunma harcamalarının özellikle “Öteki” açısından neden azalmadığını açıklamaktadır.

Soğuk Savaş sonrası herkes ortak tehdidin sona ermesi ile savunma harcamalarının azalacağını ve buna bağlı olarak savunma sanayiinin yavaş yavaş sivil sanayiine yöneleceğini bekledi. Ancak, Soğuk Savaş bitmesine rağmen toplumların güvenlik kaygılarında bir azalma olmadığından, savunma harcamalarında (Batı dışında) da bir azalma olmamıştır. Ayrıca, Batı’lı ülkeler savunma harcamalarını azaltmış olmalarına rağmen savunma sanayileri daha fazla güçlenmiştir. ABD ve AB ülkelerindeki firma birleşmeleri, ortak tedarik yöntemleri ve ortak üretim gibi yöntemler savunma sanayilerini daha verimli yapmıştır.

Aslında, “Öteki”lerin Batı gibi bir tehdidin varlığından dolayı silahlanmasının mantığı ortadayken, Batı’nın bir nesne olarak gördüğü, hatta “yok” kabul ettiği “Öteki”yi büyük bir tehdit olarak görerek savunma sanayiini güçlendirmesinin mantığı ilk bakışta tam olarak anlaşılabilir.

Ancak, Batı için silahlanma, kendini savunmaktan çok ekonomi-politik çıkarlarını korumak içindir. ABD ile bazı AB ülkeleri arasında, Irak savaşında ortaya çıkan petrole dayalı çıkar çatışması bunu göstermiştir. Bu çerçevede AB'nin, ekonomi-politik çıkarlarını ABD'ye karşı korumak için 1998 yılında benimsediği "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası", savunma harcamalarını azaltma yönünde bir eğilimi içermemektedir.

Ayrıca Avrupalılar, askeri ihtiyaçlarını uyumlaştırmak ve savunma sanayii tabanını bütünleştirmek için 1996 yılında "Ortak Tedarik Kuruluşları"ni hayata geçirmişlerdir. Bu kapsamda, ulusal sınırları aşan savunma sanayii projelerinin modern yöntemlerle yürütülmesi, "Avrupa Savunma Sanayii ve Teknoloji Tabanı"nın sağlamlaştırılması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu girişim, AB savunma sanayiini daha fazla güçlendirmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik olarak bir çok tartışma yapılmaktadır ve bu tartışmalarda sık sık gündeme gelen konu; AB'nin en önemli "Öteki"sinin Türkiye olduğu ve bu nedenle, Türkiye'nin tam üyeliğinin mümkün olmayacağı ile ilgilidir. Bu tür yorumlar farklı bir açıdan değerlendirilebilir. Avrupa'nın geleneksel Batı mantığından hareketle, kendi kültürlerinden olmayanları dışlayarak "İdeal Avrupa Kimliği" arayışlarını sürdürdüğü ortadadır. AB'nin bu arayışın doğal sonucu "Öteki"leştmeye dayandığından, Türkiye'nin bu açıdan Avrupa'nın "Öteki"si olması doğal görünmektedir. Ancak, bu "kabulde" aceleci davranmamak gerekir. Bu aşamada, "Öteki"lik konusu ile ilgili iki temel hususun vurgulanması gerekli görülmektedir.

Birincisi; "Türkiye AB'ye tam üye olduğunda AB'nin güvenlik şemsiyesi altına girileceğinden "Öteki" olma durumu son bulacak, bu da Türkiye'nin güvenlik kaygılarını azaltarak savunma harcamalarının düşmesi ile sonuçlanacaktır" öngörüsü vardır. Ancak, bu öngörüü kabul edebilmek için Türkiye'nin tam üye olmasının; AB'nin geleneksel mantığından vazgeçmesinden mi, yoksa konjonktürün AB'yi zorlamasından mı kaynaklandığı sorusunun cevabının tam olarak bilinmesi gerekir.

AB açısından bakılarak bu sorunun cevabı verilebilir; ya AB geleneksel mantığından vazgeçip sadece ekonomi-politik çıkarları için Türkiye'yi tam üye yapacaktır ya da tam üyeliğine karşı çıkararak veya ekonomi-politik

mücadeleyi ikinci plana atarak, küresel aktörlüğe geçemeyip bölgesel aktör olarak kalacaktır.

Türkiye'nin AB'nin küresel aktörlük veya bölgesel aktörlük rolüne etkisi jeopolitik özelliğinden kaynaklanır. Türkiye'nin bu özelliği, toplumu hem Batılı hem de Doğulu yapmıştır. Dolayısıyla Türkiye, AB'nin aksine "tek tarafın" değil "iki tarafın" özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin etki alanı bölgesel değil küreseldir. Türkiye'nin AB'ye üye olması, AB'yi bölgesel aktörlükten küresel aktörlüğe taşıyacaktır. Böylece AB'nin, ABD ile küresel ekonomi-politik çıkarları konusunda mücadele etmesi kolaylaşacaktır.

O halde ikinci olarak; "Türkiye'nin "Öteki" olması, AB'ye tam üyeliğini engelleyen değil, tam tersine kolaylaştıran bir etki yapacaktır" denebilir. Ancak bu, AB'nin bölgesel veya küresel aktör olma isteğiyle ilgilidir. Dolayısıyla Türkiye, AB'nin bu kararı vermesinin çok uzun bir süreç gerektireceğinden hareketle, AB'nin güvenlik şemsiyesinden çok ulusal güvenliğinin kalesi olan savunma sanayiini güçlendirmeyi ön planda tutmalıdır.

Ayrıca, Türkiye'nin jeopolitik özelliği, O'nu hem "Batılı" hem de "Doğulu" yaptığı kadar, hem Doğunun hem de Batının tam içinde olmaması nedeniyle, her iki tarafa da ait değil kabulüne de neden olabilir. Dolayısıyla her iki taraf da Türkiye'yi kendi dışında kabul edip tehdit olarak görebilir. Bu nedenle Türkiye, ulusal güvenlik gibi çok hassas bir konuyu öngörülere dayanarak ikinci plana atamaz ve kendi güvenliğini garantileyecek savunma sanayiini güçlendirme hedefinden vazgeçemez.

Türkiye'nin coğrafi özellikleri doğal olarak savunma harcamalarına da yansımaktadır. Türkiye'nin savunma giderlerinin ekonomi üzerinde bir yükü olduğundan, gelişmiş ülkelerin yaptığı gibi savunma harcamalarının gider kaynağından gelir kaynağına çevrilmesi gerekli görülmektedir.

Bunun yolu, gelişmiş teknoloji tabanına sahip olmaktır. Fiyatı düşük ya da nitelikleri yüksek ürünler piyasada üstünlük sağlar. Bu üstünlük teknoloji üreten merkez ülkeler için rekabet gücünün birincil kaynağıdır. Ulusal rekabet gücünün kazanılmasındaki en kritik süreç olan teknoloji kazanımı ise Ar-Ge ile başlar. Bu nedenle Türkiye, ihracat imkanını artırabilmek ve ülke güvenliğinin kalesi olan savunma sanayiini dışarıya olan bağımlılıktan

kurtarabilmek için mevcut Ar-Ge kapasitesini artırarak teknoloji üretimi yapmalıdır.

Sonuç itibarıyla, küreselleşme ile küresel refah ve güç dengeleri değişmesine rağmen "Öteki"leştirme mantığı ve hedefi değişmemektedir. Türkiye hem "Öteki"olarak tanımlanan ülke grupları içinde yer alması hem de dünyanın en kritik coğrafyasında bulunması nedeniyle belli bir ekonomik gelişme veya refah düzeyine ulaşsa bile güvenlik ihtiyacı sona ermemektedir. Bu nedenle Türkiye, hem ülke güvenliğini sağlamada önemli bir unsur olan, hem de gelir kaynağına dönüşebilen savunma sanayiini ihracata dönük şekilde güçlendirmelidir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

AMİN, Samir: **Avrupa Merkezilik: Bir İdeolojinin Eleştirisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1988.

ANDERSON, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.

ARI, Tayyar: **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2. Basım, ALFA Yayını, İstanbul, 1997.

AYDOĞAN, Metin: **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler:Bitmeyen Oyun**, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002.

ASLANOĞLU, Rana A. : **Kent,Kimlik ve Küreselleşme**, Asa Kitabevi, Bursa, 1998.

AYATA, Sencer: **Toplumbilim Açısından Küreselleşme: Emperyalizmin Yeni Masalı Küreselleşme**, İmge Yayınları, Ankara, 1997.

BAUMAN, Zygmunt: **Küreselleşme**, Çev, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

BAYLIS, John and SMİTH, Steve: **The Globalization of World Politics**, Oxford University Press, New York, 1999.

BİLGİN, Nuri: **Kollektif Kimlik**, Sistem Yayınları, İstanbul, 1999.

BOZKURT, Veysel: **Küreselleşmenin Sosyal ve Kültürel Hayata Etkileri: Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yayını, İstanbul, 2000.

BUZAN, Berry: **The Security Order Recast**, Pinter Publishers, London and New York, 1990.

CANPOLAT, İbrahim: **Avrupa Birliği : Uluslarüstü Bir Sistemin Tarihsel Teorik Kurumsal Jeopolitik analiz ve Genişleme Sürecinde Türkiye İle İlişkiler**, Alfa Yayını, İstanbul, 2002.

DAVİES, Norman: **Europe : A History**, BCA, London, 1996.

DAVUTOğLU, Ahmet: **Küresel Bunalım: Felsefi ve Stratejik Boyutları**, Haz: Faruk Deniz, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.

DAVUTOğLU, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

DELANTY, Gerard: **Inventing Europe; Idea, Identity, Reality**, Macmillan Press Ltd. London, 1995.

DOLTAŞ, Dilek: **Postmodernizm: Tartışmalar ve Uygulamalar**, Telos Yayınları, İstanbul, 1999.

ERCAN, Fuat: **Modernizm Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, 2.Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

FALK, Richard: **Yırtıcı Küreselleşme**, Küre Yayınları, İstanbul, 2001.

FAY, Brian: **Çağdaş Sosyal Bilimler Felsefesi:Çok kültürcü bir Yaklaşım**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

FENTRESS, James: "Deli Öteki", **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

FRIEDMAN, Lawrence: **Yatay Toplum**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999.

FUKUYAMA, Francis: **Tarihin Sonu ve Son İnsan**, Çev. Zülfü Dicleli, 2.Baskı, Gün Yayınları, İstanbul, 1999.

FUKUYAMA, Francis: **Güven:Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması**, Çev.Ahmet Buğdaycı, 2.Baskı, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

FULLER, Graham E. : ve Ian O. LESSER, **Kuşatılanlar : İslam ve Batı'nın Jeopolitiği**, Çev: Özden Arıkan, Haz.Metin Karabaşoğlu v.d., Sabah Kitapları, İstanbul, 1998.

GEIGER, Theodore: **The Future of the International System: The United States and the World Political Economy**, Unwin Hyman Ltd. Boston, 1988.

GIDDENS, Anthony and Christopher PIERSON: **Modernliği Anlamlandırmak**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

GIDDENS, Anthony : **Modernliğin Sonuçları**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998.

GIDDENS, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000.

GILPIN, Robert: **The Political Economy of International Relations**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1987.

GÖNLÜBOL, Mehmet: **Uluslararası Politika**, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1985.

GUAY, Terence: **At Arm's Length : The European Union and Europe's Defence Industry**, St Martin Press, New York, 1998.

HABERMAS, Jurgen: **Öteki Olmak Ötekiyle Yasamak: Siyaset Kuramı Yazıları**, Çev:İlknur Aka, Ed.Barış Tut, 2.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

HACISALİHOĞLU, Yaşar: **Yeni Dünya Düzeni Arayışı ve Türkiye : Jeopolitik Analiz**, Çantay Kitabevi, İstanbul, 2001.

HAN, Muktedir: **Globalleşme Bir Aldatmaca mı?**, Çev. Halil İbrahim Yenigün, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2002.

HIRST, Paul, G. THOMSON: **Küreselleşme Sorgulanıyor**, Çev: Çağla Erdem, Elif Yücel, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

HORKHEİMER, Max: **Akıl Tutulması**, Çev: O. Koçak, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

KANT, Immanuel: **Seçilmiş Yazılar**, Çev. Nejat Bozkurt, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984.

KARA, Ahmet: **İktisat Kuramında Pozitivizm ve Postmodernizm**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001.

KEOHANE, Robert O. and Joseph S. NYE : **"Realism and Complex Interdependence"**, **The Theoretical Evolution of İnternational Political Economy**, Ed. George T. Crane, Abla Amavi, Oxford University Press, New York, 1991.

KEYMAN, E. Fuat: **Türkiye ve Radikal Demokrasi: Modern Zamanlarda Siyaset ve Demokratik Yönetim**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1999.

KEYMAN, E. Fuat: **Küreselleşme Devlet Kimlik Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, Alfa Yayını, İstanbul, 2000.

KRAUSE, Keith: **Arms and the State: Patterns of Military Production And Trade**, Cambridge University Press, UK, 1992.

KIZILÇELİK, Sezgin: **Frankfurt Okulu**, Anı Yayınları, Ankara, 2000.

LATHAM, Andrew: **Conflict and Competition Over the NATO Defence Industrial Base: the Case of the European Fighter Aircraft**, London and New York: Routledge, 1989.

LATOUCHE, Serge: **Dünyanın Batılılaşması**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

MACDONALD, Paul: **The Harmonization of Export Controls in the European Union Under the Common Foreign and Security Policy**, Columbia University Press, New York, 1999.

MARCUSE, Herbert: **Tek Boyutlu İnsan**, MAY Yayını, İstanbul, 1975.

MARSHALL, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev:Osman Akınhay, Derya Kömürcü, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

MCLUHAN, Marshall-Bruce R. Powers: **Global Köy: 21nci Yüzyılda Yeryüzü Yaşamında ve Medyada Meydana Gelecek Dönüşümler**, Scala Yayınları, İstanbul, 2001.

NAİSBİTT, John, Patricia Aburdene: **Megatrends 2000**, Form Yayınları, İstanbul, 1993,

ÖKE, Mim Kemal, **Küresel Toplum**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001.

ÖZEL, Mustafa: **Amerikan Yüzyılının Sonu**, İz Yayınları, İstanbul, 1993.

ROBERTSON, Roland: **Globalization: Social Theory and Global Culture**, Sage Publications, London, 1994.

SARIBAY, Ali Yaşar: **Postmodernite Sivil Toplum ve İslam**, Alfa Yayını:880, İstanbul, 2001.

SERDAR, Ziyaüddin: **Postmodernizm ve Öteki: Batı Kültürünün Yeni Emperyalizmi**, Söylem Yayınları, İstanbul, 2001.

SMITH, Anthony D. : **Towards a Global Culture?: Global Culture**, Sage Publications, London, 1993.

SHAW, Martin: **Global Society and International Relations: Sociological Concepts and Political Perspectives**, Cambridge, Polity Press, 1994.

ŞAYLAN, Gencay: **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi**, TODAİE Yayını, Ankara, 1998.

ŞENESEN, Gülay Günlük: **1980-2001 Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri**, TESEV Yayınları, İstanbul, Kasım 2002.

TOPÇUOĞLU, Abdullah, Yasin AKTAY: **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

ÜLGER, Fikret: **Türk Savunma Sanayii**, TOBB Yayını, Ankara, 1997.

WEBER, Max: **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002.

YEĞENOĞLU, Meyda: **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Haz: Semih SÖKMEN, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

YÜKSEL, Mehmet: **Modernite Postmodernite ve Hukuk**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2002.

YÜKSEL, Mehmet: **Küreselleşme Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

ZİYLAN, AYTEKİN: **Savunma Sanayii Üzerine**, y.y., Ankara, Ekim 1999.

MAKALELER

AECMA (The European Association of Aerospace Industries) : "The European Aerospace Industry", **2001 Statistical Survey**, Brussels, November 2002, pp.17-21.

AHMED, EKBER: "İki Karşıt Felsefe Arasında Ki Bunalım", **NPQ Türkiye**, Çev: Levent Cinemre, Cilt: 2, Sayı.7,2002, s.28-34.

AHMED, SİD: "Sibernetik Sömürgecilik ve Ahlaki Arayış", **NPQ Türkiye**, Cilt:3, Sayı:9, 1996, s.17-21

AMİN, SAMİR: "Dünya Kutuplaşmasının Geleceği", **Toplum ve Bilim**, Çev. Ulus Baker, Ayda Erbal, No.68, Kış 1999, s.8-13.

BALANCAR, FERDA: "Petrol Savaşın Neresinde?", **Turkishtime**, İstanbul, Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayını, Sayı : 14, 15 Mart- 15 Nisan 2003, s.25-30.

BATMACA, ŞEMİSİ: "Ana Sistem Tedarik Yöntemi Süreci ve Ar-Ge Projeleriyle Entegrasyonu", **Savunma Sanayii Sempozyumu: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını**, Ankara, Kasım 2000, s.138-141.

BEARD, ROBIN: "NATO Armaments Cooperation in the 1990s", **NATO Review**, Vol. 41, No.2, Winter 1993, pp.23-28.

BENOIT, EMİLE: "Growth and Defense in Developing Countries", **Economic Development and Cultural Change**, January 1978, Vol. 26 No. 2, pp. 271-280.

BISWAS, Basudeb and Rati RAM: "Military Expenditures and Economic Growth in Less Developed Countries: An Augmented Model and Further Evidence", **Economic Development and Cultural Change**, January 1985, Vol.34, No.2, pp. 361-172.

BRIGANTI, De: "French Reform Emphasises European Cooperation", **Defense News**, 16 September, 1996, pp.66-68

BRIGANTI, De: "Europe Launches Joint Procurement Agency", **Defense News**, 3 February 1997, pp.9-10.

BRIGANTI, De: "French Reform Emphasises European Cooperation", **Defense News**, 16 September 1996, pp.16-17.

BITZINGER, Richard: "The Globalization of the Arms Industry: the Next Proliferation Challenge", **International Security**, Fall 1994, Vol. 19, No. 2, pp.170-172

BRZOSKA, Basudeb: "Research communication: The military related external debt of Third World countries", **Journal of Peace Research**, Vol.20, Issue.3, 1983, pp.271-277.

CASEY, John: "Avrupa'ya Truva Atını Almayalım", **Radikal**, 13 Aralık 2002.

ÇAĞLAYAN, Nevzat, M.Serdar DURGUN:"Türk Savunma Sanayii," **Savunma Sanayii Sempozyumu 2000: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını**, Savunma Sanayii Müsteşarlığı Yayını, Ankara, 2000, s.120-127.

COOPER, David: 'US, Allies Must Forge Common EW Requirements, Tactics', **Defense News**, 14 October 1996, pp.102-104.

ÇIRAKMAN, Aslı: "Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe", **Doğu-Batı**, Ankara, Yıl:4, Sayı:14, Şubat-Mart- Nisan 2001, s.20-26.

ÇİÇEK, Kasım: "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Alınmamasında Din Bir Faktör Olabilir mi?", **Yeni Türkiye**, No:3, 1995, s.228-229.

DAVUTOĞLU, Ahmet: "Bunalımdan Dönüşüme Batı Medeniyeti ve Hıristiyanlık", **Dîvan**, Bilim ve Sanat Vakfı, Sayı: 2, İstanbul, 2000 s.72-77.

DEĞER, Saadet and Somnath Sen: "Military Expenditure, Spin-off and Economic Development", **Journal of Development Economics**, Vol.13, North Holland, 1983, pp.67-83.

DRAGONAS, Thalia: "Tehdit Altındaki Milli Kimlikle Başa Çıkmak", Haz: Ali Berktaş, Hamdi C. Tuncer, **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.113-123.

DUNN, Chase-Dunn and Paul Grimes: "World-Systems Analysis." **Annual Review of Sociology**, California, Issue.21, 1995, pp.387-417.

ERDOĞAN, Mustafa: "Siyaset ve Hukuk Perspektifinden Küreselleşme", **Siyasî Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Haz. Cemal Uşak, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2002, s.28-34.

FULGHUM, David: "F-22, JSF Designed For Distinct Roles," **Aviation Week and Space Technology**, Vol.7, February 2001, pp. 52-54

GUMMETT, Paul: "Britain and the European Armament Market", **International Affairs**, Vol. 3, 1989, pp.442-449.

GOODGE, Paul: "Reshaping Business Strategies in the European Defence Industry: USA and Europe Competition or Collaboration to Meet the Defence Needs of Europa", **4th Annual International Defence Summit Papers**, Matra Bae Dynamics, London, 1998, p.1-10.

HANEL, Dieter: "Reshaping the European Land Systems Defence Industry for International Competitiveness", **4th International Defence Summit**, 29-30 January, 1998, London, pp.1-15.

HARTLEY, Keith, Stephen MARTIN: "The Political Economy of International Collaboration", **Defence Science and Technology, Adjusting to Change**, Ed.R. Coopey, M. Uttley and G. Spinardi (Switzerland: Harwood Academic Publishers, 1993, pp.171-206.

HARTLEY, Keith: "The economics of Joint Forces", Ed. A. Dorman, M. Smith, M.Uttley, **The Changing Face of Military Power**, Palgrave, London, 2002, pp.10-17.

HAYWARD, Keith: "The Globalisation of The Defence Business", **Europe's Defence Industry: A Transatlantic Future**, Published By Centre for European Reform, London, 1999, pp.8-19.

HEARD, Geoffrey: "ABD Neden Savaşıyor?", **Turkishtime**, Çev: Ahu Erkivanç Yıldız, İstanbul, Türkiye İhracatçılar Meclisi Yayını, Sayı: 15, 15 Nisan-15 Mayıs, 2003, s.26-29.

HITCHENS, Theresa: "DoD Tries to Rekindle Allied Joint Efforts", **Defense News**, 3 June 1996, pp.1-2.

HITGHENS, Theresa: "DoD Tries to Rekindle Allied Joint Efforts", **Defense News**, 3 June 1996, pp.2-3.

HOLTON, Robert: "Globalization's Cultural Consequences", **Annual Of The American Academy of Political and Socience**, Vol:570, July 2000, pp.32-46.

ISIK, Ahmet: "Türk Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sınai Entegrasyon", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Cilt.1, Kara Harp Okulu Yayını, 1997,s.259-267.

KEPİR, Murat, Gülşen ALPER: "Türkiye'de KOBİ'ler ve Savunma Sanayii", **Savunma Sanayii Sempozyumu : Türk Savunma Sanayiinin Dünyü Bugünü Yarını**, Ankara, Kara Harp Okulu Yayını, 2000, s.27-33.

KEYMAN, E.Fuat: "Küçülen ve Parçalanan Dünyada Siyaseti Anlamak", **Toplum Bilim**, Sayı : 68, Kış, 1995, s.60-66.

KÖMEÇOĞLU, Uğur: "Küreselleşme Perspektifinin Yaşlı Akrabası: Modernleşme Teorisi", **Doğu-Batı**, Yıl:5,Sayı:18, Şubat,Mart,Nisan-2002, s.24-31.

KÖSEBALABAN, Hasan: "Atlantik İttifakında Çatlak: Böyle Dostlar Düşman Başına", **Anlayış**, İstanbul, Sayı:1, Haziran 2003, s.60.

KÖSE, Alper: "SSM Projelerinde Uygulanan Tedarik Modellerinin Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi", **Savunma Sanayiinde Stratejik İlişkiler Sempozyumu Tebliğ Kitabı**, Ankara, 10-11 Aralık 2002, s.69-74.

KURTH, James: "West The Fate of the West in the Age of Globalization: Triumph or Twilight?", **Foreign Policy**, Vol.1, No.10, December 2000, pp.12-15.

LAPİDOT, Aharon: "The Israel Air Force and The Defence Industry", **Military Technology**, Vol.5, 1999, pp.23-30.

LOK, Joris Janssein: "A400M: The Airlifter that Waits in the Wings", **Jane's International Defense Review**, Vol.36, No.36, May 2003, pp.58-64.

LOONEY, Robert E. : "Internal and External Factors in Effecting Third World Military Expenditures", **Journal of Peace Research**, Vol. 26 No. 1, 1989, pp.33-46.

MILER, Charles: "British, US Armies Link Specs for New Vehicle", **Defense News**, 21 October 1996, pp.4-6.

OWEN, Mike: "Tailless plane takes flight", **Imprint**, Friday 29-August 1997, Vol.20, No8, pp.15-19

ÖZEL, Mustafa: "Kapitalist Hegemonyadan Küresel İmparatorluğa", **Anlayış**, İstanbul, Sayı:1, Haziran 2003, s.17-21.

REPPY, Judith: "The Place of the Defence Industry in National System of Innovation", **Cornell University Peace Studies Program**, (Occasional Paper 25), Ithaca, New York, April 2000, pp.32-41.

ROGERS, Keith: "Ailing Industries May Get EC", **Jane's Defence Weekly**, Vol. 17, No.7, February 15, 1992, pp.227-230.

SCHMITT, Burkard: **From Cooperation to Integration: Defence and Aerospace Industries in Europe**, Institute for Security Studies WEU, (Chaillot Paper 40), Paris, July 2000, pp: 16-22.

SENYÜCEL, Sabiha: "Avrupa Güvenliğinin Geleceği ve Türkiye", **Güncel Haber**, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği Yayını, Ankara, Şubat-Mart 2003, s.3.

SKÖNS, Elisabeth: "Internationalization of West European Arms Industry", **Paper for the Conference on Globalisation of Military Industry and Arms Trade**, Middlesex University Business School, London, 1998, pp.1-15.

SONAT Arslan: "Globalleşme, Kriz ve Ücretler", **Ekonomide Durum**, Türk-İş Yayını, Ankara, No:5, Bahar 1998, s.203, s.200-228.

STRANGE, Susan: "The Future of the American Empire", **Journal of International Affairs**, Vol.42, No.1, Fall 1988., pp.14-21.

STONE, Benjamin: "Europe Steps-Up Procurement Cooperation", **National Defense Magazine**, Virginia, November 2002, pp.44-47.

ŞANLI, Barış: "Jeo-Ekonomik Satranç Tahtası", **Anlayış**, İstanbul, Sayı:1, Haziran 2003, s.78-81.

TAKIŞ, Taşkın: Fantastik Bir Festival: Küreselleşme, **Doğu-Batı**, Yıl:5, Sayı:18, Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Ankara, Şubat Mart Nisan-2002, s.6-8.

TAN, Turgut: "İdarede Yeni Ulusallık Arayışları ve Hukuk", **Kamu Yönetimi Sempozyum Bildirileri**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1995.

TOHUMCU, Müjdat: "Teknoloji Yönetiminin Türkiye Savunma Sanayii Açısından Önemi Ve Tübitak-SAGE Modelinin Tartışılması", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı (Cilt-I)**, Kara Harp Okulu, Ankara, 1997, s.137-147.

TURHAN, M. İbrahim: "Amerikan İmparatorluğu'nun İkinci İstasyonu:Irak", **Anlayış**, İstanbul, Sayı:1, Haziran 2003,s.40-44.

"U.S.-Israel Team Wins Duel With Lockheed Martin", **Defense News**, August 17-23, 1998, pp.28-30.

USUL, Ali Resul, Deniz Altınbaş AKGÜL: "Kopenhag Zirvesi Ve 2002 Model'LA QUESTION TURQUE", **Stratejik Analiz**, Ankara, ASAM Yayını, Ocak 2002, Sayı:33, s.28-34.

UYSAL, İnci: "Akılcı Bir Tedarikte Tümüleşik Proje Ekipleri Uygulaması", **Savunma Sanayii Sempozyumu: Türk Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü Yarını**, Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, 2000, s.65-74.

YUMUL, Arus: "Ermenler Millet-i Sıdika mı, Beşinci Kol mu, Geçmişin Yadigarları mı?", **Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s.84-89. -

WILLETT, Susan: "Structural Conflict In The New Global Disorder: Insecurity and Development", **IDS (Institute of Development Studies) Bulletin**, Vol 32, No: 2 April 2001, Brighton-UK, pp.2-5.

WEU: European Institute, "WEU Conference Points to Conditions for European Defense Role Europe in Washington", **European Affairs**, The European Institute, Washington DC, Vol. 7, N. 3, Summer 1997,pp.2-3

ZAİM, Mehmet: "Savunma Sanayiinin Bilimsel ve Teknolojik Boyutu", **Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Kara Harp Okulu Yayını, Ankara, Cilt.1, 1997, s.271-279.

ZAKHEİM, Dov S. And Sharon WEINBERGER: "Towards a Fortress Europe?", **A CSIS (Center for Strategic and International Studies) Report**, Washington D.C., November 2000, pp.1-46

DİĞER YAYINLAR

AKTAN, Can: "İlkçağ'dan Günümüze Ahlak Felsefeleri", (Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/ahlak-felsefesi/ilkcagdan-gunumuze.htm>, 25.12.2003.

AKTAY, Yasin: "Küreselleşme ve Siyasal Metafizik", (Çevrimiçi) http://www.angelfire.com/art/yasinaktay/Makaleler/Kuresellesme_ve_Siyasal_Metafizik.htm, 13.10.2003

APEL, Karl-Otto: "Bugün Evrensel Bir Etiğe Gereksinim Duyuyor muyuz?"
Çeviren: Taşkın Ketenci, (Çevrimiçi)<http://www20.uludag.edu.tr/~felsefe/02/1-5.pdf>, 22.10.2003.

ASH, Timothy Garton: "A Bridge Too Far?", **The Guardian**, 14 November 2002, p.9.

ASHBOURNE, Alex: "Opening the US Defence Market", **Europe's Defence Industry: A Transatlantic Future**, Published By Centre for European Reform, London, 1999, pp.1-8.

BROK, Elmar: "Motion For a Resolution", Committee on Foreign Affairs, **European Parliament Session Document**, 28 January 2002, pp.2-9.

BRZOSKA, Michael: "The Defence Industry Of EU Candidate Countries From Central Europe" in **Defence Restructuring and Conversion**, (Çevrimiçi)<http://www.bicc.uni-bonn.de>, 2 April 2003

BRZOSKA, Michael: "Conversion Survey 2002", **BICC (Bonn International Center for Conversion)**, Bonn: Germany, 2002.

CAVAIOLA, Lawrence J., Robert J. FITCH and Philippe HUMBERT: "European Consolidation A Dialogue" in **European Defense Industrial Consolidation : Implications For U.S. Industry and Policy**, **Conference Report**, Ed. Christina Balis, CSIS, Washington,D.C., December 2001,pp.4-18.

COOK, Paul: **An Uncertain Future for Central European Defence Industries**, Institute for Science and International Security (ISIS) **Briefing Paper No:2** , Washington D.C. January, 1999, pp.32-41.

COOPER, David: "Transatlantic Defence Trade and Industry Trends a View from NATO, Paper for the Conference on Globalisation of Military Industry and Arms Trade", **4th Annual International Defence Summit Papers**, London, 1998, pp.1-6

ÇELİK, Zeynep: "Oryantalizm ve Modernlik: Uluslararası Sanat Dünyası ve Bu Dünyanın Dışarıda Bıraktıkları," (Çevrimiçi) <http://www.kahve-house.com/society/conversations/turkish/exclusions.pdf>, 11.11.2003.

DGA, (Ministere De la Defense), **The French Armaments Policy: From France to Europe, A Political, Industrial and Operational Stake**, Paris, 2000, p.19.

DUMÉZ, Herve and Alain JEUNEMAÎTRE: **Transatlantic Defense Markets?**, MIT-Industrial Performance Center (Working Paper 01), Cambridge, , t.y., p.20.

ERHAN, Çağrı: "Türkiye'nin Karakterindeki Asyalı Boyut", (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makaleprint_4.htm

EU, **European Defence- Industrial And Market Issues Towards An EU Defence Equipment Policy**, Commission of The European Communities, COM-113, Brussels, 2003, p. 9.

FIORENZA, Nicholas: "NATO Military Committee Chairman Has Work Cut Out For Him As Summit Approaches", **Armed Forces Journal Internaional**, October 2002, pp:30-41

FLORİNİ, Ann: "A Scenario for Running the World:Carnegie Endowment for International Peace", **Paper prepared for the 2020 Global Architecture Visions Conference Centre for Global Studies**, University of Victoria, August 29-31, 2001, pp.7-14.

FOURGET, Jean: **International Handbook**, Paris, DGA(Ministere De La Defense), 1999.

BICC, "Global Disarmament, Defense Industry Consolidation and Conversion Dealing with Diminishing Defense Demand Summary and Recommendations", **Bonn International Center for Conversion (BICC)**, 1998, p.3.

GOKA, Erol: Küreselleşme ve Ruh Sağlığı, (Çevrimiçi) <http://www.erolgoka.com/kure01.html>, 17.09.2003.

GÖKIRMAK, Mert: "Tehdit Dengesi ve NATO İttifakının Geleceği" (Çevrimiçi) <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayil4/14-08.htm>, 11.12.2003.

GURGEN, Murat: "Yarının Uçağı İçin İmza Günü", Radikal, 18.12.2001, p.14.

HANLI, Hakan : "Eski ve Yeni Dünya Düzenleri Global Savaş ve Barış", (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_08.html, 12.19.2003.

IISS (The International Institute for Strategic Studies), **The Military Balance 2001-2002**, Oxford University Press, London, 2001.

KAHRAMAN, Mehmet Ali: "Küreselleşme ve Politika Yakınlaşmaları", (Çevrimiçi) [http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Diger /alp_kuresellesme.htm](http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Diger/alp_kuresellesme.htm), 25.10.2003

KELLER, Douglas: "Globalization and the Postmodern Turn", (Çevrimiçi) <http://www.gseis.ucla.edu/courses/ed253a/dk/GLOBPM.htm>, 14.11.2003.

KİNZER, Stephen: "Turks say Bonn is Encouraging Racist Attacks", **The New York Times**, 5 April 1997

KONGAR, Emre: "Bütün Dünya Tarihi Büyük Teknolojik Gelişmelerin Işığında Biçimleniyor", (Çevrimiçi) http://www.yenisayfa.com/pgs/mem/pw_remind.asp, 10.12.2003.

KÖNİ, Hasan: **Uluslar Arası İlişkilerin Ekonomi Politikası**, Siyasal Bilgiler Fakültesi İletişim Fakültesi Ders Notları, Ankara, 2003.

MACDONALD, Paul: **The Harmonization of Export Controls in the European Union Under the Common Foreign and Security Policy Working Paper**, Columbia University, New York, 1999, p.49

ÖZKAN, Fadime: "Ben Ötekidir", (Çevrimiçi) http://www.dergibi.com/yazarlar/fo_008.asp, 22.11.2003.

ROBİNS, Kevin: "Avrupa ile Olan Problem, Türkiye ile Olan Problem ve Kimlik ile Olan Problem, Uluslararası Sanat Dünyası ve Bu Dünyanın Dışarıda Bıraktıkları", (Çevrimiçi) (Çevrimiçi) <http://www.kahve-house.com/society/conversations/turkish/exclusions.pdf>, 11.12.2003.

RÜHL, Lothar: "Die Europäische Sicherheits- und Verteidigungsinitiative und das Verhältnis der EU zur Türkei", **Konrad Adenauer Vakfı Seminer Notları**, Ankara, 4 Ekim 2001, s.1-17.

SAYAR, Kemal: "Küreselleşmenin Psikolojik Boyutları," (Çevrimiçi) <http://www.sosyalhizmetuzmani.com>, 20.12.2003.

SUNATA, Ulaş: "Güneyli Bilişim Teknolojileri Uzmanı Olma Hali", (Çevrimiçi) <http://cisn.odtu.edu.tr/guneyli.php>, 30.10.2003..

NATO, "Value and percentage calculated on the basis of NATO communities, Financial and Economic Data Relating to NATO Defence", **Yearly Press Release**, , Brussels, 1980.

VERSHBOW, Alexander: "ESDI in the Atlantic Alliance :U.S. Permanent Representative on the North Atlantic Council", (Çevrimiçi) <http://www.nato.int/docu/colloq/c980504/d980504i.htm>, 14.10.2003.

VESTEL, Pierre De: **Defence Markets and Industries in Europe: Time For Political Decisions?**, (Chaillot Paper 21) Institute for Security Studies WEU, Paris, 1995, pp:1-43.

VLACHOS, Katia G. : **Safeguarding European Competitiveness: Strategies for the Future European Arms Production and Procurement**, (Occasional Papers 4), The Institute for Security Studies WEU, Paris, 1998, pp.1-51.

WALKER, William, Philip Gummett: "Nationalism, Internationalism and The European Defence Market", (**Chaillot Paper 209**), The Institute for Security Studies WEU, Paris, 1993, pp.1-46.

WALLERSTEIN, Immanuel: (Çevrimiçi)http://www.turkishtime.org/16/42_3_tr.asp, 5.04.2004.

WALLERSTEIN Immanuel: "Empire and the Capitalists", (Çevrimiçi) <http://fbc.binghamton.edu/commentr.htm>, 15.05.2003.

YARMAN, Faruk: **Siyasi-Askeri Dünyamızın Globalleşme Bölgeselleşme Millilik Çelişkisi ve Savunma Sanayii Stratejilerinde Yeni Dönüşüm Süreci Ders Notları**, Ankara, t.y.

YENİÇERİ, Özcan: "Geleceği Yönetmek Gelecek Tarafından Yönetilmek", (Çevrimiçi)<http://www.2023.gen.tr/agustos2001/gelecek.html>, 11.09.2003.

YILDIRIM, Halit: Türk Kültür ve Uygarlığı Üzerine Değerlendirme, (Çevrimiçi)http://historicalsense.com/Archive/Fener64_3.htm, 11.02.2003.

YURDUSEV, "Nuri: Avrupa'yı Kurmak, Türkiye'yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteğinden Kurtulmak" (Çevrimiçi)<http://www.liberal-dt.org.tr/dergiler/ldsayi17/1702.htm>, 18.11.2003.

ÖZGEÇMİŞ

1968 yılında Burdur'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Burdur'da tamamladı. 1986 yılında girdiği Hava Harp Okulu'ndan 1990 yılında mezun oldu. 1993 yılına kadar Kütahya'da, 1993-2000 yılları arasında Hava Harp Okulu Öğrenci Alayında, 2000-2003 yıllarında, Genelkurmay Başkanlığı/Savunma Planlama Kaynak Yönetim Dairesinde Proje Subayı olarak görev yaptı.

1994-1996 yılları arasında, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Fakültesinde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 1998 yılında ise yine aynı üniversite ve bölümde doktora eğitimine başladı. Evli ve iki çocuk babası olup, halen Hava Kuvvetleri Komutanlığı karargahında olarak görev yapmaktadır.

